

**Umowa o partnerstwie między unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony,
a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony**

CZĘŚĆ I – POSTANOWIENIA OGÓLNE

CZĘŚĆ II – PRIORYTETY STRATEGICZNE

TYTUŁ I – PRAWA CZŁOWIEKA, DEMOKRACJA I SPRAWOWANIE RZĄDÓW W SPOŁECZEŃSTWACH
UKIERUNKOWANYCH NA LUDZI I OPARTYCH NA PRAWACH

TYTUŁ II – POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

TYTUŁ III – ROZWÓJ SPOŁECZNY

TYTUŁ IV – ZRÓWNOWAŻONY WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄCZENIU SPO-
ŁECZNEMU

TYTUŁ V – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ŚRODOWISKA I ZMIANA KLIMATU

TYTUŁ VI – MIGRACJA I MOBILNOŚĆ

CZĘŚĆ III – ŚWIATOWE SOJUSZE I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ IV – ŚRODKI WSPÓŁPRACY I WDRAŻANIA

CZĘŚĆ V – RAMY INSTYTUCJONALNE

CZĘŚĆ VI – POSTANOWIENIA KOŃCOWE

PROTOKOŁY REGIONALNE:

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY AFRYKI

CZĘŚĆ I – RAMY WSPÓŁPRACY

CZĘŚĆ II – KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I – ZRÓWNOWAŻONY WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄ-
CZENIU SPOŁECZNEMU

TYTUŁ II – ROZWÓJ SPOŁECZNY

TYTUŁ III – ŚRODOWISKO, ZARZĄDZANIE ZASOBAMI NATURALNYMI I ZMIANA KLI-
MATU

TYTUŁ IV – POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

TYTUŁ V – PRAWA CZŁOWIEKA, DEMOKRACJA I SPRAWOWANIE RZĄDÓW

TYTUŁ VI – MIGRACJA I MOBILNOŚĆ

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU KARAIBÓW:

CZĘŚĆ I – RAMY WSPÓŁPRACY

CZĘŚĆ II – KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I – ZRÓWNOWAŻONY WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄ-
CZENIU SPOŁECZNEMU

TYTUŁ II – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ŚRODOWISKA, ZMIANA KLIMATU I ZRÓWNO-
WAŻONE ZARZĄDZANIE ZASOBAMI NATURALNYMI

TYTUŁ III – PRAWA CZŁOWIEKA, SPRAWOWANIE RZĄDÓW, POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

TYTUŁ IV – ROZWÓJ SPOŁECZNY, SPÓJNOŚĆ SPOŁECZNA I MOBILNOŚĆ

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU PACYFIKU:

CZĘŚĆ I – RAMY WSPÓŁPRACY

CZĘŚĆ II – KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ŚRODOWISKA I ZMIANA KLIMATU

TYTUŁ II – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄCZENIU SPOŁECZNEMU

TYTUŁ III – OCEANY, MORZA I RYBOŁÓWSTWO

TYTUŁ IV – BEZPIECZEŃSTWO, PRAWA CZŁOWIEKA, DEMOKRACJA I SPRAWOWANIE RZĄDÓW

TYTUŁ V – ROZWÓJ SPOŁECZNY

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK I: PROCESY POWROTU I READMISJI

ZAŁĄCZNIK II: DZIAŁANIA EUROPEJSKIEGO BANKU INWESTYCYJNEGO

KRÓLESTWO BELGII,

REPUBLIKA BUŁGARI,

REPUBLIKA CZEKA,

KRÓLESTWO DANII,

REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC,

REPUBLIKA ESTOŃSKA,

IRLANDIA,

REPUBLIKA GRECKA,

KRÓLESTWO HISZPANII,

REPUBLIKA FRANCUSKA,

REPUBLIKA CHORWACJI,

REPUBLIKA WŁOSKA,

REPUBLIKA CYPRYJSKA,

REPUBLIKA ŁOTEWSKA,

REPUBLIKA LITEWSKA,

WIELKIE KSIĘSTWO LUKSEMBURGA,

WĘGRY,

REPUBLIKA MALTY,

KRÓLESTWO NIDERLANDÓW,

REPUBLIKA AUSTRII,

RZECZPOSPOLITA POLSKA,

REPUBLIKA PORTUGALSKA,

RUMUNIA,

REPUBLIKA SŁOWENII,

REPUBLIKA SŁOWACKA,

REPUBLIKA FINLANDII,

KRÓLESTWO SZWECJI,

Umawiające się Strony Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zwane dalej „państwami członkowskimi Unii Europejskiej”,

i

UNIA EUROPEJSKA,

zwane dalej łącznie „Stroną UE”,

z jednej strony, oraz

REPUBLIKA ANGOLI,

ANTIGUA I BARBUDA,

WSPÓLNOTA BAHAMÓW,

BARBADOS,

BELIZE,

REPUBLIKA BENINU,

REPUBLIKA BOTSWANY,

BURKINA FASO,

REPUBLIKA BURUNDI,

REPUBLIKA ZIEŁONEGO PRZYLĄDKA,

REPUBLIKA KAMERUNU,

REPUBLIKA ŚRODKOWOAFRYKAŃSKA,

REPUBLIKA CZADU,

ZWIĄZEK KOMORÓW,

REPUBLIKA KONGA,

WYSPY COOKA,

REPUBLIKA WYBRZEŻA KOŚCI SŁONIOWEJ,

REPUBLIKA KUBY,

DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA KONGA,

REPUBLIKA DŻIBUTI,

WSPÓLNOTA DOMINIKI,

REPUBLIKA DOMINIKAŃSKA,
REPUBLIKA GWINEI RÓWNIKOWEJ,
PAŃSTWO ERYTREA,
KRÓLESTWO ESWATINI,
FEDERALNA DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA ETIOPII,
REPUBLIKA FIDŻI,
REPUBLIKA GABOŃSKA,
REPUBLIKA GAMBII,
REPUBLIKA GHANY,
GRENADA,
REPUBLIKA GWINEI,
REPUBLIKA GWINEI BISSAU,
KOOPERACYJNA REPUBLIKA GUJANY,
REPUBLIKA HAITI,
JAMAJKA,
REPUBLIKA KENII,
REPUBLIKA KIRIBATI,
KRÓLESTWO LESOTHO,
REPUBLIKA LIBERII,
REPUBLIKA MADAGASKARU,
REPUBLIKA MALAWI,
REPUBLIKA MALEDIWÓW,
REPUBLIKA MALI,
REPUBLIKA WYSP MARSHALLA,
ISLAMSKA REPUBLIKA MAURETAŃSKA,
REPUBLIKA MAURITIUSU,
SFEDEROWANE STANY MIKRONEZJI,
REPUBLIKA MOZAMBIKU,
REPUBLIKA NAMIBII,
REPUBLIKA NAURU,
REPUBLIKA NIGRU,
FEDERALNA REPUBLIKA NIGERII,
NIUE,

REPUBLIKA PALAU,
NIEZALEŻNE PAŃSTWO PAPUI-NOWEJ GWINEI,
REPUBLIKA RWANDY,
FEDERACJA SAINT KITTS I NEVIS,
SAINT LUCIA,
SAINT VINCENT I GRENADYNY,
NIEZALEŻNE PAŃSTWO SAMOA,
DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA WYSP ŚWIĘTEGO TOMASZA I KSIĄŻĘCEJ,
REPUBLIKA SENEGALU,
REPUBLIKA SESZELI,
REPUBLIKA SIERRA LEONE,
WYSPY SALOMONA,
FEDERALNA REPUBLIKA SOMALII,
REPUBLIKA SUDANU,
REPUBLIKA SURINAMU,
ZJEDNOCZONA REPUBLIKA TANZANII,
DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA TIMORU WSCHODNIEGO,
REPUBLIKA TOGIJSKA,
KRÓLESTWO TONGA,
REPUBLIKA TRYNIDADU I TOBAGO,
TUVALU,
REPUBLIKA UGANDY,
REPUBLIKA VANUATU,
REPUBLIKA ZAMBII,
REPUBLIKA ZIMBABWE,

członkowie Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku (OACPS), zwane dalej „członkami OACPS”, z drugiej strony,
zwane dalej łącznie „Stronami”,

UWZGLĘDNIAJĄC, z jednej strony, zmienione Porozumienie z Georgetown ustanawiające Organizację Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, a z drugiej strony, Traktat o Unii Europejskiej i Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej;

UWZGLĘDNIAJĄC silne powiązania istniejące między Stronami oraz łączące je ścisłe więzi polityczne, gospodarcze i kulturowe;

POTWIERDZAJĄC swoje przywiązanie do międzynarodowego porządku opartego na zasadach, którego kluczową zasadą jest multilateralizm, a centralnym elementem – Organizacja Narodów Zjednoczonych;

POTWIERDZAJĄC swoje zaangażowanie na rzecz zrównoważonego rozwoju zgodnie z Agendą na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030;

PODKREŚLAJĄC znaczenie regularnego dialogu w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, na wszystkich odpowiednich szczeblach;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do wzmocnienia partnerstwa poprzez koordynację działań na forach międzynarodowych w oparciu o wspólne interesy, wspólne wartości i wzajemny szacunek oraz mając świadomość swoich zdolności do kształtowania rezultatów o wymiarze ogólnosiwiatowym w drodze wspólnych działań;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do przestrzegania zasad demokracji i praw człowieka, określonych w Powszechnej deklaracji praw człowieka oraz innych odpowiednich instrumentów międzynarodowych dotyczących praw człowieka, a także zasad praworządności i dobrych rządów;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego silnego zaangażowania na rzecz wspierania pokoju i bezpieczeństwa oraz do swoich zobowiązań międzynarodowych w zakresie nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia, a także do swojej determinacji w zapobieganiu najpoważniejszym przestępstwom budzącym niepokój społeczności międzynarodowej oraz w ich ściganiu;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do wspierania uwzględniającej udział wielu zainteresowanych stron współpracy na rzecz osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, z uwzględnieniem różnych ról odgrywanych przez różne zainteresowane strony, przy jednoczesnym zapewnieniu, aby wszystkie one działały zgodnie z zasadą praworządności;

PODKREŚLAJĄC pilną potrzebę stawienia czoła globalnym wyzwaniom środowiskowym, znaczenie Porozumienia klimatycznego z Paryża, pilną potrzebę budowania stabilnych i zrównoważonych gospodarek niskoemisyjnych i społeczeństw odpornych na zmianę klimatu, a także dążenie do osiągnięcia wspólnych celów w zakresie ochrony środowiska, zmiany klimatu i energii odnawialnej;

UZNAJĄC znaczenie strukturalnych przemian gospodarczych dla osiągnięcia zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego zobowiązania do przestrzegania zasad i przepisów regulujących handel międzynarodowy, w szczególności tych uzgodnionych w ramach Światowej Organizacji Handlu;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego zobowiązania do poszanowania praw pracowniczych, uwzględniając zasady ustanowione w konwencjach Międzynarodowej Organizacji Pracy;

UZNAJĄC ważną rolę nauki, technologii, badań naukowych i innowacji w przyspieszaniu przejścia do społeczeństw opartych na wiedzy, ułatwionego dzięki wykorzystaniu narzędzi cyfrowych w dążeniu do zrównoważonego rozwoju;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego zobowiązania do wspierania rozwoju społecznego, eliminowania ubóstwa oraz zwalczania dyskryminacji i nierówności, bez pozostawiania kogokolwiek w tyle;

UZNAJĄC, że zmiany demograficzne, w połączeniu ze zmianami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi, stwarzają możliwości oraz stanowią wyzwania dla zrównoważonego rozwoju;

POTWIERDZAJĄC, że równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt są niezbędne do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu;

UZNAJĄC znaczenie młodzieży dla kształtowania przyszłości i wkładu w zrównoważony rozwój;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do wspierania partnerstwa ukierunkowanego na ludzi oraz zacieśniania kontaktów międzyludzkich, w tym poprzez współpracę i wymianę w dziedzinie nauki, technologii, innowacji, edukacji i kultury;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do zacieśniania współpracy i dialogu w dziedzinie migracji i mobilności;

UZNAJĄC rosnące zagrożenia powodowane przez klęski żywiołowe, wstrząsy gospodarcze i inne wstrząsy zewnętrzne, w tym pandemię;

POTWIERDZAJĄC swoją gotowość do współpracy na rzecz wspierania integracji regionalnej i kontynentalnej, w szczególności z myślą o osiągnięciu celów określonych w Agendzie 2063 Unii Afrykańskiej oraz w ramach integracji i współpracy regionów Karaibów i Pacyfiku;

ODWOŁUJĄC SIĘ do zasad spójności polityki na rzecz rozwoju i skuteczności pomocy, a także do zasad planu działania z Addis Abeby;

UWZGLĘDNIAJĄC Umowę o partnerstwie między członkami grupy państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku z jednej strony a Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi z drugiej strony ⁽¹⁾, z późniejszymi zmianami (zwaną dalej „umową z Kotonu”),

UZGADNIAJĄ, CO NASTĘPUJE:

CZĘŚĆ I

POSTANOWIENIA OGÓLNE

Artykuł 1

Cele

1. Unia Europejska i jej państwa członkowskie, zwane dalej „Stroną UE”, z jednej strony, oraz członkowie Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku (OACPS), z drugiej strony, zwane dalej łącznie „Stronami”, postanawiają niniejszym zawrzeć niniejszą umowę ustanawiającą wzmocnione partnerstwo polityczne w celu osiągnięcia wzajemnie korzystnych rezultatów w zakresie wspólnych i powiązanych interesów oraz zgodnie z ich wspólnymi wartościami.
2. Niniejsza umowa przyczynia się do osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), przy czym Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, przyjęta na Szczycie w sprawie Zrównoważonego Rozwoju ONZ w dniu 25 września 2015 r. (zwana dalej „Agendą 2030”) oraz Porozumienie paryskie przyjęte w ramach Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu, sporządzone w Paryżu w dniu 12 grudnia 2015 r. (zwane dalej „Porozumieniem paryskim”) stanowią nadrzędne ramy, którymi kieruje się to partnerstwo w ramach niniejszej umowy.
3. Celem niniejszej umowy jest:
 - a) propagowanie, ochrona i przestrzeganie praw człowieka, zasad demokracji, praworządności i dobrych rządów, zwracając szczególną uwagę na równość płci;
 - b) budowanie pokojowych i odpornych państw i społeczeństw, przeciwdziałanie bieżącym i pojawiającym się zagrożeniom dla pokoju i bezpieczeństwa;
 - c) wspieranie rozwoju społecznego, a w szczególności eliminowanie ubóstwa i przeciwdziałanie nierównościom, zapewniając każdemu godne życie i nie pozostawiając nikogo w tyle, zwracając szczególną uwagę na kobiety i dziewczęta;
 - d) mobilizowanie inwestycji, wspieranie handlu i pobudzanie rozwoju sektora prywatnego w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz tworzenia godnych miejsc pracy dla wszystkich;
 - e) zwalczanie zmiany klimatu, ochrona środowiska i zapewnienie zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi; oraz
 - f) wdrażanie kompleksowego i wyważonego podejścia do migracji, tak aby czerpać korzyści z bezpiecznej, uporządkowanej i uregulowanej migracji i mobilności, powstrzymać migrację nieuregulowaną, eliminując jednocześnie jej pierwotne przyczyny, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego oraz zgodnie z odpowiednimi kompetencjami Stron.
4. Dialog oparty na partnerstwie oraz działania dostosowane do specyfiki Stron stanowią główne narzędzia służące osiągnięciu celów niniejszej umowy.
5. Niniejsza umowa ułatwia zajmowanie przez Strony wspólnego stanowiska na arenie międzynarodowej, wzmacniając partnerstwo na rzecz propagowania multilateralizmu i międzynarodowego porządku opartego na zasadach, w celu przyspieszenia globalnych działań.

⁽¹⁾ Dz.U. WE L 317 z 15.12.2000, s. 3.

Artykuł 2

Zasady

1. Strony dążą do osiągnięcia celów niniejszej umowy w duchu współodpowiedzialności, solidarności, wzajemności, wzajemnego szacunku i odpowiedzialności.
2. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do rozwijania przyjaznych stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady suwerennej równości wszystkich państw, a także do powstrzymania się od gróźb lub użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub niezależności politycznej któregośkolwiek państwa, lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych (zwaną dalej „Kartą ONZ”).
3. Strony postanawiają wdrażać każdy z protokołów regionalnych zgodnie z ogólnymi zasadami uzgodnionymi w części ogólnej, uwzględniając jednocześnie specyfikę regionów. Strony zgadzają się również dostosować działania do różnych potrzeb państw najsłabiej rozwiniętych, państw śródlądowych, małych rozwijających się państw wyspiarskich i nisko położonych państw nadbrzeżnych, biorąc pod uwagę różnorodne wyzwania, przed którymi stoją te państwa.
4. Strony podejmują decyzje i działania na najbardziej właściwym szczeblu wewnętrznym, regionalnym lub wielonarodowym.
5. Strony systematycznie propagują podejście uwzględniające problematykę płci oraz zapewniają włączanie kwestii równości płci do głównego nurtu wszystkich polityk.
6. Strony przyjmują w swojej współpracy zintegrowane podejście obejmujące elementy polityczne, gospodarcze, społeczne, środowiskowe i kulturowe.
7. Strony intensyfikują starania na rzecz dalszej integracji i współpracy regionalnej w celu jak najlepszego rozwiązywania problemów w zakresie bezpieczeństwa, czerpania korzyści gospodarczych z globalizacji oraz, w stosownych przypadkach, sprostania transgranicznym wyzwaniom i możliwościom.
8. Strony propagują podejście uwzględniające udział wielu zainteresowanych stron, umożliwiające uczestnictwo wielu różnych podmiotów – w tym parlamentów, władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego – w procesach dialogu w ramach partnerstwa oraz współpracy w ramach partnerstwa.
9. Aby skuteczniej i efektywniej realizować cele partnerstwa w ramach niniejszej umowy, współpraca może być prowadzona w ramach formalnych i doraźnych struktur regionalnych. Strony mogą również uzgodnić postanowienia i elastyczne procedury, które umożliwiają zainteresowanym Stronom pogłębienie dialogu i współpracy w zakresie konkretnych zagadnień tematycznych i kwestii międzyregionalnych.

Artykuł 3

Dialog w ramach partnerstwa

1. Strony angażują się w regularny, wyważony, kompleksowy i rzeczowy dialog w ramach partnerstwa dotyczący wszystkich obszarów niniejszej umowy, prowadzący do podjęcia zobowiązań oraz, w stosownych przypadkach, działań po obu stronach w celu skutecznego wdrożenia niniejszej umowy.
2. Strony zgadzają się, że celem dialogu w ramach partnerstwa jest wymiana informacji, wspieranie wzajemnego zrozumienia oraz ułatwianie ustanawiania uzgodnionych priorytetów i wspólnych porządków na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym. Strony współpracują i koordynują działania w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania oraz dotyczących nowych wyzwań w środowisku międzynarodowym.
3. Strony postanawiają o prowadzeniu dialogu w ramach partnerstwa w sposób elastyczny i dostosowany do potrzeb, w regularnych odstępach czasu, w odpowiedniej formie i na najbardziej właściwym szczeblu wewnętrznym, regionalnym lub wielonarodowym, oraz przy pełnym wykorzystaniu wszystkich możliwych kanałów, w tym w środowisku regionalnym i międzynarodowym. Strony postanawiają monitorować i oceniać skuteczność dialogu w ramach partnerstwa i w stosownych przypadkach dostosowywać jego zakres.
4. Strony postanawiają należycie informować parlamenty oraz, w stosownych przypadkach, przedstawicieli organizacji społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, prowadzić konsultacje z nimi oraz zapewniać im możliwość wnoszenia wkładu w dialog w ramach partnerstwa. W stosownych przypadkach do dialogu w ramach partnerstwa włączane są organizacje regionalne i kontynentalne.

Artykuł 4

Spójność polityki

1. Strony opracowują spójne strategie polityczne na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, aby osiągnąć cele niniejszej umowy, stosując ukierunkowane, strategiczne i partnerskie podejście.
2. Strony indywidualnie i wspólnie wspierają synergię między swoimi politykami w celu uniknięcia lub zminimalizowania negatywnych skutków, jakie polityki te mogą mieć dla pozostałych Stron. Strony zobowiązują się również do informowania pozostałych Stron o inicjatywach i środkach, które mogą mieć na nie istotny wpływ, oraz, w stosownych przypadkach, do konsultowania się z nimi w tym zakresie.
3. Strony potwierdzają swoje zaangażowanie w zapewnienie spójności polityki na rzecz rozwoju jako jednego z kluczowych czynników osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju.

Artykuł 5

Podmioty

1. Strony przyznają, że rządy odgrywają główną rolę w określaniu i wdrażaniu priorytetów i strategii swoich państw. Strony uznają kluczową rolę parlamentów w kształtowaniu i przyjmowaniu przepisów, uzgadnianiu budżetów i rozliczaniu rządów. Strony uznają rolę i wkład władz lokalnych w zwiększanie demokratycznej odpowiedzialności oraz uzupełnianie działań rządów.
2. Strony uznają ważną rolę organizacji subregionalnych, regionalnych, kontynentalnych i międzykontynentalnych w osiąganiu celów niniejszej umowy, w szczególności celów jej protokołów regionalnych.
3. Strony uznają istotną rolę i wkład zainteresowanych stron, we wszystkich formach i z uwzględnieniem specyfiki krajowej, a więc społeczeństwa obywatelskiego, partnerów gospodarczych i społecznych, w tym organizacji związków zawodowych, oraz sektora prywatnego, a także postanawiają wspierać i wzmacniać ich skuteczny udział w celu wspierania bardziej sprzyjających włączeniu społecznemu i procesów politycznych uwzględniających udział wielu zainteresowanych stron. W tym celu Strony zapewniają, aby w stosownych przypadkach wszystkie te zainteresowane strony były informowane o strategiach i politykach sektorowych, aby prowadzono z nimi konsultacje w tych kwestiach, aby wnosili wkład w szeroko zakrojony proces dialogu, otrzymywały wsparcie w zakresie budowania zdolności w najważniejszych obszarach oraz uczestniczyły we wdrażaniu programów współpracy w dziedzinach, które ich dotyczą. Takie uczestnictwo w programach współpracy będzie uzależnione od tego, w jakim stopniu te zainteresowane strony zaspokajają potrzeby ludności, oraz od ich szczególnych kompetencji, a także od posiadania przez nie odpowiedzialnych i przejrzystych struktur zarządzania.

Artykuł 6

Struktura

1. Niniejsza umowa składa się z części ogólnej (części I – VI), trzech protokołów regionalnych (zwanych dalej „protokołami regionalnymi”) oraz załączników.
2. Część ogólna i załączniki są prawnie wiążące dla Stron.
3. Protokoły regionalne są prawnie wiążące dla Strony UE oraz, odpowiednio, dla członków OACPS z Afryki, regionu Karaibów oraz regionu Pacyfiku. Żadne z postanowień protokołów regionalnych, ich interpretacja ani wdrażanie nie mogą wpływać na postanowienia zawarte w części ogólnej i w decyzjach Rady Ministrów OACPS–UE ani od nich odbiegać.

Artykuł 7

Zagadnienia przekrojowe

1. Strony postanawiają systematycznie uwzględniać następujące zagadnienia przekrojowe przy podejmowaniu decyzji o działaniach we wszystkich obszarach współpracy: prawa człowieka, demokracja, równość płci, pokój i bezpieczeństwo, ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianie klimatu, kultura oraz młodzież.

2. Strony współpracują na rzecz wspierania budowania zdolności, aby skutecznie sprostać wyzwaniom oraz osiągnąć cele określone w niniejszej umowie. Strony dążą do wspierania wzmacniania instytucji, propagowania wymiany najlepszych praktyk oraz ułatwiania transferu wiedzy i dzielenia się nią.
3. Strony wzmacniają odporność państw, społeczności i jednostek, w szczególności szczególnie wrażliwych społeczności, w obliczu wyzwań związanych ze środowiskiem i zmianą klimatu, wstrząsów gospodarczych, konfliktów i kryzysów politycznych, a także epidemii i pandemii.

CZĘŚĆ II

PRIORYTETY STRATEGICZNE

TYTUŁ I

Prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów w społeczeństwach ukierunkowanych na ludzi i opartych na prawach

Artykuł 8

Strony potwierdzają swoją determinację w dążeniu do propagowania, ochrony i przestrzegania praw człowieka, podstawowych wolności i zasad demokracji oraz wzmacniania praworządności i dobrych rządów, zgodnie z Kartą ONZ, Powszechną deklaracją praw człowieka oraz prawem międzynarodowym, w szczególności prawem międzynarodowym praw człowieka oraz, w stosownych przypadkach, międzynarodowym prawem humanitarnym.

Strony propagują politykę ukierunkowaną na ludzi i opartą na prawach, obejmującą wszystkie prawa człowieka i zapewniającą równe możliwości wszystkim członkom społeczeństwa, ukierunkowaną na zrównoważony rozwój skoncentrowany na człowieku. Strony uznają, że poszanowanie demokracji, praw człowieka, podstawowych wolności, praworządności i dobrych rządów stanowi integralną część zrównoważonego rozwoju.

Artykuł 9

Prawa człowieka, demokracja i praworządność

1. Uznając, że prawa człowieka są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane, Strony propagują, chronią i przestrzegają wszystkich praw człowieka – obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych. Strony chronią i zapewniają pełne i równe korzystanie ze wszystkich podstawowych wolności, takich jak wolność opinii i wypowiedzi, wolność zgromadzeń i stowarzyszania się oraz wolność myśli, religii i przekonań.
2. Strony zobowiązują się do propagowania powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez dyskryminacji z jakiegokolwiek względów, w tym ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub społeczne, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne poglądy, niepełnosprawność, wiek lub inny status. Strony zobowiązują się do zwalczania wszystkich form rasizmu, dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji oraz wszystkich form przemocy i dyskryminacji, w tym wszystkich przypadków nawoływania do nienawiści. Strony zobowiązują się do uznawania i wspierania praw ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP).
3. Strony prowadzą dialog w ramach partnerstwa na szczeblu dwustronnym na temat kary śmierci. W przypadku gdy w przepisach krajowych przewidziano karę śmierci i jest ona nadal stosowana, Strony przestrzegają sprawiedliwości proceduralnej i norm minimalnych uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym.

4. Strony potwierdzają, że uznawane powszechnie zasady demokracji, stanowiące podwaliny organizacji państwa, zapewniają usankcjonowanie jego władzy, zgodność z prawem jego działań znajdującą odzwierciedlenie w jego systemie konstytucyjnym, ustawodawczym i regulacyjnym, a także istnienie mechanizmów określających możliwości uczestniczenia we władzy. Strony przestrzegają tych zasad oraz wzmacniają ich stosowanie poprzez zapewnianie przejrzystych i wiarygodnych wyborów sprzyjających włączeniu społecznemu, z należytym poszanowaniem suwerenności, a także poprzez umożliwienie i wspieranie partycypacyjnych procesów decyzyjnych. Strony propagują przestrzeganie najlepszych praktyk wyborczych i wzajemną współpracę, w tym – w stosownych przypadkach – w zakresie obserwacji wyborów w państwach Strony UE i w państwach będących członkami OACPS.

5. Strony aktywnie wspierają konsolidację praworządności na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, uznając jej kluczowe znaczenie dla ochrony praw człowieka oraz skutecznego funkcjonowania instytucji demokratycznych. Obejmuje to zapewnienie istnienia niezależnego, bezstronnego i dobrze funkcjonującego systemu sądowego, równości wobec prawa, prawa do rzetelnego procesu sądowego i sprawiedliwości proceduralnej oraz dostępu do skutecznych mechanizmów dochodzenia roszczeń na drodze prawnej.

6. Strony uznają prawo do rozwoju oparte na niepodzielności, współzależności, powszechności i niezbywalności wszystkich praw człowieka, na mocy którego każdy człowiek i wszystkie ludy mają prawo do udziału w rozwoju gospodarczym, społecznym, kulturalnym i politycznym, w którym wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności mogą być w pełni realizowane, oraz do przyczyniania się do tego rozwoju i korzystania z niego. Strony wspierają środki służące wzmocnieniu prawa do rozwoju oraz zapewniają między innymi równość możliwości dla wszystkich w zakresie dostępu do podstawowych zasobów i niezbędnych usług, takich jak edukacja, świadczenia opieki zdrowotnej, żywność, mieszkalnictwo, zatrudnienie i sprawiedliwy podział dochodów, oraz do korzystania z tych zasobów i usług.

7. Strony zgadzają się, że poszanowanie praw człowieka, zasad demokracji oraz praworządności tworzy podwaliny ich polityki wewnętrznej i międzynarodowej oraz stanowi istotny element niniejszej umowy.

Artykuł 10

Równość płci

1. Strony potwierdzają swoje zdecydowane zaangażowanie na rzecz osiągnięcia równości płci, pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka przez wszystkich, a także wzmocnienia pozycji każdego jako czynnika napędzającego zrównoważony rozwój. Strony włączają zasadę równości płci do swoich konstytucji krajowych lub innych odpowiednich przepisów.

2. Strony przyznają, że różnice w traktowaniu kobiet i mężczyzn pozbawiają kobiety ich podstawowych praw człowieka oraz możliwości. Strony przyjmują i wzmacniają egzekwowalne przepisy, ramy prawne oraz racjonalne polityki, programy i mechanizmy w celu zapewnienia kobietom i dziewczętom równego dostępu do wszystkich sfer życia, równych możliwości we wszystkich sferach życia, równej kontroli nad nad wszystkimi sferami życia oraz pełnego i równego uczestnictwa w nich, na równi z mężczyznami i chłopcami.

3. Strony koncentrują się w szczególności na poprawie dostępu kobiet, a w stosownych przypadkach dziewcząt, do wszystkich zasobów potrzebnych im w ciągu całego życia do realizacji ich pełnego potencjału oraz pełnego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności, w tym w odniesieniu do wysokiej jakości edukacji, zdrowia, możliwości zatrudnienia, dostępu do zasobów gospodarczych i kontroli nad nimi, kształtowania polityki, struktur zarządzania i przedsiębiorstw prywatnych, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet w szczególnie trudnej sytuacji. Strony wspierają pełne i skuteczne uczestnictwo kobiet oraz ich równe możliwości w zakresie przywództwa na wszystkich szczeblach podejmowania decyzji w życiu politycznym, gospodarczym i publicznym.

4. Strony zobowiązują się do zapobiegania wszystkim formom przemocy seksualnej oraz przemocy i dyskryminacji ze względu na płeć w sferze publicznej i prywatnej, w tym handlowi ludźmi, wykorzystywaniu seksualnemu i niegodziwemu traktowaniu w celach seksualnych, oraz do ich zwalczania i ścigania. Strony podejmują wszystkie środki niezbędne do zwalczania głęboko zakorzenionych uprzedzeń ze względu na płeć oraz eliminowania wszystkich szkodliwych praktyk, takich jak dziecięce, wczesne i przymusowe małżeństwo oraz okaleczanie żeńskich narządów płciowych.

Artykuł 11

Spółeczeństwa integracyjne i pluralistyczne

1. Strony zobowiązują się do zapewnienia równych możliwości wszystkim członkom społeczeństwa we wszystkich sferach życia. Strony zapobiegają praktykom dyskryminacyjnym, zakazują ich i eliminują je oraz przyjmują skuteczne środki służące zapewnieniu pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka.
2. Strony chronią i wspierają stanowiące filary demokracji wolność wypowiedzi, wolność opinii, wolność zgromadzeń oraz niezależność i pluralizm mediów, mając na uwadze to, że są one nie tylko prawami człowieka, ale również koniecznymi warunkami demokracji, rozwoju i dialogu.
3. Strony wspierają społeczeństwa integracyjne i pluralistyczne, w tym demokrację wielopartyjną. Strony propagują kluczową rolę skutecznych, przejrzystych i odpowiedzialnych zgromadzeń narodowych i lokalnych oraz partii politycznych. Strony propagują również aktywne i rzeczywiste uczestnictwo wszystkich zainteresowanych stron i obywateli – w tym kobiet i młodzieży – w elastycznych, sprzyjających włączeniu społecznemu, partycypacyjnych i reprezentatywnych procesach politycznych oraz w procesach decyzyjnych na wszystkich szczeblach.
4. Strony utrzymują i zwiększają przestrzeń sprzyjającą aktywnemu, zorganizowanemu i przejrzystemu społeczeństwu obywatelskiemu, uznając jego rolę w propagowaniu i monitorowaniu demokracji, praw człowieka, podstawowych wolności, sprawiedliwości społecznej i włączenia społecznego oraz jego rolę obrońcy podmiotów praw i praworządności, zwiększając tym samym wewnętrzną przejrzystość i odpowiedzialność.
5. Uznając, że internet stanowi platformę wymiany wiedzy i pomysłów, Strony dążą do pełnego wykorzystania potencjału rozwiązań cyfrowych w celu propagowania równego publicznego dostępu do informacji na wszystkich szczeblach oraz partycypacyjnego podejmowania decyzji, a także podnoszenia kompetencji informatycznych, jednocześnie zobowiązując się do nadzoru oraz propagując otwarte postawy wobec różnorodności oraz jej poszanowanie.

Artykuł 12

Dobre rządy

1. Strony potwierdzają, że podstawę dobrych rządów stanowią przejrzyste, odpowiedzialne, rozliczalne i partycypacyjne rządy oraz odpowiednie mechanizmy nadzoru. Strony zgadzają się, że dobre rządy mają zasadnicze znaczenie dla poszanowania wszystkich praw człowieka, zasad demokracji i praworządności. Strony zobowiązują się do zapewnienia powszechnego dostępu do usług publicznych bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Ponadto Strony zobowiązują się do zapewnienia przejrzystości i odpowiedzialności jako integralnych elementów dobrych rządów oraz rozwoju instytucjonalnego.
2. Strony zobowiązują się do przejrzystego i odpowiedzialnego zarządzania zasobami ludzkimi, naturalnymi, gospodarczymi i finansowymi na potrzeby zapewnienia sprawiedliwego podziału korzyści i zrównoważonego rozwoju.
3. Strony zobowiązują się do stworzenia środowiska sprzyjającego przejrzystości i odpowiedzialności w administracji publicznej, w tym do zwiększenia uczciwości i niezależności instytucji zarządzających. Strony opracowują i wdrażają systemy należytego zarządzania finansami publicznymi, zgodne z podstawowymi zasadami skuteczności, przejrzystości i odpowiedzialności, w celu ochrony finansów publicznych oraz poprawy świadczenia usług publicznych poprzez wyeliminowanie utrudnień w administracji oraz usunięcie luk regulacyjnych.
4. Strony zapewniają przejrzystość i odpowiedzialność w finansowaniu publicznym, w tym pomocy finansowej, oraz świadczeniu usług publicznych. Strony usprawniają pobór dochodów oraz zwalczają uchylanie się od opodatkowania i unikanie go oraz nielegalne przepływy finansowe. Strony zgadzają się współpracować w walce z praniem pieniędzy i finansowaniem terroryzmu oraz angażować się w odpowiednim czasie w dialog w ramach partnerstwa na szczeblu dwustronnym i międzynarodowym w kwestiach związanych z przeciwdziałaniem praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu.

5. Strony zwalczają korupcję na wszystkich szczeblach i we wszystkich jej formach, opracowując i wdrażając lub utrzymując skuteczną, skoordynowaną politykę antykorupcyjną, która odzwierciedla zasady praworządności, właściwego zarządzania sprawami publicznymi i własnością publiczną, uczciwości, przejrzystości i odpowiedzialności. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki mające na celu zapobieganie przekupstwu i przywłaszczaniu, sprzeniewierzaniu lub innemu przekierowywaniu zasobów przez urzędników publicznych z bezpośrednią lub pośrednią korzyścią dla nich, ściganie w tym zakresie, oraz odzyskiwanie i zwrot mienia uzyskanego w wyniku korupcji.

6. Strony uznają zasady dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych, w tym globalne standardy dotyczące przejrzystości, wymiany informacji i uczciwego opodatkowania, oraz minimalne standardy przeciwdziałania erozji bazy podatkowej i przenoszeniu zysków (BEPS), a także zobowiązują się do wdrażania tych zasad i standardów. Strony propagują dobre zarządzanie w kwestiach podatkowych, usprawniają współpracę międzynarodową w kwestiach podatkowych oraz ułatwiają pobór dochodów podatkowych. Strony współpracują na rzecz zwiększenia zdolności do przestrzegania tych zasad i standardów oraz czerpania korzyści z dobrze prosperującego sektora finansowego opartego na zasadach. Strony zgadzają się angażować się w odpowiednim czasie w dialog w ramach partnerstwa na szczeblu dwustronnym i międzynarodowym w kwestiach podatkowych.

7. Strony zgadzają się, że dobre rządy tworzą podwaliny ich polityki wewnętrznej i międzynarodowej oraz stanowią podstawowy element niniejszej umowy. Ponadto Strony postanawiają, że poważne przypadki korupcji, w tym akty przekupstwa prowadzące do takiej korupcji, stanowią naruszenie tego elementu.

Artykuł 13

Administracja publiczna

Uznając znaczenie dobrze przygotowanych, skutecznych i efektywnych systemów i procesów w służbie cywilnej dysponującej solidną bazą zasobów ludzkich, Strony zobowiązują się do wspierania współpracy w tej dziedzinie. Strony postanawiają również współpracować na rzecz modernizacji swoich administracji publicznych oraz rozwoju odpowiedzialnej, skutecznej, przejrzystej i profesjonalnej służby cywilnej. Starania w tym zakresie powinny być ukierunkowane między innymi na poprawę sprawności organizacyjnej, zwiększenie skuteczności instytucji w świadczeniu usług, przyspieszenie wdrażania e-rządzenia i usług cyfrowych oraz transformacji cyfrowej rejestrów publicznych, a także wzmocnienie procesów decentralizacji, zgodnie z odpowiednimi strategiami rozwoju gospodarczego i społecznego.

Artykuł 14

statystyka

1. Uznając, że statystyka ma zasadnicze znaczenie dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, Strony rozwijają i wzmocniają swoje systemy statystyczne, w tym gromadzenie, przetwarzanie, kontrolę jakości i rozpowszechnianie danych statystycznych, aby przyczynić się do osiągnięcia długoterminowego celu, jakim są dostępne, aktualne i wiarygodne zdezagregowane dane wysokiej jakości, porównywalne na szczeblu międzynarodowym, ponieważ mają one kluczowe znaczenie przy podejmowaniu decyzji służących wspieraniu priorytetów Stron w zakresie rozwoju społecznego i gospodarczego, a także dla wspierania i monitorowania postępów.

2. Strony zobowiązują się do zwiększenia umiejętności statystycznych i propagowania wykorzystywania danych przy podejmowaniu decyzji poprzez angażowanie użytkowników po stronie rządu i spoza niego oraz wykorzystywanie nowych technologii i źródeł danych. Strony współpracują w zakresie wykorzystywania technologii do zbierania i ochrony danych oraz wspierają rozpowszechnianie porównywalnych statystyk na szczeblu krajowym i regionalnym.

3. Strony zapewniają niezależność zawodową swoich urzędów statystycznych.

Artykuł 15

Dane osobowe

1. Strony uznają swój wspólny interes w ochronie prawa każdej jednostki do prywatności w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych, a także znaczenie utrzymania solidnych systemów ochrony danych oraz zapewnienia ich skutecznego egzekwowania. Strony zapewniają między innymi, aby dane osobowe przetwarzano rzetelnie i w sposób przejrzysty oraz aby zbierano je w wyraźnie określonych, konkretnych i uzasadnionych celach i nie przetwarzano ich w sposób niezgodny z tymi celami.

Do celów niniejszego artykułu „przetwarzanie” oznacza każdą operację lub zestaw operacji wykonywanych na danych osobowych lub zestawach danych osobowych, w sposób zautomatyzowany lub niezautomatyzowany, taką jak zbieranie, utrwalanie, organizowanie, porządkowanie, przechowywanie, adaptowanie lub modyfikowanie, pobieranie, przeglądanie, wykorzystywanie, ujawnianie poprzez przesłanie, rozpowszechnianie lub innego rodzaju udostępnianie, układanie lub kompilowanie, ograniczanie, usuwanie lub niszczenie.

2. Strony zapewniają wysoki poziom ochrony danych osobowych każdej jednostki zgodnie z obowiązującymi normami wielostronnymi oraz międzynarodowymi instrumentami i praktykami prawnymi. W tym celu Strony ustanawiają odpowiednie systemy prawne i regulacyjne oraz polityki, a także odpowiednie zdolności administracyjne do ich wdrażania, w tym niezależne organy nadzorcze.

TYTUŁ II

Pokój i bezpieczeństwo

Artykuł 16

Strony przyznają, że pokój, stabilność i bezpieczeństwo, w tym bezpieczeństwo ludzi i odporność, mają zasadnicze znaczenie dla zrównoważonego rozwoju i dobrobytu. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju bez pokoju i bezpieczeństwa nie jest możliwe, a bez rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu nie może być trwałego pokoju i bezpieczeństwa. Strony stosują kompleksowe i zintegrowane podejście do konfliktów i kryzysów, w tym sytuacji kruchej stabilności, przeciwdziałają rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia oraz zajmują się wszystkimi poważnymi przestępstwami budzącymi zaniepokojenie społeczności międzynarodowej. Strony podejmują działania w odpowiedzi na nowe lub rosnące zagrożenia dla bezpieczeństwa, w tym terroryzm i jego finansowanie, brutalny ekstremizm, przestępczość zorganizowaną, rozprzestrzenianie broni masowego rażenia, piractwo oraz handel ludźmi, nielegalny obrót środkami odurzającymi, bronią i innymi nielegalnymi towarami, a także cyberprzestępczość i zagrożenia dla cyberbezpieczeństwa.

Artykuł 17

Konflikty i kryzysy

1. Strony stosują zintegrowane podejście do konfliktów i kryzysów, w tym podejmując starania w zakresie zapobiegania, mediacji, rozwiązywania konfliktów i pojednania, a także zarządzania kryzysowego oraz utrzymywania i wspierania pokoju. Strony wspierają wymiar sprawiedliwości okresu przejściowego za pomocą dostosowanych do kontekstu środków propagujących prawdę, sprawiedliwość, zadośćuczynienie i gwarancje niepowtórzenia. Strony przyczyniają się do budowy instytucji i państwowości oraz zapewnienia bezpieczeństwa ludziom, zwracając szczególną uwagę na sytuacje kruchej stabilności.

2. Strony współpracują na rzecz całościowego zapobiegania pierwotnym przyczynom konfliktów i niestabilności oraz eliminowania tych przyczyn. Strony zwracają szczególną uwagę na skuteczne zarządzanie zasobami naturalnymi, w szczególności w odniesieniu do surowców, tak aby przyniosło ono trwałe korzyści całemu społeczeństwu i aby ich nielegalne wykorzystywanie i nielegalny handel nimi nie przyczyniały się do powstawania i utrzymywania się konfliktów.

3. Strony uznają znaczenie dialogu i konsultacji opartych na wzajemnym szacunku jako sposobu rozwiązywania konfliktów, z udziałem władz i społeczności lokalnych, a także organizacji społeczeństwa obywatelskiego. W tym kontekście Strony działają w ścisłej współpracy z organizacjami kontynentalnymi i regionalnymi.

4. Strony podejmują w sposób skoordynowany wszystkie stosowne działania w zakresie zapobiegania nasilaniu się przemocy, ograniczenia jej zasięgu terytorialnego oraz ułatwiania pokojowego rozstrzygania sporów. Strony zwracają szczególną uwagę na zapewnienie wykorzystywania zasobów finansowych zgodnie z zasadami i celami niniejszej umowy oraz przeciwdziałanie sprzeniewierzaniu środków finansowych na cele zbrojne. Strony podejmują również środki zapobiegające działalności najemników i służące rozwiązaniu problemu dzieci-żołnierzy oraz dążą do ustalenia odpowiednich limitów wydatków na cele wojskowe.

5. W sytuacjach pokonfliktowych Strony podejmują wszystkie stosowne działania służące stabilizacji w okresie przejściowym w celu przywróceniu pokojowej, stabilnej i demokratycznej sytuacji. Może to obejmować wspieranie rozbrojenia i demobilizacji, a także powrót i trwałą reintegrację społeczną byłych kombatanów. Strony zapewniają stworzenie niezbędnych powiązań między środkami nadzwyczajnymi, odnową oraz bardziej długoterminowymi celami rozwoju.

6. Strony wspierają skuteczny udział wszystkich obywateli, w tym kobiet i młodzieży, w budowaniu pokoju, zapobieganiu konfliktom, mediacji, rozwiązywaniu konfliktów oraz działaniach humanitarnych, a także w zarządzaniu kryzysowym oraz utrzymywaniu i wspieraniu pokoju. Strony uznają za ważne zajęcie się sytuacją kobiet i dziewcząt będących ofiarami przemocy ze względu na płeć w trakcie konfliktów, a także odrębnym problemem przestępczości i przemocy wobec ludzi szczególnie wrażliwych i osób z niepełnosprawnościami.

Artykuł 18

Nierozprzestrzenianie broni masowego rażenia

1. Strony przyznają, że rozprzestrzenianie broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia, zarówno do państw, jak i do podmiotów niepaństwowych, stanowi jedno z największych zagrożeń dla stabilności i bezpieczeństwa międzynarodowego. Strony zgodnie postanawiają zatem współpracować w walce z rozprzestrzenianiem broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia oraz przyczyniać się do tej walki, w pełnym poszanowaniu zobowiązań wynikających z obowiązujących je umów i układów międzynarodowych o rozbrojeniu i nieprolifracji oraz innych właściwych zobowiązań międzynarodowych, oraz wdrażając te zobowiązania na poziomie wewnętrznym. Strony zgadzają się, że niniejsze postanowienie stanowi istotny element niniejszej umowy.

2. Ponadto Strony zgodnie postanawiają współpracować w walce z rozprzestrzenianiem broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia: po pierwsze poprzez podejmowanie działań mających na celu, stosownie do przypadku, podpisanie lub ratyfikację wszystkich odpowiednich instrumentów międzynarodowych lub przystąpienie do nich oraz ich pełne wdrożenie i pełne przestrzeganie; po drugie poprzez ustanowienie i utrzymanie skutecznego systemu kontroli wywozu, obejmującego zarówno kontrolę wywozu, jak i kontrolę tranzytu towarów związanych z bronią masowego rażenia, w tym kontrolę końcowego przeznaczenia technologii podwójnego zastosowania pod kątem broni masowego rażenia, oraz przewidującego skuteczne kary w przypadku naruszenia kontroli wywozu; a po trzecie poprzez współpracę na wielostronnych forach i w ramach wielostronnych reżimów kontroli eksportu.

3. Strony postanawiają nawiązać regularny dialog w ramach partnerstwa, który uzupełni i skonsoliduje ich współpracę na rzecz nieprolifracji broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia.

4. Uznając, że zagrożenia chemiczne, biologiczne, radiologiczne i jądrowe mogą mieć wysoce destrukcyjny wpływ na społeczeństwa oraz uznając, że mogą one wynikać z działalności przestępczej, w tym z nielegalnego rozprzestrzeniania, nielegalnego handlu, terroryzmu, wypadków lub zagrożeń naturalnych, takich jak pandemie, Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności instytucjonalnych w celu ograniczania tych zagrożeń.

Artykuł 19

Poważna przestępczość budząca zaniepokojenie społeczności międzynarodowej

1. Strony postanawiają współdziałać w celu zapobiegania ludobójstwu, zbrodniom przeciwko ludzkości i zbrodniom wojennym, wykorzystując odpowiednie ramy dwustronne i wielostronne, zgodnie z zasadą obowiązku ochrony.

2. Potwierdzając, że najpoważniejsze przestępstwa budzące zaniepokojenie całej społeczności międzynarodowej nie mogą pozostać bezkarne, Strony zapewniają sprawiedliwe i skuteczne postępowanie i ściganie tych przestępstw, podejmując w tym celu, stosownie do przypadku, środki na szczeblu krajowym, regionalnym lub międzynarodowym.

3. Strony uznają, że ustanowienie i skuteczne funkcjonowanie Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) stanowi ważne osiągnięcie na rzecz pokoju i sprawiedliwości na świecie. Strony ponawiają swoje zobowiązanie do pełnej współpracy z krajowymi, regionalnymi i międzynarodowymi mechanizmami wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, w tym z MTK, zgodnie z zasadą komplementarności. Zachęca się Strony do ratyfikacji i wdrożenia Rzymskiego Statutu MTK oraz powiązanych instrumentów, a także do dalszego zwiększania skuteczności MTK. Podejmuje się starania na rzecz wzmocnienia mechanizmów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych na wszystkich szczeblach.

Artykuł 20

Terroryzm i brutalny ekstremizm

1. Strony ponawiają kategoryczne potępienie wszystkich aktów terroryzmu i brutalnego ekstremizmu oraz radykalizacji, zobowiązując się do zwalczania tych aktów w drodze współpracy międzynarodowej zgodnie z Kartą ONZ oraz prawem międzynarodowym i odpowiednimi konwencjami i instrumentami. Uznając, że walka z terroryzmem we wszystkich jego postaciach i przejawach stanowi wspólny priorytet, Strony współpracują na wszystkich szczeblach na rzecz zapobiegania terroryzmowi, brutalnemu ekstremizmowi i radykalizacji oraz na rzecz ich zwalczania. Uznając znaczenie zwalczania wszystkich czynników przyczyniających się do brutalnego ekstremizmu we wszystkich jego postaciach, w tym nietolerancji religijnej, nawoływania do nienawiści, ksenofobii, rasizmu, a także innych form nietolerancji, Strony zobowiązują się do przeciwstawiania się brutalnemu ekstremizmowi oraz wspierania tolerancji religijnej i dialogu międzyreligijnego.
2. Strony zgadzają się, że istotne jest prowadzenie walki z terroryzmem przy pełnym poszanowaniu praworządności i w pełnej zgodności z prawem międzynarodowym, w tym z prawem międzynarodowym praw człowieka, międzynarodowym prawem uchodźczym i międzynarodowym prawem humanitarnym, zasadami Karty ONZ, odpowiednimi rezolucjami i oświadczeniami Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz odpowiednimi międzynarodowymi instrumentami dotyczącymi zwalczania terroryzmu.
3. Strony współpracują w zakresie ochrony infrastruktury krytycznej, rozwiązywania problemów związanych z terroryzmem mających wpływ na granice, a także wzmacniania ochrony lotnictwa cywilnego.

Artykuł 21

Przestępczość zorganizowana

1. Uznając, że zorganizowana działalność przestępcza ma negatywne skutki polityczne, gospodarcze, kulturowe i społeczne, Strony wzmacniają współpracę w celu skuteczniejszego zapobiegania tej działalności i jej zwalczania. Strony współpracują w ramach zintegrowanego podejścia w celu eliminowania pierwotnych przyczyn przestępczości oraz zapewnienia alternatyw dla przestępczości. W tym względzie Strony podejmują działania w odniesieniu do powiązań między przestępczością zorganizowaną a handlem ludźmi i przemytem migrantów, nielegalnego handlu bronią, materiałami niebezpiecznymi, środkami odurzającymi i ich prekursorami, dziką fauną i florą, drewnem i dobrami kultury oraz innej nielegalnej działalności gospodarczej i finansowej.
2. Strony zobowiązują się do zintensyfikowania starań na rzecz zapobiegania handlowi ludźmi, jego zwalczania i eliminowania oraz do wspierania w opracowywaniu i wdrażaniu odpowiednich ram i strategii legislacyjnych i instytucjonalnych, ze szczególnym uwzględnieniem osób w szczególnie trudnej sytuacji, w tym kobiet, dzieci i małoletnich bez opieki, oraz ich szczególnych potrzeb. Strony zapewniają stałe przestrzeganie norm Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 15 listopada 2000 r. oraz jej Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi.
3. Strony zwiększają starania na rzecz odzyskania i zwrotu skradzionego mienia oraz zwalczania wszystkich form przestępczości zorganizowanej. W związku z tym Strony wzmacniają ramy prawne i administracyjne w celu zwalczania prania pieniędzy i nielegalnych przepływów finansowych, w tym oszustw podatkowych i oszustw w zamówieniach publicznych oraz korupcji czynnej i biernej zarówno w sektorze prywatnym, jak i publicznym, które mogą mieć szkodliwy wpływ na mobilizację zasobów wewnętrznych.
4. Strony wspierają bezpieczeństwo obywateli, ze szczególnym naciskiem na wzmocnienie instytucji i praworządności, ochronę praw człowieka oraz wspieranie reform wymiaru sprawiedliwości i sektora bezpieczeństwa. Strony propagują multidyscyplinarne programy ukierunkowane na szczególnie wrażliwe grupy oraz służące wspieraniu ofiar przemocy, w tym przemocy z użyciem broni palnej, a także mediację i inne rozwiązania oparte na zapobieganiu i pojednaniu na poziomie społeczności lokalnych.

Artykuł 22

Ochrona na morzu

1. Strony zgadzają się na wzmocnienie ochrony na morzu, w szczególności w zakresie zwalczania różnych form przestępczości popełnianej na morzu i nielegalnego handlu, zwalczania piractwa i zbrojnych napaści na statki, ochrony krytycznych infrastruktur morskich oraz propagowania wolności żeglugi i praworządności na morzu, zgodnie z Konwencją ONZ o prawie morza, sporządzoną w Montego Bay w dniu 10 grudnia 1982 r. (UNCLOS).

2. Strony postanawiają zwiększyć starania w dziedzinie egzekwowania prawa morskiego w celu zwalczania zagrożeń morskich w państwach najbardziej dotkniętych przestępstwami popełnianymi na morzu. Strony postanawiają wzmocnić procesy prowadzenia postępowania i ścigania jako sposób przeciwdziałania przestępstwom popełnianym na morzu. Strony postanawiają również wspierać wdrażanie modeli ścigania piractwa w ramach jurysdykcji krajowej jako regionalnej reakcji z zakresu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz mechanizmu odstraszającego w odniesieniu do przestępstw popełnianych na morzu, takich jak piractwo, zbrojna napaść, zanieczyszczenie morza i wody, przemyt migrantów, nielegalny obrót środkami odurzającymi i nielegalny handel bronią oraz transport odpadów jądrowych. Strony postanawiają wspierać inicjatywy regionalne w dziedzinie ochrony na morzu, zwalczania piractwa i ochrony przed zanieczyszczeniem morza.

Artykuł 23

Broń strzelecka i lekka oraz inna broń konwencjonalna

1. Strony przyznają, że rozprzestrzenianie nielegalnej broni strzeleckiej i lekkiej stanowi poważne zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.
2. Strony postanawiają zintensyfikować walkę z nielegalnym handlem, nadmiernym gromadzeniem i niekontrolowanym rozprzestrzenianiem broni strzeleckiej i lekkiej oraz innej broni konwencjonalnej i amunicji do niej, w tym w wyniku nieodpowiednio zabezpieczonych i niewłaściwie zarządzanych zapasów i składów, zgodnie z Programem działania ONZ na rzecz zapobiegania nielegalnemu handlowi bronią strzelecką i lekką, zwalczania i eliminowania go we wszystkich aspektach. Strony postanawiają wspierać śledzenie sieci przemytniczych oparte na danych wywiadowczych, aby skuteczniej przeciwdziałać zagrożeniu, jakie wciąż stanowi masowy wypływ państwowych zapasów dla stabilności regionalnej. Strony pracują nad zwiększeniem krajowego potencjału właściwych jednostek ścigania i punktów kontaktowych w celu gromadzenia, zajmowania, śledzenia i analizowania nielegalnej broni palnej oraz powiązanych danych z zakresu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, lepszego zrozumienia i monitorowania przepływów nielegalnego handlu oraz wspierania wymiany informacji i współpracy międzynarodowej.
3. Strony uznają znaczenie wprowadzenia kontroli międzynarodowego handlu bronią konwencjonalną, w tym jej przywozu i wywozu, zgodnie z obowiązującymi normami międzynarodowymi, w tym Traktatem o handlu bronią, sporządzonym w Nowym Jorku w dniu 2 kwietnia 2013 r., oraz odpowiednimi rezolucjami ONZ. Strony dążą do stosowania takich kontroli w odpowiedzialny sposób, co przyczyni się do międzynarodowego i regionalnego pokoju, bezpieczeństwa i stabilności oraz ograniczenia cierpień ludzkich, a także do zapobiegania przekierowywaniu broni konwencjonalnej do podmiotów nieupoważnionych. Strony uznają również znaczenie wewnętrznej regulacji i kontroli legalnego nabywania i posiadania broni palnej w celu ograniczenia przemocy zbrojnej.
4. Strony współpracują na rzecz usuwania min i wybuchowych pozostałości wojennych, w tym improwizowanych urządzeń wybuchowych.

Artykuł 24

Niedozwolone środki odurzające

1. Strony dążą do zapewnienia kompleksowego, wyważonego, zintegrowanego i opartego na dowodach podejścia do zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnemu handlowi środkami odurzającymi i nowymi substancjami psychoaktywnymi, a także do propagowania ograniczania popytu na środki odurzające. W tym celu zajmują się czynnikami ryzyka mającymi wpływ na jednostki, społeczności i społeczeństwo, które mogą obejmować brak usług, potrzeby infrastrukturalne, przemoc związaną ze środkami odurzającymi, wykluczenie, marginalizację i dezintegrację społeczną, aby przyczynić się do upowszechniania pokojowych i integracyjnych społeczeństw.
2. Strony postanawiają, że polityki i działania w zakresie środków odurzających, w tym zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego, społeczności naukowej i środowiska akademickiego, mają na celu wzmocnienie struktur zapobiegania problemom związanym z niedozwolonymi środkami odurzającymi oraz ich skutecznego rozwiązywania, ograniczania w wymierny sposób podaży niedozwolonych środków odurzających, nielegalnego handlu nimi oraz popytu na nie.
3. Strony dążą do ograniczenia negatywnych skutków używania środków odurzających dla jednostek i społeczeństwa jako całości, a także do skutecznego ograniczenia nielegalnego rozprowadzania oraz nielegalnego handlu prekursorami sklasyfikowanymi i niesklasyfikowanymi, w tym „pre-prekursorami narkotyków”.
4. Strony ściśle współpracują między sobą oraz z właściwymi organizacjami międzynarodowymi w celu utrzymywania skoordynowanych starań i działań na rzecz zwalczania handlu niedozwolonymi środkami odurzającymi.

Artykuł 25

Cyberbezpieczeństwo i cyberprzestępczość

1. Strony uznają znaczenie otwartego, bezpiecznego i stabilnego, dostępnego i pokojowego środowiska technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT), opartego na normach, przepisach i zasadach dotyczących odpowiedzialnego zachowania państw oraz na stosowaniu obowiązującego prawa międzynarodowego. W tym celu Strony zobowiązują się do wzmocnienia współpracy na rzecz wspierania cyberbezpieczeństwa, zapobiegania cyberprzestępczości i przestępczości elektronicznej wykorzystującej zaawansowaną technologię oraz nadużyciom w mediach społecznościowych, a także ich zwalczania, oraz do poprawy bezpieczeństwa sieci w drodze wymiany najlepszych praktyk zwiększających cyberodporność, w tym w odniesieniu do ochrony infrastruktury krytycznej.
2. Strony uznają potrzebę zapobiegania cyberprzestępczości, w tym wykorzystywaniu seksualnemu dzieci i ich niegodziwemu traktowaniu w celach seksualnych w internecie, oraz zwalczania jej, w drodze współpracy i wymiany najlepszych praktyk w zakresie zwalczania cyberprzestępstw, w oparciu o obowiązujące normy i standardy międzynarodowe, w tym te zawarte w budapeszteńskiej Konwencji o cyberprzestępczości, sporządzonej w Budapeszcie w dniu 23 listopada 2001 r. oraz Konwencji Unii Afrykańskiej o cyberbezpieczeństwie i ochronie danych osobowych, sporządzonej w Malabo w dniu 27 czerwca 2014 r.

Artykuł 26

Współpraca w zakresie ścigania przestępstw

1. Strony ułatwiają współpracę między regionalnymi i międzynarodowymi organami, agencjami i służbami ścigania w celu utrudniania i likwidacji przestępczości transgranicznej i wspólnych dla nich zagrożeń terrorystycznych. Współpraca taka przyczynia się do zapobiegania przestępczości i obejmuje między innymi wymianę opinii na temat ram ustawodawczych, a także pomoc administracyjną i techniczną mającą na celu poprawę zdolności instytucjonalnych i operacyjnych organów ścigania oraz wymianę informacji i środków związanych z postępowaniami.
2. Uznając znaczenie bezpiecznych granic, Strony dążą do sprostania istniejącym i przyszłym wyzwaniom związanym z granicami, stosując podejście oparte na zintegrowanym zarządzaniu granicami. Strony wspierają uzasadnione reakcje międzysektorowe mające na celu zapobieganie przestępczości transgranicznej i innym zagrożeniom, wykrywanie ich oraz – w stosownych przypadkach – ich zwalczanie.

TYTUŁ III

Rozwój społeczny

Artykuł 27

Strony potwierdzają swoją determinację do współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju i eliminacji ubóstwa we wszystkich jego formach, do zwalczania nierówności oraz wspierania spójności społecznej. Strony postanawiają również współpracować w celu zapewnienia każdemu środków niezbędnych do godnego życia na odpowiednim poziomie, w tym dzięki odpowiednim systemom ochrony socjalnej i usługom społecznym. Strony zwracają szczególną uwagę na kobiety i dziewczęta, młodzież, dzieci oraz ludzi najbardziej wrażliwych i znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, zgodnie z zasadami niepozostawiania nikogo w tyle i docierania w pierwszej kolejności do tych, którzy najbardziej tego potrzebują. Strony postanawiają również współpracować, aby sprostać wyzwaniom związanym z szybkim wzrostem liczby ludności oraz wykorzystać wynikające z tego możliwości.

Rozdział 1

Dostęp do usług społecznych

Artykuł 28

Edukacja

1. Strony wspierają sprzyjające włączeniu społecznemu kształcenie się przez całe życie i sprawiedliwą edukację wysokiej jakości na wszystkich poziomach. Strony pracują nad zapewnieniem, aby wszystkie dziewczęta i wszyscy chłopcy zdobyli bezpłatne i godziwe wykształcenie podstawowe i średnie wysokiej jakości, a także mieli dostęp do wysokiej jakości rozwoju we wczesnym dzieciństwie oraz opieki i edukacji przedszkolnej, z należyтым uwzględnieniem różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn. Strony pracują nad zapewnieniem wszystkim kobietom i mężczyznom równego dostępu do przystępnego cenowo wysokiej jakości kształcenia technicznego i zawodowego oraz szkolnictwa wyższego, w tym uniwersytetów. Szczególną uwagę zwraca się na inwestowanie w nauki przyrodnicze, technologię, inżynierię i matematykę (STEM) oraz na promowanie edukacji cyfrowej i artystycznej dla wszystkich.

2. Strony intensyfikują starania na rzecz zapewnienia, aby każdy posiadał wiedzę, umiejętności i zdolności pozwalające mu cieszyć się lepszą jakością życia, w pełni angażować się w życie społeczne, przyczyniać się do dobrostanu społecznego i dobrobytu gospodarczego swojej społeczności oraz aktywnie i sprawiedliwie uczestniczyć w życiu demokratycznym i kulturalnym.
3. Strony wspierają bezpieczne szkoły i sprawnie funkcjonujące systemy edukacji, dysponujące odpowiednimi zasobami na potrzeby planowania oferty edukacyjnej i szkoleniowej, zarządzania nią oraz zapewniania jej skuteczności, w tym za pośrednictwem internetu i innych niekonwencjonalnych środków. Strony współpracują na rzecz ustanowienia i wzmocnienia systemów zapewniania jakości oraz wzajemnego uznawania kwalifikacji. Strony ułatwiają mobilność studentów, pracowników i nauczycieli akademickich pomiędzy państwami Afryki, Karaibów i Pacyfiku oraz pomiędzy nimi a Unią Europejską.

Artykuł 29

Opieka zdrowotna

1. Strony uznają, że zdrowie ma zasadnicze znaczenie dla życia ludzi i jest kluczowym wskaźnikiem zrównoważonego rozwoju. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do ochrony i propagowania najwyższego osiągalnego poziomu zdrowia fizycznego i psychicznego dla wszystkich.
2. Strony wzmacniają krajowe systemy opieki zdrowotnej za pomocą zrównoważonych mechanizmów finansowania i zasobów opieki zdrowotnej, infrastruktury operacyjnej, wykwalifikowanych pracowników sektora zdrowia, w tym w odniesieniu do ich rekrutacji i zatrzymywania, oraz odpowiednich technologii, takich jak narzędzia cyfrowe, wspierających rozwój medycyny mobilnej.
3. Strony propagują powszechne zabezpieczenie zdrowotne, sprawiedliwy i powszechny dostęp do kompleksowych usług medycznych wysokiej jakości oraz dostęp do bezpiecznych, skutecznych i przystępnych cenowo wysokiej jakości leków podstawowych i szczepionek.
4. Strony współpracują na rzecz zapobiegania chorobom zakaźnym oraz innym poważnym transgranicznym zagrożeniom dla zdrowia, takim jak oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe, oraz reagowania na nie, a także na rzecz zmniejszenia obciążenia chorobami niezakaźnymi dzięki lepszej profilaktyce i zwalczaniu. Strony współpracują na rzecz rozwiązywania światowych kryzysów zdrowotnych i zapobiegania ich nasilaniu się, między innymi poprzez wspieranie systemów wczesnego ostrzegania na potrzeby szybkiej wymiany informacji, gotowości i wczesnego działania w zakresie ratującej życie pomocy humanitarnej oraz opracowanie spójnych i wielosektorowych planów zwiększania zdolności systemów opieki zdrowotnej. Strony wspierają badania i rozwój oraz wprowadzanie szczepionek, diagnostyki i leków.
5. Strony wspierają powszechny dostęp do produktów z zakresu zdrowia seksualnego i prokreacyjnego oraz świadczeń opieki zdrowotnej, w tym do planowania rodziny, informacji i edukacji, a także włączenie zdrowia prokreacyjnego do krajowych strategii i programów.

Artykuł 30

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony uznają, że osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego i poprawy odżywiania stanowi jedno z głównych globalnych wyzwań w walce z ubóstwem i rosnącą nierównością, w związku z czym postanawiają zająć się strukturalnymi przyczynami tego zjawiska, do których należą konflikty, kryzysy, degradacja zasobów naturalnych i zmiana klimatu.
2. Strony propagują odporne źródła utrzymania, bezpieczny dostęp do gruntów, wody i innych zasobów oraz wspierają zrównoważony wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu w produkcji rolnej oraz wydajność, a także efektywne łańcuchy wartości.
3. Strony wspierają działania w zakresie przystosowania się do zmiany i zmienności klimatu w ramach łańcuchów wartości produkcji żywności.
4. Strony dążą do zapewnienia dostępu dla wszystkich do wystarczającej ilości przystępnej cenowo, bezpiecznej i pożywnej żywności, do zwiększenia możliwości zróżnicowanej produkcji żywności oraz do opracowania polityki bezpieczeństwa żywnościowego i żywienia oraz mechanizmów ochrony socjalnej na rzecz bezpieczeństwa żywnościowego i lepszego odżywiania, zwiększających odporność osób szczególnie wrażliwych, w szczególności w krajach zmagających się z powtarzającymi się kryzysami.

5. Strony intensyfikują skoordynowane, przyspieszone międzysektorowe starania na rzecz wyeliminowania głodu, rozwiązania problemu wszystkich form niedożywienia oraz na rzecz zapewnienia, aby dało się uniknąć klęski głodu w każdych okolicznościach.

Artykuł 31

Woda, usługi sanitarne i mieszkalnictwo

1. Strony wspierają powszechny dostęp do odpowiedniej i bezpiecznej wody pitnej, w tym poprzez zrównoważone i zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi i sieciami wodociągowymi, a także poprzez efektywniejsze wykorzystywanie wody i jej recykling.
2. Strony dążą do zapewnienia odpowiedniego i sprawiedliwego dostępu do usług sanitarnych, w tym gospodarowania odpadami i propagowania higieny dla wszystkich, zwracając szczególną uwagę na potrzeby kobiet i dziewcząt oraz tych w szczególnie trudnej sytuacji.
3. Strony przyznają, że odpowiednie, bezpieczne i przystępne cenowo mieszkalnictwo wywiera transformacyjny wpływ na szczególnie wrażliwe i zmarginalizowane społeczności oraz ma znaczący wpływ na zdrowie ludzi i rozwój społeczno-gospodarczy ich społeczności. Strony pracują nad zapewnieniem dostępu dla wszystkich do odpowiedniego, bezpiecznego i przystępnego cenowo mieszkalnictwa poprzez opracowanie odpowiednich polityk, strategii, planów i kodeksów budowlanych, oraz na rzecz modernizacji slumsów.
4. Strony wspierają dostęp do przystępnej cenowo, stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii dla wszystkich oraz dobrze ugruntowane systemy energetyczne służące między innymi wspieraniu sektorów gospodarki wodnej, usług sanitarnych i mieszkalnictwa.

Rozdział 2

Nierówność i spójność społeczna

Artykuł 32

Spójność społeczna i ochrona socjalna

1. Strony dążą do wzmocnienia spójności społecznej poprzez stopniowe osiąganie większej równości i większego włączenia społecznego oraz poprzez zapewnienie, aby rozwój społeczny postępował równolegle z rozwojem gospodarczym, nie pozostawiając nikogo w tyle. Szczególną uwagę poświęca się osobom w niekorzystnej sytuacji, szczególnie wrażliwym i marginalizowanym, w tym osobom starszym i sierotom, zgodnie z zasadami solidarności i niedyskryminacji. W szczególności Strony wspierają:
 - a) polityki gospodarcze ukierunkowane na bardziej integracyjne społeczeństwo, pozwalające na lepszą dystrybucję dochodów i tworzonej wartości;
 - b) sprawiedliwe i racjonalne polityki fiskalne i płacowe, umożliwiające lepszą redystrybucję dóbr, zapewniające odpowiedni poziom wydatków socjalnych i ograniczające gospodarkę nieformalną;
 - c) skuteczne polityki społeczne i sprawiedliwy dostęp do usług społecznych, pomocy społecznej i zabezpieczenia społecznego oraz wymiaru sprawiedliwości; oraz
 - d) polityki zatrudnienia ukierunkowane na osiągnięcie pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich, w tym dla osób młodych i osób z niepełnosprawnościami, oraz osiągnięcie równości wynagrodzeń za taką samą pracę lub pracę o takiej samej wartości.
2. Strony wspierają rozwój i wdrażanie polityk oraz systemów ochrony socjalnej i zabezpieczenia społecznego w celu eliminacji ubóstwa oraz zwiększenia spójności społecznej. Strony uznają transformacyjną rolę, jaką w społeczeństwach odgrywają polityki i systemy ochrony socjalnej, wspierając sprawiedliwość, włączenie społeczne i dialog z partnerami społecznymi oraz wzmacniając sprawiedliwy wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony zobowiązują się do stopniowego tworzenia powszechnych, krajowych systemów ochrony socjalnej, w tym do przyjęcia minimum ochrony socjalnej.

3. Strony propagują prawa osób z niepełnosprawnościami w celu zapewnienia takim osobom pełnej integracji w społeczeństwie i równego udziału w rynku pracy, z uwzględnieniem ich szczególnych potrzeb. Strony podejmują konkretne działania na rzecz podpisania, ratyfikowania i pełnego wdrożenia Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 13 grudnia 2006 r.

Artykuł 33

Godna praca

1. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do osiągnięcia pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich kobiet i mężczyzn, w tym dla osób młodych i osób z niepełnosprawnościami. W tym celu wspierają program godnej pracy określony w Deklaracji Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) dotyczącej sprawiedliwości społecznej na rzecz uczciwej globalizacji z 2008 r.

2. Strony potwierdzają swoje zobowiązania wynikające z członkostwa w MOP oraz te podjęte na mocy Deklaracji MOP dotyczącej podstawowych zasad i praw w pracy oraz działań następczych w związku z tą deklaracją. Strony potwierdzają swoje zaangażowanie w dialog społeczny oraz propagowanie i skuteczne wdrażanie uznanych na szczeblu międzynarodowym podstawowych norm pracy, określonych w odpowiednich konwencjach i protokołach MOP dotyczących wolności zrzeszania się i prawa do negocjacji zbiorowych, zniesienia pracy przymusowej oraz położenia kresu współczesnemu niewolnictwu i handlowi ludźmi, eliminacji pracy dzieci, ze szczególnym naciskiem na jej najgorsze formy, najniższego wieku dopuszczania do pracy, równego wynagrodzenia i niedyskryminacji w zakresie zatrudnienia. Strony podejmują stałe i nieprzerwane starania na rzecz, odpowiednio, ratyfikacji tych konwencji i protokołów lub przystąpienia do nich, jeżeli jeszcze tego nie uczyniły.

3. Strony wspierają bezpieczne i pewne środowisko pracy dla wszystkich pracowników. Strony przyjmują i wdrażają środki i polityki dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy, zarówno w gospodarce formalnej, jak i nieformalnej, oraz pracują nad ustanowieniem i utrzymaniem skutecznego systemu inspekcji pracy, zgodnego z międzynarodowymi normami pracy określonymi przez MOP.

Rozdział 3

Ludność i rozwój

Artykuł 34

Demografia

1. Strony przyznają, że wzrost demograficzny i zmiany demograficzne mogą mieć znaczący wpływ na korzyści wynikające z rozwoju i na postępy gospodarcze, oraz współpracują na rzecz zintegrowanego podejścia, które minimalizuje wyzwania oraz maksymalizuje korzyści wynikające z dywidendy demograficznej. W tym celu Strony dążą do ustanowienia, wspierania, utrzymania i podtrzymywania reform strukturalnych i przekształceń systemów gospodarczych i społecznych, aby stworzyć godne możliwości edukacji, zatrudnienia i utrzymania dla wschodzącej młodej ludności.

2. Strony wspierają procesy dialogu politycznego sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz uwzględniają tendencje i prognozy demograficzne we wszystkich obszarach polityk, aby wzmocnić pozycję dzieci i osób młodych oraz wspierać ich pełny i aktywny udział w życiu społecznym, a także wzmocnić pozycję osób starszych i zagwarantować spełnienie ich potrzeb oraz umożliwić im aktywne zaangażowanie.

3. Strony wspierają urbanizację, która sprzyja włączeniu społecznemu i jest zrównoważona, poprzez skuteczne zarządzanie i planowanie przestrzeni miejskiej, mając na celu zminimalizowanie wszelkiego negatywnego wpływu na środowisko oraz zajęcie się wszelkimi innymi negatywnymi skutkami społecznymi i gospodarczymi spowodowanymi szybkim wzrostem liczby ludności na obszarach miejskich. Strony pracują nad skutecznym sprostaniem wyzwaniom oraz wykorzystaniem możliwości, jakie niesie szybka urbanizacja, w tym poprzez krajowe polityki miejskie, zintegrowane partycypacyjne planowanie przestrzeni miejskiej, świadczenie usług komunalnych, w tym gospodarowanie odpadami, oraz finansowanie rozwoju obszarów miejskich i infrastruktury, w celu stworzenia odpornych i nadających się do życia miast i miejscowości.

Artykuł 35

Młodzież

1. Strony postanawiają wspierać aktywny udział osób młodych w społeczeństwie, w tym w opracowywaniu i wdrażaniu dotyczących ich polityk oraz w działaniach następczych. Obejmuje to:
 - a) wsparcie w zdobywaniu wiedzy, umiejętności i zdolności do pełnego zaangażowania w życie społeczne, w tym umiejętności istotnych dla rynku pracy, poprzez edukację, szkolenie zawodowe i techniczne oraz dostęp do technologii cyfrowych;
 - b) tworzenie możliwości godnego zatrudnienia, w tym poprzez wspieranie przedsiębiorczości młodzieży; oraz
 - c) wspieranie upodmiotowienia młodzieży i odpowiedzialnego obywatelstwa poprzez otwieranie przestrzeni dla aktywnego udziału młodzieży w życiu politycznym i kulturalnym oraz w budowaniu i utrzymywaniu pokoju, w tym z myślą o przeciwdziałaniu radykalizacji i brutalnemu ekstremizmowi.
2. Strony zgadzają się, że zapewnienie dzieciom bezpiecznego i opiekuńczego otoczenia jest istotnym elementem wspierania zdrowej młodej ludności, zdolnej do osiągnięcia swojego pełnego potencjału, w tym w wymiarze fizycznym, psychologicznym, społecznym i gospodarczym. Strony pracują nad zapewnieniem uznawania i realizacji praw i potrzeb dziewcząt i chłopców od urodzenia i wczesnego dzieciństwa do wieku młodzieńczego i w okresie wchodzenia w dorosłość. Strony pracują także nad poprawą ochrony dzieci oraz udziałem dzieci w podejmowaniu decyzji, które ich dotyczą.

Artykuł 36

Równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt

1. Strony przyznają, że równość płci i upodmiotowienie ekonomiczne kobiet są niezbędne do osiągnięcia sprawiedliwego zrównoważonego rozwoju i wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony podejmują reformy, w tym poprzez tworzenie i konsolidację ram prawnych, w celu przyznania kobietom równych praw do zasobów gospodarczych i finansowych, a także dostępu do ziemi i zasobów naturalnych oraz kontroli nad nimi, dziedziczenia i innych form własności. Strony podejmują działania mające na celu zwiększenie pełnego i skutecznego uczestnictwa kobiet w życiu politycznym.

Oprócz równego dostępu do zatrudnienia i godnych warunków pracy Strony wspierają uznanie nieodpłatnej opieki i pracy w gospodarstwie domowym poprzez świadczenie usług publicznych, infrastrukturę i polityki ochrony socjalnej oraz promowanie podziału obowiązków w gospodarstwie domowym i w rodzinie jako całości.
2. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych, oraz opowiadają się za prawami i zdrowiem prokreacyjnym i seksualnym w tym kontekście.
3. Strony przyznają, że utrzymanie higieny menstruacyjnej jest ważne dla zdrowia kobiet i dziewcząt, a także dla ich godności, mobilności i dobrego samopoczucia, dlatego postanawiają propagować adekwatne i odpowiednie środki wspierające.

Rozdział 4

Kultura

Artykuł 37

Kultura a zrównoważony rozwój

1. Strony potwierdzają, że kultura jest kluczowym elementem zrównoważonego rozwoju oraz integralną częścią jego wymiaru społecznego, gospodarczego i środowiskowego. Strony zobowiązują się do włączenia perspektywy kulturowej do swoich polityk i strategii rozwoju poprzez uwzględnienie specyfiki kulturowej oraz systemów wiedzy lokalnej i tubylczej.
2. Strony wzmacniają wkład podmiotów kultury w zrównoważony rozwój, zapewniając ich udział w pogłębionym dialogu, sieciach zawodowych i partnerstwach z wieloma zainteresowanymi stronami.

Artykuł 38

Różnorodność kulturowa i wzajemne zrozumienie

1. Strony uznają, że wszyscy ludzie mają prawo do swobodnego uczestnictwa w życiu kulturalnym danej społeczności, zgodnie z Powszechną deklaracją praw człowieka, oraz zobowiązują się do ochrony i zachowania praw kulturalnych i wolności ekspresji artystycznej.
2. Strony postanawiają propagować wizję rozwoju społecznego, która uwzględnia dialog między kulturami oraz uznanie różnorodności kulturowej za wspólne dziedzictwo ludzkości. Strony zobowiązują się do pogłębiania wzajemnego zrozumienia i wiedzy o swoich kulturach, z należyтым poszanowaniem różnorodności, uniwersalnych wartości i praw człowieka, poprzez wspieranie wymiaru kulturowego w edukacji, a także wymiany kulturalne i wspólne inicjatywy służące zachęcaniu do dialogu międzykulturowego.
3. Strony uznają rolę, jaką odgrywa kultura w utrzymaniu pokoju i spójności narodowej. Strony potwierdzają, że poszanowanie różnorodności kulturowej, tolerancja, dialog i współpraca w atmosferze wzajemnego zaufania i zrozumienia mają kluczowe znaczenie dla zapewnienia i utrzymania pokoju i bezpieczeństwa oraz dla procesów pojednania, a także dla przywrócenia pamięci zbiorowej i więzi społecznych między społecznościami. Strony umacniają rolę kultury w budowaniu odporności, a także w doprowadzaniu do trwałego pokryzysowego ożywienia i odbudowy, zwłaszcza w rozwoju obszarów miejskich.

Artykuł 39

Dziedzictwo kulturowe i sektory kreatywne

1. Strony propagują uznanie dziedzictwa za czynnik jednoczący, który może odzwierciedlać różne tożsamości i spuścizny, a jednocześnie sprzyjać tworzeniu wspólnych wartości. Strony pracują nad ochroną, zachowaniem, konserwacją i rozwojem zarówno materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zgodnie z normami i konwencjami międzynarodowymi, jako narzędzia spójności społecznej, kreatywności i innowacji.
2. Strony zgadzają się, że sektor kultury i sektor kreatywny, w tym sztuka współczesna, mają zasadnicze znaczenie dla wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, dywersyfikacji i tworzenia miejsc pracy. W związku z tym Strony wspierają przedsiębiorczość kulturalną oraz długoterminowy rozwój sektora kultury i sektora kreatywnego.
3. Zgodnie z obowiązującym prawem międzynarodowym Strony podejmują środki mające na celu zapobieganie nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury oraz zwalczanie tych zjawisk. Strony propagują konserwację, budowanie zdolności oraz współpracę między specjalistami zajmującymi się dziedzictwem kulturowym, społecznościami rdzennymi i instytucjami kultury, a także prowadzą współpracę międzynarodową i stały dialog w celu wspierania dostępu do dziedzictwa kulturowego.

TYTUŁ IV

Zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 40

1. Strony uznają znaczenie wzmocnienia swoich stosunków gospodarczych we wspólnym interesie i z obopólną korzyścią, z myślą o osiągnięciu strukturalnej transformacji gospodarczej poprzez zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu zgodny z celami zrównoważonego rozwoju, uwzględniając poziomy rozwoju poszczególnych Stron. Strony realizują zintegrowane strategie obejmujące gospodarczy, społeczny i środowiskowy wymiar zrównoważonego rozwoju. Strony podejmują odpowiednie środki służące tworzeniu godnych miejsc pracy dla wszystkich oraz wspierają przejście na gospodarkę niskoemisyjną i zasobooszczędną. Strony wspierają upodmiotowienie społeczne i ekonomiczne grup zmarginalizowanych, kobiet i młodzieży.

2. Strony wspierają rozwój sektora prywatnego oraz przyciągają i zatrzymują inwestycje wewnętrzne i zagraniczne, w tym inwestycje ze strony własnej diaspory. Strony pobudzają handel oraz współpracują w zakresie nauki, technologii, innowacji i badań naukowych, mając na celu stworzenie silnych, konkurencyjnych i zróżnicowanych gospodarek, pogłębienie integracji regionalnej oraz wspieranie włączania gospodarek członków OACPS do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości. Strony pracują nad poprawą stabilności makroekonomicznej i finansowej w celu zwiększenia inwestycji i wzmocnienia zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Strony postanawiają zwiększyć zdolność produkcyjną i regulacyjną, wzmocnić przedsiębiorczość oraz wspierać produkcję i uprzemysłowienie, koncentrując się na innowacji i tworzeniu wartości dodanej w sektorach produkcji i usług. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności, aby ułatwić strukturalną transformację gospodarczą oraz wzmocnić zrównoważony handel.

3. Strony wspierają dialog publiczno-prywatny skoncentrowany na kwestiach, które mają pozytywny wpływ na ich stania w zakresie transformacji gospodarczej i zrównoważonego wzrostu gospodarczego, a także angażują się we współpracę ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami oraz zapewniają poszanowanie i ochronę praw człowieka i podstawowych norm pracy.

Rozdział 1

Inwestycje

Artykuł 41

Mobilizacja zrównoważonych i odpowiedzialnych inwestycji

1. Strony zobowiązują się do mobilizowania zrównoważonych i odpowiedzialnych inwestycji z myślą o wzmocnieniu zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu. W tym celu Strony wprowadzają klimat sprzyjający inwestycjom, który przyciąga inwestycje wewnętrzne i zagraniczne, w tym inwestycje ich własnej diaspory, oraz utrzymuje prawo do wprowadzania przejrzystych, przewidywalnych i skutecznych ram regulacyjnych, ram administracyjnych i ram polityki.

2. Strony postanawiają wspierać niezbędne reformy i polityki gospodarcze i instytucjonalne, które opierają się na ogólnej strategii rozwoju danego państwa oraz są spójne i synergiczne na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, w celu stworzenia środowiska sprzyjającego zrównoważonym inwestycjom oraz ułatwienia rozwoju dynamicznego, rentownego i konkurencyjnego sektora prywatnego.

3. Strony współpracują w celu ustanowienia solidnych systemów finansowych, aby zmobilizować inwestycje na rzecz zrównoważonych projektów. Strony podejmują środki służące wspieraniu inwestycji, zwiększając dostęp do finansowania za pośrednictwem pomocy technicznej, dotacji, gwarancji i innowacyjnych instrumentów finansowych w celu ograniczenia ryzyka, zwiększenia zaufania inwestorów oraz wykorzystania prywatnych i publicznych źródeł finansowania. W działaniach tych uwzględniają również potrzebę zaradzenia niedoskonałościom rynku lub nieoptymalnym sytuacjom inwestycyjnym, zapewniając jednocześnie dodatkowość inwestycji, które nie miałyby miejsca bez tych środków wspierających. Szczególną uwagę zwracają na sektory priorytetowe określone w art. 44 ust. 6.

4. Strony postanawiają poprawić otoczenie regulacyjne, a także jakość, dostępność i przystępność usług finansowych i niefinansowych, w celu wspierania rozwoju mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) w kontekście mobilizacji inwestycji wewnętrznych.

5. Strony rozumieją i uznają znaczenie odpowiedzialnego inwestowania przez właściwe podmioty jako środka do osiągnięcia długoterminowej i zrównoważonej wartości gospodarczej, społecznej i środowiskowej. W tym celu Strony promują praktyki w zakresie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oraz odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej, w tym uznane na szczeblu międzynarodowym wytyczne dotyczące wdrażania, normy i mające zastosowanie instrumenty, które zapewniają inwestorom, rządów i innym podmiotom wytyczne dotyczące wdrażania społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej jako uzupełnienie przepisów krajowych i innych mających zastosowanie przepisów.

Artykuł 42

Ułatwienie i ochrona inwestycji

1. Strony postanawiają ułatwiać inwestycje poprzez przepisy ustawowe, wykonawcze i polityki mające na celu zmniejszenie barier regulacyjnych i administracyjnych, zwiększenie przejrzystości oraz unikanie szkodliwej konkurencji dla inwestycji. Strony postanawiają, że środki takie opracowuje się w sposób przejrzysty i udostępnia publicznie, aby zachęcić do dialogu publiczno-prywatnego oraz zapewnić możliwość udziału wszystkim zainteresowanym stronom.

2. Strony współpracują na rzecz wspierania skutecznego wykorzystania narzędzi cyfrowych do ułatwiania inwestycji.
3. Zgodnie ze swoimi własnymi strategiami Strony zgadzają się co do znaczenia zapewnienia pewności prawa i odpowiedniej ochrony dokonanych inwestycjom, które muszą być traktowane w sposób niedyskryminacyjny i muszą mieć zapewnione skuteczne mechanizmy zapobiegania sporom oraz ich rozwiązywania. W tym względzie Strony potwierdzają znaczenie zawierania międzynarodowych umów inwestycyjnych, które w pełni zachowują ich suwerenne prawo do regulowania inwestycji dla uzasadnionych celów polityki publicznej.
4. Strony wzmacniają zdolność odpowiednich instytucji publicznych i prywatnych do skutecznego wspierania i ułatwiania inwestycji oraz do zapobiegania sporom związanym z inwestycjami oraz ich rozstrzygania.

Rozdział 2

Wzrost gospodarczy, dywersyfikacja i uprzemysłowienie

Artykuł 43

Zrównoważony wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu

1. Strony zgadzają się co do znaczenia transformacji gospodarczej, rozwoju sektora prywatnego i postępu przemysłowego dla zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony wspierają pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich poprzez zwiększoną konkurencyjność, dywersyfikację, transformację cyfrową, innowacje, dostęp do finansowania, wartość dodaną w przemyśle wytwórczym i sektorze usług oraz powiązania między sektorami i gałęziami przemysłu. Strony zwracają szczególną uwagę na lokalne MMŚP i oraz na formalizację nieformalnej działalności gospodarczej.
2. Strony wspierają przejście na gospodarkę niskoemisyjną i zasobooszczędną. Strony wspierają zrównoważone podejście do konsumpcji i produkcji, racjonalne ekologicznie gospodarowanie odpadami i chemikaliami oraz środki zmniejszające wszelkie formy zanieczyszczenia. Strony zgadzają się, że dobre zarządzanie urbanizacją stanowi kluczowy element postępu zrównoważonego rozwoju gospodarczego. Strony współpracują zatem w celu skutecznego sprostania wyzwaniom i wykorzystania możliwości w zakresie szybkiej urbanizacji, a także wspierają rozwój obszarów miejskich i infrastruktury oraz skuteczne powiązania między obszarami wiejskimi a miejskimi.
3. Strony postanawiają współpracować w obszarze zatrudnienia i spraw społecznych, w szczególności z myślą o wspieraniu włączenia gospodarczego i społecznego oraz wzmocnieniu pozycji kobiet, młodzieży oraz osób najuboższych i szczególnie wrażliwych. Ponadto Strony postanawiają zapewnić poszanowanie norm pracy i standardów społecznych zawartych w konwencjach i protokołach MOP oraz zapewnić dostęp do wymiaru sprawiedliwości zgodnie z zasadą sprawiedliwości proceduralnej, w tym do odpowiednich i skutecznych środków odwoławczych.

Artykuł 44

Transformacja gospodarcza i uprzemysłowienie

1. Strony wzmacniają współpracę w obszarze transformacji gospodarczej, w tym uprzemysłowienia. Strony wspierają przejście od zależności od towarów do zróżnicowanych gospodarek, a także wspierają wykorzystanie zasobów naturalnych, dodawanie wartości oraz włączanie w regionalne i globalne łańcuchy wartości. Strony zgadzają się co do ważnej roli, jaką odgrywa sektor usług w transformacji gospodarczej i uprzemysłowieniu.
2. Strony współpracują na rzecz wspierania rozwoju zdolności produkcyjnych, poprawy wydajności, dywersyfikacji i konkurencyjności. Strony dążą do przezwyciężenia ograniczeń po stronie podaży między innymi poprzez wspieranie innowacji technologicznych, ich rozwoju i rozpowszechniania, poprawę klimatu biznesowego i inwestycyjnego, wzmocnienie zdolności regulacyjnych, stabilność makroekonomiczną, a także rozwój skutecznych rynków kapitałowych i solidnych systemów finansowych w celu poprawy dostępu do finansowania, w szczególności dla sektora prywatnego. W tym celu Strony potwierdzają znaczenie transformacji cyfrowej gospodarki dla przyspieszenia rozwoju zdolności produkcyjnych. Nacisk kładzie się na sektory i gałęzie przemysłu o wysokiej wartości dodanej i dużym potencjale tworzenia godnych miejsc pracy.

3. Strony zobowiązują się do poprawy stabilności makroekonomicznej i finansowej poprzez prowadzenie racjonalnej i przejrzystej polityki fiskalnej i pieniężnej oraz do wspierania reform gospodarczych i strukturalnych, tak aby stworzyć środowisko sprzyjające zwiększonym inwestycjom oraz wspierać rozwój sektora prywatnego. Strony uznają ponadto znaczenie niezależności banków centralnych w określaniu celów ich polityki oraz w prowadzeniu polityki pieniężnej. Ponadto Strony postanawiają utrzymywać dialog i wymianę informacji między swoimi organami, stosownie do przypadku, aby poprawić zrozumienie podstaw gospodarek poszczególnych Stron.

4. Strony intensyfikują starania w zakresie kształcenia i szkolenia technicznego i zawodowego oraz badań naukowych i innowacji, a także skuteczniej łączą takie środki z możliwościami i zapotrzebowaniem na umiejętności na rynku pracy. Strony współpracują na rzecz wzajemnego wykorzystywania swoich doświadczeń, w tym w zakresie rozwoju zdolności produkcyjnych poprzez rozwój umiejętności i upowszechnianie transferu technologii, oraz wspierają powiązania między przedsiębiorstwami członków OACPS i Strony UE, z naciskiem na MMŚP.

5. Strony potwierdzają znaczącą rolę infrastruktury w rozwiązywaniu problemów związanych z ograniczeniami po stronie podaży oraz w rozwoju konkurencyjnych regionalnych i subregionalnych łańcuchów wartości poprzez ułatwianie skutecznego przepływu towarów, usług i kapitału. Strony współpracują na rzecz rozwoju efektywnej i zrównoważonej infrastruktury, w tym transportu lotniczego, lądowego i morskiego, energii, wody i łączności cyfrowej, z należyтым uwzględnieniem różnorodnych potrzeb gospodarek najsłabiej rozwiniętych, śródlądowych i wyspiarskich. W związku z tym Strony współpracują na rzecz mobilizacji zasobów publicznych i prywatnych, w tym poprzez inwestycje w rozwój infrastruktury.

6. Zobowiązując się do dążenia do wspólnego wzrostu gospodarczego, Strony postanawiają współpracować między innymi w następujących obszarach, które uznaje się za sektory priorytetowe: rolnictwo i agrobiznes, zwierzęta gospodarskie i skóra, niebieska gospodarka, rybołówstwo, górnictwo i przemysł wydobywczy, branża kultury i branża kreatywna, zrównoważona turystyka, zrównoważona energia, ICT i transport. Strony podkreślają znaczącą rolę tych sektorów w tworzeniu wartości dodanej, tworzeniu godnych miejsc pracy, zwiększaniu zdolności produkcyjnych oraz w ogólnych staraniach podejmowanych na rzecz transformacji gospodarczej. W związku z tym Strony zgodnie współpracują przy określaniu czynników wzrostu dla każdego sektora, mobilizowaniu inwestycji i rozwiązywaniu problemów związanych z ograniczeniami, które utrudniają tworzenie powiązań retrospektywnych i perspektywicznych.

7. Strony wspierają dialog, stymulują transfer umiejętności i technologii, działają na rzecz poprawy łańcuchów wartości oraz zacieśniają współpracę w celu wzajemnej wymiany doświadczeń i rozpowszechniania najlepszych praktyk w sektorze rolnictwa. Strony współpracują również na rzecz wspierania mechanizmów i ram służących zwiększeniu zrównoważonej produkcji rolnej wysokiej jakości.

Artykuł 45

Rozwój sektora prywatnego

1. Uznając znaczenie rozwoju sektora prywatnego dla transformacji gospodarczej i tworzenia miejsc pracy, Strony dążą do wspierania przedsiębiorczości oraz rozwoju i poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw. Szczególną uwagę poświęca się MMŚP, w tym przedsiębiorstwom typu start-up, zwłaszcza poprzez propagowanie sprzyjających ram prawnych, administracyjnych i instytucjonalnych, w celu ich skutecznego włączenia do zrównoważonych łańcuchów dostaw i wartości. Zwraca się również uwagę na sektor nieformalny oraz na przekształcanie nieformalnych działalności gospodarczych w formalne, a także na zachęcanie do włączania celów związanych ze zrównoważonym rozwojem do modeli biznesowych. Strony postanawiają ponadto wspierać rozwój przedsiębiorczości wśród kobiet i młodzieży w kontekście ich upodmiotowienia ekonomicznego i wspierania rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony potwierdzają znaczenie budowania zdolności regionalnych i krajowych w celu poprawy konkurencyjności w sektorze średnio zaawansowanej i zaawansowanej technologicznie produkcji.

2. Strony wspierają dialog i współpracę między sektorem publicznym a prywatnym, w tym poprzez fora biznesowe sektora prywatnego. Strony umacniają współpracę w zakresie wzajemnej wymiany doświadczeń i rozpowszechniania najlepszych praktyk służących wspieraniu przedsiębiorczości, wspierają dialog i kontakty między przedsiębiorstwami oraz stymulują transfer umiejętności i technologii.

3. Strony zgadzają się co do potrzeby ustanowienia strategii i opracowania lepszych polityk dotyczących włączenia finansowego oraz odpowiednich przepisów oraz co do potrzeby poprawy dostępu do finansowania oraz do usług finansowych i niefinansowych, w tym poprzez innowacyjne mechanizmy finansowania, ze szczególnym uwzględnieniem zapewniania przystępnych cenowo kredytów dla rolników prowadzących gospodarstwa rodzinne, małych gospodarstw rolnych, MMŚP oraz kobiet i osób młodych prowadzących działalność gospodarczą.

4. Strony przyznają, że zarówno publiczne, jak i prywatne źródła finansowania odgrywają kluczową rolę we wspieraniu rozwoju sektora prywatnego, w szczególności poprzez narzędzia i mechanizmy takie jak partnerstwa publiczno-prywatne (PPP) i finansowanie mieszane (ang. *blended*), oraz w stymulowaniu inwestycji w różnych odpowiednich sektorach, w tym w dziedzinie rozwoju infrastruktury. W związku z tym Strony współpracują na rzecz opracowania przejrzystych i przewidywalnych ram i strategii w zakresie wykorzystywania PPP, w tym wzmocnienia zdolności instytucjonalnych w zakresie negocjowania, wdrażania i monitorowania projektów w ramach PPP.

Rozdział 3

Nauka, technologia, innowacje i badania naukowe

Artykuł 46

Nauka, technologia i innowacje

1. Strony uznają rolę nauki, technologii i innowacji w poszerzaniu granic wiedzy, przyspieszaniu przemian i przeskoków w kierunku zrównoważonego rozwoju poprzez transformację gospodarczą, tworzenie łańcucha wartości i powiązań między przedsiębiorstwami, w ułatwianiu rozwoju wiedzy i wzmacnianiu pozycji ludności, w szczególności kobiet i młodzieży, oraz we wspieraniu decydentów i osób odpowiedzialnych za wyznaczanie kierunków polityki w dążeniu do zrównoważonego rozwoju.

2. Strony pracują nad rozwojem społeczeństw opartych na wiedzy. Strony postanawiają inwestować w kapitał ludzki, wspierać przyjęcie spójnej i kompleksowej polityki oraz ram regulacyjnych, a także rozwijać konektywność infrastruktury i narzędzia cyfrowe.

3. Strony wzmacniają współpracę na podstawie obopólnych korzyści, wykorzystując istniejące mechanizmy, a jednocześnie badając nowe sposoby finansowania nauki, technologii i innowacji, z zastrzeżeniem odpowiedniej i skutecznej ochrony praw własności intelektualnej. Strony propagują wiedzę tubylczą, tradycyjną i lokalną jako narzędzie służące do wypełniania luk w wiedzy i technologii w odpowiednich sektorach.

4. Strony zachęcają do inwestycji w tworzenie, rozpowszechnianie i transfer nowych technologii, ze szczególnym uwzględnieniem czystych i innowacyjnych technologii chroniących środowisko. Strony upowszechniają energię ze źródeł odnawialnych oraz współpracują w zakresie rozwoju zdolności produkcyjnych i regulacyjnych.

5. Strony zajmują się potencjalnym wpływem technologii na społeczeństwo, rozwiązują kwestie związane z cyberbezpieczeństwem oraz zapewniają ochronę danych osobowych, a także rozważają skutki technologii przełomowej, w tym sztucznej inteligencji i robotyki.

6. Strony uznają rolę przestrzeni kosmicznej jako czynnika umożliwiającego osiągnięcie korzyści społecznych i gospodarczych, w tym w obszarach środowiska, zmiany klimatu, zarządzania oceanami, transportu, energii, rolnictwa, górnictwa i leśnictwa. Strony współpracują w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowania i usługi globalnego systemu nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, wykorzystywanie zastosowań i usług obserwacji Ziemi oraz nauk o Ziemi.

Artykuł 47

Badania i rozwój

1. Strony zgadzają się, że badania i rozwój mają kluczowe znaczenie dla tworzenia dobrobytu gospodarczego i możliwości godnej pracy oraz mogą w zasadniczy sposób przyczynić się do osiągnięcia celów niniejszej umowy.

2. Strony zachęcają do tworzenia i rozpowszechniania nowej wiedzy, biorąc pod uwagę jej potencjalny wpływ, w tym szkodliwe skutki, na środowisko i społeczeństwo. Strony wspierają podnoszenie kwalifikacji z myślą o dotrzymaniu kroku postępowi technologicznemu i innowacjom technologicznym, a także wspierają mobilność i szkolenia naukowców. Strony promują partnerstwa między przemysłem, środowiskiem akademickim i sektorem publicznym, a także działania sektora prywatnego mające na celu gromadzenie wiedzy i wypróbowywanie pomysłów dla potrzeb stworzenia nowych produktów o rzeczywistym potencjale handlowym, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i osób młodych jako innowatorów.

3. Strony wspierają inwestycje w badania i rozwój, zwłaszcza w segmentach łańcuchów wartości o wysokiej wartości dodanej, oraz dążą do sprostania wyzwaniom społecznym, zwłaszcza w dziedzinie środowiska, zmiany klimatu, energii, bezpieczeństwa żywności i zapewnienia dostępu do niej oraz zdrowia.

Artykuł 48

ICT i gospodarka cyfrowa

1. Strony współpracują na rzecz zmniejszenia przepaści cyfrowej poprzez wspieranie współpracy w zakresie rozwoju społeczeństwa cyfrowego z korzyścią dla obywateli i przedsiębiorstw dzięki dostępności technologii cyfrowych, w tym ICT dostosowanych do lokalnych warunków. Strony wspierają środki umożliwiające łatwy dostęp do ICT, między innymi poprzez wykorzystanie przystępnych cenowo i odnawialnych źródeł energii oraz rozwój i ponowne rozmieszczenie tanich sieci bezprzewodowych. Strony działają również na rzecz zapewnienia większej komplementarności i harmonizacji systemów komunikacyjnych oraz dostosowania ich do nowych technologii.

2. Strony zgadzają się, że gospodarka cyfrowa odgrywa kluczową rolę jako czynnik wzmacniający i przyspieszający zmiany, który może przyczynić się do znaczącej dywersyfikacji gospodarczej, stworzyć miejsca pracy oraz umożliwić skokowe przyspieszenie wzrostu. Strony postanawiają przyspieszyć transformację cyfrową w celu zmniejszenia kosztów transakcji i asymetrii informacji, z myślą o nadrzędnym celu, jakim jest poprawa wydajności i zrównoważoności.

3. Strony propagują i wspierają przedsiębiorczość cyfrową, w szczególności wśród kobiet i młodzieży, oraz transformację cyfrową MŚP. Strony zachęcają do rozwoju handlu elektronicznego w celu reorganizacji łańcuchów dostaw i rozszerzenia rynków oraz zachęcają do rozpowszechniania elektronicznych usług bankowych, w tym w celu zmniejszenia kosztów przekazów pieniężnych, a także do wdrażania rozwiązań w zakresie e-rządzenia.

4. Strony współpracują w zakresie opracowywania polityki prywatności i ochrony danych oraz zarządzania nią, upowszechniają środki ułatwiające przepływ danych oraz wspierają ramy regulacyjne służące wspieraniu produkcji, sprzedaży i dostarczania produktów cyfrowych.

Rozdział 4

Współpraca handlowa

Artykuł 49

Handel a zrównoważony rozwój

1. Strony uznają, że rozwój społeczny i gospodarczy oraz ochrona środowiska są współzależne i wzajemnie się wzmacniają. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie – przy należyтым uwzględnieniu swoich poziomów rozwoju – do większego uwzględnienia kwestii zrównoważonego rozwoju, na który składa się rozwój gospodarczy, rozwój społeczny i ochrona środowiska, we wszystkich aspektach ich stosunków handlowych, w celu wspierania zrównoważonego wzrostu. W tym celu Strony wspierają w swoich stosunkach handlowych wysoki poziom ochrony środowiska, ochrony socjalnej i ochrony pracy, w szczególności zobowiązania określone w art. 54, tytule V rozdział 1–3 oraz w tytule III rozdział 2 części ogólnej, aby osiągnąć założenia globalnych celów zrównoważonego rozwoju, uzgodnionych w ramach Agendy 2030. Strony postanawiają ponadto, że środki w zakresie ochrony środowiska i środki społeczne nie powinny być wykorzystywane do celów protekcyjnych.

2. Strony zgadzają się, że nie należy zachęcać do wymiany handlowej ani inwestycji poprzez obniżenie lub oferowanie obniżenia poziomu ochrony przewidzianego w przepisach wewnętrznych dotyczących środowiska lub pracy, lub poziomu egzekwowania tych przepisów.

3. Strony wzajemnie uznają swoje prawa do określania celów i priorytetów polityki zrównoważonego rozwoju oraz ustanawiania własnych poziomów ochrony wewnętrznej, jakie uznają za stosowne, w obszarach społecznych, pracowniczych i środowiskowych, w tym w zakresie zmiany klimatu, pod warunkiem że przyjęte przepisy i polityki nie są niezgodne z ich zobowiązaniami w zakresie uznanych na szczeblu międzynarodowym norm ochrony i odpowiednich umów.

4. Strony wspierają handel produktami uzyskanymi w drodze zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, ich ochrony i efektywnego wykorzystania. Strony współpracują również na rzecz wspierania handlu towarami i usługami mającymi szczególne znaczenie dla łagodzenia zmiany klimatu oraz inwestycji w takie towary i usługi, w tym w wytwarzane i regenerowane produkty niskoemisyjne, energię ze źródeł odnawialnych oraz produkty i usługi energooszczędne, zgodnie ze swoimi zobowiązaniami międzynarodowymi.

5. Strony współpracują na rzecz propagowania spójności i wzajemnego wsparcia między polityką handlową, polityką w dziedzinie pracy i polityką ochrony środowiska oraz wzmacniają dialog i wymianę informacji i najlepszych praktyk w zakresie aspektów zrównoważonego rozwoju związanych z handlem, w tym z udziałem właściwych zainteresowanych stron. W tym kontekście Strony postanawiają również współpracować na rzecz propagowania praktyk w zakresie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oraz odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej, w tym uznanych na szczeblu międzynarodowym wytycznych, norm i mających zastosowanie instrumentów, poprzez włączenie tych praktyk do handlu i działalności gospodarczej. Ponadto celem współpracy jest sprostanie wyzwaniom i wykorzystanie możliwości, jakie stwarzają związane z handlem aspekty prywatnych i publicznych dobrowolnych systemów zapewniania zgodności ze zrównoważonym rozwojem, powiązanych między innymi z pracą, środowiskiem, ochroną różnorodności biologicznej, zrównoważonym wykorzystywaniem zasobów leśnych i zarządzaniem nimi oraz zrównoważonymi praktykami połowowymi i handlem produktami rybołówstwa, którymi gospodaruje się w sposób zrównoważony.

6. Strony postanawiają utrzymać lub ustanowić, w stosownych przypadkach, systemy wspierania i monitorowania skutecznego wdrażania uznanych na szczeblu międzynarodowym standardów społecznych, norm pracy i norm środowiskowych oraz odpowiednich umów w kontekście ich stosunków handlowych, w tym poprzez wzmocnienie zdolności instytucjonalnych w zakresie przyjmowania i egzekwowania odpowiednich przepisów.

Artykuł 50

Ustalenia dotyczące handlu

1. Strony uznają znaczenie korzystania z osiągnięć umowy z Kotonu w kontekście swoich stosunków handlowych. Strony podkreślają znaczenie handlu w całokształcie swoich stosunków oraz zobowiązują się do wspierania intensyfikacji i dywersyfikacji przepływów handlowych z obopólną korzyścią, w szczególności w celu włączenia gospodarek członków OACPS do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości.

2. Strony postanawiają prowadzić współpracę handlową zgodnie z wielostronnym systemem handlowym opartym na zasadach, z myślą o wzmocnieniu wolnego, sprawiedliwego i otwartego handlu na rzecz osiągnięcia zrównoważonego wzrostu i rozwoju, w szczególności członków OACPS. W tym celu współpraca musi być zgodna ze zobowiązaniami przyjętymi przez Strony w ramach Światowej Organizacji Handlu (WTO), w tym z postanowieniami o specjalnym i zróżnicowanym traktowaniu.

3. Strony uznają znaczenie dokonywania ustaleń dotyczących handlu w celu osiągnięcia większych możliwości handlowych oraz wspierania ich skutecznej integracji z gospodarką światową. Strony wzajemnie uznają swoje prawo do dokonywania regionalnych lub wielostronnych ustaleń w celu ograniczenia lub zniesienia środków pozataryfowych wpływających na handel towarami i usługami. Strony dążą ponadto do ograniczenia ewentualnego negatywnego wpływu swoich odpowiedzialnych ustaleń dotyczących handlu ze stronami trzecimi na pozycję konkurencyjną, jaką zajmuje każda ze Stron na rynkach krajowych pozostałych Stron.

4. Mając na uwadze potrzebę rozwijania obowiązujących uzgodnień preferencyjnych oraz umów o partnerstwie gospodarczym (UPG) jako instrumentów współpracy handlowej, Strony zgadzają się, że współpracę wzmacnia się przede wszystkim z myślą o wspieraniu konkretnego wdrażania tych obowiązujących instrumentów.

5. Strony zgadzają się ponadto, że ramy UPG mają charakter sprzyjający włączeniu społecznemu oraz uwzględniają różnorodność sytuacji w państwach będących członkami OACPS i regionach OACPS na różnych etapach procesu UPG oraz poziom rozwoju członków OACPS. Sygnatariusze UPG potwierdzają swoje zobowiązania do podjęcia wszystkich środków niezbędnych do zapewnienia ich pełnego wdrożenia, co powinno sprzyjać ich wzrostowi i rozwojowi gospodarczemu, przyczyniając się jednocześnie do pogłębienia procesów integracji regionalnej w Afryce, regionie Karaibów i regionie Pacyfiku (AKP). Strony uznają znaczenie rozszerzenia zakresu UPG oraz popierają przystępowanie do nich nowych państw członkowskich. Strony postanawiają utrzymać, na właściwych szczeblach, ustalenia AKP-UE na rzecz monitorowania wdrażania UPG lub dokonać takich ustaleń, a także ocenić ich wpływ na rozwój gospodarek członków OACPS w regionach AKP oraz na ich procesy integracji regionalnej.

6. Strony poszczególnych UPG zgadzają się, że zawarte w nich odesłania do postanowień umowy z Kotonu dotyczących właściwych środków rozumie się jako odesłania do odpowiadających im postanowień niniejszej umowy.

7. Ponadto Strony postanawiają, że ich współpraca musi przyczyniać się do intensyfikacji starań i procesów integracji regionalnej w AKP oraz do dalszego wspierania regionalnej wymiany handlowej wewnątrz AKP.

8. Strony podkreślają znaczenie swojego aktywnego udziału w WTO oraz innych właściwych organizacjach międzynarodowych poprzez przystępowanie do tych organizacji oraz postępowanie ściśle zgodnie z ich programami i działaniami. Strony postanawiają ściśle współpracować w zakresie definiowania i wspierania wspólnych interesów w dziedzinie międzynarodowej współpracy gospodarczej i handlowej, w szczególności w ramach WTO. W tym kontekście szczególną uwagę zwraca się na poprawę dostępu produktów i usług pochodzących z państw będących członkami OACPS do rynku Unii Europejskiej oraz innych rynków.

9. Strony są zgodne co do znaczenia elastyczności zasad WTO w uwzględnianiu poszczególnych poziomów rozwoju państw i regionów AKP, a także trudności napotykanych przy realizacji ich zobowiązań. Strony postanawiają zatem współpracować w celu rozwinięcia niezbędnego i odpowiedniego potencjału, aby skutecznie realizować swoje zobowiązania w ramach WTO. Strony uznają również innowacyjne podejście do specjalnego i zróżnicowanego traktowania właściwego dla Porozumienia o ułatwieniach w handlu (TFA) WTO, które umożliwia krajom najsłabiej rozwiniętym i krajom rozwijającym się pełną realizację ich zobowiązań pod warunkiem zapewnienia wymaganego wsparcia handlowego zgodnie z powiadomieniami w ramach wdrażania TFA.

10. Strony uznają znaczenie wzmacniania dialogu na rzecz rozwiązywania kwestii dotyczących handlu i powiązanych kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Strony postanawiają wspierać zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego w ten dialog.

Artykuł 51

Handel usługami

1. Strony zgadzają się, że handel usługami jest potężnym motorem wzrostu i rozwoju ich gospodarek, a ponadto potwierdzają swoje prawa i obowiązki wynikające z Układu ogólnego w sprawie handlu usługami (GATS) WTO.

2. Strony zobowiązują się do współpracy w handlu usługami i do jego zwiększania, zwłaszcza w zakresie sposobów świadczenia usług będących przedmiotem ich zainteresowania eksportowego, w tym przepływu osób fizycznych w celach biznesowych, oraz w sektorach, które uznają za priorytetowe, w tym w sektorze ICT, turystyki, transportu, usług środowiskowych, usług finansowych i usług sportowych oraz w innych sektorach priorytetowych, w zależności od przypadku.

3. Uwzględniając art. 39 ust. 2, Strony współpracują na rzecz wzmocnienia potencjału w zakresie świadczenia usług związanych z branżą kultury i branżą kreatywną.

4. Strony współpracują na rzecz usunięcia barier w handlu usługami w celu ułatwienia dostępu do rynków i zwiększeniu handlu. Ponadto Strony postanawiają wzmocnić swoją współpracę na rzecz wspierania rozwoju wewnętrznych ram regulacyjnych i zdolności, poprawy zdolności usługodawców do przestrzegania przepisów i norm Strony UE oraz członków OACPS na szczeblu kontynentalnym, regionalnym, krajowym i niższym niż krajowy oraz zachęcania do zawierania, w stosownych przypadkach, umów o wzajemnym uznawaniu w sektorach usług będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, o których mowa w ust. 2.

5. Strony uznają znaczenie opłacalnych i wydajnych usług transportu morskiego jako głównego środka transportu ułatwiającego handel. Strony zwiększają konkurencyjność usług transportu morskiego poprzez poprawę konektywności, aby zapewnić bezpieczniejszy przepływ towarów i osób w sektorze transportu morskiego. W tym celu Strony współpracują na odpowiednich forach na rzecz liberalizacji transportu morskiego jako głównego środka transportu ułatwiającego handel. Strony umożliwiają dostęp do międzynarodowych rynków transportu morskiego oraz do portów i usług w portach na niedyskryminacyjnych i komercyjnych zasadach. Strony współpracują w ramach działań mających na celu rozwój i wspieranie opłacalnych i wydajnych usług transportu morskiego w państwach będących członkami OACPS z myślą o zwiększeniu udziału podmiotów gospodarczych z państw będących członkami OACPS w międzynarodowych usługach transportu morskiego.

Artykuł 52

Obszary związane z handlem

1. Strony uznają rosnące znaczenie środków pozataryfowych w handlu w miarę eliminacji barier taryfowych. Strony uznają zatem potrzebę współpracy na rzecz monitorowania i usuwania niepotrzebnych przeszkód w handlu, a tym samym zwiększania i ułatwiania handlu między Stroną UE a członkami OACPS oraz między członkami OACPS. W tym względzie Strony postanawiają utrzymać, w stosownych przypadkach, ustalenia dotyczące środków pozataryfowych, które mogą mieć negatywny wpływ na wywóz na rynek drugiej Strony, lub dokonać takich ustaleń.

2. Strony postanawiają wzmocnić współpracę w dziedzinie normalizacji i certyfikacji towarów w celu zapobiegania zbędnym barierom technicznym w handlu, identyfikowania ich i eliminowania w ramach Porozumienia w sprawie barier technicznych w handlu (zwanego dalej „porozumieniem TBT”) WTO oraz dążą do rozwijania tej współpracy poprzez zwiększanie i wzmacnianie przejrzystości. Ponadto Strony postanawiają współpracować w celu ustanowienia i zwiększenia zdolności technicznych oraz infrastruktury instytucjonalnej w kwestiach dotyczących barier technicznych w handlu.

3. Strony potwierdzają prawa każdej ze Stron do przyjmowania lub egzekwowania środków sanitarnych i fitosanitarnych w celu ochrony życia lub zdrowia ludzi, zwierząt lub roślin na swoim terytorium, przy jednoczesnym zapewnieniu, aby takie środki sanitarne i fitosanitarne przyjęte przez każdą ze Stron nie tworzyły niepotrzebnych przeszkód w handlu zgodnie z Porozumieniem w sprawie stosowania środków sanitarnych i fitosanitarnych (zwanym dalej „porozumieniem SPS”) WTO. W tym celu Strony postanawiają wzmocnić swoją współpracę w celu skutecznego wdrożenia zasad i reguł porozumienia SPS, uwzględniając przy tym swoje poziomy rozwoju. W tym kontekście Strony współpracują na rzecz rozwiązania kwestii sanitarnych i fitosanitarnych, w tym kwestii oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe, oraz kwestii dobrostanu zwierząt, w celu wzmocnienia zdolności Stron oraz poprawy dostępu do rynków drugiej Strony, przy jednoczesnym zagwarantowaniu odpowiedniego poziomu ochrony ludzi, zwierząt i roślin.

4. Strony uznają, że system własności intelektualnej ma na celu wspieranie postępu gospodarczego, społecznego i kulturalnego poprzez stymulowanie kreatywności i innowacji technologicznych, zwłaszcza pomiędzy Stroną UE a regionami AKP, przyczyniając się jednocześnie do tworzenia bardziej zrównoważonej i sprzyjającej włączeniu społecznemu gospodarki. W tym kontekście Strony potwierdzają znaczenie ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej, jak określono w art. 7 Porozumienia w sprawie handlowych aspektów ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej (zwanego dalej „porozumieniem TRIPS”) WTO, które powinny przyczyniać się do wspierania innowacji technologicznych oraz do transferu i upowszechniania technologii, z wzajemną korzyścią dla producentów i użytkowników wiedzy technicznej, a także w sposób sprzyjający osiągnięciu dobrobytu społecznego i gospodarczego oraz równowadze praw i obowiązków. Strony uznają potrzebę ochrony praw własności intelektualnej, w tym praw autorskich i pokrewnych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych, wzorów przemysłowych, topografii układów scalonych, praw do ochrony odmian roślin oraz patentów. Ochrona ta obejmuje również ochronę przed nieuczciwą konkurencją oraz ochronę informacji niejawnych. Strony podkreślają w tym kontekście znaczenie przestrzegania porozumienia TRIPS, Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzonej w Rio de Janeiro w dniu 5 czerwca 1992 r., oraz konwencji, o których mowa w części I porozumienia TRIPS, stosownie do poziomu rozwoju poszczególnych państw. Strony podkreślają ponadto znaczenie współpracy i pomocy technicznej w dziedzinie własności intelektualnej dla środków, procedur i środków odwoławczych niezbędnych do zapewnienia egzekwowania praw własności intelektualnej z myślą o osiągnięciu skutecznego poziomu ochrony, w szczególności w państwach będących członkami OACPS.

5. Strony potwierdzają, że wprowadzenie i wdrożenie skutecznych i racjonalnych polityk i przepisów konkurencji ma zasadnicze znaczenie dla poprawy i zagwarantowania klimatu przyjaznego inwestycjom, zrównoważonego procesu uprzedysponowania oraz przejrzystości w dostępie do rynków. Strony zobowiązują się zatem do wdrożenia krajowych lub regionalnych przepisów i polityk w celu skutecznego zwalczania antykonkurencyjnych praktyk handlowych, w tym dotacji związanych z działalnością gospodarczą przyznawanych przez Strony, które mogą zakłócać prawidłowe funkcjonowanie rynków oraz negatywnie wpływać na interesy handlowe pozostałych Stron. Strony zobowiązują się do zapewnienia równych możliwości publicznym i prywatnym uczestnikom rynku. Strony postanawiają również wzmocnić współpracę w tej dziedzinie z właściwymi krajowymi i regionalnymi organami w celu sformułowania i wspierania skutecznej polityki konkurencji, która zapewni stopniowe i skuteczne egzekwowanie zasad konkurencji. W tym kontekście Strony postanawiają współpracować na rzecz rozwinięcia odpowiednich zdolności w celu stworzenia odpowiednich ram prawnych dla ochrony konkurencji i jej egzekwowania poprzez właściwe agencje ochrony konkurencji, w szczególności na terytorium członków OACPS.

6. Strony postanawiają zwiększyć współpracę w celu zapewnienia lepszego funkcjonowania międzynarodowych rynków towarowych oraz przejrzystości rynku.

7. Strony uznają znaczenie przejrzystych zamówień publicznych we wspieraniu rozwoju gospodarczego i przemysłowania. Strony są zgodne co do znaczenia współpracy w zwiększaniu wzajemnego zrozumienia ich odpowiednich systemów udzielania zamówień publicznych. Strony zobowiązują się do przestrzegania zasad przejrzystości, konkurencyjności i przewidywalności systemów udzielania zamówień oraz współpracują w tym zakresie.

Artykuł 53

Ułatwienia w handlu

Strony uznają znaczenie obniżenia kosztów handlu dla osiągnięcia zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu w swoich gospodarkach. W związku z tym Strony współpracują na rzecz uproszczenia procedur przywozu, wywozu, tranzytu i innych procedur celnych, w tym transformacji cyfrowej procedur celnych i odprawy celnej, a także w celu zwiększenia przejrzystości przepisów celnych i handlowych oraz ułatwienia legalnego handlu, na podstawie swoich odpowiednich zobowiązań w ramach TFA. Zgodnie z postanowieniami TFA członkowie OACPS potrzebują odpowiedniej i przewidywalnej pomocy technicznej na rzecz budowania ich zdolności do pełnego wdrożenia niniejszej umowy. Strony zobowiązują się ponadto do zapewnienia tej pomocy w zależności od potrzeb członków OACPS w zakresie wdrażania, zgłoszonych w ramach TFA.

TYTUŁ V

Zrównoważony rozwój środowiska i zmiana klimatu

Artykuł 54

1. Strony zgadzają się, że degradacja środowiska, niezrównoważone wykorzystywanie zasobów naturalnych oraz zmiana klimatu stanowią poważne zagrożenie dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju oraz dla życia, jakości życia i źródeł utrzymania obecnych i przyszłych pokoleń. W związku z tym Strony potwierdzają potrzebę zapewnienia wysokiego poziomu ochrony środowiska oraz skutecznej ochrony zasobów naturalnych i zrównoważonego gospodarowania nimi, w tym różnorodności biologicznej. Strony potwierdzają również potrzebę uzgodnienia ambitnych działań na rzecz zarządzania negatywnymi skutkami zmiany klimatu i ograniczania tych skutków oraz skierowania swoich gospodarek na zrównoważone i odporne ścieżki niskoemisyjnego wzrostu, a jednocześnie przyczynienia się do tworzenia godnych miejsc pracy dla wszystkich.
2. Strony uwzględniają zrównoważony rozwój środowiska, walkę ze zmianą klimatu oraz dążenie do ekologicznego wzrostu we wszystkich obszarach polityki, planach i inwestycjach. Strony dążą do budowania skutecznych sojuszy w odniesieniu do odpowiednich kwestii na arenie międzynarodowej w celu stymulowania globalnych działań i zapewnienia konstruktywnego zaangażowania władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego. Strony skutecznie wdrażają wielostronne umowy środowiskowe, których są stronami.
3. Strony dążą do budowania i wzmacniania odporności, w szczególności odporności szczególnie wrażliwych społeczności, w obliczu wyzwań związanych ze środowiskiem i zmianą klimatu oraz klęsk żywiołowych i katastrof spowodowanych przez człowieka.
4. Wspierając zrównoważony rozwój środowiska oraz przeciwdziałając zmianie klimatu i klęskom żywiołowym, Strony biorą pod uwagę: (i) wrażliwość małych rozwijających się państw wyspiarskich, krajów najsłabiej rozwiniętych, rozwijających się państw śródlądowych oraz ludności nadmorskiej, w tym ich starania na rzecz przystosowania się, zwłaszcza do zagrożenia, jakie stanowią zmiana klimatu i wyczerpywanie się zasobów naturalnych; (ii) narażenie i wrażliwość państw na nasilanie się problemów związanych z suszami, powodzią, erozją obszarów przybrzeżnych, niedoborem wody, degradacją gleby i lasów, utratą różnorodności biologicznej, wylesianiem i pustyńnieniem; (iii) potrzebę minimalizowania strat i szkód związanych z negatywnymi skutkami zmiany klimatu, w tym ze zjawiskami rozwijającymi się stopniowo, takimi jak podnoszenie się poziomu mórz i oceanów, oraz zapobiegania im i radzenia sobie z nimi; (iv) powiązania między strategiami dotyczącymi zmiany klimatu a zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi, odpornością i bezpieczeństwem żywnościowym; (v) kluczową rolę ekosystemów naturalnych w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego i żywienia oraz w przeciwdziałaniu zmianie klimatu; (vi) związek między degradacją środowiska i zmianą klimatu a przymusowym wysiedleniem i migracją; oraz (vii) negatywny wpływ zmiany klimatu i degradacji środowiska na pokój i bezpieczeństwo.

Rozdział 1

Zrównoważony rozwój środowiska

Artykuł 55

Środowisko i zasoby naturalne

1. Strony pracują nad zachowaniem, ochroną, poprawą i rekultywacją środowiska. W tym celu Strony wspierają środki na szczeblu krajowym, regionalnym i globalnym, w tym w obszarach wysokiej wartości różnorodności biologicznej i ochrony ekosystemów naturalnych, jakości powietrza, jakości wody, niedoboru wody i susz, gospodarowania odpadami, zanieczyszczenia przemysłowego i zagrożeń przemysłowych oraz gospodarowania chemikaliami.

2. Strony wspierają ochronę zasobów naturalnych, w tym gruntów, wody, lasów, różnorodności biologicznej i ekosystemów, oraz zrównoważone zarządzanie nimi i ich wykorzystywanie. Strony propagują działania mające na celu położenie kresu nielegalnemu handlowi gatunkami chronionymi flory i fauny oraz likwidację popytu na nielegalne produkty z dzikiej fauny i flory oraz ich podażą. Strony propagują zrównoważone zarządzanie prawem własności gruntów, łowisk i lasów.
3. Strony wspierają instrumenty prawne, zintegrowane strategie w zakresie środowiska i rozwoju oraz dobre rządy na potrzeby uwzględnienia kwestii różnorodności biologicznej we wszystkich właściwych sektorach w celu powstrzymania utraty różnorodności biologicznej oraz w celu zapewnienia dalszej realizacji usług ekosystemowych. Strony propagują podejścia ekosystemowe oraz rozwiązania oparte na zasobach przyrody w dążeniu do celów w zakresie ochrony środowiska. Strony uznają znaczenie ekosystemów i różnorodności biologicznej dla przeciwdziałania zmianie klimatu oraz dla ochrony i odbudowy wszystkich ekosystemów, w tym ekosystemów wodnych i lądowych. Strony ustanawiają również obszary chronione, zarządzają nimi i usprawniają gospodarowanie nimi.
4. Strony uznają, że ekosystemy naturalne, a w szczególności lasy, stanowią siedliska zwierząt i roślin oraz odgrywają istotną rolę w łagodzeniu zmiany klimatu i przystosowywaniu się do niej, w ochronie różnorodności biologicznej oraz w zapobieganiu pustynnieniu i degradacji gruntów, a także zwalczaniu tych zjawisk. Strony uznają również, że lasy, tereny podmokłe i sawanny zapewniają ochronę wody i gleby oraz ochronę przed zagrożeniami naturalnymi, a także inne usługi środowiskowe. W związku z powyższym Strony wspierają ochronę i odbudowę wszystkich ekosystemów, w tym lasów.
5. Strony kontynuują walkę z pustynnieniem, degradacją gruntów i suszą oraz dążą do przywrócenia i rekultywacji terenów zdegradowanych i zdegradowanej gleby, aby zapewnić zrównoważone zarządzanie gruntami oraz osiągnąć środowisko neutralne pod względem degradacji gruntów. Strony ograniczają utratę różnorodności biologicznej, tworzą możliwości zatrudnienia oraz przyczyniają się do poprawy zapewniania usług ekosystemowych i funkcji ekosystemu, w tym poprzez zwiększenie gotowości i odporności na ryzyko suszy, a także dalsze ograniczanie ryzyka i wpływu burz piaskowych i pyłowych.
6. Strony propagują sprawiedliwy i równy dostęp i podział korzyści wynikających z wykorzystania zasobów genetycznych oraz odpowiedni dostęp do tych zasobów, zgodnie z ustaleniami międzynarodowymi.
7. Strony wspierają upowszechnianie podejść opartych na gospodarce o obiegu zamkniętym oraz zrównoważonych praktyk konsumpcyjnych i produkcyjnych, a także starają się wykorzystywać możliwości inwestycyjne oferowane przez najlepsze dostępne czyste technologie.

Rozdział 2

Oceany, morza i zasoby morskie

Artykuł 56

Zarządzanie oceanami

1. Strony uznają rosnącą presję wywieraną przez człowieka na morza i oceany oraz jej skumulowane skutki dla mórz i oceanów, a także uznają, że morza i oceany mają charakter wzajemnie powiązanego wspólnego dobra, którego zachowanie, ochrona i zarządzanie którym są wspólnym obowiązkiem wymagającym zbiorowych i skoordynowanych działań zainteresowanych stron. Strony potwierdzają uniwersalny i jednolity charakter UNCLOS jako podstawy krajowych, regionalnych i globalnych działań i współpracy w sektorach morskich.
2. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami oraz skutecznie reagują na rosnącą presję wywieraną na morza i oceany, która zagraża odporności ekosystemów morskich i ich wkładowi w łagodzenie zmiany klimatu i przystosowywanie się do niej.
3. Strony wspierają i usprawniają ochronę i odbudowę ekosystemów morskich oraz ochronę zasobów morskich i zrównoważone zarządzanie nimi, w tym na obszarach znajdujących się poza ich własną jurysdykcją, w celu osiągnięcia zdrowych i wydajnych oceanów. Strony wspierają zrównoważone zarządzanie rybołówstwem na szczeblu krajowym, regionalnym i globalnym, współpracując z właściwymi regionalnymi organizacjami ds. zarządzania rybołówstwem oraz zwalczając nielegalne, nieraportowane i nieuregulowane połowy. Strony propagują ochronę zagrożonych gatunków wodnych oraz działania mające na celu kontrolę zanieczyszczeń i odpadów morskich, a także przeciwdziałanie skutkom zmiany klimatu, w tym zakwaszeniu oceanów.

4. Strony wspierają zrównoważony rozwój niebieskiej gospodarki w celu zapewnienia wkładu oceanów w bezpieczeństwo żywnościowe i żywieniowe oraz w celu poprawy źródeł utrzymania, tworzenia możliwości zatrudnienia oraz zapewnienia sprawiedliwości społecznej i dobrobytu kulturowego obecnym i przyszłym pokoleniom.
5. Strony wspierają wdrażanie polityk i strategii na rzecz niebieskiego wzrostu w celu propagowania zintegrowanego zarządzania oceanami służącego odbudowie, ochronie i utrzymaniu różnorodności, produktywności, odporności, podstawowych funkcji i wartości ekosystemów morskich samych w sobie.
6. Strony wspierają dialog i współpracę we wszystkich aspektach zarządzania oceanami, w tym w kwestiach związanych ze zmianą klimatu, podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz jego możliwymi skutkami i następstwami, górnictwem podmorskim, rybołówstwem, zanieczyszczeniem morza oraz badaniami i rozwojem.

Rozdział 3

Zmiana klimatu

Artykuł 57

Zobowiązania klimatyczne

1. Strony przyznają, że niekorzystne skutki zmiany klimatu i zmienności klimatu stanowią zagrożenie dla życia i źródeł utrzymania ludności. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do podjęcia pilnych działań na rzecz zapobiegania zmianie klimatu, przeciwdziałania jej skutkom oraz pilnej i skoordynowanej współpracy na szczeblu międzynarodowym, regionalnym, międzyregionalnym i krajowym w celu wzmocnienia globalnej reakcji na zmianę klimatu.
2. Strony skutecznie wdrażają Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzoną w Nowym Jorku w dniu 9 maja 1992 r., oraz Porozumienie paryskie.
3. Strony są zdeterminowane, aby osiągnąć ogólny cel, jakim jest utrzymanie średniej temperatury globalnej na poziomie znacznie niższym niż 2 °C powyżej poziomu przedindustrialnego oraz podejmowanie starań mających na celu ograniczenie wzrostu temperatury do 1,5 °C powyżej poziomu przedindustrialnego, zwiększenie zdolności do adaptacji, zmniejszenie podatności i wzmocnienie odporności oraz zapewnienie zgodności wszystkich inwestycji i przepływów finansowych z Porozumieniem paryskim.

Artykuł 58

Działania w dziedzinie klimatu

1. Strony postanawiają podjąć działania w dziedzinie klimatu z myślą o przystosowaniu się do zmiany klimatu i o jej łagodzeniu, a także o sposobach wdrażania, oraz skoncentrować się na krajach najbardziej wrażliwych, w tym na małych rozwijających się państwach wyspiarskich, nisko położonych państwach nadbrzeżnych, krajach najsłabiej rozwiniętych i rozwijających się państwach śródlądowych.
2. Strony postanawiają wdrażać swoje ustalone na poziomie krajowym wkłady i śledzić postępy w ich realizacji oraz dążyć do sformułowania i przekazania informacji na temat długoterminowych strategii rozwoju niskoemisyjnego do połowy stulecia, aby osiągnąć cel dotyczący temperatury uzgodniony w Porozumieniu paryskim, przy jednoczesnym uwzględnieniu wspólnej, lecz zróżnicowanej odpowiedzialności i różnych zdolności w świetle różnych uwarunkowań krajowych. Strony zobowiązują się do wzmocnienia powiązań między ustalonymi na poziomie krajowym wkładami, Agendą 2030 i swoimi strategiami krajowymi.
3. Strony postanawiają zaangażować się w planowanie i wdrażanie adaptacji oraz monitorowanie postępów we wdrażaniu krajowych planów adaptacji i innych strategii. W tym celu Strony zobowiązują się do utworzenia i wzmocnienia skutecznych struktur zarządzania. Strony uznają potrzebę dalszych postępów w uwzględnianiu krajowych planów adaptacji i innych strategii adaptacji w krajowych strategiach i procesach w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju odpornego na zmianę klimatu.

Artykuł 59

Zmiana klimatu i bezpieczeństwo

Strony podejmują działania w odpowiedzi na zagrożenie dla bezpieczeństwa wynikające ze zmiany klimatu i degradacji środowiska, w szczególności w sytuacjach kruchej stabilności oraz w odniesieniu do krajów najbardziej wrażliwych. Strony opracowują strategie w zakresie odporności, uwzględniając zagrożenie dla bezpieczeństwa.

Rozdział 4

Kłęski żywiołowe

Artykuł 60

Zmniejszanie ryzyka związanego z kłeskami żywiołowymi oraz zarządzanie nim

1. Strony uznają negatywny wpływ, jaki na zrównoważony rozwój mają kłęski żywiołowe, w tym tsunami, trzęsienia ziemi i erupcje wulkaniczne, a także rosnąca częstotliwość i intensywność zjawisk związanych z klimatem, takich jak cyklony i huragany, powodzie i susze.
2. Strony propagują spójne polityki i strategie na wszystkich szczeblach w celu określenia słabych punktów i innych czynników ryzyka. Strony współpracują na rzecz zwiększenia odporności na kłęski żywiołowe w odniesieniu do krótko- i długoterminowych skutków kłesk żywiołowych oraz zwracają szczególną uwagę na koordynację, komplementarność i synergie między strategiami zmniejszania ryzyka związanego z kłeskami żywiołowymi i strategiami przystosowania się do zmiany klimatu. Strony podejmują działania w zakresie wczesnego ostrzegania i działania zapobiegawcze oraz usprawniają zmniejszanie ryzyka i poprawiają gotowość, wzmacniając oddolną komunikację i zarządzanie ryzykiem oraz skutecznie włączając zmniejszanie ryzyka związanego z kłeskami żywiołowymi do strategii rozwoju.
3. Strony systematycznie włączają kompleksową ocenę ryzyka, zarządzanie ryzykiem i odporność do swoich działań, zapewniając w ten sposób jednostkom, społecznościom, instytucjom i państwom możliwość lepszego przygotowania się na wstrząsy i wstrząsy wtórne, opierania się im, przystosowania się do nich i szybkiego ich przezwyciężenia, w tym wówczas, gdy skutki przeważają nad najlepszymi staraniami na rzecz przystosowania się, bez szkody dla długoterminowych perspektyw rozwoju.
4. Strony zapobiegają ryzyku związanemu z kłeskami żywiołowymi, stosując zintegrowane podejście uwzględniające wiele zagrożeń, obejmujące zrozumienie ryzyka związanego z kłeskami żywiołowymi, wzmocnienie zarządzania nim oraz budowanie zdolności instytucjonalnych w celu skutecznej realizacji inwestycji o rozpoznanym poziomie ryzyka. Strony zapewniają sprzyjające włączeniu społecznemu oraz sprawiedliwe wyniki służące budowaniu odporności szczególnie wrażliwych.
5. Strony opracowują strategie służące wzmocnieniu odporności obszarów miejskich i wiejskich, z myślą o poprawie zarządzania ryzykiem związanym z kłeskami żywiołowymi, ze szczególnym uwzględnieniem nieplanowanych osiedli.

Artykuł 61

Reagowanie na kłęski żywiołowe oraz odbudowa

1. Strony zgadzają się, że wczesne i skoordynowane reagowanie na kłęski żywiołowe ma zasadnicze znaczenie dla odnowy i odbudowy po kłęsce żywiołowej. Strony są zgodne co do znaczenia skoordynowanej oceny potrzeb, zwiększonej gotowości na wypadek kłesk żywiołowych oraz zdolności do lokalnych, wczesnych i skutecznych reakcji, które zaspokajają potrzeby osób dotkniętych kryzysem, w tym w drodze skutecznych strategii komunikacji.
2. Strony zgadzają się, że w perspektywie krótkoterminowej w ramach starań w zakresie reagowania na kłęski żywiołowe i odbudowy traktuje się priorytetowo pomoc nadzwyczajną i rehabilitację, w tym wsparcie dla wczesnej odbudowy. Strony zgadzają się, że pomoc pokryzysowa ma na celu powiązanie pomocy doraźnej z długofalowym rozwojem poprzez proces zrównoważonej odbudowy, lepsze odbudowywanie, w tym starania na rzecz odbudowy i odnowy struktury socjoekonomicznej i kulturowej. Wiąże się to ze wzmocnioną koordynacją, od samego początku kryzysu, działań zainteresowanych stron zajmujących się pomocą humanitarną i tych zajmujących się rozwojem, w celu odpowiedniego budowania odporności ludności dotkniętej kryzysem.

TYTUŁ VI

Migracja i mobilność

Artykuł 62

Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do zwiększenia współpracy w zakresie migracji i mobilności, kierując się zasadami solidarności, partnerstwa i współodpowiedzialności. Strony przyjmują kompleksowe, spójne, pragmatyczne i wyważone podejście, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego, w tym prawa międzynarodowego praw człowieka oraz, w stosownych przypadkach, międzynarodowego prawa uchodźczego i międzynarodowego prawa humanitarnego, a także zasady suwerenności, z uwzględnieniem swoich własnych kompetencji. Strony uznają, że migracja i mobilność mogą mieć pozytywny wpływ na zrównoważony rozwój, jeżeli właściwie się nimi zarządza, oraz potwierdzają potrzebę przeciwdziałania negatywnym skutkom, jakie może mieć migracja nieuregulowana dla krajów pochodzenia, krajów tranzytu i krajów docelowych. Strony postanawiają dążyć do zwiększenia zdolności skutecznego i efektywnego zarządzania migracją we wszystkich jej aspektach. Strony ponawiają swoje zobowiązanie do zapewnienia poszanowania godności wszystkich uchodźców i migrantów oraz ochrony ich praw człowieka. Strony zajmują się wszystkimi istotnymi aspektami migracji i mobilności, o których mowa w niniejszym tytule, w ramach regularnego dialogu w ramach partnerstwa.

Rozdział 1

Legalna migracja i mobilność

Artykuł 63

Legalna migracja i mobilność

1. Strony dążą do czerpania korzyści z bezpiecznej, uporządkowanej i uregulowanej migracji i mobilności, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego oraz zgodnie ze swoimi własnymi kompetencjami. W tym względzie Strony pracują nad rozwinięciem i wykorzystywaniem legalnych ścieżek migracji, w tym migracji pracowników oraz innych programów mobilności, z uwzględnieniem priorytetów krajowych oraz potrzeb rynku pracy.
2. Strony pracują nad wdrożeniem przejrzystych i skutecznych wymogów dotyczących przyjmowania i pobytu do celów pracy, badań, nauki, szkolenia i wolontariatu, z myślą o ułatwieniu migracji i mobilności cyrkulacyjnej. Strony zwiększają przejrzystość informacji w zakresie mających zastosowanie przepisów migracyjnych.
3. Strony uznają migrację cyrkulacyjną za środek wspierający wzrost i rozwój w krajach pochodzenia i krajach docelowych. W tym celu Strony rozważają programy migracji cyrkulacyjnej oraz wdrażają i usprawniają, stosownie do przypadku, ramy prawne ułatwiające procedury ponownego wjazdu obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, oraz rozważają aspekty ich reintegracji w krajach pochodzenia w celu zapewnienia, aby zdobyte przez nich doświadczenie lub kwalifikacje mogły przynieść korzyści lokalnemu rynkowi pracy i lokalnej społeczności.
4. Strony prowadzą dialog w sprawie procedur dotyczących legalnej migracji, w tym łączenia rodzin oraz, w stosownych przypadkach, możliwości przenoszenia uprawnień emerytalnych. Strony kontynuują otwartą wymianę w kwestiach wizowych oraz w zakresie ułatwiania mobilności i kontaktów międzyludzkich, w tym w dziedzinach takich jak turystyka, kultura, sport, edukacja, badania i biznes, z myślą o wspieraniu wzajemnego zrozumienia oraz propagowaniu wspólnych wartości.
5. Strony wspierają współpracę między odpowiednimi agencjami i instytucjami, władzami lokalnymi, społeczeństwem obywatelskim i partnerami społecznymi na rzecz wspierania wspólnych projektów badawczych, określania niedoborów kwalifikacji, a także możliwości inwestycyjnych i możliwości zatrudnienia oraz oceny polityk i strategii w zakresie migracji pracowników.
6. Strony współpracują na rzecz poprawy przejrzystości i porównywalności wszystkich kwalifikacji, aby ułatwić ich uznawanie na potrzeby dostępu do dalszego kształcenia, a także ich akceptację na rynku pracy.
7. Strony współpracują na rzecz usprawnienia i zmodernizowania systemów rejestrów stanu cywilnego, z myślą o zwiększeniu bezpieczeństwa i skuteczności wydawania dowodów tożsamości i paszportów.

Artykuł 64

Integracja i niedyskryminacja

1. Strony podejmują starania na rzecz przyjęcia skutecznych polityk integracyjnych w odniesieniu do tych, którzy legalnie przebywają na ich terytorium, w celu przyznania im praw i nałożenia na nich obowiązków porównywalnych z prawami i obowiązkami swoich własnych obywateli, a także starania na rzecz propagowania spójności społecznej. W tym kontekście Strony wspierają opracowanie i wdrażanie strategii na rzecz integracji obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, na rynkach pracy i w społeczeństwach przyjmujących, wspierając i wzmacniając współpracę i koordynację różnych podmiotów działających na rzecz integracji na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym, w tym władz lokalnych i społeczeństwa obywatelskiego.
2. Strony postanawiają zapewnić sprawiedliwe traktowanie obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, zwiększyć niedyskryminację w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym, a także opracować środki służące zwalczaniu rasizmu i ksenofobii.
3. Strony zgadzają się, że traktowanie obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, musi być pozbawione wszelkiej dyskryminacji ze względu na obywatelstwo w zakresie warunków pracy, wynagrodzenia i zwalniania w porównaniu z własnymi obywatelami – odpowiednio – poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej i poszczególnych członków OACPS. W tym celu Strony współpracują na rzecz zapewnienia, aby przepisy migracyjne oraz mechanizmy rekrutacji były oparte na uczciwych i etycznych zasadach, które zapewniają uczciwe traktowanie, traktowanie z godnością oraz ochronę przed wykorzystywaniem wszystkich obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej.

Rozdział 2

Migracja a rozwój

Artykuł 65

Migracja a rozwój

Strony zgadzają się, że odpowiednio zarządzana migracja może być źródłem dobrobytu, innowacji i zrównoważonego rozwoju, a ponadto postanawiają współpracować i wspierać kraje pochodzenia, między innymi poprzez zwiększanie możliwości wzrostu i zatrudnienia, wspieranie inwestycji, rozwoju sektora prywatnego, handlu i innowacji, edukacji i szkolenia zawodowego, zdrowia, ochrony socjalnej i bezpieczeństwa, w szczególności w odniesieniu do młodzieży i kobiet. Strony współpracują, aby stworzyć warunki ograniczające negatywny wpływ utraty siły wykwalifikowanej na rozwój krajów pochodzenia.

Artykuł 66

Diaspora a rozwój

Strony uznają znaczącą rolę diaspory oraz różne formy wkładu, jaki jej członkowie wnoszą w rozwój swoich krajów pochodzenia, w tym w formie finansów, inwestycji, transferu wiedzy, wiedzy specjalistycznej i technologii, powiązań kulturowych, sieci i mechanizmów, a także ich wkładu w krajowe procesy pojednania.

Artykuł 67

Przekazy pieniężne

1. Strony podejmują starania mające na celu propagowanie tańszych, bezpieczniejszych, szybszych i zgodnych z prawem przekazów pieniężnych, aby ułatwić wewnętrzne inwestycje produkcyjne, w tym poprzez stosowanie nowych technologii oraz innowacyjnych instrumentów.
2. Strony współpracują na rzecz ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 % oraz wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 %, zgodnie z celami uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym, a także na rzecz poprawy ram regulacyjnych służących zwiększeniu zaangażowania podmiotów nietradycyjnych.

*Artykuł 68***Migracja Południe–Południe**

1. Strony uznają znaczenie migracji Południe–Południe zarówno w kontekście wyzwań, jak i możliwości, w tym potencjalnych korzyści z odpowiednio zarządzanej migracji Południe–Południe dla zrównoważonego rozwoju krajów pochodzenia, krajów tranzytu i krajów docelowych. W tym celu Strony wspierają polityki i działania służące wspieraniu rozwoju gospodarczego i społecznego w krajach pochodzenia, krajach tranzytu i krajach docelowych.
2. Strony wymieniają się doświadczeniami i najlepszymi praktykami w zakresie łagodzenia społecznego i gospodarczego wpływu przepływów migracji Południe–Południe na kraje pochodzenia, kraje tranzytu i kraje docelowe, a także zwiększają współpracę na szczeblu krajowym i regionalnym.

*Artykuł 69***Kłęski żywiołowe, zmiana klimatu i degradacja środowiska**

1. Strony uwzględniają związek między migracją, w tym przymusowym wysiedleniem, a kłeskami żywiołowymi, zmianą klimatu i degradacją środowiska.
2. Strony podejmują działania mające na celu zaspokojenie potrzeb wysiedleńców poprzez przyjęcie strategii na rzecz łagodzenia skutków kłesk żywiołowych, negatywnych skutków zmiany klimatu i degradacji środowiska oraz dostosowania się do tych zjawisk i budowania na nie odporności na wszystkich właściwych szczeblach, w tym na szczeblu międzyregionalnym.

Rozdział 3**Migracja nieuregulowana***Artykuł 70***Pierwotne przyczyny migracji nieuregulowanej**

1. Strony potwierdzają wspólne polityczne zobowiązanie do zajęcia się pierwotnymi przyczynami migracji nieuregulowanej i przymusowych wysiedleń oraz do opracowania odpowiednich odpowiedzi na nie.
2. Strony potwierdzają swoją determinację do powstrzymywania przepływów migracji nieuregulowanej, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego i praw człowieka. W związku z tym Strony uznają negatywny wpływ migracji nieuregulowanej na kraje pochodzenia, kraje tranzytu i kraje docelowe, w tym związane z tym wyzwania humanitarne oraz wyzwania dotyczące bezpieczeństwa. Strony przyznają, że migranci są w większym stopniu narażeni na naruszenia praw człowieka oraz na stanie się ofiarami handlu ludźmi i wykorzystywania, oraz postanawiają wdrożyć środki służące ochronie tych migrantów przed wszystkimi formami wyzysku i wykorzystywania.

*Artykuł 71***Przemyt migrantów**

1. Strony zwiększają wspólne starania na rzecz zapobiegania przestępczości transgranicznej i przemytowi migrantów oraz wspólnie zwiększają starania na rzecz położenia kresu bezkarności organizacji przestępczych poprzez skuteczne postępowanie i ściganie.
2. Strony zapewniają wdrożenie odpowiednich ram ustawodawczych i instytucjonalnych zgodnie z przepisami Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, w szczególności jej Protokołu przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną. Strony zobowiązują się również do usprawnienia wymiany informacji oraz do wspierania współpracy operacyjnej, policyjnej i sądowej.

*Artykuł 72***Handel ludźmi**

Strony zwalczają handel ludźmi zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz Protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi. Strony wzmacniają również działania zapobiegawcze, w tym przeciwdziałając bezkarności wszystkich sprawców, oraz zapewniają wszystkim ofiarom dostęp do przysługujących im praw, uwzględniając w szczególności podatność na zagrożenia kobiet i dzieci.

Artykuł 73

Zintegrowane zarządzanie granicami

Strony propagują i wspierają zintegrowane zarządzanie granicami, w tym kontrolę graniczną, gromadzenie i wymianę informacji i danych wywiadowczych, oraz zapobieganie produkcji fałszywych dokumentów i posługiwaniu się nimi, a także współpracę operacyjną, policyjną i sądową w zakresie prowadzenia postępowań i ścigania przestępstw.

Rozdział 4

Powroty, readmisja i reintegracja

Artykuł 74

Powroty i readmisja

1. Strony potwierdzają swoje prawo do zawrócenia nielegalnie przebywających migrantów oraz potwierdzają zobowiązanie prawne każdego państwa członkowskiego Unii Europejskiej i każdego członka OACPS do readmisji swoich własnych obywateli nielegalnie przebywających na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, bezwarunkowo i bez żadnych dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3. W tym celu Strony współpracują w zakresie powrotów i readmisji oraz zapewniają pełną ochronę i poszanowanie praw i godności jednostek, w tym w ramach każdej procedury wszczynanej w celu zawrócenia nielegalnie przebywających migrantów do ich krajów pochodzenia.

2. Każde państwo członkowskie Unii Europejskiej akceptuje powrót i readmisję wszelkich swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium członka OACPS, na wniosek tego państwa i bez żadnych dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do tych osób, które nie posiadają ważnego dokumentu podróży.

Każdy członek OACPS akceptuje powrót i readmisję swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej, na wniosek tego państwa członkowskiego i bez żadnych dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do tych osób, które nie posiadają ważnego dokumentu podróży.

W przypadku państw członkowskich Unii Europejskiej zobowiązania określone w niniejszym ustępie mają zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do osób posiadających obywatelstwo państwa członkowskiego Unii Europejskiej. W odniesieniu do członków OACPS zobowiązania określone w niniejszym ustępie mają zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do osób, które zgodnie z systemami prawnymi tych państw uznaje się za ich obywateli.

3. Państwa członkowskie Unii Europejskiej i członkowie OACPS bezzwłocznie rozpatrują wzajemnie składane wnioski o readmisję. Prowadzą procesy weryfikacji przy użyciu najbardziej odpowiednich i najbardziej skutecznych procedur identyfikacji w celu potwierdzenia obywatelstwa danej osoby oraz wydają odpowiednie dokumenty podróży do celów powrotu, jak określono w załączniku I. Żadne z postanowień tego załącznika nie uniemożliwia powrotu danej osoby na mocy innych formalnych lub nieformalnych uzgodnień między państwem, któremu przedłożono wniosek o readmisję, a państwem składającym wniosek o readmisję.

4. Niezależnie od procedur przewidzianych w art. 101 ust. 5, jeżeli jedna Strona uzna, że druga Strona nie dopełniła terminu, o którym mowa w załączniku I, zgodnie ze standardem 5.26 w rozdziale 5 załącznika 9 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, Strona ta odpowiednio powiadamia o tym daną drugą Stronę. Jeżeli ta druga Strona nadal nie wywiązuje się z tych zobowiązań, Strona powiadamiająca może wprowadzić proporcjonalne środki poczynawszy od 30 dni od powiadomienia.

5. Strony postanawiają monitorować realizację tych zobowiązań w ramach regularnego dialogu w ramach partnerstwa.

Artykuł 75

Reintegracja

Strony analizują sposoby współpracy w celu propagowania dobrowolnego powrotu oraz ułatwienia zrównoważonej reintegracji osób powracających, w tym – w stosownych przypadkach – poprzez programy trwałej reintegracji. Szczególną uwagę zwraca się na potrzeby osób powracających w szczególnie trudnej sytuacji, takich jak dzieci, osoby starsze, osoby z niepełnosprawnościami i ofiary handlu ludźmi.

Rozdział 5

Ochrona i azyl

Artykuł 76

Uchodźcy i inni wysiedleńcy

1. Strony zobowiązują się do wzmocnienia ochrony i poszanowania godności uchodźców i innych wysiedleńców zgodnie z prawem międzynarodowym i prawem międzynarodowym praw człowieka, w tym z zasadą non-refoulement oraz, w stosownych przypadkach, z międzynarodowym prawem uchodźczym i międzynarodowym prawem humanitarnym.
2. Strony wspierają integrację uchodźców i innych wysiedleńców, stosownie do przypadku, w państwach przyjmujących oraz zwiększają zdolności krajów pierwszego azylu, krajów tranzytu i krajów docelowych. Strony współpracują na rzecz zapewnienia uchodźcom i wysiedleńcom w krajach tranzytu i krajach przyjmujących bezpieczeństwa w obozach uchodźców, a także dostępu do wymiaru sprawiedliwości, pomocy prawnej, ochrony świadków oraz wsparcia medycznego i społeczno-psychologicznego.
3. Strony poświęcają szczególną uwagę osobom w szczególnie trudnej sytuacji i ich szczególnym potrzebom, w tym kobietom, dzieciom i małoletnim bez opieki, uwzględniając zasady najlepszego interesu dziecka.

CZĘŚĆ III

ŚWIATOWE SOJUSZE I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

Artykuł 77

Strony potwierdzają znaczenie współpracy na szczeblu międzynarodowym w celu propagowania i obrony ich wspólnych interesów oraz zachowania i rozwijania multilateralizmu. Strony zobowiązują się do połączenia sił na rzecz bardziej pokojowego, kooperatywnego i sprawiedliwego świata, mocno zakorzenionego we wspólnych wartościach pokoju, demokracji, prawach człowieka, praworządności, równości płci, zrównoważonym rozwoju, ochronie środowiska i przeciwdziałaniu zmianie klimatu. Strony są zgodne co do znaczenia budowania i umacniania światowych sojuszy dla osiągnięcia skutecznego systemu wielostronnego przynoszącego rezultaty w stawianiu czoła wyzwaniom o wymiarze światowym w celu zapewnienia bezpieczniejszego i lepszego świata dla wszystkich.

Artykuł 78

Multilateralizm a globalne sprawowanie rządów

1. Strony zobowiązują się do przestrzegania międzynarodowego porządku opartego na zasadach, którego kluczową zasadą jest multilateralizm, a centralnym elementem ONZ. Strony propagują międzynarodowy dialog oraz poszukują wielostronnych rozwiązań służących przyspieszeniu globalnych działań.
2. Strony podejmują niezbędne działania na rzecz, odpowiednio, ratyfikacji odpowiednich umów i konwencji międzynarodowych lub przystąpienia do nich oraz na rzecz ich wdrożenia i wprowadzenia do prawa wewnętrznego.
3. Strony dążą do wzmocnienia globalnego sprawowania rządów oraz wspierania niezbędnych reform i modernizacji instytucji wielostronnych, aby stały się one bardziej reprezentatywne, elastyczne, skuteczne, efektywne, sprzyjające włączeniu społecznemu, przejrzyste, demokratyczne i odpowiedzialne.
4. Strony pogłębiają swoje podejście do multilateralizmu uwzględniające udział wielu zainteresowanych stron poprzez skuteczniejsze angażowanie społeczeństwa obywatelskiego, sektora prywatnego i partnerów społecznych w opracowywanie sposobów reagowania na globalne wyzwania.

Artykuł 79

Współpraca w ramach organizacji i forów międzynarodowych

1. Strony dążą do przyjęcia wspólnych rezolucji, deklaracji i oświadczeń, koordynowania stanowisk oraz, w stosownych przypadkach, głosowania, a także do podejmowania wspólnych działań w oparciu o wspólne interesy, wzajemny szacunek i równość, tak aby zapewnić większą obecność i silniejszy głos w organizacjach i na forach międzynarodowych i regionalnych.

2. Strony wprowadzają odpowiednie sposoby działania zapewniające skuteczną współpracę i koordynację na szczeblu międzynarodowym, w tym poprzez zwoływanie posiedzeń na szczeblu ministrów członków OACPS–Strony UE. Strony dokładają starań, aby regularnie określać, na poziomie politycznym i operacyjnym, wspólne stanowiska w zakresie szeregu zagadnień strategicznych oraz łączyć siły w kwestiach leżących we wspólnym i światowym interesie w celu przyspieszenia globalnych działań.

3. Strony mogą aktywnie dążyć do ścisłej współpracy oraz budować strategiczne sojusze z państwami trzecimi i ugrupowaniami, które dzielą ich wartości i interesy, aby w miarę możliwości zmaksymalizować oparte na współpracy rozwiązania wspólnych wyzwań.

Artykuł 80

Obszary działań międzynarodowych

1. Strony postanawiają współpracować i podejmować wspólne działania w kwestiach związanych z priorytetami strategicznymi określonymi w części II oraz w innych obszarach problemowych, zgodnie z tym, co uznają za konieczne.

2. Strony wzmacniają współpracę i dialog w celu zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Strony przyjmują sprzyjające włączeniu społecznemu i zintegrowane podejście do zapobiegania konfliktom i kryzysom oraz ich rozwiązywania, oparte na szerokich, głębokich i trwałych partnerstwach regionalnych i międzynarodowych. Strony pracują na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym nad zwiększeniem skuteczności wielostronnego zaangażowania na rzecz trwałego pokoju i bezpieczeństwa poprzez wzmocnione partnerstwa z ONZ oraz podmiotami regionalnymi i subregionalnymi. Strony zajmują się poważnymi przestępstwami budzącymi zaniepokojenie społeczności międzynarodowej oraz międzynarodowymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa, takimi jak przestępczość zorganizowana, terroryzm i brutalny ekstremizm, oraz współpracują na rzecz rozwijania i zwiększania skuteczności międzynarodowej struktury kontroli broni, nieprolifracji i rozbrojenia, a także poprawy cyberbezpieczeństwa i zwalczania cyberprzestępstw.

3. Strony angażują się na forach międzynarodowych na rzecz przestrzegania międzynarodowych norm i porozumień, aby propagować i chronić prawa człowieka dla wszystkich, osiągnąć równość płci oraz wzmacniać demokrację i praworządność. Strony współpracują z organami i mechanizmami ONZ, które zajmują się prawami człowieka, oraz w pełni wspierają działania Rady Praw Człowieka ONZ. W stosownych przypadkach Strony ustanawiają międzyregionalne sojusze służące wspólnym wartościom i interesom.

4. Strony współpracują, aby przyspieszyć osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju oraz innych uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym planów działania na rzecz propagowania rozwoju społecznego. Strony ściśle współpracują na szczeblu międzynarodowym, aby:

- a) wyeliminować skrajne ubóstwo i głód;
- b) zająć się problemem braku bezpieczeństwa żywnościowego oraz reagować na niego;
- c) propagować powszechny dostęp do wysokiej jakości przystępnych cenowo usług społecznych, takich jak edukacja, zdrowie, woda, infrastruktura sanitarna i mieszkalnictwo;
- d) wzmacniać pozycję kobiet i młodzieży; oraz
- e) chronić najbardziej wrażliwych w społeczeństwie oraz ułatwiać ich włączenie w życie gospodarcze, społeczne i polityczne oraz ich uczestnictwo w nim, nie pozostawiając nikogo w tyle.

Strony współpracują na rzecz zwiększenia spójności i zgodności międzynarodowego systemu finansowego i walutowego w celu zapewnienia lepszego dostępu do finansowania rozwoju, aby wspierać zrównoważony rozwój.

5. Strony współpracują na szczeblu międzynarodowym, aby osiągnąć zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu za pomocą środków mających na celu strukturalną transformację gospodarczą, tworzenie godnych miejsc pracy dla wszystkich oraz integrację członków OACPS z gospodarką światową, w tym w drodze integracji regionalnej i kontynentalnej. Strony zachowują i wzmacniają wielostronny system handlowy oparty na zasadach, którego centralnym elementem jest WTO, we wszystkich jego funkcjach, w celu zapewnienia, aby mógł on skutecznie sprostać wyzwaniom związanym z handlem światowym i wykorzystać potencjał rozwojowy handlu.

6. Strony zacieśniają współpracę, aby propagować silne i zdecydowane zbiorowe działania w zakresie zrównoważonego rozwoju środowiska i zmiany klimatu, zwiększając globalne ambicje i torując drogę do realizacji długoterminowych celów Porozumienia paryskiego. Strony wspierają międzynarodowe normy i umowy, które zapewniają globalne dobra publiczne i chronią przyszłe pokolenia, w tym starania na rzecz usprawnienia międzynarodowego zarządzania oceanami.

7. Strony współpracują z partnerami z całego świata w celu wdrażania kompleksowego i całościowego podejścia do wszystkich aspektów związanych z migracją i mobilnością, opartego na zasadach solidarności, współodpowiedzialności i partnerstwa.

CZĘŚĆ IV

ŚRODKI WSPÓŁPRACY I WDRAŻANIA

Artykuł 81

Skuteczne i różnicowane środki współpracy

1. Strony postanawiają zmobilizować zasoby zarówno finansowe, jak i niefinansowe, aby osiągnąć cele określone w niniejszej umowie z uwzględnieniem wspólnych interesów, w duchu rzeczywistego partnerstwa oraz zgodnie z zasadą „niepozostawiania nikogo w tyle”. Strony podkreślają znaczenie finansowania rozwoju jako elementu kluczowego dla wdrożenia Agendy 2030 i Porozumienia paryskiego.

2. Strony zgadzają się, że środki współpracy muszą być różnicowane i obejmować szereg polityk i instrumentów ze wszystkich dostępnych źródeł i od wszystkich podmiotów. Strony zgadzają się również, że środki współpracy muszą być zaplanowane tak, aby odzwierciedlały cele, strategie i priorytety różnych krajów i regionów ustanowione na szczeblu krajowym, regionalnym, kontynentalnym i międzyregionalnym, oraz że muszą być one wdrażane na podstawie tych celów, strategii i priorytetów.

3. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do przestrzegania zasad skuteczności pomocy rozwojowej, a mianowicie odpowiedzialności krajów partnerskich za priorytety rozwojowe, sprzyjających włączaniu społecznemu partnerstw, ukierunkowania na wyniki, przejrzystości i wzajemnej odpowiedzialności.

Artykuł 82

Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju

1. Strona UE potwierdza swoje zobowiązanie polityczne do wzmocnienia zasobów współpracy na rzecz rozwoju w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, szczególnie poprzez eliminację ubóstwa oraz walkę z degradacją środowiska i ze zmianą klimatu. Strona UE zobowiązuje się do udostępnienia odpowiedniego poziomu zasobów finansowych zgodnie ze swoimi przepisami i procedurami wewnętrznymi.

2. Strony zgadzają się, że przy podziale zasobów priorytetowo traktowane muszą być kraje najbardziej potrzebujące, w przypadku których zasoby te mogą mieć największy wpływ, w szczególności kraje najsłabiej rozwinięte, kraje o niskim dochodzie, kraje znajdujące się w sytuacji kryzysu lub konfliktu, kraje znajdujące się w sytuacji kruchej stabilności lub w szczególnie trudnej sytuacji po kryzysie lub konflikcie, w tym małe rozwijające się państwa wyspiarskie oraz rozwijające się państwa śródlądowe. Należytą uwagę poświęca się również szczególnym wyzwaniom stojącym przed krajami o średnim dochodzie, zwłaszcza w odniesieniu do nierówności, wykluczenia społecznego i ich dostępu do zasobów.

3. Strona UE mobilizuje zasoby, aby wspierać programy w państwach Afryki, Karaibów i Pacyfiku, a także wnosi wkład we współpracę i inicjatywy regionalne, międzyregionalne i międzykontynentalne mające na celu zacieśnienie współpracy między Stronami w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania i wspólnej troski.

4. Strony zgadzają się, że współpraca może przybierać różne formy, takie jak programy wsparcia polityki sektorowej, środki współpracy administracyjnej i technicznej, budowanie zdolności, uzgodnienia trójstronne, a także że można ją realizować za pomocą różnych form finansowania i procedur, w tym wsparcia budżetowego, gwarancji budżetowych oraz działań łączonych (ang. *blending*).

5. Strona UE i bardziej zaawansowani członkowie OACPS zobowiązują się do rozwijania nowych form zaangażowania, takich jak innowacyjne instrumenty finansowe i współfinansowanie.

6. Strony współpracują na rzecz wspierania mobilizacji zasobów wewnętrznych, zapewniania pomocy humanitarnej i pomocy w sytuacjach kryzysowych, stawiania czoła nieprzewidzianym okolicznościom, nowym potrzebom lub pojawiającym się wyzwaniom, ułatwiania handlu oraz propagowania międzynarodowych inicjatyw lub priorytetów, a także propagują wykorzystywanie zasobów finansowych na te cele.
7. Strony postanawiają, że każda decyzja o udzieleniu wsparcia budżetowego musi:
 - a) opierać się na przejrzystym zestawie kryteriów kwalifikowalności oraz uważnej ocenie zagrożeń i korzyści;
 - b) opierać się na odpowiedzialności państwa, wzajemnej odpowiedzialności oraz wspólnym zobowiązaniu do przestrzegania uniwersalnych wartości i zasad;
 - c) obejmować wzmocniony dialog merytoryczny, lepsze zarządzanie, dodatkowe starania na rzecz realizacji podejścia „pobieraj więcej i wydawaj lepiej”; oraz
 - d) być zróżnicowana w taki sposób, aby lepiej odpowiadała sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej państwa korzystającego ze wsparcia.
8. Strony postanawiają wspierać przewidywalność i bezpieczeństwo przepływów zasobów oraz zintensyfikować starania na rzecz dalszej poprawy sposobu, w jaki zarządzają współpracą na rzecz rozwoju i ją realizują, w szczególności poprzez większą koordynację i spójność oraz z uwzględnieniem przewagi komparatywnej każdej ze Stron, w tym doświadczeń z okresu transformacji.
9. Strony zgadzają się, że programowanie musi opierać się na wczesnym, stałym i sprzyjającym włączeniu społecznemu dialogu między Stroną UE a członkami OACPS, w tym między władzami krajowymi i lokalnymi, organizacjami regionalnymi, kontynentalnymi i międzynarodowymi, oraz przy udziale parlamentów, społeczeństwa obywatelskiego, sektora prywatnego i innych zainteresowanych stron, w celu zwiększenia demokratycznej odpowiedzialności za ten proces oraz zachęcania do wspierania strategii krajowych i regionalnych. Strony zgadzają się, że – w stosownych przypadkach – programowanie musi być zsynchronizowane z cyklami strategicznymi beneficjentów oraz zobowiązują się wykorzystać w tym celu swoje instytucje, systemy i procedury. Strony zgadzają się również, że w ramach programowania muszą zostać zapewnione szczególne, dostosowane do potrzeb, wieloletnie ramy współpracy, w tym zróżnicowane środki współpracy.
10. Strony zgadzają się, że trzeba zachęcać do współpracy z państwami trzecimi i innymi podmiotami, w tym współpracy Południe–Południe i współpracy trójstronną, w przypadku wyraźnej wartości dodanej oraz udowodnionej przewagi komparatywnej.
11. Strony mogą zdecydować o przeprowadzeniu, we wspólnie uzgodnionym terminie, przeglądu zarządzania zasobami finansowymi i ich wpływu, aby zwiększyć skuteczność programowania i przyznawania pomocy.
12. Strony wzmacniają dialog i współpracę w zakresie należytego wykorzystywania zasobów finansowych, w tym – w stosownych przypadkach – poprzez współpracę z Europejskim Urzędem ds. Zwalczenia Nadużyć Finansowych.

Artykuł 83

Wewnętrzne zasoby publiczne

1. Członkowie OACPS będący Stronami niniejszej umowy potwierdzają swoje zobowiązanie do zwiększenia mobilizacji dochodów krajowych. Wspierają środowiska zwiększające wewnętrzne przepływy środków prywatnych oraz pobudzają handel jako siłę napędową rozwoju.
2. Członkowie OACPS będący Stronami niniejszej umowy dążą do zwiększenia poboru dochodów za pomocą zmodernizowanych systemów podatkowych, usprawnionej polityki podatkowej, skuteczniejszego poboru podatków oraz wzmocnionej i zreformowanej administracji podatkowej. Współpracują na rzecz zwiększenia sprawiedliwości, przejrzystości, efektywności i skuteczności swoich systemów podatkowych, w tym poprzez rozszerzenie podstawy opodatkowania oraz kontynuowanie starań na rzecz włączenia sektora nieformalnego do gospodarki formalnej zgodnie z warunkami panującymi w danym państwie. Wzmacniają legitymizację podatków poprzez zwiększenie skuteczności i efektywności swoich wydatków publicznych.

3. Strony postanawiają zwiększyć starania na rzecz zwalczania nielegalnych przepływów finansowych w celu ich wyeliminowania, współpracować w zakresie odzyskiwania utraconych aktywów i kapitału oraz wzmacniać stosowanie dobrych praktyk w zakresie zwrotu aktywów w celu wspierania zrównoważonego rozwoju. Strony wspierają środki przeciwdziałania korupcji, zwalczania nadużyć finansowych i przeciwdziałania praniu pieniędzy, a także podejmują środki mające na celu zwalczanie unikania opodatkowania, uchylania się od opodatkowania oraz innych szkodliwych praktyk podatkowych, poprzez zacieśnioną współpracę międzynarodową, lepsze przepisy wewnętrzne oraz zwiększone zdolności i skuteczniejszą wymianę informacji.

4. Strony wzmacniają dobre zarządzanie w kwestiach finansowych i podatkowych, przejrzystość i odpowiedzialność oraz współpracują w tym zakresie. Strony zobowiązują się do zintensyfikowania międzynarodowej współpracy podatkowej w sposób sprzyjający włączeniu społecznemu, uczciwy i przejrzysty i w związku z tym postanawiają współpracować w kwestiach podatkowych na forach międzynarodowych.

Artykuł 84

Wewnętrzne i międzynarodowe zasoby prywatne

1. Strony przyznają, że przepływy kapitału prywatnego stanowią istotne uzupełnienie krajowych działań na rzecz rozwoju. Strony opracowują polityki oraz w razie potrzeby usprawniają ramy i instrumenty regulacyjne w celu lepszego dopasowania zachęt dla sektora prywatnego do celów publicznych. Strony współpracują na rzecz mobilizowania zrównoważonych odpowiedzialnych inwestycji, zachęcania sektora prywatnego do angażowania się jako partner w proces rozwoju oraz inwestowania w obszary o zasadniczym znaczeniu dla zrównoważonego rozwoju.

2. Strony dążą do stosowania mechanizmu łączenia (ang. *blending*) dotacji i pożyczek oraz gwarancji jako narzędzi służących pozyskaniu finansowania prywatnego i pozwalających zaradzić niedoskonałościom rynku, przy jednoczesnym ograniczeniu zakłóceń na rynku.

3. Strony uznają znaczenie przekazów pieniężnych jako kluczowego prywatnego źródła finansowania zrównoważonego rozwoju. Strony wdrażają odpowiednie przepisy i ramy regulacyjne, aby stworzyć konkurencyjny i przejrzysty rynek dla tańszych, szybszych i bezpieczniejszych przekazów pieniężnych za pośrednictwem legalnych i oficjalnych kanałów zarówno w państwach źródła, jak i w państwach odbierających, oraz ustanowić innowacyjne i przystępne cenowo rozwiązania w zakresie przekazów pieniężnych. Strony zachęcają do tworzenia innowacyjnych produktów finansowych oraz tworzą zachęty w celu zwiększenia wkładu swojej diaspory w rozwój. Strony zachęcają do dialogu między wszystkimi odpowiednimi zainteresowanymi podmiotami publicznymi i prywatnymi w celu ułatwienia przepływu przekazów pieniężnych, z myślą o zwiększeniu ich wpływu na rozwój.

Artykuł 85

Dług i zdolność obsługi zadłużenia

1. Strony zobowiązują się do zapewnienia długoterminowej stabilności zadłużenia za pomocą skoordynowanej polityki ukierunkowanej, stosownie do przypadku, na finansowanie długu, łagodzenie skutków zadłużenia, restrukturyzację długu lub zarządzanie nim. Strony postanawiają wspierać kraje w budowaniu zdolności do zarządzania długiem oraz w opracowywaniu średnio- i długoterminowych strategii zarządzania długiem.

2. Strony podkreślają znaczenie współpracy dłużników i wierzycieli na rzecz zapobiegania kryzysom zadłużeniowym i ich rozwiązywania. Strony zgadzają się co do potrzeby wzmocnienia dialogu, wymiany informacji oraz przejrzystości, aby oceny i analizy długookresowej zdolności do obsługi zadłużenia były oparte na kompleksowych, obiektywnych i wiarygodnych danych.

3. Mając na uwadze powiązania między zadłużeniem a wzrostem gospodarczym, Strony zobowiązują się do podjęcia dialogu i współpracy w kontekście międzynarodowych debat na temat ogólnego problemu zadłużenia, bez uszczerbku dla debat o charakterze szczególnym prowadzonych na poszczególnych forach.

4. Strony postanawiają, w stosownych przypadkach, wnieść wkład w inicjatywy na rzecz ulg w spłacie zadłużenia zatwierdzone na szczeblu międzynarodowym w celu zmniejszenia obciążenia związanego z obsługą zadłużenia członków OACPS.

CZĘŚĆ V

RAMY INSTYTUCJONALNE

Artykuł 86

Wspólne instytucje

1. Strony niniejszym ustanawiają następujące wspólne instytucje na szczeblu członków OACPS i StronyUE: Radę Ministrów OACPS-UE, Komitet na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla (OACPS-UE ALSOC) oraz Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE. Strony niniejszym ustanawiają również, jako wspólne instytucje dla każdego z protokołów regionalnych: Radę Ministrów, Wspólny Komitet oraz Zgromadzenie Parlamentarne.
2. Strony dążą do zapewnienia koordynacji i komplementarności między wspólnymi instytucjami niniejszej umowy i wspólnymi instytucjami innych ram lub umów, których są stronami – w tym UPG – bez uszczerbku dla ich odpowiednich postanowień.

Artykuł 87

Szczyt szefów państw lub rządów

Strony mogą zwoływać posiedzenia na szczeblu szefów państw lub rządów, za wspólnym porozumieniem, w odpowiedniej formie, na podstawie wspólnie ustalonego harmonogramu i programu.

Artykuł 88

Rada Ministrów OACPS–UE

1. W skład Rady Ministrów OACPS–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego członka OACPS na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym. Radzie Ministrów OACPS–UE współprzewodniczą, z jednej strony, przewodniczący wyznaczony przez członków OACPS oraz, z drugiej strony, przewodniczący wyznaczony przez Stronę UE.
2. Rada Ministrów OACPS–UE zbiera się co do zasady co trzy lata oraz w każdym przypadku, gdy zostanie to uznane za konieczne z inicjatywy współprzewodniczących, w formie i składzie dostosowanym do kwestii, którymi ma się zająć. W stosownych przypadkach w posiedzeniach mogą uczestniczyć obserwatorzy.
3. Rada Ministrów OACPS–UE może ustanawiać komisje i grupy robocze, aby skuteczniej i efektywniej zajmować się konkretnymi kwestiami, takimi jak handel i finansowanie rozwoju. Może również przekazać uprawnienia Komitetowi Wysokich Urzędników na szczeblu Ambasadorów OACPS–UE.
4. Funkcje Rady Ministrów OACPS–UE są następujące:
 - a) zapewnienie strategicznego kierownictwa politycznego;
 - b) nadzorowanie skutecznego i spójnego wdrożenia niniejszej umowy;
 - c) przyjmowanie wytycznych politycznych i podejmowanie decyzji w celu nadania skuteczności konkretnym aspektom niezbędnym do wdrożenia postanowień niniejszej umowy; oraz
 - d) przyjmowanie wspólnych stanowisk i uzgadnianie wspólnych działań w zakresie współpracy międzynarodowej oraz ułatwianie koordynacji w ramach organizacji i forów międzynarodowych.
5. Rada Ministrów OACPS–UE przyjmuje decyzje, które są wiążące dla wszystkich Stron, chyba że określono inaczej, lub wydaje zalecenia dotyczące którejkolwiek ze swoich funkcji wymienionych w ust. 4 w drodze porozumienia Stron. Posiedzenia Rady Ministrów OACPS–UE są ważne wyłącznie wtedy, gdy obecni są przedstawiciele Unii Europejskiej, co najmniej połowy państw członkowskich Unii Europejskiej oraz co najmniej dwie trzecie członków reprezentujących rządy członków OACPS. Każdy członek Rady Ministrów OACPS–UE, który nie może uczestniczyć w posiedzeniu, może być reprezentowany. Przedstawiciel wykonuje wszystkie uprawnienia tego członka. Rada Ministrów OACPS–UE przedkłada Wspólnemu Zgromadzeniu Parlamentarnemu sprawozdanie z wdrożenia niniejszej umowy. Analizuje i bierze pod uwagę uchwały i zalecenia przyjęte przez Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne.

6. Rada Ministrów OACPS-UE może podejmować decyzje lub wydawać zalecenia w drodze procedury pisemnej. Zastosowanie procedury pisemnej może zaproponować każda ze Stron i może ona zostać wszczęta za zgodą współprzewodniczących. Zasady określone w ust. 5 stosuje się odpowiednio do procedury pisemnej.

7. Rada Ministrów OACPS-UE przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 89

Komitet na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla OACPS-UE

1. W skład Komitetu na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla OACPS-UE (OACPS-UE ALSOC) wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego członka OACPS na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla i Sekretarz Generalny OACPS z urzędu oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla. ALSOC OACPS-UE spotyka się corocznie oraz na sesjach specjalnych na wniosek współprzewodniczących, w szczególności w celu przygotowania sesji Rady Ministrów OACPS-UE. Współprzewodniczą mu te same Strony, które współprzewodniczą Radzie Ministrów OACPS-UE. Podejmuje decyzje i wydaje zalecenia w drodze porozumienia Stron. W stosownych przypadkach w posiedzeniach mogą uczestniczyć obserwatorzy.

2. ALSOC OACPS-UE przygotowuje sesje Rady Ministrów OACPS-UE oraz wspiera ją w wykonywaniu jej zadań, a także wykonuje wszelkie zadania powierzone mu przez Radę Ministrów OACPS-UE.

3. ALSOC OACPS-UE przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 90

Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE

1. Każdy członek każdego z trzech Regionalnych Zgromadzeń Parlamentarnych jest członkiem Wspólnego Zgromadzenia Parlamentarnego OACPS-UE. Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE zbiera się raz do roku, jak określono szczegółowo w regulaminie, o którym mowa w ust. 3. Jego obradom współprzewodniczy poseł do Parlamentu Europejskiego oraz członek parlamentu członka OACPS, wyznaczeni zgodnie z ich odpowiednimi procedurami.

2. Funkcje Wspólnego Zgromadzenia Parlamentarnego OACPS-UE – jako organu doradczego – są następujące:

- a) przyjmowanie rezolucji i wydawanie zaleceń z myślą o osiągnięciu celów niniejszej umowy; oraz
- b) wspieranie procesów demokratycznych, wspieranie współpracy między parlamentami oraz ułatwianie lepszego zrozumienia między ludnością członków OACPS a ludnością Unii Europejskiej.

3. Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 91

Szczyt regionalny

Strony każdego z protokołów regionalnych mogą zadecydować o zwołaniu posiedzenia na szczeblu szefów państw lub rządów, z częstotliwością uzgodnioną przez odpowiednie Strony na podstawie wspólnie ustalonego harmonogramu i programu.

Artykuł 92

Regionalne Rady Ministrów

1. Strony niniejszym ustanawiają Radę Ministrów dla każdego z trzech protokołów regionalnych:
 - a) w skład Rady Ministrów Afryka–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z państw-Stron w Afryce na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym;
 - b) w skład Rady Ministrów Karaiby–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z państw-Stron w regionie Karaibów na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym; oraz
 - c) w skład Rady Ministrów Pacyfik–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z państw-Stron w regionie Pacyfiku na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym.

Każdej Regionalnej Radzie Ministrów współprzewodniczy, z jednej strony, przewodniczący wyznaczony odpowiednio przez państwa-Strony z Afryki, regionu Karaibów lub regionu Pacyfiku oraz, z drugiej strony, przewodniczący wyznaczony przez Stronę UE, zgodnie z ich własnymi procedurami.

Każda Regionalna Rada Ministrów zbiera się z częstotliwością, która zostanie uzgodniona przez odpowiednie Strony, w składzie dostosowanym do kwestii, którymi należy się zająć, oraz z inicjatywy współprzewodniczących, i podejmuje decyzje w drodze porozumienia.

2. Funkcje każdej Regionalnej Rady Ministrów są następujące:
 - a) określanie priorytetów oraz, w stosownych przypadkach, opracowywanie planów działania w odniesieniu do celów ich odpowiedniego protokołu regionalnego;
 - b) przyjmowanie decyzji i wydawanie zaleceń w celu wykonania konkretnych aspektów odpowiedniego protokołu regionalnego, w tym decyzji dotyczących jego przeglądu lub zmiany, zgodnie z art. 99 ust. 5; decyzje są wiążące dla wszystkich Stron odpowiedniego protokołu regionalnego, chyba że określono inaczej; oraz
 - c) prowadzenie dialogu i wymiana poglądów na temat wszelkich kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania.
3. Każda Regionalna Rada Ministrów przyjmuje decyzje lub wydaje zalecenia w drodze porozumienia. Jej posiedzenia są ważne wyłącznie wtedy, gdy obecni są przedstawiciele Unii Europejskiej, co najmniej połowy państw członkowskich Unii Europejskiej oraz co najmniej dwie trzecie członków reprezentujących odpowiednio region Afryki, Karaibów lub Pacyfiku. Każdy członek Regionalnej Rady Ministrów, który nie może uczestniczyć w posiedzeniu, może być reprezentowany. Przedstawiciel wykonuje wszystkie uprawnienia członka.
4. Każda Regionalna Rada Ministrów:
 - a) może przyjmować decyzje lub wydawać zalecenia w drodze procedury pisemnej; zasady określone w ust. 88 stosuje się odpowiednio do procedury pisemnej Regionalnej Rady Ministrów;
 - b) może ustanawiać podkomitety i grupy robocze, aby skuteczniej i efektywniej zajmować się konkretnymi kwestiami, a także może przekazywać uprawnienia odpowiedniemu Wspólnemu Komitetowi Regionalnemu;
 - c) przedkłada Radzie Ministrów OACPS–UE sprawozdanie z wdrożenia odpowiednich protokołów; oraz
 - d) przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 93

Wspólne Komitety Regionalne

1. W skład każdego Wspólnego Komitetu Regionalnego wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z członków OACPS w Afryce dla protokołu dotyczącego partnerstwa Afryka–UE, każdego z członków OACPS w regionie Karaibów dla protokołu dotyczącego partnerstwa Karaiby–UE oraz każdego z członków OACPS w regionie Pacyfiku dla protokołu dotyczącego partnerstwa Pacyfik–UE, na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla.
2. Każdemu Wspólnemu Komitetowi Regionalnemu współprzewodniczą te same Strony, które współprzewodniczą odpowiedniej Regionalnej Radzie Ministrów. W stosownych przypadkach może on podjąć decyzję o zaproszeniu obserwatorów na wniosek którejkolwiek ze Stron, za zgodą współprzewodniczących.
3. Każdy Wspólny Komitet Regionalny przygotowuje sesje swojej odpowiedniej Regionalnej Rady Ministrów oraz wspiera ją w wykonywaniu jej zadań, a także wykonuje wszelkie zadania powierzone mu przez odpowiednią Regionalną Radę Ministrów.
4. Każdy Wspólny Komitet Regionalny przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 94

Regionalne Zgromadzenia Parlamentarne

1. Strony niniejszym ustanawiają dla każdego z trzech protokołów regionalnych Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne, którego współprzewodniczącym jest, z jednej strony, poseł do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członek parlamentu z odpowiednich Stron Afryki, regionu Karaibów lub regionu Pacyfiku, wyznaczony na przewodniczącego zgodnie z ich własnymi procedurami:
 - a) w skład Zgromadzenia Parlamentarnego Afryka–UE wchodzi, z jednej strony, posłowie do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członkowie parlamentu każdego państwa-Strony w Afryce, w równej liczbie;
 - b) w skład Zgromadzenia Parlamentarnego Karaiby–UE wchodzi, z jednej strony, posłowie do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członkowie parlamentu każdego państwa-Strony w regionie Karaibów, w równej liczbie;
 - c) w skład Zgromadzenia Parlamentarnego Pacyfik–UE wchodzi, z jednej strony, posłowie do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członkowie parlamentu każdego państwa-Strony w regionie Pacyfiku, w równej liczbie.
2. Każde Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne, jako organ doradczy, zbiera się w szczególności przed posiedzeniami właściwej Regionalnej Rady Ministrów. W związku z tym każde Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne otrzymuje w odpowiednim czasie program prac właściwej Regionalnej Rady Ministrów, na podstawie którego może formułować zalecenia dla tej Rady Ministrów, a także jest informowane o decyzjach i zaleceniach właściwej Regionalnej Rady Ministrów.
3. Każde Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne:
 - a) może przyjmować rezolucje oraz prowadzić dyskusje dotyczące wszelkich kwestii dotyczących swojego odpowiedniego protokołu regionalnego;
 - b) może wspierać procesy demokratyczne poprzez dialog i konsultacje, a także ułatwiać lepsze zrozumienie między ludnością Unii Europejskiej a ludnością Afryki, regionu Karaibów i regionu Pacyfiku;
 - c) współpracuje ze Wspólnym Zgromadzeniem Parlamentarnym OACPS–UE w kwestiach dotyczących niniejszej umowy w celu zapewnienia koordynacji i spójności; oraz
 - d) przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

*Artykuł 95***Udział zainteresowanych stron**

1. Strony zgadzają się, że udział zainteresowanych stron, w szczególności władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i przedstawicieli sektora prywatnego, odgrywa kluczową rolę w świadomym podejmowaniu decyzji oraz w realizacji celów niniejszego partnerstwa.
2. Zainteresowane strony są informowane w odpowiednim czasie i mogą wносить wkład w szeroki proces dialogu, w szczególności w związku z posiedzeniami odpowiedniej Rady Ministrów.
3. Aby wspierać taki udział, w stosownych przypadkach ustanawia się otwarte i przejrzyste mechanizmy zorganizowanych konsultacji z zainteresowanymi stronami.
4. Wyniki konsultacji z zainteresowanymi stronami przekazuje się, stosownie do przypadku, właściwej Radzie Ministrów, właściwemu Wspólnemu Komitetowi lub właściwemu Zgromadzeniu Parlamentarnemu.

CZĘŚĆ VI

POSTANOWIENIA KOŃCOWE*Artykuł 96***Terytorialny zakres stosowania**

Niniejsza umowa ma zastosowanie, z jednej strony, do terytoriów, do których stosuje się Traktat o Unii Europejskiej i Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, i na warunkach określonych w tych traktatach oraz, z drugiej strony, do terytoriów członków OACPS.

*Artykuł 97***Inne umowy lub ustalenia**

Żaden traktat, konwencja, umowa ani porozumienie zawarte między jednym państwem członkowskim Unii Europejskiej lub większą ich liczbą a jednym członkiem OACPS lub większą ich liczbą nie może utrudniać wdrażania niniejszej umowy.

*Artykuł 98***Zgoda na związanie się postanowieniami niniejszej umowy, jej wejście w życie i tymczasowe stosowanie**

1. Strony wyrażają zgodę na związanie się postanowieniami niniejszej umowy zgodnie ze swoimi odpowiednimi przepisami i procedurami.
2. Niniejsza umowa wchodzi w życie pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po dniu, w którym Unia Europejska i jej państwa członkowskie oraz co najmniej dwie trzecie członków OACPS zakończyły swoje odpowiednie procedury wewnętrzne w tym celu i złożyły dokumenty, w których wyraziły zgodę na związanie się postanowieniami niniejszej umowy Sekretariatowi Generalnemu Rady Unii Europejskiej (zwanemu dalej „depozytariuszem”), który przesyła uwierzytelniony odpis dokumentów do Sekretariatu OACPS.
3. Członek OACPS, który do dnia wejścia w życie niniejszej umowy zgodnie z ust. 2 nie zakończył procedur określonych w ust. 2, może to uczynić wyłącznie w terminie 12 miesięcy od tego dnia. W przypadku takich członków OACPS niniejszą umowę stosuje się od pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po złożeniu przez nie dokumentów, w których wyraziły zgodę na związanie się postanowieniami niniejszej umowy, depozytariuszowi, który przesyła uwierzytelniony odpis dokumentów do Sekretariatu OACPS. Tacy członkowie OACPS uznają ważność każdego środka podjętego w celu wdrożenia niniejszej umowy po dniu jej wejścia w życie zgodnie z ust. 2.

4. Niezależnie od ust. 2 i 3 Unia Europejska i członkowie OACPS mogą stosować niniejszą umowę tymczasowo w całości lub w części, do czasu jej wejścia w życie oraz zgodnie z ich odpowiednimi procedurami wewnętrznymi. Tymczasowe stosowanie rozpoczyna się pierwszego dnia drugiego miesiąca po dniu podpisania niniejszej umowy. Przed rozpoczęciem tymczasowego stosowania Unia Europejska powiadomi członków OACPS o częściach niniejszej umowy, które są tymczasowo stosowane.

Artykuł 99

Okres obowiązywania i zmiana

1. Niniejsza umowa zostaje zawarta na początkowy okres 20 lat. Trzy lata przed upływem tego początkowego okresu Strony podejmują dialog w celu przeglądu postanowień, które będą regulowały ich stosunki w przyszłości. Niniejsza umowa zostaje automatycznie jednorazowo przedłużona na okres pięciu lat, chyba że Strony postanowią o jej rozwiązaniu lub przedłużeniu przed upływem początkowego okresu 20 lat.

2. Strony mogą przedkładać propozycje zmian niniejszej umowy Radzie Ministrów OACPS–UE nie później niż sześć miesięcy przed odpowiednim posiedzeniem Rady Ministrów OACPS–UE. Wszelkie zmiany zatwierdzane są przez Radę Ministrów OACPS–UE i objęte są procedurą określoną w art. 98 w odniesieniu do wejścia w życie i tymczasowego stosowania niniejszej umowy.

3. W ciągu sześciu miesięcy od wygaśnięcia Agendy 2030 Strony podejmują negocjacje w celu dokonania przeglądu i zmiany priorytetów strategicznych niniejszej umowy, w tym protokołu regionalnego dotyczącego Afryki, protokołu regionalnego dotyczącego regionu Karaibów i protokołu regionalnego dotyczącego regionu Pacyfiku, oraz wprowadzenia wszelkich innych niezbędnych zmian. Zmieniona umowa wchodzi w życie zgodnie z procedurami określonymi dla wejścia w życie i tymczasowego stosowania niniejszej umowy.

4. Strony mogą przedkładać propozycje zmian załączników do niniejszej umowy Radzie Ministrów OACPS–UE nie później niż sześć miesięcy przed odpowiednim posiedzeniem Rady Ministrów OACPS–UE. Wszelkie zmiany zatwierdza Rada Ministrów OACPS–UE.

5. Strony odpowiedniego protokołu regionalnego mogą przedstawiać propozycje zmian swoich protokołów właściwej Regionalnej Radzie Ministrów oraz Radzie Ministrów OACPS–UE nie później niż 120 dni przed odpowiednim posiedzeniem właściwej Regionalnej Rady Ministrów. Wszelkie zmiany przyjmowane są przez właściwą Regionalną Radę Ministrów oraz niezwłocznie powiadamia się o nich Radę Ministrów OACPS–UE, która może udzielić zgody w terminie 120 dni od dnia powiadomienia, w tym w drodze procedury pisemnej lub przekazania uprawnień OACPS–UE ALSOC. Rada Ministrów OACPS–UE może odmówić udzielenia zgody na zmianę uznawaną za niezgodną z niniejszą umową, a uzasadnienie odmowy przekazuje właściwej Regionalnej Radzie Ministrów. Uznaje się, że brak odmowy udzielenia zgody w terminie 120 dni od dnia powiadomienia oznacza zgodę. Zmieniony protokół regionalny wchodzi w życie pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po udzieleniu zgody.

6. Rada Ministrów OACPS–UE może przyjąć wszelkie środki przejściowe niezbędne w przypadku, gdy Strony przewidują zawarcie nowej umowy oraz do czasu wejścia w życie takiej umowy lub rozpoczęcia jej tymczasowego stosowania.

Artykuł 100

Wypowiedzenie

Strona UE może wypowiedzieć niniejszą umowę w odniesieniu do każdego członka OACPS, a każdy członek OACPS może ją wypowiedzieć w odniesieniu do Strony UE. Wypowiedzenie staje się skuteczne sześć miesięcy po otrzymaniu przez depozytariusza pisemnego powiadomienia o wypowiedzeniu, którego uwierzytelniony odpis przesyła on do Sekretariatu OACPS.

Artykuł 101

Rozstrzyganie sporów oraz wypełnianie zobowiązań

1. Strony podejmują wszelkie środki ogólne i szczegółowe niezbędne do wykonywania ich zobowiązań w ramach niniejszej umowy. Strony rozstrzygają rozbieżności i spory dotyczące stosowania niniejszej umowy między sobą, a kwestie interpretacyjne związane z niniejszą umową rozstrzygają zgodnie z niniejszym artykułem.
2. Bez uszczerbku dla procedur, o których mowa w ust. 3–9 niniejszego artykułu oraz w art. 74 ust. 4, wszelkie kwestie dotyczące interpretacji niniejszej umowy mogą być rozstrzygane w drodze konsultacji w ramach Rady Ministrów OACP-S-UE lub, za zgodą Stron, w ramach specjalnego podkomitetu lub jakiegokolwiek innego odpowiedniego mechanizmu podlegającego Radzie Ministrów OACPS-UE. Strony przedstawiają odpowiednie informacje niezbędne do dokładnego zbadania sprawy w celu jej rozstrzygnięcia w odpowiednim czasie i w sposób polubowny.
3. Do celów ust. 4–9 termin „Strona” odnosi się, z jednej strony, do Unii Europejskiej i jej państw członkowskich oraz, z drugiej strony, do każdego członka OACPS.
4. Strony rozstrzygają występujące między nimi rozbieżności w drodze dialogu w ramach partnerstwa, w celu uniknięcia sytuacji, w których jedna ze Stron mogłaby uznać za konieczne zastosowanie procedury konsultacyjnej przewidzianej w ust. 5 i 6.
5. Jeżeli którakolwiek ze Stron uzna, że druga Strona nie wypełnia jakichkolwiek zobowiązań wynikających z niniejszej umowy, powiadamia o tym tę drugą Stronę oraz przedstawia jej wszystkie istotne informacje niezbędne do dokładnego zbadania sytuacji, w celu znalezienia wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 90 dni od dnia powiadomienia. Jeśli zostanie to uznane za niewystarczające, Strony przeprowadzają zorganizowane i systematyczne konsultacje. W przypadku gdy Strony nie są w stanie osiągnąć wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 120 dni od rozpoczęcia konsultacji, Strona powiadamiająca może podjąć środki proporcjonalne do niewypełnienia konkretnego zobowiązania.
6. Niezależnie od ust. 5, jeżeli którakolwiek ze Stron uzna, że druga Strona narusza którykolwiek z istotnych elementów określonych w art. 9 i 18, z wyjątkiem szczególnie nagłych przypadków, lub w poważnych przypadkach korupcji określonych w art. 12, powiadamia o tym drugą Stronę, przedstawiając jej wszystkie odpowiednie informacje niezbędne do dokładnego zbadania sytuacji w celu znalezienia wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 60 dni od dnia powiadomienia. Jeśli zostanie to uznane za niewystarczające, Strony przeprowadzają zorganizowane i systematyczne konsultacje. Z zachowaniem dwustronnego charakteru konsultacji oraz za zgodą zainteresowanych Stron w etapie zorganizowanych i systematycznych konsultacji uczestniczy specjalny wspólny komitet. Specjalny wspólny komitet, składający się w równej liczbie z przedstawicieli Strony UE i członków OACPS, przestrzegając zasad rzeczywistego partnerstwa i wzajemnej odpowiedzialności, stosownie do przypadku doradza w kwestii wypełniania zobowiązań i udziela pomocy, tak aby Strona naruszająca podjęła działania niezbędne do wypełnienia zobowiązań wynikających z niniejszej umowy. Strona, której to dotyczy, ponosi wyłączną odpowiedzialność za wypełnienie swoich zobowiązań w ramach niniejszej umowy. W przypadku gdy Strony nie są w stanie osiągnąć wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 90 dni od rozpoczęcia konsultacji, Strona powiadamiająca może podjąć odpowiednie środki.
7. Jeśli którakolwiek ze Stron uzna, że naruszenie któregoś z istotnych elementów stanowi szczególnie nagły przypadek, może podjąć odpowiednie środki ze skutkiem natychmiastowym, bez uprzednich konsultacji. Szczególnie nagłe przypadki oznaczają wyjątkowe przypadki szczególnie poważnego i rażącego naruszenia jednego z istotnych elementów, o których mowa w art. 9 i 18.

8. „Odpowiednie środki”, o których mowa w ust. 6 i 7, podejmuje się z pełnym poszanowaniem prawa międzynarodowego i muszą być one proporcjonalne do niewykonania zobowiązań w ramach niniejszej umowy. W pierwszej kolejności stosuje się środki w najmniejszym stopniu zakłócające funkcjonowanie niniejszej umowy. Odpowiednie środki mogą obejmować zawieszenie niniejszej umowy, w całości lub w części. Po podjęciu odpowiednich środków, na wniosek którejkolwiek ze Stron, mogą zostać zwołane konsultacje w celu dokładnego zbadania sytuacji oraz znalezienia rozwiązań pozwalających na wycofanie odpowiednich środków.

9. Strony postanawiają, że konsultacje prowadzone są na szczepku i w formie, które uznaje się za najbardziej sprzyjające znalezieniu wzajemnie akceptowalnego rozwiązania. Strony zgadzają się, że z zachowaniem dwustronnego charakteru konsultacji, za zgodą zainteresowanych Stron, w proces konsultacji mogą zostać zaangażowane odpowiednie podmioty regionalne i międzynarodowe.

Artykuł 102

Przystąpienie

1. Każde nowe państwo członkowskie Unii Europejskiej staje się Stroną niniejszej umowy z dniem jego przystąpienia do Unii Europejskiej na mocy klauzuli zawartej w tym celu w akcie przystąpienia. Jeżeli w akcie przystąpienia do Unii Europejskiej nie przewidziano takiego automatycznego przystąpienia nowego państwa członkowskiego do niniejszej umowy, dane państwo członkowskie przystępuje do niniejszej umowy poprzez złożenie aktu przystąpienia u depozytariusza, który przesyła uwierzytelniony odpis do Sekretariatu OACPS.

2. Wszelkie wnioski o przystąpienie do niniejszej umowy złożone przez niepodległe państwo będące członkiem OACPS lub jakiegokolwiek inne niepodległe państwo, którego cechy strukturalne oraz sytuacja gospodarcza i społeczna są porównywalne z cechami i sytuacją członków OACPS, przekazuje się Radzie Ministrów OACPS–UE. Jeżeli Rada Ministrów OACPS–UE zatwierdzi wniosek, zainteresowane państwo przystępuje do niniejszej umowy poprzez złożenie aktu przystąpienia u depozytariusza, który przesyła uwierzytelniony odpis do Sekretariatu OACPS.

3. Strony dokonują przeglądu skutków przystąpienia nowych państw dla niniejszej umowy.

4. Rada Ministrów OACPS–UE może decydować o wszelkich środkach przejściowych lub wprowadzających zmiany, które mogłyby być konieczne.

Artykuł 103

Status obserwatora

Dążąc do realizacji celów niniejszej umowy, podmioty trzecie, w tym organizacje regionalne i kontynentalne, mogą uzyskać status obserwatora w instytucjach ustanowionych na mocy części V części ogólnej niniejszej umowy decyzją właściwej wspólnej instytucji.

Artykuł 104

Teksty autentyczne

Niniejszą umowę sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach w językach: angielskim, bułgarskim, chorwackim, czeskim, duńskim, estońskim, fińskim, francuskim, greckim, hiszpańskim, irlandzkim, litewskim, łotewskim, maltańskim, niderlandzkim, niemieckim, polskim, portugalskim, rumuńskim, słowackim, słoweńskim, szwedzkim, węgierskim i włoskim, przy czym teksty w każdym z tych języków są jednakowo autentyczne.

PROTOKOŁY REGIONALNE

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY AFRYKI

CZĘŚĆ I

RAMY WSPÓŁPRACY

Rozdział 1

Charakter i zakres stosowania

Artykuł 1

Rzeczywiste partnerstwo

1. Do celów niniejszego protokołu „Strony” oznaczają odpowiednie Strony związane niniejszym protokołem zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
2. Stosunki między Stronami regulują postanowienia części ogólnej niniejszej umowy oraz priorytety strategiczne określone w niniejszym protokole, które wzajemnie się uzupełniają i wzmacniają, zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
3. Strony wdrażają niniejszy protokół w duchu współodpowiedzialności, wzajemności, wzajemnej odpowiedzialności i przejrzystości, przy zachowaniu komplementarności obowiązków na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym.

Artykuł 2

Priorytety strategiczne

1. Strony podejmują szczególne środki w następujących kluczowych obszarach zaangażowania określonych w części II niniejszego protokołu:
 - a) zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu;
 - b) rozwój społeczny;
 - c) środowisko, zarządzanie zasobami naturalnymi i zmiana klimatu;
 - d) pokój i bezpieczeństwo;
 - e) prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów;
 - f) migracja i mobilność.
2. Strony mogą uzgodnić inne obszary zaangażowania i współpracy za obopólną zgodą.

Artykuł 3

Integracja oraz współpraca regionalna i kontynentalna

1. Strony wspierają wzajemne połączenia i powiązania strategiczne między Afryką a Unią Europejską.
2. Strony wspierają integrację regionalną i kontynentalną w Afryce jako skuteczny sposób na osiągnięcie pokoju i dobrobytu, a także na realizację priorytetów niniejszego protokołu, uwzględniając cele Agendy 2063 Unii Afrykańskiej (UA) (zwanej dalej „Agendą 2063”) oraz innych odpowiednich ram regionalnych.

3. Strony wspierają regionalną integrację gospodarczą w Afryce, między innymi poprzez tworzenie większych rynków, wzmocnienie wzajemnych połączeń oraz swobodny przepływ osób, towarów, usług, kapitału, pracowników i technologii, w kontekście wdrażania Traktatu o utworzeniu Afrykańskiej Wspólnoty Gospodarczej, sporządzonego w Abudży w dniu 3 czerwca 1991 r., oraz Umowy o afrykańskiej kontynentalnej strefie wolnego handlu, sporządzonej w Kigali w dniu 21 marca 2018 r.
4. Strony wspierają UA i organizacje regionalne w propagowaniu pokoju, bezpieczeństwa, demokracji i sprawowania rządów w kontekście mechanizmów regionalnych i kontynentalnych, takich jak afrykańska architektura pokoju i bezpieczeństwa (APSA) oraz afrykańska architektura dobrych rządów (AGA).
5. Strony postanawiają zapewnić spójność i komplementarność między niniejszym protokołem a partnerstwem międzykontynentalnym, jak określono na kolejnych szczytach UA–UE oraz w powiązanych z nimi dokumentach końcowych. Dążąc do osiągnięcia priorytetów kontynentalnych określonych w Agendzie 2063, Strony uznają rolę UA oraz regionalnych wspólnot gospodarczych (REC) w kwestiach kontynentalnych i międzyregionalnych. W tym kontekście Strony mogą podejmować dialog i współpracę w kwestiach międzyregionalnych i kontynentalnych z krajami afrykańskimi, które nie są Stronami niniejszej umowy.
6. Strony postanawiają nawiązać i wzmocnić współpracę z REC, uznając ich rolę jako elementów składowych w ramach programu integracji afrykańskiej. Strony postanawiają również współpracować z innymi właściwymi podmiotami regionalnymi i kontynentalnymi, które chcą i mogą wspierać realizację wspólnych celów.
7. Strony zachęcają do współpracy regionalnej z krajami i terytoriami zamorskimi stowarzyszonymi z UE oraz z regionami najbardziej oddalonymi UE w obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania.

Rozdział 2

Podmioty i procesy

Artykuł 4

Postanowienia instytucjonalne

1. W niniejszym protokole przewidziano następujące wspólne instytucje ustanowione na mocy niniejszego protokołu, których skład i funkcje określono w części ogólnej niniejszej umowy:
 - a) Rada Ministrów Afryka–UE;
 - b) Wspólny Komitet Afryka–UE;
 - c) Zgromadzenie Parlamentarne Afryka–UE.
2. W ramach współpracy i wdrażania niniejszego protokołu Strony uwzględniają strategiczne i polityczne wytyczne szczytów UA–UE.

Artykuł 5

Konsultacje z zainteresowanymi stronami

Strony ustanawiają mechanizmy otwartych i przejrzystych konsultacji ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym z władzami lokalnymi oraz przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, aby informować je na bieżąco o procesach politycznych i wdrażaniu niniejszego protokołu oraz zbierać informacje na ten temat, zgodnie z art. 5 ust. 3 części ogólnej niniejszej umowy.

Artykuł 6

Wdrażanie i monitorowanie

1. Strony propagują skuteczne ustalenia dotyczące współpracy w odniesieniu do każdego obszaru zaangażowania oraz prowadzą powiązane działania na najbardziej właściwym szczeblu: wewnętrznym, regionalnym, wielonarodowym lub kontynentalnym. W tym celu Strony uznają rolę organizacji regionalnych i kontynentalnych we wdrażaniu niniejszego protokołu oraz dążą do wzmocnienia zaangażowania właściwych zainteresowanych stron.
2. Strony monitorują wdrażanie niniejszego protokołu, w tym poprzez stosowanie podejścia uwzględniającego udział wielu zainteresowanych stron. Strony mogą dokonywać jego regularnego przeglądu oraz, w stosownych przypadkach, zmieniać i rozszerzać jego zakres w istniejących i nowych obszarach zaangażowania, zgodnie z procedurą określoną w art. 99 ust. 5 części ogólnej niniejszej umowy.

CZĘŚĆ II

KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I

Zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 7

Strony wspierają zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu we wspólnym interesie i dla wspólnych korzyści, wspierając strukturalną restrukturyzację ekonomiczną i dywersyfikację, tworząc wysokiej jakości miejsca pracy oferujące godne warunki pracy oraz zapewniając postępy w regionalnej integracji gospodarczej. Strony inwestują w kapitał ludzki i umiejętności, wspierają solidne ramy makroekonomiczne oraz tworzą otoczenie biznesowe sprzyjające większym przepływom inwestycji i rozwojowi sektora prywatnego. Strony podejmują środki oraz współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności w celu łagodzenia zmiany klimatu i minimalizowania innego ryzyka środowiskowego, wspierając zmianę paradygmatu w produkcji i konsumpcji oraz infrastrukturę odporną na zmianę klimatu, energię ze źródeł odnawialnych i czyste technologie, racjonalne gospodarowanie odpadami i chemikaliami oraz zintegrowaną gospodarkę wodną, mając na celu uniezależnienie wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska oraz umożliwienie stopniowego przejścia do gospodarek o obiegu zamkniętym. Strony wykorzystują kluczowe sektory, które charakteryzują się wysokim wzrostem i dużym potencjałem tworzenia godnych miejsc pracy, prowadząc do włączenia w regionalne i globalne łańcuchy dużej wartości. Strony dokładają starań w celu zapewnienia, aby wszyscy korzystali z odblokowanych możliwości rynkowych, zwracając szczególną uwagę na kobiety i młodzież, oraz aby propagowano i wdrażano podstawowe normy pracy, w tym w drodze skutecznego dialogu społecznego.

Rozdział 1

Transformacja gospodarcza

Artykuł 8

Zarządzanie gospodarką

1. Strony poprawiają stabilność makroekonomiczną oraz wspierają reformy strukturalne i odpowiednią politykę gospodarczą, fiskalną i pieniężną, które tworzą niezbędną przestrzeń dla ekspansji inwestycji, tworzenia miejsc pracy i rozwoju sektora prywatnego, a także zwiększają odporność na wstrząsy gospodarcze. Strony ułatwiają proces reform gospodarczych poprzez dążenie do lepszego wspólnego zrozumienia podstawowych zasad rządzących ich systemami gospodarczymi oraz formułowania i wdrażania polityki gospodarczej oraz wymiany informacji na te tematy.

2. Strony postanawiają wspierać zasady dobrego zarządzania gospodarką, przyjąć środki mające na celu poprawę zarządzania finansami publicznymi, dążyć do długookresowej zdolności do obsługi długu publicznego, wzmocnić krajowe i regionalne systemy statystyczne oraz regionalne wielostronne mechanizmy nadzoru, a także wspierać przejrzyste wykonanie budżetu z publicznym dostępem do dokumentów, skuteczne systemy kontroli oraz konkurencyjny, przejrzysty i rozliczalny system zamówień publicznych.

Artykuł 9

Kapitał ludzki i umiejętności

1. Strony wzmacniają kapitał ludzki poprzez inwestycje w obszary edukacji, podnoszenia kwalifikacji i budowania zdolności w celu sprostania zapotrzebowaniu na rynku pracy i zwiększenia wydajności pracy, zwracając szczególną uwagę na zasady równości płci i niedyskryminacji. Strony zapewniają, aby krajowe systemy edukacji i programy nauczania były ukierunkowane na przyszłe wymogi w zakresie zatrudnienia oraz zaspokajały krajowe potrzeby w zakresie zdolności.
2. Strony wspierają systemy kształcenia i szkolenia technicznego i zawodowego kierowane popytem – w tym poprzez angażowanie się w partnerstwa z sektorem prywatnym – które są dostosowane do potrzeb i możliwości lokalnych i regionalnych rynków pracy, w szczególności na obszarach wiejskich i w regionach oddalonych.
3. Strony współpracują nad opracowaniem i wdrożeniem polityk, których celem jest poprawa umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej oraz włączenie ich do systemu edukacji.

Artykuł 10

Otoczenie biznesowe i klimat inwestycyjny

1. Strony ulepszają krajowe i regionalne ramy regulacyjne oraz upraszczają przepisy i procesy dotyczące działalności gospodarczej, ograniczają i usprawniają formalności administracyjne, wzmacniają współpracę i budują zdolności w celu wdrożenia skutecznej polityki konkurencji. Strony przyjmują otwarte, przejrzyste i jasne ramy regulacyjne dla przedsiębiorstw i inwestycji, obejmujące ochronę praw własności, praw do ziemi oraz praw własności intelektualnej. Strony zapewniają skuteczne, przejrzyste i przewidywalne systemy podatkowe oraz zwiększają rolę organów celnych w ułatwianiu handlu, przy jednoczesnym egzekwowaniu przepisów wprowadzonych w celu zwalczania nadużyć i innych naruszeń. Strony wspierają polityki, które zwiększają znaczenie, efektywność i skuteczność instytucji rynku pracy, zachowując właściwą równowagę między elastycznością a ochroną pracowników.
2. Strony wspierają reformy sektora finansowego poprzez środki wspierające poprawę dostępu do finansowania i usług finansowych, w szczególności dla mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MMŚP), rozwój i wzajemne powiązania rynków finansowych oraz integrację rynków kapitałowych w celu zapewnienia skutecznego przeznaczenia oszczędności na inwestycje produkcyjne i sektor prywatny. Strony dążą do wspierania konkurencji między dostawcami usług finansowych, rozwoju rentownych bankowych i pozabankowych sektorów finansowych oraz wzmocnienia mobilnych i cyfrowych usług finansowych w celu zwiększenia dostępu do finansowania, w szczególności dla MMŚP. Strony dążą również do zwiększenia współpracy we wdrażaniu norm międzynarodowych oraz do zapewnienia otwartych rynków, ochrony konsumentów i innych użytkowników oraz zwiększonego dostępu do usług mobilnych.
3. Strony dokładają starań, aby zapewniać przedsiębiorcom i inwestorom odpowiednie i łatwo dostępne informacje na temat możliwości rynkowych oraz sposobów zakładania nowych przedsiębiorstw w Afryce i w UE. Strony wspierają zorganizowany dialog publiczno-prywatny, tworzenie sieci kontaktów między podmiotami gospodarczymi oraz rozwój partnerstw biznesowych, aby zapewnić uwzględnienie punktów widzenia sektora prywatnego w staraniach na rzecz zmniejszenia ryzyka inwestycyjnego i usuwania przeszkód dla zrównoważonych inwestycji przy jednoczesnym priorytetowym traktowaniu programów reform klimatu inwestycyjnego.
4. Strony wspierają budowanie zdolności organów publicznych w celu udoskonalania polityki i realizacji reform regulacyjnych w zakresie otoczenia biznesowego i klimatu inwestycyjnego, w tym w drodze szkoleń oraz transferu wiedzy oraz wiedzy fachowej.
5. Strony postanawiają odpowiednio uwzględniać kwestie związane z otoczeniem biznesowym i klimatem inwestycyjnym w prowadzonym przez nie dialogu.

*Artykuł 11***Infrastruktura**

1. Strony wspierają zrównoważony i odporny rozwój kluczowych elementów infrastruktury, takich jak energia, transport, technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) oraz łączność cyfrowa, aby ułatwić transformację swoich gospodarek, uwzględniając Program rozwoju infrastruktury w Afryce.
2. Strony współpracują w zakresie określania, wspierania i wspólnego finansowania projektów, które mają ułatwić transformację ich gospodarek. Strony współpracują na rzecz budowy i utrzymania dobrze ukierunkowanej infrastruktury, w tym kompleksów przemysłowych i stref przetwórstwa eksportowego, w celu wspierania konkurencyjnych gałęzi przemysłu i sektorów powiązanych z rynkami światowymi.
3. Strony usprawniają zarządzanie sektorem infrastruktury. Strony mobilizują inwestycje, zwiększają mobilizację zasobów wewnętrznych, zachęcają do tworzenia partnerstw publiczno-prywatnych oraz wykorzystują umiejętności i innowacje sektora prywatnego w zakresie zapewniania infrastruktury i powiązanych usług.
4. Strony postanawiają ułatwić rozwój i utrzymanie zrównoważonej i odpornej infrastruktury poprzez zwiększone wsparcie finansowe, technologiczne i techniczne, ze szczególnym uwzględnieniem krajów najsłabiej rozwiniętych, rozwijających się państw śródlądowych i małych rozwijających się państw wyspiarskich.

*Artykuł 12***Własność intelektualna**

1. Strony wzmacniają współpracę w zakresie praw własności intelektualnej, w tym przy formułowaniu ram regulacyjnych służących ich propagowaniu, ochronie i egzekwowaniu, uwzględniając leżące u ich podstaw cele polityki.
2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności do propagowania, ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej na poziomie wewnętrznym, regionalnym i kontynentalnym.
3. Strony zapewniają, aby w ich prawie dostępne były procedury egzekwowania, tak aby umożliwić posiadaczom praw podjęcie skutecznych działań przeciwko wszelkim aktom naruszenia praw własności intelektualnej.
4. Strony rozwijają zdolności w celu wspierania rejestracji i ochrony oznaczeń geograficznych zarówno afrykańskich, jak i europejskich produktów rolnych i spożywczych. Strony podejmują działania w celu wspierania wdrażania strategii kontynentalnej UA na rzecz oznaczeń geograficznych w Afryce, a także wspierania lokalnych społeczności w czerpaniu pełnych korzyści z oznaczeń geograficznych oraz osiągnięciu wyższego poziomu w regionalnych i globalnych łańcuchach wartości.

*Artykuł 13***Inwestycje**

1. Strony zobowiązują się do współpracy w celu odblokowania zrównoważonego i odpowiedzialnego inwestowania ze źródeł wewnętrznych i zagranicznych, publicznych i prywatnych. Strony poświęcają szczególną uwagę sektorom, które są niezbędne do rozwoju gospodarczego, mają duży potencjał tworzenia trwałych miejsc pracy, szczególnie w sektorach wnoszących wartość dodaną, oraz sprzyjają zrównoważonemu rozwojowi środowiska.
2. Strony postanawiają ułatwiać inwestycje za pomocą przepisów ustawowych, wykonawczych i polityk, które postanawiają opracowywać w sposób przejrzysty, zachęcając do dialogu publiczno-prywatnego oraz zapewniając możliwość udziału wszystkim zainteresowanym stronom.
3. Strony zwiększają starania na rzecz poprawy klimatu inwestycyjnego i otoczenia biznesowego. Strony wspierają środki, które wypełniają lukę w wiedzy inwestorów zagranicznych na temat lokalnych warunków inwestycyjnych. Strony wspierają kontakty handlowe i sieci informacyjne oraz ułatwiają wspólne inwestycje i wspólne przedsięwzięcia.

4. Strony wspierają skuteczne i bardziej strategiczne wykorzystanie inwestycji publicznych do przyciągnięcia inwestycji z sektora prywatnego poprzez finansowanie mieszane (ang. *blending*), gwarancje oraz inne innowacyjne instrumenty finansowe w celu pozyskania dodatkowych środków z rynków kapitałowych, zmniejszenia ryzyka związanego z inwestycjami oraz ułatwienia dostępu do finansowania. Strony uwzględniają inne inicjatywy, które przyczyniają się do finansowania i wspierania inwestycji sektora prywatnego w Afryce, w celu zapewnienia spójności.

5. Strony propagują społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw oraz odpowiedzialne prowadzenie działalności gospodarczej w całym łańcuchu wartości, zapewniając wspomagające ramy polityczne, które zachęcają przedsiębiorstwa do stosowania odpowiednich praktyk, oraz wspierając przestrzeganie, wdrażanie, monitorowanie i rozpowszechnianie odpowiednich norm międzynarodowych, takich jak Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka, Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych oraz Trójstronna deklaracja zasad dotyczących przedsiębiorstw wielonarodowych i polityki społecznej MOP. Strony uznają wkład innych dobrowolnych inicjatyw, w tym samoregulacji branżowej, w zrównoważoność i społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw.

Artykuł 14

Uprzemysłowienie

1. Strony wspierają zrównoważone uprzemysłowienie sprzyjające włączeniu społecznemu w Afryce poprzez innowacje i rozwój technologiczny, koncentrując się na sektorach tworzących wysoką wartość dodaną oraz sprzyjających tworzeniu miejsc pracy.

2. Strony wspierają transformację gospodarek afrykańskich i ich przejście od zależności od towarów do zróżnicowanych gospodarek poprzez obróbkę i przetwarzanie surowców na miejscu, wytwórstwo zapewniające wartość dodaną oraz włączanie się w regionalne i globalne łańcuchy wartości, w tym z uwzględnieniem strategii na rzecz przyspieszenia rozwoju przemysłowego w Afryce.

3. Strony pracują nad usunięciem utrudnień, które hamują rozwój przemysłu. Strony zajmują się ograniczeniami w zakresie podaży, wspierają zwiększanie wydajności, zachęcają do stosowania zaawansowanych ICT i sztucznej inteligencji oraz wspierają transformację cyfrową, z uwzględnieniem technologii SMAC: *social* (technologie społecznościowe), *mobile* (urządzenia mobilne), *analytics* (analityka danych), *cloud* (chmura obliczeniowa). Strony wspierają praktyki przyjazne klimatowi i środowisku oraz wykorzystanie czystej i przystępnej cenowo energii.

4. Strony podejmują starania mające na celu stworzenie powiązań z przemysłem poprzez większą wartość dodaną, między innymi dla rolnictwa i krajów bogatych w zasoby. Strony wspierają stosunki między mniejszymi a większymi gałęziami przemysłu w Afryce. Strony rozwijają sektor usług, aby zapewnić jego skuteczny wkład w uprzemysłowienie.

5. Strony ułatwiają rozwój MMŚP w Afryce, w tym rozwijając powiązania w Afryce, a także synergie z przedsiębiorstwami z UE. Strony wspierają polityki na rzecz rozwoju przedsiębiorczości wśród młodzieży i kobiet w kontekście ich upodmiotowienia ekonomicznego oraz wspierania rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

Artykuł 15

Rozwój sektora prywatnego

1. Strony wspierają i wzmacniają rolę sektora prywatnego jako skutecznego czynnika zrównoważonego rozwoju opartego na społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i odpowiedzialnym prowadzeniu działalności gospodarczej. Strony zapewniają otoczenie sprzyjające uwolnieniu potencjału przedsiębiorczości wynikającego z dostępnych możliwości oraz lepszemu wykorzystaniu bazy przedsiębiorczości w Afryce, łącząc zestaw narzędzi takich jak finansowanie, usługi i szkolenia, kulturę biznesu i ramy regulacyjne, innowacje i stosowanie nowoczesnych technologii. Strony zwracają szczególną uwagę na sektor nieformalny oraz formalizację nieformalnej działalności gospodarczej.

2. Strony ustanawiają właściwe ramy prowadzenia działalności gospodarczej oraz wspierają MMŚP i przedsiębiorstwa typu start-up w celu wykorzystania możliwości wzrostu, w tym poprzez wspieranie inicjatyw na rzecz ich umiędzynarodowienia. Strony wzmacniają usługi wspierające MMŚP, koncentrując się na środkach towarzyszących, dostępie do rynku, budowaniu zdolności i unowocześnianiu prowadzenia działalności. Strony propagują i wspierają innowacje i przedsiębiorczość, w szczególności wśród młodzieży i kobiet.

3. Strony wspierają zorganizowany dialog między sektorami prywatnymi Afryki i UE oraz współpracę między MMŚP z Afryki i UE, aby pomóc w stworzeniu lepszego otoczenia biznesowego umożliwiającego wzrost we wszystkich sektorach gospodarki.
4. Strony wspierają zaangażowanie i działania sektora prywatnego w zakresie rozwoju ekologicznych przedsiębiorstw i gospodarki o obiegu zamkniętym, w tym poprzez rozwój przedsiębiorczości społecznej oraz ułatwianie dostępu do zrównoważonego finansowania.
5. Strony zachęcają do stosowania na szerszą skalę swoich własnych walut w transakcjach międzynarodowych oraz ułatwiają je.

Artykuł 16

Współpraca handlowa

1. Uznając znaczenie handlu jako głównego czynnika przyczyniającego się do wzrostu i rozwoju gospodarczego, Strony zwiększają możliwości handlowe dla swoich wzajemnych korzyści. Strony współpracują na rzecz budowania potencjału handlowego oraz stworzenia warunków ramowych i polityk ułatwiających zwiększenie przepływów handlowych między nimi.
2. Strony zgadzają się, że współpraca handlowa musi być wdrażana w pełnej zgodności z przepisami WTO, w tym tymi dotyczącymi specjalnego i zróżnicowanego traktowania.
3. Strony zgadzają się, że współpraca handlowa opiera się przede wszystkim na obowiązujących uzgodnieniach preferencyjnych oraz umowach o partnerstwie gospodarczym (UPG).
4. Sygnatariusze UPG wspierają ich wdrażanie, w tym możliwość rozszerzenia ich zakresu oraz, w stosownych przypadkach, przystąpienia nowych członków.
5. Strony współpracują na rzecz wspierania, przy pomocy swoich odpowiednich środków, wdrażania Afrykańskiej Kontynentalnej Strefy Wolnego Handlu.
6. Strony zgadzają się, że wdrożenie UPG, Umowy o Afrykańskiej Kontynentalnej Strefie Wolnego Handlu oraz innych mających zastosowanie ustaleń dotyczących handlu wzajemnie się uzupełniają i wspierają oraz przyczyniają się do pogłębienia procesu integracji regionalnej i kontynentalnej w ramach programu działań UA na rzecz handlu i przemian strukturalnych.
7. Strony postanawiają utrzymać, na odpowiednich szczeblach, wspólne ustalenia na rzecz monitorowania wdrażania UPG lub dokonać takich ustaleń, oraz prowadzić dyskusje na temat innych mających zastosowanie ustaleń dotyczących handlu, a także ocenić ich wpływ na rozwój afrykańskich gospodarek oraz na ich procesy integracji regionalnej i kontynentalnej.
8. Strony wspierają procesy regionalnej integracji gospodarczej, w tym poprzez ułatwienia w handlu i harmonizację przepisów, oraz wspierają wymianę handlową na kontynencie afrykańskim i włączanie państw afrykańskich do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości. Strony zgadzają się również ułatwiać i stymulować tworzenie i konsolidację regionalnych rynków towarów i usług.
9. Strony wspierają inicjatywy, które zmniejszają i eliminują zbędne bariery techniczne w handlu w ramach Porozumienia w sprawie barier technicznych w handlu (zwanego dalej „porozumieniem TBT”) WTO. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia przepisów i praktyk sanitarnych i fitosanitarnych zgodnie z Porozumieniem w sprawie środków sanitarnych i fitosanitarnych (zwanym dalej „porozumieniem SPS”) WTO. Strony współpracują w szczególności na rzecz opracowania norm międzynarodowych, które wspierają odpowiednie ramy polityki Stron. Strony współpracują na rzecz zwiększenia przejrzystości przy opracowywaniu środków regulacyjnych i wdrażaniu norm, przepisów technicznych i procedur oceny zgodności (testowanie, certyfikacja, kalibracja). Strony uwzględniają między innymi kwestie metrologii i akredytacji laboratoriów i innych jednostek oceniających zgodność w połączeniu z odpowiednią infrastrukturą nadzoru rynku.
10. Strony współpracują w dziedzinie ułatwień w handlu, na podstawie swoich odpowiednich zobowiązań w ramach Porozumienia o ułatwieniach w handlu (TFA) WTO. Strony przyjmują środki, w tym środki pomocy technicznej, w celu wdrożenia porozumienia TBT, porozumienia SPS i TFA, , oraz wspierają zapewnianie zgodności z normami międzynarodowymi poprzez odpowiednie budowanie zdolności.

11. Strony stymulują rozwój rynku poprzez powiązania infrastrukturalne oraz traktują priorytetowo usuwanie zbędnych barier i ograniczeń w eksporcie w handlu między Afryką a Unią Europejską.
12. W zależności od swojego własnego poziomu rozwoju i priorytetów Strony zobowiązują się do zwiększenia dostępu towarów do rynków Afryki i UE w celu maksymalizacji korzyści wynikających z obowiązujących umów handlowych.

Rozdział 2

Kluczowe sektory

Artykuł 17

Rolnictwo

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia wysokiej jakości zrównoważonej produkcji rolnej, wydajności i przetwarzania w celu zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego, poprawy źródeł utrzymania, tworzenia godnych miejsc pracy, poprawy łańcuchów wartości i zwiększenia dochodów. Strony wzmacniają praktyki odporne na zmianę klimatu, propagują zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i usługami ekosystemowymi oraz ich zrównoważone wykorzystanie, eliminują zachęty powodujące powstawanie niezrównoważonych modeli produkcji oraz wykorzystują najbardziej zrównoważone, efektywne energetycznie i niskoemisyjne technologie. Strony zapewniają przejście na zrównoważone systemy żywnościowe, zwracając uwagę na wszystkie wymiary zrównoważoności, oraz wzmacniają odporność swoich systemów rolno-spożywczych na ryzyko związane z klimatem i ryzyko środowiskowe oraz wstrząsy zewnętrzne.
2. Strony współpracują na rzecz pobudzenia inwestycji publicznych i prywatnych, lepszego powiązania przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego z Afryki i UE, wymiany najlepszych praktyk oraz połączenia unijnej i afrykańskiej wiedzy fachowej w zakresie rozwoju rolnictwa. Strony wspierają wdrażanie Kompleksowego programu rozwoju rolnictwa w Afryce.
3. Strony pobudzają inwestycje, wprowadzając przyjazne dla inwestorów przepisy i uregulowania w celu wspierania odpowiedzialnych inwestycji prywatnych i umożliwienia im pomyślnego rozwoju w sektorze rolno-spożywczym. Strony wspierają rozwój zrównoważonych rolno-spożywczych łańcuchów wartości, między innymi poprzez poprawę infrastruktury obszarów wiejskich, intensyfikację szkolenia i kształcenia zawodowego, badania i technologie w dziedzinie rolnictwa oraz ułatwiony dostęp do finansowania i rynków.
4. Strony współpracują na rzecz poprawy możliwości dostępu producentów rolnych, przetwórców i eksporterów do rynków krajowych, regionalnych i międzynarodowych. Strony wspierają budowanie zdolności w dziedzinie norm sanitarnych i fitosanitarnych, systemów sprawiedliwego handlu w zakresie przetwórstwa rolnego, dostępu do usług, doradztwa rolniczego i odpowiednich technologii, ze szczególnym uwzględnieniem zdolności młodych rolników, kobiet, małych gospodarstw rolnych oraz rolników prowadzących gospodarstwo rodzinne. Strony budują zdolności organizacji rolnictwa rodzinnego i MMŚP w zakresie technik produkcji i przetwarzania poprzez ustanowienie strategii uprzedmiotawiania, szczególnie osób młodych i kobiet.
5. Strony współpracują w zakresie zarządzania sektorem rolnictwa, w szczególności poprzez środki wsparcia dla systemów informowania i wczesnego ostrzegania w celu zapobiegania kryzysom, poprzez sprzyjające włączeniu społecznemu kształtowanie polityki oraz budowanie zdolności organizacji zawodowych na poziomie krajowym, regionalnym i kontynentalnym. Strony ułatwiają dostęp do gruntów rolnych i praw do spadku, w tym rolnikom prowadzącym gospodarstwa rodzinne, osobom młodym i kobietom.

Artykuł 18

Zwierzęta gospodarskie i skóry

1. Strony współpracują na rzecz poprawy zrównoważonej produkcji zwierzęcej, pasterstwa i transgranicznego sezonowego pasterstwa wędrownego, rozwoju łańcuchów wartości zwierząt gospodarskich, w tym poprzez zwiększanie zdolności organizacji zawodowych, oraz wspierania przetwarzania, przechowywania i rozwoju produktów pochodzenia zwierzęcego i handlu produktami pochodzenia zwierzęcego, takimi jak skóra, mleko i mięso, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju środowiska, odporności na zmianę klimatu, rozwoju społeczno-gospodarczego oraz wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony współpracują również na rzecz modernizacji infrastruktury przetwarzania i wprowadzania do obrotu zwierząt gospodarskich i produktów zwierzęcych w celu ułatwienia dostępu do rynków i wzmocnienia rynków międzyregionalnych w Afryce.

2. Strony współpracują na rzecz rozwoju i modernizacji sektora produkcji zwierzęcej zgodnie z celami Kompleksowego programu rozwoju rolnictwa w Afryce, uwzględniając strategię rozwoju zwierząt gospodarskich w Afryce.
3. Strony współpracują na rzecz poprawy zdrowia zwierząt, usprawnienia usług weterynaryjnych oraz zapewnienia zrównoważonego zarządzania zasobami rolno-pastwiskowymi. Strony zachęcają do ustanowienia odpowiednich krajowych i regionalnych ram regulacyjnych oraz do wzmocnienia zdolności badawczych w dziedzinie weterynarii. Strony współpracują na rzecz przeciwdziałania ryzyku wynikającemu z transgranicznych chorób zwierząt poprzez wzmacnianie mechanizmów monitorowania i transgranicznej współpracy epidemiologicznej.

Artykuł 19

Niebieska gospodarka i rybołówstwo

1. Strony wspierają niebieską gospodarkę, godząc zrównoważony wzrost gospodarczy z poprawą źródeł utrzymania, sprawiedliwością społeczną, ochroną ekosystemów morskich i śródlądowych oraz ich różnorodności biologicznej, a także z odpornością na zmianę klimatu, oraz zwiększając bezpieczeństwo żywnościowe oraz przejrzyste, niezawodne i bezpieczne systemy żywnościowe.
2. Strony postanawiają wspierać zrównoważone i odpowiedzialne inwestowanie w niebieską gospodarkę oraz wspierać ukierunkowane interwencje, których celem jest pobudzenie większych inwestycji sektora prywatnego. Strony wspierają zintegrowane zarządzanie zlewniami oraz planowanie przestrzenne obszarów morskich w celu pogodzenia wymagań dotyczących wielokrotnego użytkowania z ochroną środowiska. Ponadto Strony wspierają rozwój i transfer technologii oraz wymianę wiedzy, innowacji, najlepszych praktyk i doświadczeń zdobytych w zakresie zrównoważonej niebieskiej gospodarki.
3. Strony wspierają zrównoważone rybołówstwo morskie i śródlądowe na potrzeby tworzenia miejsc pracy i dochodów, walki z ubóstwem oraz zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego i poprawy odżywiania. Strony ułatwiają prowadzenie wspólnych przedsięwzięć, wspierają dodawanie wartości oraz zajmują się problemem pozbiornych strat poprzez odpowiednie środki, a także wspierają poprawę dostępu do rynków. Strony zwiększają korzyści społeczne i gospodarcze wynikające z rybołówstwa łodziowego, w tym rybołówstwa rzemieślniczego, tworząc zrównoważone łańcuchy wartości w sektorze rybołówstwa oraz wzmacniając inwestycje i zdolności lokalne, zwracając jednocześnie uwagę na udział osób szczególnie wrażliwych i zmarginalizowanych.
4. Strony zapewniają ochronę zasobów rybnych wód morskich i śródlądowych oraz zrównoważone zarządzanie tymi zasobami i ich zrównoważoną eksploatację w celu utrzymania stad ryb na zrównoważonych poziomach, uniknięcia przełowienia, wsparcia wdrażania polityk przyjaznych klimatowi oraz zminimalizowania negatywnego wpływu rybołówstwa na środowisko naturalne. Strony wspierają współpracę regionalną oraz propagują najlepsze praktyki w zakresie zarządzania rybołówstwem, w tym zbieranie i przekazywanie danych i statystyk dotyczących rybołówstwa.
5. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonej marikultury i akwakultury słodkowodnej poprzez skuteczne planowanie przestrzenne, podejście ekosystemowe, lepszy dostęp do finansowania oraz bardziej wyrównane warunki działania dla inwestorów, zapewniając jednocześnie, aby akwakultura spełniała oczekiwania społeczności lokalnych.
6. Strony wspierają zrównoważony rozwój turystyki przybrzeżnej i morskiej, która przynosi dochody i tworzy miejsca pracy, z należyтым uwzględnieniem wymiaru środowiskowego i społecznego.
7. Strony badają potencjał innowacyjnej, nowej i pojawiającej się zrównoważonej działalności morskiej, w tym energii pływów. Strony ustanawiają niezbędne ramy regulacyjne i polityczne dla przyszłego rozwoju poprzez wspieranie badań oraz zmniejszanie utrudnień technicznych w celu ułatwienia dostępu inwestorom, unikając jednocześnie zagrożeń dla środowiska morskiego.
8. Strony wspierają wdrażanie strategii i planów działania w zakresie niebieskiej gospodarki. Strony ułatwiają angażowanie się sektora prywatnego oraz innych zainteresowanych stron w rozwój i wdrażanie zrównoważonej niebieskiej gospodarki. Strony zwracają należyty uwagę na rozwój małych rozwijających się państw wyspiarskich, uznając ich zależność od oceanu.

Artykuł 20

Przemysł wydobywczy i przetwórstwo

1. Strony wspierają sektor przemysłu wydobywczego w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu i rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz transformacji gospodarek afrykańskich. Strony wspierają inwestycje w przemysł wydobywczy i przetwórczy, uwzględniając zasadę suwerenności państw nad zasobami naturalnymi. Strony propagują większą integrację między afrykańskimi i unijnymi łańcuchami wartości.
2. Strony wspierają sprawiedliwy, odpowiedzialny i niezakłócony dostęp do zasobów wydobywczych, w pełni szanując suwerenność państw nad zasobami naturalnymi, a także wspierają zrównoważony handel między afrykańskimi i unijnymi podmiotami gospodarczymi oraz przestrzegają praw społeczności, na które ma to wpływ. Strony wspierają rozwój, harmonizację i wdrażanie spójnych polityk oraz solidnych ram regulacyjnych i prawnych w zakresie poszukiwania, eksploatacji, przeładunku, koncesjonowania, zamawiania, opodatkowywania, przetwarzania i wywozu zasobów wydobywczych. Strony wspierają udział lokalnych MMSP w sektorze przemysłu wydobywczego poprzez ułatwianie transferu umiejętności i technologii, tak aby przyczynić się do zwiększenia ich konkurencyjności, z myślą o tym, by stały się one pełnoprawnymi uczestnikami łańcuchów wartości.
3. Strony propagują dobre rządy w sektorze wydobywczym na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego. Strony wzmacniają przepisy wewnętrzne w celu zapewnienia zgodności z zasadami i wytycznymi uznanymi na szczeblu międzynarodowym, uwzględniając – w stosownych przypadkach – strategię regionalną. Strony zwalczają oszustwa podatkowe i uchylanie się od opodatkowania oraz zapewniają, aby wszystkie podmioty gospodarcze uiszczały podatki, opłaty i należności licencyjne należne państwom przyjmującym. Strony wykorzystują krajowe, regionalne i międzynarodowe środki prawne do zwalczania nielegalnej eksploatacji surowców mineralnych oraz handlu tymi surowcami.
4. Strony wspierają krajowe, regionalne i międzynarodowe inicjatywy mające na celu osiągnięcie większej przejrzystości i odpowiedzialności w korzystaniu z zasobów wydobywczych i zarządzaniu nimi, w tym propagując proces Kimberley i Inicjatywę przejrzystości w branżach wydobywczych oraz inne odpowiednie inicjatywy na rzecz odpowiedzialnego i zrównoważonego wydobycia i pozyskiwania minerałów, takie jak Wytyczne OECD dotyczące należytej staranności dla odpowiedzialnych łańcuchów dostaw minerałów z obszarów dotkniętych konfliktami i obszarów wysokiego ryzyka.
5. Strony wspierają opracowywanie odpowiednich przepisów i mechanizmów, uwzględniając potrzeby górników prowadzących wydobycie rzemieślnicze i na małą skalę, społeczności lokalnych i społeczeństwa obywatelskiego, wspierając jednocześnie ich zaangażowanie, w celu zapewnienia zrównoważonej eksploatacji zasobów wydobywczych sprzyjającej włączeniu społecznemu. Strony promują zrównoważony rozwój środowiska, praktyki przyjazne klimatowi, godne warunki pracy, zdrowie i bezpieczeństwo społeczności lokalnych oraz poszanowanie praw człowieka, zgodnie z międzynarodowymi obowiązkami i zobowiązaniami. Strony współpracują na rzecz budowania zdolności produkcyjnych lokalnych przedsiębiorców w łańcuchach wartości przemysłu wydobywczego oraz górników prowadzących wydobycie rzemieślnicze i na małą skalę, a także wspierają partnerstwa społeczne między przedsiębiorstwami górniczymi, społecznościami lokalnymi i innymi właściwymi zainteresowanymi stronami. Strony wspierają krajowe i regionalne działania związane z mapowaniem i poszukiwaniem w celu poprawy jakości systemów zarządzania informacjami geologicznymi i danymi geoprzestrzennymi w Afryce.

Artykuł 21

Produkcja

1. Strony współpracują na rzecz wspierania zrównoważonej produkcji w Afryce, opracowując dostosowane do potrzeb strategię mające na celu zmniejszenie zależności od podstawowej produkcji wyrobów o niskiej jakości oraz tworzenie wartości dodanej na poziomie lokalnym i regionalnym.
2. Strony opracowują polityki, których celem jest przyciągnięcie do przemysłu wytwórczego większej liczby bezpośrednich inwestycji wewnętrznych i zagranicznych. Strony współpracują na rzecz wspierania zdolności MMSP. Strony wspierają klastry, sieci i partnerstwa na rzecz innowacji i zaawansowanej produkcji.
3. Strony dokładają starań, aby zwiększyć udział produkcji sprzyjającej tworzeniu miejsc pracy. Strony współpracują na rzecz przyswajania nowych i powstających technologii z myślą o przekształcaniu łańcuchów dostaw i modernizacji produkcji.
4. Strony wspierają starania na rzecz zwiększenia handlu wyrobami gotowymi poprzez powiązania z rynkami i ułatwienia w handlu, w tym w celu podwyższenia norm jakości i rozbudowy infrastruktury. Strony wzmacniają integrację regionalną w celu uwolnienia potencjału produkcyjnego Afryki oraz poprawy jej konkurencyjności na rynkach światowych.

Artykuł 22

Usługi

1. Strony podejmują środki wspierające rozwój dynamicznego i solidnego sektora usług, aby utorować drogę zwiększeniu handlu usługami, ich eksportu i inwestycji oraz wzmocnieniu integracji regionalnej i współpracy międzyregionalnej.
2. Strony opracowują polityki i środki ukierunkowane na konkretne sektory mające na celu zajęcie się przeszkodami regulacyjnymi, poprawę ram instytucjonalnych i regulacyjnych oraz wzmocnienie zdolności w zakresie świadczenia usług. Strony wspierają wdrożenie Układu ogólnego w sprawie handlu usługami (GATS) WTO, pogłębiają współpracę regionalną, zmniejszają rozdrobnienie rynków usług w Afryce, wzmacniają generowanie i analizę danych dotyczących handlu usługami oraz wspierają monitorowanie integracji usług oraz wpływu reform na obniżanie kosztów handlu.
3. Strony współpracują na rzecz zwiększenia handlu usługami, w tym przepływu osób fizycznych w celach biznesowych między Afryką a UE, ze szczególnym uwzględnieniem sektorów kluczowych dla ich wzrostu i rozwoju gospodarczego, takich jak ICT, zdrowie, usługi finansowe, dystrybucja, turystyka, budownictwo i powiązane usługi inżynierskie, zgodnie z obowiązującymi umowami międzynarodowymi.
4. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia potencjału w zakresie świadczenia usług związanych z branżą kultury i branżą kreatywną.

Artykuł 23

Transport

1. Strony współpracują na rzecz osiągnięcia nowoczesnych, bezpiecznych, pewnych i zrównoważonych systemów transportu, zwiększając wzajemne połączenia w Afryce oraz między Afryką a UE.
2. Strony poprawiają ogólne zarządzanie sektorem transportu, opracowując i wdrażając skuteczne przepisy, które umożliwiają uczciwą konkurencję w ramach poszczególnych rodzajów transportu oraz pomiędzy nimi. Strony dążą do zmniejszenia wpływu poszczególnych rodzajów transportu na środowisko, wspierając czystą energię poprzez wprowadzanie ulepszonych norm paliwowych i technologii efektywnych energetycznie.
3. Strony pobudzają inwestycje w celu wspierania dalszego rozwoju infrastruktury i sieci transportowych (tj. drogowych, powietrznych, wodnych i kolejowych), zwracając szczególną uwagę na brakujące ogniwa infrastruktury oraz ich utrzymanie, z uwzględnieniem Programu rozwoju infrastruktury w Afryce. Strony poprawiają dostęp społeczności wiejskich oraz mieszkających w regionach oddalonych do podstawowej infrastruktury w celu wzmocnienia ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Strony pracują nad wzmocnieniem zrównoważonej infrastruktury portowej i urzędzeń portowych oraz badają możliwość stworzenia ekologicznych portów.
4. Strony współpracują w sektorze lotnictwa, w tym poprzez wspieranie tworzenia i wzmacniania wspólnego rynku afrykańskiego transportu powietrznego. Strony pobudzają inwestycje, rozszerzają i pogłębiają współpracę regulacyjną oraz zwiększają bezpieczeństwo i ochronę oraz nadzór przestrzeni powietrznej, w tym swoją zdolność do reagowania na związane z tym zagrożenia i ryzyko.

Artykuł 24

Zrównoważona energia

1. Strony dokładają starań, aby przyspieszyć dostęp do przystępnej cenowo zrównoważonej energii, rozwijać odporną infrastrukturę energetyczną, w szczególności na obszarach wiejskich, oraz wspierać rozwój energii ze źródeł odnawialnych i efektywność energetyczną. Strony propagują stosowanie najbardziej efektywnych technologii energetycznych i niskoemisyjnych we wszystkich sektorach, w szczególności w rolnictwie, przemyśle wytwórczym, przemyśle wydobywczym i turystyce.
2. Strony wspierają bezpieczeństwo energetyczne oraz ustanawiają i umacniają skuteczne połączenia międzysystemowe w Afryce oraz między Afryką a UE w celu zapewnienia niezawodnych dostaw energii po przystępnej cenie. Strony podejmują działania w odpowiedzi na wyzwania regulacyjne, gospodarcze i społeczne oraz inne wyzwania związane z rozwojem strategicznych korytarzy zrównoważonej energii.

3. Strony ułatwiają funkcjonowanie otwartych, przejrzystych, konkurencyjnych i sprawnych rynków energii, przyjmując ramy prawne i regulacyjne sprzyjające inwestycjom w zrównoważoną energię, magazynowanie energii i efektywność energetyczną. Strony stopniowo wycofują szkodliwe dla środowiska dopłaty do paliw kopalnych. Strony zobowiązują się do wzmocnienia partnerstwa między sektorami prywatnymi Afryki i UE oraz zaangażowania ich sektora publicznego i prywatnego w celu zwiększenia inwestycji w zrównoważone wytwarzanie energii, efektywność energetyczną i dostęp do energii. Strony mobilizują inwestycje w zróżnicowany i czysty koszyk energetyczny dla energii elektrycznej, wspierając źródła odnawialne. Strony wspierają wdrażanie odpowiednich krajowych i regionalnych inicjatyw na rzecz energii w Afryce, w tym przyczyniając się do realizacji celów Afrykańskiej Inicjatywy na rzecz Energii Odnawialnej.

4. Strony wspierają efektywność energetyczną i oszczędność energii na wszystkich etapach łańcucha energetycznego, od produkcji po zużycie. Strony postanawiają dążyć do zwiększenia zdolności w zakresie produkcji i magazynowania zrównoważonej energii oraz do poprawy infrastruktury przesyłowej i dystrybucyjnej poprzez wspieranie rozwiązań, które są bezpieczne, zrównoważone, zasobooszczędne i przyjazne klimatowi i które skuteczniej przyczyniają się do eliminacji ubóstwa.

5. Strony wspierają rozwój i wykorzystanie czystych, zróżnicowanych, opłacalnych i zrównoważonych technologii energetycznych, ze szczególnym uwzględnieniem technologii energii odnawialnej i niskoemisyjnych technologii energetycznych oraz środków służących efektywności energetycznej i oszczędności energii, poprzez zwiększanie zdolności i wspieranie partnerstw, powiązań i wspólnych przedsięwzięć podmiotów gospodarczych z Afryki i UE. Strony wspierają wspólne sieci badań naukowych i innowacji w zakresie energii ze źródeł odnawialnych i efektywności energetycznej.

6. Strony wspierają reformy sektorowe oraz rozwój odpowiednich ram regulacyjnych i ram polityki w celu zapewnienia regionalnych połączeń międzysystemowych oraz współpracy regionalnej w dziedzinie energii. Strony wzmacniają regionalne rynki ofertowe jako narzędzie zintegrowanych transgranicznych rynków energii i handlu energią.

Artykuł 25

ICT oraz gospodarka cyfrowa

1. Strony zwiększają dostęp do otwartych, przystępnych cenowo i bezpiecznych ICT, w tym wspierając inwestycje prywatne i publiczne. Strony dążą do ustanowienia niezbędnych instytucji regulacyjnych udzielających licencji usługodawcom, wspierających zachowania konkurencyjne oraz zapewniających sprawiedliwe traktowanie konsumentów oraz ochronę danych i ochronę konsumentów.

2. Strony poprawiają dostęp do technologii i usług cyfrowych oraz zapewniają przystępną cenowo łączność cyfrową, w tym poprzez sprzyjające ramy polityczne i regulacyjne. Strony poprawiają otoczenie biznesowe oraz ułatwiają dostęp do finansowania i usług w zakresie wsparcia przedsiębiorstw, aby wspierać przedsiębiorczość opartą na technologiach cyfrowych oraz włączyć cyfryzację do głównego nurtu polityki, tak aby zwiększyć skuteczność i efektywność interwencji we wszystkich sektorach gospodarki w celu osiągnięcia wzrostu gospodarczego i transformacji sprzyjających włączeniu społecznemu.

3. Strony współpracują na rzecz stworzenia sprzyjającego środowiska, w szczególności poprzez ustanowienie i dostosowanie odpowiednich ram prawnych i instytucjonalnych, aby uwolnić potencjał gospodarki cyfrowej, w tym handlu elektronicznego, w zakresie tworzenia miejsc pracy i rozwoju gospodarczego, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i młodzieży.

4. Strony wspierają przejście do gospodarek opartych na wiedzy.

Artykuł 26

Turystyka

1. Strony współpracują na rzecz stworzenia środowiska sprzyjającego wyważonemu i zrównoważonemu rozwojowi turystyki, który sprzyja rozwojowi gospodarczemu, tworzy miejsca pracy oraz wspiera integrację aspektów środowiskowych, kulturowych i społecznych, w tym poprzez podejmowanie działań w odpowiedzi na wyzwania charakterystyczne dla branży turystycznej.

2. Strony pobudzają inwestycje w propagowanie i rozwój produktów turystycznych, z należytyym uwzględnieniem konkurencyjnej pozycji MMŚP. Strony wzmacniają powiązania między sektorem turystycznym a innymi odpowiednimi sektorami gospodarki, takimi jak rolnictwo, leśnictwo, transport, niebieska gospodarka, branża kultury i dziedzictwo kulturowe, w celu optymalizacji korzyści społeczno-gospodarczych płynących z turystyki.
3. Strony zwiększają ochronę i wsparcie dziedzictwa kulturowego i zasobów naturalnych, zwracając szczególną uwagę na ochronę środowiska i dzikiej fauny i flory. Strony szanują integralność i interesy społeczności lokalnych oraz maksymalizują ich zaangażowanie w proces rozwoju turystyki, w szczególności turystyki wiejskiej i wspólnotowej oraz ekoturystyki.
4. Strony opracowują inicjatywy wspierające zrównoważoną turystykę oraz podnoszące standardy usług. Strony wspierają szkolenia oraz wymianę doświadczeń, informacji i danych statystycznych będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w sektorze turystyki.

Rozdział 3

Nauka, rozwój technologii, badania naukowe i innowacje

Artykuł 27

Rozwój nauki i technologii

Strony zacieśniają współpracę w dziedzinach nauki i technologii z obopólną korzyścią, w celu wspierania rozwoju społecznego i gospodarczego, sprostania globalnym wyzwaniom społecznym oraz poprawy konkurencyjności regionalnej.

Artykuł 28

Badania naukowe i innowacje

1. Strony postanawiają zmobilizować zasoby w celu wspierania działań w zakresie badań naukowych i innowacji, których celem jest wspieranie wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz przejście do społeczeństw i gospodarek opartych na wiedzy.
2. Strony wspierają rozwój infrastruktury i obiektów badawczych. Strony wspierają badania podstawowe i stosowane, w tym w dziedzinie inżynierii i sztucznej inteligencji, oraz zachęcają do korzystania z otwartych danych w dążeniu do osiągnięcia doskonałości naukowej przynoszącej wzajemne korzyści. Strony wspierają badania naukowe prowadzone na uniwersytetach, w afrykańskich instytutach i ośrodkach badań naukowych, zwracając szczególną uwagę na budowanie zdolności oraz transfer technologii i wiedzy fachowej. Strony zwiększają udział w światowych badaniach oraz rozwoju i transferze technologii, innowacjach i tworzeniu wiedzy.
3. Strony propagują i wspierają innowacyjne programy mobilności i szkoleń dla studentów, kadry akademickiej i naukowców oraz budują zdolność instytucji szkolnictwa wyższego do skutecznego tworzenia sieci badań naukowych i innowacji. Strony zachęcają do dialogu, wymiany wiedzy i współpracy między środowiskiem akademickim, naukowcami i innowatorami oraz sektorem prywatnym w celu zwiększenia wydajności i konkurencyjności oraz wzmocnienia ekosystemów przedsiębiorczości.

Artykuł 29

Technologia kosmiczna i geoprzestrzenna

1. Strony wykorzystują potencjalne korzyści płynące z nauki o przestrzeni kosmicznej, technologii, innowacji i zastosowań w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowanie i usługi globalnego systemu nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, obserwacja Ziemi i nauka o Ziemi, w szczególności w zakresie wykorzystywania wczesnego ostrzegania i nadzoru. Strony współpracują na rzecz rozwijania odpowiedzialnego i zrównoważonego rynku kosmicznego i przemysłu, który wspiera ich potrzeby oraz odpowiada na nie.

2. Strony współpracują w prowadzeniu działań wykorzystujących technologie kosmiczne i ich zastosowania na rzecz zrównoważonego rozwoju i poprawy dobrobytu ludzi oraz działań stanowiących odpowiedź na możliwości i wyzwania społeczno-gospodarcze Afryki, uwzględniając afrykańską strategię polityki kosmicznej. Strony poprawiają dostęp do danych, informacji, usług i produktów pozyskiwanych w przestrzeni kosmicznej.

TYTUŁ II

Rozwój społeczny

Artykuł 30

Strony pracują nad wyeliminowaniem ubóstwa we wszystkich jego formach do 2030 r., zwalczaniem nierówności, osiągnięciem równości płci oraz stworzeniem warunków umożliwiających wszystkim godne życie, uczestnictwo w życiu demokratycznym oraz aktywny wkład w zrównoważony wzrost gospodarczy. Strony wspierają ochronę socjalną w celu wyeliminowania ubóstwa i zwalczania nierówności oraz jako sposób stworzenia samonapędzającego się mechanizmu pozwalającego osiągnąć sprawiedliwy i zrównoważony rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony inwestują w kapitał ludzki jako integralną część rozwoju społecznego, a także sposób na zwiększenie możliwości zatrudnienia osób młodych w celu zwiększenia wydajności i przedsiębiorczości.

Rozdział 1

Rozwój społeczny

Artykuł 31

Edukacja

1. Strony dążą do osiągnięcia powszechnego, sprzyjającego włączeniu społecznemu i sprawiedliwego dostępu do edukacji o wysokiej jakości na wszystkich poziomach, od edukacji przedszkolnej do szkolnictwa wyższego, w tym do poprawy współczynnika skolaryzacji i wskaźnika kontynuacji nauki w szkole. Strony podnoszą jakość kształcenia formalnego i uczenia się pozaformalnego, współpracują przy opracowywaniu programów nauczania oraz poprawiają infrastrukturę i wyposażenie ośrodków edukacyjnych. Strony szczególną uwagę zwracają na szczególne potrzeby kobiet i dziewcząt, a także grup najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych, w tym osób z niepełnosprawnościami, oraz tych znajdujących się w sytuacjach nadzwyczajnych i sytuacjach kruchej stabilności.

2. Strony wspierają upowszechnianie i stosowanie na szerszą skalę nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki (STEM) oraz sztuki, dla wszystkich. Strony propagują wykorzystywanie dostępnych i przystępnych cenowo technologii cyfrowych oraz rozwijanie umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej dla wszystkich.

3. Strony dokładają starań, aby zwiększyć liczbę osób rozpoczynających naukę na poziomie szkolnictwa wyższego, technicznego i zawodowego oraz uczenie się w miejscu pracy i podejmujących kształcenie dorosłych, a także podnieść jakość takiego kształcenia i szkolenia, aby stworzyć masę krytyczną wykwalifikowanych pracowników w zakresie innowacji i osób z wyższym wykształceniem oraz aby skutecznie reagować na konkretne potrzeby gospodarcze.

4. Strony współpracują w zachęcaniu do uznawania kwalifikacji i zapewniania ich przejrzystości oraz do poprawy zapewniania jakości kwalifikacji i zwiększania ich znaczenia. Strony zwiększają wsparcie dla konkretnych inicjatyw, których celem jest ułatwienie mobilności studentów, pracowników, kadry akademickiej i naukowców między Afryką a UE. Strony wspierają współpracę partnerską między instytucjami oraz propagują rozwój i transfer wiedzy.

Artykuł 32

Zdrowie

1. Strony dążą do osiągnięcia powszechnego zabezpieczenia zdrowotnego oraz sprawiedliwego dostępu do wysokiej jakości podstawowych świadczeń zdrowotnych, w tym poprzez wzmocnienie krajowych systemów opieki zdrowotnej oraz zapewnienie funkcjonujących nowoczesnych zakładów opieki zdrowotnej.

2. Strony współpracują na rzecz wyeliminowania możliwej do uniknięcia umieralności i zachorowalności matek, dzieci i noworodków. Strony dążą do zapewnienia powszechnego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego. Strony współpracują na rzecz zwalczania wzrostu zachorowalności na choroby niezakaźne oraz obciążenia nimi.
3. Strony współpracują na rzecz zwalczania chorób zakaźnych i chorób wektorowych, w tym zaniedbanych chorób tropikalnych. Strony współpracują na rzecz zwalczania pandemii chorób takich jak HIV/AIDS, gruźlica i malaria oraz znacznego zmniejszenia wskaźnika umieralności spowodowanej tymi chorobami. Strony wspierają dostęp do bezpiecznych i przystępnych cenowo leków podstawowych, szczepionek i diagnostyki, w tym powszechny dostęp do leczenia antyretrowirusowego dla nosicieli wirusa HIV i chorych na AIDS.
4. Strony wzmacniają zdolności w zakresie gotowości na wypadek sytuacji wyjątkowej oraz reagowania w celu wykrywania ognisk epidemicznych i innych zagrożeń dla zdrowia, takich jak oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe, oraz w celu zapobiegania im i reagowania na nie, stosując podejście „jedno zdrowie”. Strony zgadzają się zwiększyć wsparcie dla krajowych i regionalnych systemów profilaktyki zdrowotnej, nadzoru i monitorowania zdrowia.
5. Strony współpracują przy propagowaniu wiedzy tubylczej i uregulowań dotyczących medycyny tradycyjnej w działaniach z zakresu zdrowia publicznego.

Artykuł 33

Woda, infrastruktura sanitarna i mieszkalnictwo

1. Strony pracują nad zapewnieniem, aby każdy miał dostęp do nowoczesnych i nadających się do zamieszkania mieszkań oferujących wysokiej jakości usługi podstawowe.
2. Strony wspierają dostęp do przystępnego cenowo i godnego mieszkalnictwa dla wszystkich na zrównoważonych osiedlach ludzkich, uwzględniając przy wprowadzaniu w życie polityki mieszkaniowej skuteczne planowanie terytorialne i prawo własności gruntu, a także systemy użytkowania i zarządzania. Strony pracują nad zmniejszeniem odsetka osób mieszkających w slumsach oraz współpracują na rzecz modernizacji slumsów i nieformalnych osiedli.
3. Strony wspierają powszechny dostęp do wystarczającej ilości bezpiecznej, fizycznie dostępnej i przystępnej cenowo wody pitnej do użytku osobistego i domowego, w tym poprzez zrównoważone i zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi i sieciami wodociągowymi, a także efektywniejsze wykorzystanie wody i jej recykling.
4. Strony zwiększają fizyczny, przystępny cenowo i zadowalający dostęp dla wszystkich, we wszystkich sferach życia, do bezpiecznej, higienicznej, pewnej oraz akceptowalnej społecznie i kulturowo infrastruktury sanitarnej zapewniającej prywatność i poszanowanie godności.
5. Strony zwiększają dostęp do zrównoważonych usług energetycznych dla wszystkich oraz i wspierają efektywność wykorzystania energii przez gospodarstwa domowe.

Artykuł 34

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony zwiększają dostęp do bezpiecznej i pożywnej żywności, aby osiągnąć cel „zero głodu” oraz wyeliminować klęski głodu i inne formy kryzysów żywnościowych. Strony wspierają tworzenie odpowiednich systemów zaopatrzenia w żywność i jej przechowywania.
2. Strony zwalczają wszystkie formy niedożywienia, w tym poprzez poprawę produkcji i dystrybucji żywności oraz zapewnienie lepszych warunków sanitarnych i środowiskowych. Strony wspierają zrównoważoną produkcję rolną oraz wydajność, w tym na poziomie rybołówstwa łodziowego, aby uwolnić ich pełny potencjał jako kluczowych źródeł bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego, między innymi zapewniając lepszy dostęp do finansowania dla drobnych producentów oraz rozwiniętą infrastrukturę nawadniającą, magazynową i transportową, aby ułatwić dostęp do rynku i oraz zapewnić bezpieczeństwo i jakość produktów żywnościowych.
3. Strony zwiększają odporność najbardziej wrażliwych społeczności na wstrząsy związane z żywnością poprzez wzmocnione siatki bezpieczeństwa socjalnego. Strony wzmacniają koordynację między rozwojem i działaniami humanitarnymi, tak aby lepiej przewidywać klęski głodu i inne rodzaje kryzysów żywnościowych, zapobiegać im i przygotowywać się na nie, oraz zapewniają podejmowanie w odpowiednim czasie działań w celu udostępniania żywności na poziomie lokalnym.

Rozdział 2

Nierówność oraz spójność społeczna

Artykuł 35

Nierówność i ochrona socjalna

1. Strony wspierają rozwój i wdrażanie polityk oraz systemów ochrony socjalnej i zabezpieczenia społecznego w celu eliminacji ubóstwa, zwalczania nierówności oraz zwiększenia spójności społecznej.
2. Strony wspierają transformacyjną rolę polityk i systemów ochrony socjalnej wspierających sprawiedliwość, włączenie społeczne i dialog z partnerami społecznymi oraz wzmacniających sprawiedliwy i zrównoważony wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony dążą do tworzenia coraz bardziej powszechnych państwowych systemów ochrony socjalnej, w tym przez przyjmowanie minimum ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem osób w szczególnie trudnej sytuacji.
3. Strony współpracują we wspieraniu uzyskania i utrzymania wzrostu dochodu przez 40 % najbiedniejszej części ludności na poziomie wyższym niż średnia krajowa.
4. Strony dokładają starań, aby zapewnić zabezpieczenie społeczne wszystkim osobom pracującym w gospodarce formalnej. Strony dążą również do zwiększenia liczby ludzi mających dostęp do zabezpieczenia społecznego w sektorze nieformalnym i gospodarce wiejskiej, aby stopniowo osiągnąć jego powszechność.
5. Strony opracowują inicjatywy, których celem jest wspieranie przejścia z sektora nieformalnego do gospodarki formalnej, w tym w zakresie dostępu do kredytów i mikrofinansowania, a także wzmocnionych środków w zakresie ochrony socjalnej.
6. Strony wspierają i ułatwiają dialog między organizacjami pracodawców i pracowników w gospodarce formalnej i nieformalnej oraz organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, w tym poprzez budowanie zdolności.

Artykuł 36

Godna praca

1. Strony wspierają rozwój i wdrażanie polityki makroekonomicznej, polityki zatrudnienia i polityki społecznej, które koncentrują się na tworzeniu pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich, w szczególności dla młodzieży i kobiet, a także osób i grup szczególnie wrażliwych.
2. Strony rozwijają i utrzymują dobrze funkcjonujące rynki pracy sprzyjające włączeniu społecznemu oraz przyjmują środki odnoszące się do gospodarki nieformalnej i zapobiegające nieuczciwym praktykom na rynku pracy.
3. Strony wspierają środki, które zapewniają równe możliwości zatrudnienia i jednakowe wynagrodzenie za pracę jednakowej wartości oraz gwarantują odpowiedni płatny urlop rodzicielski, zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym. Strony przyjmują środki zapobiegawcze i ochronne przeciwko wszystkim formom dyskryminacji w miejscu zatrudnienia, zapewniają poszanowanie praw podstawowych w pracy oraz poprawiają warunki dotyczące zdrowia i bezpieczeństwa pracowników.
4. Strony pracują nad wyeliminowaniem pracy dzieci, ze szczególnym naciskiem na jej najgorsze formy.

Artykuł 37

Osoby z niepełnosprawnościami

1. Strony propagują, chronią i zapewniają pełne i równe korzystanie ze wszystkich praw człowieka przez wszystkie osoby z niepełnosprawnościami, w celu skutecznego wdrożenia Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.
2. Strony podejmują środki służące zapewnieniu pełnego włączenia społecznego osób z niepełnosprawnościami i ich udziału we wszystkich sferach życia publicznego i prywatnego, w tym w sprawach demokratycznych i politycznych oraz w procesach decyzyjnych. Strony zapobiegają wszelkim szkodliwym praktykom i wszystkim formom wykorzystywania, przemocy i nadużyć lub dyskryminacji wobec osób z niepełnosprawnościami oraz zwalczają i eliminują takie praktyki i działania, a także chronią członków rodziny, opiekunów lub pośredników przed dyskryminacją ze względu na ich związek z osobami z niepełnosprawnościami.
3. Strony wspierają równy i pozbawiony barier dostęp osób z niepełnosprawnościami do usług społecznych, transportu i innej infrastruktury fizycznej, a także do działalności rekreacyjnej i kulturalnej oraz, w stosownych przypadkach, wspierają alternatywne metody komunikacji, aby umożliwić im pełną integrację w społeczeństwie.
4. Strony wspierają równy dostęp do rynków pracy, zakazując wszelkiej dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w odniesieniu do wszystkich form i warunków zatrudnienia. Strony wspierają zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami w sektorze publicznym i prywatnym, wdrażając ukierunkowane polityki i środki zachęcające, w tym w zakresie samozatrudnienia i przedsiębiorczości.

Artykuł 38

Kultura, sport i kontakty międzyludzkie

1. Strony wspierają kulturę jako siłę napędową rozwoju gospodarczego i zrównoważonego rozwoju. Strony tworzą środowisko sprzyjające innowacjom, różnorodności i rozwojowi w dziedzinie kultury, a także tworzeniu, ochronie, produkcji i dystrybucji dzieł kultury. Strony zachęcają do korzystania z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu promowania swojej kultury.
2. Strony zwiększają ochronę i promocję materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz różnorodność form wyrazu kulturowego, w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia i wspierania wyważonej wymiany kulturalnej.
3. Strony dążą do wspierania mobilności osób zawodowo związanych z kulturą i obiegu dzieł sztuki oraz do realizowania wspólnych inicjatyw w różnych sektorach kultury i sektorach kreatywnych. Strony wspierają wymianę międzykulturową i dialog między organizacjami młodzieżowymi i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego z Afryki i UE.
4. Strony wspierają rozwój branż kreatywnych. Strony pracują nad wprowadzeniem środków wsparcia mających na celu stymulowanie twórczości artystycznej oraz ułatwianie wymiany ekspresji artystycznej.
5. Strony promują sport jako czynnik napędzający zrównoważony rozwój, włączenie społeczne, niedyskryminację oraz postępy w dziedzinie praw człowieka. Strony dążą do tworzenia odpowiedniej infrastruktury oraz zachęcania ludności do udziału w zajęciach sportowych i innych zajęciach wychowania fizycznego. Ponadto Strony wspierają sport jako sposób prowadzenia dialogu międzykulturowego i współpracy między narodami, zapobiegania konfliktom i przemocy oraz pojednania pokonfliktowego.

Rozdział 3

Ludność i rozwój

Artykuł 39

Demografia

1. Strony uznają potrzebę zarządzania możliwościami i wyzwaniem związanym ze zmianami demograficznymi w celu lepszego spełnienia oczekiwań i nadziei przyszłych pokoleń w Afryce i UE.
2. Strony zapewniają systematyczne zbieranie, analizę, przechowywanie i rozpowszechnianie danych statystycznych i informacji dotyczących całej ludności zgodnie z normami etycznymi, i normami dotyczącymi poufności i prywatności oraz uwzględniają dane i tendencje w swoich planach rozwoju.
3. Strony inwestują w kobiety i młodzież oraz wzmacniają ich pozycję, uznając ich kluczową rolę w procesach demograficznych. Strony propagują prawa człowieka kobiet i młodzieży oraz zapewniają kobietom i młodzieży niezbędną edukację i umiejętności. Strony mobilizują inwestycje oraz otwierają możliwości gospodarcze, tak aby wykorzystać potencjał dużych populacji młodzieży.

Artykuł 40

Równość płci i wzmocnienie pozycji kobiet

1. Strony wzmacniają współpracę mającą na celu poprawę i rozszerzenie równego uczestnictwa i równych możliwości dla wszystkich we wszystkich sektorach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zapewniają konsekwentne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki i programów.
2. Strony współpracują na rzecz wspierania rozwoju społecznego kobiet i dziewcząt. Strony dążą do usunięcia wszystkich barier w dziedzinie zdrowia i edukacji w celu wyeliminowania różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn. Strony pracują nad powszechnym i równym dostępem do kształcenia formalnego i szkolenia zawodowego w celu rozwinięcia pełnego potencjału kobiet i dziewcząt oraz wsparcia ich w realizacji ich aspiracji. Strony zapewniają dostosowanie materiałów dydaktycznych i metod nauczania, tak aby uwzględniały one aspekt płci, oraz zachęcają kobiety i dziewczęta do podejmowania studiów w dziedzinach STEM.
3. Strony ułatwiają kobietom równy dostęp do możliwości gospodarczych, zatrudnienia oraz usług kredytowych i finansowych, a także kontrolę nad gruntami i innymi aktywami produkcyjnymi oraz ich użytkowanie. Strony wspierają kobiety prowadzące działalność gospodarczą, eliminują różnicowanie wynagrodzenia ze względu na płeć oraz usuwają dyskryminujące przepisy i praktyki. Strony podejmują skuteczne środki służące identyfikowaniu przejawów seksizmu oraz podejmowaniu działań przeciwko nim oraz eliminowaniu pierwotnych przyczyn dyskryminacji ze względu na płeć, takich jak negatywne normy społeczne i stereotypy płci, w tym w środkach masowego przekazu.
4. Strony wzmacniają wagę opinii kobiet i dziewcząt oraz ich udział w życiu politycznym poprzez środki mające na celu osiągnięcie parytetu płci w procesach wyborczych i politycznych i w sprawowaniu rządów oraz na wysokich szczeblach stanowisk rządowych, w tym w organach konstytucyjnych i przedsiębiorstwach państwowych, a także wspierają odgrywanie przez kobiety i dziewczęta aktywnej roli w staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania.
5. Strony przyjmują i egzekwują przepisy chroniące kobiety i dziewczęta przed wszystkimi formami przemocy, w tym przed przemocą seksualną i przemocą ze względu na płeć, wykorzystywaniem seksualnym i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych oraz handlem ludźmi.

6. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych. Ponadto Strony podkreślają potrzebę zapewnienia powszechnego dostępu do przystępnych cenowo, rzetelnych i wyczerpujących informacji oraz edukacji na temat zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, uwzględniając opracowane przez UNESCO międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej, a także potrzebę świadczenia odpowiednich usług opieki zdrowotnej. Strony wspierają ratyfikację i skuteczne wdrożenie Protokołu do Afrykańskiej karty praw człowieka i ludów o prawach kobiet w Afryce, sporządzonego w Bandżulu w dniu 26 czerwca 1981 r. (zwanego dalej „Protokołem z Maputo”) i zachęcają do prowadzenia działań w tym zakresie oraz, w stosownych przypadkach, wspierają skuteczne wdrażanie Planu działania z Maputo na lata 2016–2030.

Artykuł 41

Młodzież

1. Strony wspierają przedsiębiorczość młodzieży oraz zobowiązują się do zapewnienia osobom młodym godnego zatrudnienia, w tym pomagając im w zdobywaniu umiejętności istotnych z punktu widzenia rynku pracy poprzez edukację, szkolenie zawodowe i techniczne oraz lepszy dostęp do technologii cyfrowych, a także do ułatwienia im dostępu do gruntów i kredytów. Strony tworzą służby zatrudnienia przyjazne młodzieży, aby skojarzyć osoby młode z możliwościami zatrudnienia.
2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia pozycji osób młodych oraz pracują nad otwarciem przestrzeni dla ich aktywnego włączenia w procesy decyzyjne oraz ich udziału w życiu demokratycznym i politycznym, a także w staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania. Strony wspierają polityki i programy dotyczące młodzieży zmarginalizowanej, w tym programy rzecznictwa młodzieży, aby dać jej możliwość i motywację do ponownej integracji społecznej.
3. Strony wspierają inicjatywy mające na celu zapewnienie wszystkim dzieciom dostępu do podstawowych usług wysokiej jakości, zapobieganie werbowaniu i wykorzystywaniu dzieci w sytuacjach konfliktu oraz położenie kresu wszystkim formom przemocy i szkodliwym praktykom stosowanym wobec dzieci, w tym dziecięcemu, wczesnemu i przymusowemu małżeństwu, pracy dzieci, znęcaniu się nad dziećmi i karom cielesnym, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci znajdujących się w trudnej sytuacji.

Artykuł 42

Zrównoważona urbanizacja i rozwój obszarów wiejskich

1. Strony zwiększają potencjał miast jako ośrodków zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz innowacji.
2. Strony wspierają zrównoważone gospodarowanie gruntami oraz sprawiedliwe zarządzanie rynkami gruntów, ze szczególnym uwzględnieniem przejrzystych i uregulowanych praw dotyczących nabywania i własności gruntów. Strony wspierają również zrównoważoną mobilność miejską oraz inteligentne i bezpieczne miasta, w których wykorzystuje się możliwości wynikające z transformacji cyfrowej i technologii. Strony włączają rozwiązania z zakresu zrównoważonej produkcji energii i efektywności energetycznej, zachęcają do produktywnego wykorzystania energii, poprawiają gospodarowanie odpadami oraz przeciwdziałają wszystkim formom zanieczyszczenia. Strony wspierają rozwiązania w zakresie mobilności miejskiej oraz zapewniają, aby świadczenie usług i infrastruktura były skonstruowane w sposób przyjazny dla klimatu i środowiska, a zasoby były wykorzystywane efektywnie. Strony budują odporność miast na wstrząsy oraz wykorzystują szanse dla niskoemisyjnej gospodarki odpornej na zmianę klimatu.
3. Strony propagują zrównoważony rozwój terytorialny gospodarek i społeczności wiejskich, ze szczególnym naciskiem na tworzenie miejsc pracy i generowanie dochodów. Strony przyspieszają dywersyfikację wsi poprzez tworzenie wartości dodanej lokalnych produktów oraz wykorzystywanie zasobów naturalnych i kulturowych. Strony propagują wyważone i zintegrowane polityki terytorialne i miejskie sprzyjające włączeniu społecznemu, wielopoziomową koordynację rządową angażującą w aktywny sposób władze i społeczności lokalne, a także tworzenie ściślejszych więzi między obszarami miejskimi i wiejskimi.

TYTUŁ III

Środowisko, zarządzanie zasobami naturalnymi i zmiana klimatu

Artykuł 43

Strony podejmują ambitne działania na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej, ochrony i poprawy jakości środowiska oraz zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, aby zatrzymać zmianę klimatu i degradację środowiska i odwrócić ich skutki oraz osiągnąć zrównoważony rozwój. Strony przyjmują konkretne środki w celu ograniczenia utraty różnorodności biologicznej i zapobiegania jej, utrzymania i odbudowy ekosystemów, ochrony dzikiej fauny i flory oraz zwalczania nielegalnego handlu dziką fauną i florą, wspierania zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi, gruntowymi i innymi zasobami naturalnymi, wzmocnienia zarządzania oceanami, zwalczania wszystkich form zanieczyszczenia, wspierania racjonalnego gospodarowania odpadami oraz budowania odporności na klęski żywiołowe. Strony współpracują na rzecz zapobiegania dalszemu nasilaniu się skutków zmiany klimatu i degradacji środowiska jako czynników wielokrotnie zwiększających zagrożenie, które mają poważne konsekwencje dla pokoju i bezpieczeństwa. Strony przyspieszają przejście na bardziej ekologiczne ścieżki rozwoju w kluczowych sektorach gospodarki, propagują gospodarkę o obiegu zamkniętym i efektywne gospodarowanie zasobami oraz wspierają czystą i zrównoważoną energię i technologie niskoemisyjne, zapewniając, aby wzrost gospodarczy szedł w parze z przechodzeniem na gospodarkę niskoemisyjną i ze zrównoważonym rozwojem środowiska. Strony dążą do budowania skutecznych sojuszy na arenie międzynarodowej w celu stymulowania globalnych działań. Strony budują zdolność do wdrażania wielostronnych umów środowiskowych, których są stronami, oraz uwzględniają zrównoważony rozwój środowiska, cele dotyczące zmiany klimatu oraz dążenie do ekologicznego wzrostu w krajowych i lokalnych politykach, planach i inwestycjach. Strony wspierają konstruktywne zaangażowanie władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego oraz poszanowanie praw dla wszystkich, w tym ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych.

Rozdział 1

Zrównoważony rozwój środowiska i zarządzanie zasobami naturalnymi

Artykuł 44

Różnorodność biologiczna i ekosystemy

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zachowania, ochrony i odtworzenia różnorodności biologicznej i ekosystemów, tak aby zapewniane przez nie istotne usługi gospodarcze, społeczne i kulturalne nadal wspierały dobrostan człowieka i wzrost gospodarczy. Strony opracowują i wdrażają krajowe strategie i plany działań na rzecz różnorodności biologicznej zgodnie z Konwencją o różnorodności biologicznej i protokołami do niej.
2. Strony wprowadzają przepisy oraz przyjmują zintegrowane strategie na rzecz uwzględniania kwestii różnorodności biologicznej we wszystkich odpowiednich sektorach. Strony wspierają innowacyjne możliwości, takie jak rozwiązania oparte na zasobach przyrody lub agroekologia, a także wycenę usług ekosystemowych, w celu jak największego włączenia różnorodności biologicznej do głównego nurtu polityki.
3. Strony przyjmują sprzyjające włączeniu społecznemu podejście w celu przeciwdziałania kluczowym czynnikom powodującym utratę siedlisk, takim jak zmiana sposobu użytkowania gruntów, ekspansja produkcji rolnej na własne potrzeby oraz rozwój rolnictwa komercyjnego, obszarów miejskich i infrastruktury energetycznej. Strony podejmują środki mające na celu kontrolę eksploatacji lasów, karczowania gruntów pod uprawę, pożarów, wypasu zwierząt i gatunków inwazyjnych. Strony chronią i zachowują lasy, tereny zalesione, tereny wypasu, tereny podmokłe i inne obszary pokryte roślinnością oraz propagują ich zrównoważone użytkowanie i rekultywację. Strony utrzymują i zwiększają różnorodność gatunkową i genetyczną roślin i zwierząt lądowych, słodkowodnych lub morskich.
4. Strony zwiększają starania na rzecz tworzenia obszarów chronionych do celów zachowania różnorodności biologicznej oraz skutecznego zarządzania i poprawy gospodarowania tymi obszarami.
5. Strony wzmacniają zaangażowanie społeczności lokalnych i ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), w ochronę ekosystemów, w tym poprzez wspieranie ekoturystyki i zrównoważonej turystyki oraz tworzenie miejsca pracy i innych możliwości gospodarczych.

Artykuł 45

Gospodarka o obiegu zamkniętym

1. Strony zapobiegają wytwarzaniu odpadów u źródła lub je minimalizują. Strony poprawiają możliwość wielokrotnego użytkowania produktów, zdolność do recyklingu oraz efektywne użytkowanie zasobów w celu dostosowania produkcji i konsumpcji do osiągnięcia gospodarki o obiegu zamkniętym, w tym poprzez odpowiednie usługi zbierania i sortowania odpadów oraz racjonalne ekologicznie inicjatywy w zakresie recyklingu oraz zakłady recyklingu. Strony zobowiązują się przyjąć polityki w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym w celu ochrony środowiska i zdrowia ludzi, uczynienia produktów bardziej energooszczędnymi i zasobooszczędnymi, poszerzenia wyboru dla konsumentów oraz poprawy gospodarowania odpadami.
2. Strony ustanawiają niezbędne wewnętrzne ramy regulacyjne i mechanizmy egzekwowania prawa w celu racjonalnego ekologicznie zarządzania chemikaliami i gospodarowania odpadami oraz w celu wdrożenia odpowiednich umów wielostronnych. Strony podejmują środki niezbędne do zwalczania dumpingu i nielegalnego handlu odpadami niebezpiecznymi, w tym materiałami promieniotwórczymi, odpadami chemicznymi i organicznymi, zgodnie z postanowieniami Konwencji bazylejskiej o kontroli transgranicznego przemieszczania i usuwania odpadów niebezpiecznych, sporządzonej w Bazylei w dniu 22 marca 1989 r., oraz biorąc pod uwagę postanowienia Konwencji z Bamako w sprawie zakazu przywozu do Afryki odpadów niebezpiecznych oraz kontroli transgranicznego przemieszczania takich odpadów i gospodarowania nimi w Afryce, sporządzonej w Bamako w dniu 30 stycznia 1991 r. Strony zapobiegają obecności substancji niebezpiecznych lub minimalizują obecność tych substancji w cyklach materiałowych oraz zarządzają chemikaliami w produktach w całym cyklu ich życia. Strony wspierają świadome podejmowanie decyzji w sprawie odpowiednich środków ochrony środowiska i zdrowia ludzi, w tym przed zanieczyszczeniem wynikającym z niewłaściwego gospodarowania odpadami, a także naprawiania związanych z tym szkód w środowisku.
3. Strony skutecznie przeciwdziałają wszystkim formom zanieczyszczenia. Strony podejmują środki mające na celu wykrywanie i zgłaszanie zanieczyszczeń oraz zapobieganie im. Strony zwiększają starania na rzecz zapobiegania zanieczyszczeniu tworzywami sztucznymi oraz usuwania tworzyw sztucznych i mikrodrobin plastiku ze środowiska. Strony badają możliwości wzmocnienia współpracy w zakresie zwalczania zanieczyszczenia powietrza. Strony zwiększają świadomość zagrożeń dla zdrowia publicznego i środowiska wynikających z zanieczyszczeń oraz świadomość wielorakich korzyści płynących z poprawy jakości powietrza, w tym prowadząc publiczne kampanie informacyjne.

Artykuł 46

Zarządzanie oceanami

1. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS) w celu zapewnienia bezpiecznego, pewnego, czystego i zrównoważonego zarządzania oceanami, zmniejszenia oddziaływania na morza i oceany, wspierania zrównoważonego rozwoju niebieskiej gospodarki oraz pogłębienia wiedzy o oceanach.
2. Strony zapewniają ochronę żywych zasobów morza, zrównoważone zarządzanie nimi oraz ich zrównoważone wykorzystanie na szczeblu dwustronnym, regionalnym i wielostronnym, w szczególności w kontekście umów o partnerstwie w sprawie zrównoważonych połowów oraz w ramach regionalnych organizacji ds. zarządzania rybołówstwem.
3. Strony utrzymują lub przyjmują inicjatywy mające na celu zwalczanie nielegalnych, nieraportowanych i nieuregulowanych połowów (zwanych dalej „połowami NNN”), w tym, w stosownych przypadkach, wdrażanie polityk oraz środków służących wykluczeniu produktów pochodzących z połowów NNN z przepływów handlowych. Strony wspierają oraz skutecznie wdrażają i egzekwują środki w zakresie monitorowania, kontroli i nadzoru, takie jak programy obecności obserwatorów, systemy monitorowania statków, licencje połowowe i upoważnienia do połowów, rejestrowanie i raportowanie połowów, kontrola przeładunków, inspekcje, kontrola przeprowadzana przez państwo portu, a także środki powiązane mające na celu zapewnienie przestrzegania przepisów, w tym sankcje na podstawie przepisów wewnętrznych, służące ochronie zasobów rybnych i zapobieganiu przełowieniu.
4. Strony postanawiają, że podejmą niezbędne działania na rzecz zakazania określonych form dotacji dla rybołówstwa, które przyczyniają się do nadmiernej zdolności połowowej i przełowienia, wyeliminują dotacje, które przyczyniają się do połowów NNN oraz powstrzymają się od wprowadzania nowych dotacji tego rodzaju, uznając, że odpowiednie i skuteczne specjalne i zróżnicowane traktowanie afrykańskich krajów rozwijających się i najsłabiej rozwiniętych powinno stanowić integralną część negocjacji w ramach WTO dotyczących dotacji dla rybołówstwa.

5. Strony zmniejszają oddziaływanie na oceany poprzez ochronę, zachowanie i odbudowę ekosystemów przybrzeżnych i morskich, waloryzację morskiego i przybrzeżnego kapitału naturalnego oraz walkę z zanieczyszczeniem morza, w tym z wyciekami ropy naftowej, niszczeniem dna morskiego, zanieczyszczeniem hałasem i odpadami morskimi, w tym tworzywami sztucznymi i mikrodrobinami plastiku ze źródeł lądowych i morskich. Strony wspierają uregulowanie kwestii redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków i dążą do takiego uregulowania oraz aktywnie wspierają pilne wdrożenie Wstępnej strategii Międzynarodowej Organizacji Morskiej w sprawie redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków. Strony intensyfikują działania związane ze sprzątaniem oceanu i wybrzeży, zwracając szczególną uwagę na strefy gromadzenia się odpadów w wirach oceanicznych.
6. Strony podejmują działania związane z oceanami, które przyczyniają się do łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej.
7. Strony opracowują środki związane z ochroną i zrównoważonym użytkowaniem różnorodności biologicznej mórz na podstawie najlepszych dostępnych informacji naukowych.
8. Strony uznają ogólne obawy dotyczące wpływu górnictwa podmorskiego na środowisko morskie i jego różnorodność biologiczną. Strony wykorzystują najlepsze dostępne dane naukowe, stosują zasadę ostrożności i podejście ekosystemowe oraz wspierają badania i dzielą się najlepszymi praktykami w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania związanych z surowcami mineralnymi dna morskiego, aby zapewnić racjonalne zarządzanie środowiskowe działaniami na rzecz ochrony i zachowania środowiska morskiego oraz jego różnorodności biologicznej.

Artykuł 47

Gospodarowanie gruntami i degradacja gruntów

1. Strony współpracują na rzecz zapobiegania degradacji gruntów oraz opracowania długoterminowych zintegrowanych strategii ochrony gruntów i zrównoważonego gospodarowania nimi.
2. Strony propagują zintegrowane podejścia oraz przyjmują środki mające na celu ochronę i polepszenie gleby. Strony zwalczają erozję i degradację gleby oraz pogarszanie się jej właściwości fizycznych, chemicznych i biologicznych. Strony przeciwdziałają zanieczyszczeniom powodowanym szczególnie przez działalność rolniczą, w tym akwakulturę i hodowlę zwierząt. Strony zapewniają zrównoważone i sprawiedliwe prawa do ziemi i dzierżawy gruntu oraz zrównoważone zarządzanie zasobami gruntowymi, wodnymi i leśnymi, a także stwarzają zrównoważone możliwości gospodarcze dla ludności mieszkającej na obszarach wiejskich. Strony zapewniają, aby nierolnicze formy użytkowania gruntów, w tym między innymi publiczne roboty budowlane, górnictwo i unieszkodliwianie odpadów, nie powodowały erozji, zanieczyszczenia ani jakiegokolwiek innej formy degradacji gruntów.
3. Strony podejmują środki na rzecz skutecznego gospodarowania gruntami i infrastruktury, które zwiększają odporność w państwach podatnych na zagrożenia, a jednocześnie poprawiają zdolność reagowania na klęski żywiołowe i katastrofy. Strony planują i wdrażają środki łagodzące i rekultywacyjne oparte na najlepszych praktykach i najlepszej wiedzy naukowej oraz na lokalnej wiedzy i doświadczeniu na obszarach dotkniętych degradacją gruntów.

Artykuł 48

Lasy

1. Strony wspierają zrównoważoną gospodarkę leśną i zrównoważone wykorzystywanie zasobów leśnych. Strony powstrzymują wylesianie i degradację lasów oraz zwalczają nielegalne pozyskiwanie drewna i związany z nim handel.
2. Strony wspierają inicjatywy na rzecz odtwarzania ekosystemów leśnych w celu odwrócenia wylesiania, tworzą rezerwaty leśne, odtwarzają zdegradowane ekosystemy leśne, w razie konieczności realizują programy zalesiania oraz ograniczają wypas w lasach do okresów i intensywności umożliwiających regenerację lasów.
3. Strony wspierają zrównoważone łańcuchy wartości towarów rolnych i leśnych, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i inne możliwości gospodarcze w zakresie ochrony ekosystemów.

4. Strony wspierają wdrażanie planu działań UE na rzecz egzekwowania prawa, zarządzania i handlu w dziedzinie leśnictwa (FLEGT), w tym poprzez zawieranie i wdrażanie umów o dobrowolnym partnerstwie. Strony wzmacniają spójność i pozytywne interakcje na szczeblu krajowym między planem działań FLEGT a Warszawskimi Ramami redukcji emisji spowodowanych wylesianiem i degradacją lasów (REDD+).

5. Strony wzmacniają zaangażowanie lokalnych władz i społeczności w ochronę lasów. Strony zwiększają świadomość społeczną w zakresie wylesiania na wszystkich szczeblach oraz zachęcają do konsumpcji produktów zasobooszczędnych i energooszczędnych z lasów zarządzanych w sposób zrównoważony. Strony propagują i wspierają wykorzystywanie przez ludność lokalną alternatywnych i zrównoważonych paliw do gotowania.

Artykuł 49

Dzika fauna i flora

1. Strony wspierają ochronę *in situ* krajobrazów Afryki kluczowych dla ochrony różnorodności biologicznej, w szczególności transgranicznych obszarów chronionych, które są siedliskami kluczowych gatunków dzikiej fauny i flory, oraz zapewniają odpowiednią łączność ekologiczną, aby umożliwić migrację dzikiej przyrody i przystosowanie się zasięgu występowania gatunków do zmiany klimatu. Strony wzmacniają również agencje odpowiedzialne za obszary chronione oraz wspierają zaangażowanie społeczności wiejskich w zrównoważone gospodarowanie dziką fauną i florą oraz terenami zalesionymi.

2. Strony zwalczają nielegalny handel dziką fauną i florą, wspierając opracowywanie i egzekwowanie polityk i przepisów mających na celu uznanie go za poważne przestępstwo, wzmacniając środki na rzecz zwalczania kłusownictwa oraz monitorowanie ścigania przestępstw, a także wspierając międzynarodową koordynację w kontekście Międzynarodowego Konsorcjum ds. Zwalczania Przestępstw przeciwko Dzikiej Faunie i Florze, w tym Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (CITES), sporządzonej w Waszyngtonie w dniu 3 marca 1973 r., oraz innych odpowiednich ram międzynarodowych. Strony zwiększają świadomość społeczną, edukując konsumentów i wywierając na nich wpływ, niszcząc zapasy oraz propagując dyplomację i rzecznictwo na wysokim szczeblu.

3. Strony wspierają starania na rzecz propagowania zrównoważonego spożycia mięsa z buszu, rozwijając jednocześnie przystępne cenowo alternatywne źródła białka oraz zrównoważone źródła utrzymania.

Artykuł 50

Gospodarka wodna i gospodarowanie wodą słodką

1. Strony gospodarują swoimi zasobami wodnymi w sposób zrównoważony w celu utrzymania wysokich poziomów pod względem ilości i jakości. Strony wspierają zintegrowane gospodarowanie zasobami wodnymi oraz wdrażają polityki w zakresie planowania, ochrony, wykorzystania i rozwoju wód podziemnych i powierzchniowych oraz zarządzania nimi, a także zbierania i wykorzystywania wody deszczowej. Strony chronią i odtwarzają źródła wody i ekosystemy wodne, zapobiegają zanieczyszczeniu wody, zbierają i oczyszczają ścieki oraz umożliwiają racjonalny ekologicznie rozwój obszarów miejskich. Strony optymalizują wkład sektora gospodarki wodnej, w celu łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej.

2. Strony propagują współpracę na rzecz transgranicznego gospodarowania zasobami wodnymi w celu osiągnięcia zrównoważonego charakteru zaopatrzenia w wodę słodką, zapobiegania degradacji gruntów i pustynnieniu, wzmacniania odporności na zagrożenia związane z wodą, na przykład powódzie, susze i zanieczyszczenia, w tym poprzez systemy gromadzenia i przechowywania wody, a także zapobiegania ryzyku wystąpienia konfliktów.

3. Strony wspierają zrównoważoną gospodarkę wodną i dobre zarządzanie zasobami wodnymi na wszystkich szczeblach. Strony wzmacniają dialog między władzami publicznymi, sektorem prywatnym i społeczeństwem obywatelskim oraz zachęcają do tworzenia partnerstw między nimi.

4. Strony wspierają zrównoważoną eksploatację i zrównoważone zarządzanie w dziedzinie rybołówstwa słodkowodnego w celu utrzymania zdrowych stad ryb oraz zminimalizowania wszelkich negatywnych skutków dla środowiska naturalnego. Strony zwalczają połowy NNN naruszające przepisy wewnętrzne. Strony wzmacniają zdolności, wspierają współpracę regionalną oraz przyjmują środki służące poprawie gospodarowania i zarządzania w dziedzinie rybołówstwa słodkowodnego na szczeblu krajowym i regionalnym. Strony uwzględniają w głównym nurcie rybołówstwa słodkowodnego i akwakultury problematykę łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej, wspierają odtwarzanie i ochronę ekosystemów wodnych i ich różnorodności biologicznej oraz zwalczają wszystkie formy zanieczyszczenia mające wpływ na jeziora i rzeki.

Rozdział 2

Zmiana klimatu i klęski żywiołowe

Artykuł 51

Działania w dziedzinie klimatu

1. Strony dążą do osiągnięcia celów Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu oraz kierują się jej zasadami. Strony wdrażają kompleksowe i sprzyjające włączeniu społecznemu wewnętrzne polityki i programy klimatyczne, aby przyspieszyć wdrożenie Porozumienia paryskiego.

2. Strony formułują, ogłaszają i utrzymują kolejne ambitne ustalone na poziomie krajowym wkłady, opracowują i wdrażają odpowiednie ambitne krajowe plany adaptacji, stosownie do przypadku, opracowują długoterminowe wizje niskoemisyjnego rozwoju odpornego na zmianę klimatu oraz inwestują w zdolności w zakresie łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej. Strony opracowują mechanizmy monitorowania, sprawozdawczości i weryfikacji oraz systemy oceny, aby śledzić postępy w działaniach w dziedzinie klimatu.

3. Strony opracowują długoterminowe strategie mające na celu redukcję emisji pochodzących z sektora transportu (drogowego, lotniczego i morskiego). Strony propagują inteligentną mobilność miejską oraz wspierają wdrażanie podejść politycznych oraz pozytywnych zachęt do redukcji emisji pochodzących z niezrównoważonego gospodarowania gruntami, wylesiania i degradacji lasów. Strony angażują się w propagowanie energii ze źródeł odnawialnych i efektywności energetycznej oraz zachęcają państwa do transformacji energetycznej. Strony stopniowo wycofują nieefektywne dopłaty do paliw kopalnych, które zachęcają do rozrzutnej konsumpcji, oraz minimalizują ewentualne niekorzystne skutki dla swojego rozwoju w sposób chroniący osoby ubogie i społeczności, na które ma to wpływ. Strony wzmacniają współpracę międzynarodową w celu zachowania i zwiększenia, stosownie do przypadku, pochłaniaczy i rezerwuarów gazów cieplarnianych.

4. Strony propagują ambitny cel dotyczący ograniczenia stosowania wodorofluorowęglowodorów w ramach Protokołu montrealskiego w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową, sporządzonego w Montrealu w dniu 16 września 1987 r., poprzez współpracę na rzecz wspierania ratyfikacji poprawki z Kigali do tego protokołu oraz pracują nad zapewnieniem szybkiego wdrożenia tej poprawki, aby osiągnąć ambitny cel dotyczący globalnego ograniczenia produkcji i konsumpcji wodorofluorowęglowodorów.

5. Strony uznają zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa wynikające ze zmiany klimatu i degradacji środowiska, w szczególności w sytuacjach kruchej stabilności oraz w państwach najbardziej wrażliwych, a także podejmują działania w odpowiedzi na to zagrożenie. Strony podejmują środki i współdziałają na rzecz wzmocnienia działań w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu i zwiększania odporności, aby zapewnić zapobieganie konfliktom poprzez systemy wczesnego ostrzegania, uwzględniając zagrożenia bezpieczeństwa związane z negatywnymi skutkami zmiany klimatu i czynnikami ryzyka środowiskowego, oraz wzmacniają powiązanie między wczesnym ostrzeganiem a wczesnym działaniem w różnych obszarach polityki, w tym poprzez oceny ryzyka i skutków.

6. Strony dążą do unikania, ograniczania i usuwania strat i szkód związanych z negatywnymi skutkami zmiany klimatu, w tym ekstremalnymi zdarzeniami meteorologicznymi i zjawiskami rozwijającymi się stopniowo, w ramach swoich działań wewnętrznych i międzynarodowych, oraz uznają w tym kontekście istotną rolę zrównoważonego rozwoju w zmniejszaniu ryzyka strat i szkód.

7. Strony podejmują działania w celu dostosowania przepływów finansowych na drodze do niskiego poziomu emisji gazów cieplarnianych i rozwoju odpornego na zmianę klimatu.

8. Strony dążą do zwiększenia wiedzy i zdolności w zakresie wariantów strategicznych i instrumentów oraz najlepszych praktyk, aby poprawić zasobooszczędność w trakcie całego cyklu życia zasobów i produktów naturalnych. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia naukowej i technicznej zdolności osób i instytucji do działań w dziedzinie klimatu oraz zarządzania środowiskowego i monitorowania środowiska na wszystkich właściwych szczeblach, ze szczególnym uwzględnieniem państw najbardziej wrażliwych. Strony propagują wykorzystywanie technologii kosmicznych i systemów informacyjnych.

9. Strony poprawiają koordynację na wszystkich szczeblach sprawowania rządów, aby zachęcać władze lokalne do podejmowania i realizacji ambitnych zobowiązań w dziedzinie energii i klimatu oraz umożliwiać im działania w tym zakresie. Strony wspierają synergie między administracją publiczną, organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i przedsiębiorstwami prywatnymi oraz wspierają udział sektora prywatnego w przechodzeniu na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu, w tym poprzez wspólne badania. Strony propagują istniejące inicjatywy, takie jak Światowe Porozumienie Burmistrzów w sprawie Klimatu i Energii, oraz wspierają wdrażanie ich planów działania.

Artykuł 52

Susza i pustynnienie

1. Strony zwalczają pustynnienie poprzez poprawę gospodarki gruntami, zwalczanie degradacji gruntów oraz zrównoważone gospodarowanie gruntami i wodą. Strony przyspieszają postępy w zakresie wdrażania krajowych planów działania i celów w zakresie neutralności degradacji gruntów Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zwalczania pustynnienia, sporządzonej w Paryżu w dniu 17 czerwca 1994 r., a także innych odpowiednich inicjatyw międzynarodowych i regionalnych, w tym inicjatywy Wielki Zielony Mur.

2. Strony współpracują w celu przygotowania się na wypadek sytuacji wyjątkowych spowodowanych suszą i reagowania na nie oraz pracują nad zwiększeniem odporności na degradację środowiska, pustynnienie, związane z nimi zagrożenia dla zdrowia i kryzysy humanitarne poprzez zajęcie się czynnikami powodującymi podatność na zagrożenia.

Artykuł 53

Odporność na klęski żywiołowe

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia odporności ludności, społeczeństw i infrastruktury na klęski żywiołowe, uwzględniając wpływ zmiany klimatu. Strony wspierają wymianę informacji i dobrych praktyk w zakresie wdrażania i monitorowania Ram z Sendai dotyczących ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych w latach 2015–2030 poprzez zintegrowane strategie krajowe i lokalne.

2. Strony propagują zarządzanie ryzykiem związanym z klęskami żywiołowymi, w tym kompleksową ocenę ryzyka, wdrażanie planów ograniczania ryzyka na wszystkich szczeblach, wzmacnianie powiązań między zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi a przystosowaniem się do zmiany klimatu oraz zbieranie i wykorzystywanie statystyk dotyczących klęsk żywiołowych oraz danych dotyczących strat spowodowanych klęskami żywiołowymi. Strony wspierają rozwój kultury zapobiegania ryzyku i ochrony finansowej, w tym poprzez odpowiednie i innowacyjne narzędzia, takie jak mechanizmy przeniesienia ryzyka.

3. Strony przygotowują się na wypadek sytuacji wyjątkowych spowodowanych ekstremalnymi zdarzeniami meteorologicznymi i klęskami żywiołowymi, takimi jak powodzie i podnoszący się poziom mórz i oceanów, erozja obszarów przybrzeżnych i zamulenie, oraz reagują na nie. Strony współpracują na rzecz oceny i łagodzenia skutków ekstremalnych zdarzeń meteorologicznych i klęsk żywiołowych.

4. Strony wzmacniają regionalną zdolność do reagowania na klęski żywiołowe i sytuacje wyjątkowe, w tym mechanizmy ochrony ludności, oraz zdolności społeczności i instytucji lokalnych, koncentrując się na najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych gospodarstwach domowych i grupach.

5. Strony wspierają wykorzystywanie technologii kosmicznych i systemów informacyjnych do poprawy środków zapobiegania, gotowości i reagowania oraz środków odbudowy.

TYTUŁ IV

Pokój i bezpieczeństwo

Artykuł 54

Strony wspierają współpracę i koordynację na szczeblu regionalnym, międzyregionalnym, kontynentalnym i globalnym w zakresie propagowania i utrzymywania pokoju i bezpieczeństwa w Afryce i Europie. Strony wspierają wspólne starania i mechanizmy mające na celu zapewnienie pokoju, zapobieganie terroryzmowi i brutalnemu ekstremizmowi oraz ich zwalczanie, przeciwdziałanie wszystkim formom przestępczości zorganizowanej i zagrożeniom dla bezpieczeństwa oraz wzmocnienie ochrony na morzu, uwzględniając złożoność wszystkich tych wyzwań oraz potrzebę wyeliminowania ich pierwotnych przyczyn. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zrównoważonego finansowania na potrzeby wszystkich działań w dziedzinie pokoju i bezpieczeństwa.

Artykuł 55

Współpraca regionalna i wielostronna

1. Strony rozwijają dialog i współpracę instytucjonalną w celu sprostania wyzwaniom związanym z pokojem i bezpieczeństwem. Strony zwiększają wsparcie na rzecz skuteczniejszego uruchomienia APSA, jak przewidziano w Agendzie 2063. Strony wspierają synergię pomiędzy APSA i AGA zgodnie z programem reform UA.
2. Strony wspierają starania UA i REC oraz mechanizmy regionalne i inne ustalenia dotyczące współpracy regionalnej w zakresie bezpieczeństwa na rzecz osiągnięcia pokojowych, integracyjnych i odpornych społeczeństw. Strony wzmacniają współpracę między UA, UE i ONZ oraz współpracę wielostronną z innymi właściwymi organizacjami międzynarodowymi i państwami trzecimi, stosownie do przypadku.
3. Strony propagują odpowiedzialność lokalną, włączenie społeczne, odporność i zrównoważoność wszystkich działań, współpracując z władzami krajowymi i lokalnymi, społecznościami i społeczeństwem obywatelskim.

Artykuł 56

Konflikty i kryzysy

1. Strony pracują nad zapewnieniem pokojowego rozwiązania wszystkich konfliktów międzypaństwowych i wewnętrznych w Afryce. Strony wdrażają zintegrowane podejście do konfliktów i kryzysów zgodne z prawem międzynarodowym, praw człowieka i międzynarodowym prawem humanitarnym, pogłębiając swoją współpracę strategiczną oraz wzmacniając wspólne działania na wszystkich etapach cyklu konfliktu, poczynając od zapobiegania i wczesnego ostrzegania aż po trwałe budowanie pokoju dzięki mediacjom, zarządzaniu kryzysowemu i stabilizacji, a także reformie sektora bezpieczeństwa.
2. Strony wspierają inicjatywy i mechanizmy mające na celu zapobieganie konfliktom oraz unikanie zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa. Strony podejmują skoordynowane działania w celu wyeliminowania pierwotnych przyczyn konfliktów i kryzysów, przeciwdziałania zagrożeniom wynikającym z powstających i nasilających się konfliktów siłowych oraz zwiększenia wsparcia na rzecz inicjatyw dyplomatycznych, działań mediacyjnych i dialogu wielostronnego w celu rozwiązywania sporów i konfliktów za pomocą środków pokojowych. W tym celu Strony wspierają pełne uruchomienie kontynentalnego systemu wczesnego ostrzegania.
3. Strony współpracują w obszarach zarządzania kryzysowego i pokojowego rozwiązywania konfliktów, w tym poprzez współpracę między operacjami wspierania pokoju prowadzonymi przez stronę afrykańską, operacjami zarządzania kryzysowego UE oraz operacjami utrzymywania pokoju ONZ, w przypadku gdy operacje takie odbywają się w tej samej strefie.
4. Strony współpracują w zakresie stabilizacji sytuacji po zakończeniu konfliktów, konsolidują i wspierają wdrażanie procesów rozwiązywania kryzysów, towarzyszą procesom konstytucyjnym i wyborczym oraz propagują sprawiedliwość okresu przejściowego, procesy pojednawcze i środki reintegracji ofiar konfliktów zbrojnych i wojen. Strony wspierają rekultywację i odbudowę obszarów zniszczonych przez wojnę.

5. Strony propagują programy działań na rzecz kobiet, pokoju i bezpieczeństwa oraz na rzecz młodzieży, pokoju i bezpieczeństwa, a także wzmacniają aktywną rolę kobiet i młodzieży w działaniach na rzecz pokoju i bezpieczeństwa, od wczesnego ostrzegania, mediacji i rozwiązywania konfliktów po budowanie i utrzymywanie pokoju, zgodnie z odpowiednimi rezolucjami Rady Bezpieczeństwa ONZ (zwanej dalej „RB ONZ”), w szczególności rezolucjami RB ONZ nr 1325 (2000) i nr 2250 (2015), a także z polityką i decyzjami UA i UE.

Artykuł 57

Terroryzm, brutalny ekstremizm i radykalizacja

1. Strony zapobiegają wszystkim formom terroryzmu i zwalczają je, eliminując te czynniki, które mogą tworzyć otoczenie sprzyjające brutalnemu ekstremizmowi i radykalizacji postaw, w tym poprzez wspieranie tolerancji religijnej i dialogu międzywyznaniowego, a także reagując na wyzwania wynikające z powiązań między terroryzmem a transgraniczną przestępczością zorganizowaną, przy pełnym poszanowaniu praworządności i prawa międzynarodowego, w tym praw człowieka, prawa uchodźczego i międzynarodowego prawa humanitarnego.

2. Strony zwiększają współpracę, aby umożliwić jednostkom i społecznościom zapobieganie aktom terroryzmu, brutalnego ekstremizmu i radykalizacji oraz zwiększenie odporności na te zjawiska. Strony dokładają starań, aby zaangażować wszystkie właściwezainteresowane strony, w tym młodzież, przywódców religijnych i społeczeństwo obywatelskie, we współpracę na rzecz upowszechniania wzajemnego zrozumienia, różnorodności i dialogu międzyreligijnego, określenia interwencji dostosowanych do potrzeb oraz przeciwdziałania rekrutacji, radykalizacji i nawoływaniu do popełniania aktów terrorystycznych w internecie i poza nim. Strony współpracują nad zwiększeniem wsparcia dla ofiar terroryzmu.

3. Strony współpracują na rzecz wdrożenia wszystkich odpowiednich rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ, w tym rezolucji RB ONZ nr 2396 (2017) i nr 2462 (2019), oraz Zgromadzenia Ogólnego ONZ, a także konwencji i instrumentów międzynarodowych, w tym globalnej strategii zwalczania terroryzmu ONZ oraz Planu działań ONZ w kwestii zapobiegania brutalnemu ekstremizmowi.

4. Strony intensyfikują starania na rzecz wymiany informacji i wiedzy specjalistycznej w zakresie grup terrorystycznych i ich siatek wsparcia, z pełnym poszanowaniem praworządności i prawa międzynarodowego praw człowieka. Strony wspierają inicjatywy na rzecz współpracy w zakresie ścigania przestępstw oraz wzmacniają zdolność do zwalczania terroryzmu w sposób zapewniający poszanowanie praw człowieka, w tym poprzez szkolenia i profesjonalizację sił bezpieczeństwa. Strony współpracują na rzecz przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu poprzez identyfikację, wykrywanie, konfiskatę i zabezpieczanie lub zajmowanie wszelkich środków finansowych i wszelkich innych aktywów wykorzystywanych lub przeznaczonych do popełnienia aktu terrorystycznego.

5. Strony zapobiegają nabywaniu broni masowego rażenia przez sprawców aktów terroryzmu, brutalnego ekstremizmu i radykalizacji.

Artykuł 58

Przestępczość zorganizowana

1. Strony zwalczają wszystkie formy przestępczości zorganizowanej, w szczególności handel ludźmi oraz nielegalny handel bronią strzelecką i lekką, niedozwolonymi środkami odurzającymi, materiałami niebezpiecznymi, dobrami kultury oraz dziką fauną i florą, a także przestępstwa przeciwko środowisku, poprzez lepsze zarządzanie kontrolą graniczną, gromadzenie i udostępnianie informacji i danych oraz wymianę wiedzy specjalistycznej i pomocy technicznej. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami ją uzupełniającymi.

2. Strony w odpowiedni sposób zwalczają handel ludźmi zgodnie ze standardami określonymi w Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi. Strony zapobiegają handlowi ludźmi poprzez wzmocnienie współpracy w zakresie ścigania przestępstw i współpracy sądowej, aby przeciwdziałać bezkarności wszystkich sprawców zaangażowanych w łańcuch handlu ludźmi oraz poprzez ograniczanie popytu na wszystkie formy wyzysku. Strony zapewniają odpowiednią ochronę ofiar, uwzględniając specyfikę tego przestępstwa związaną z płcią z uwagi na fakt, że proceder ten jest w nieproporcjonalnie dużym stopniu ukierunkowany na kobiety i dziewczęta oraz głównie w celu wykorzystywania seksualnego.

3. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki mające na celu zapobieganie przemytowi migrantów i zwalczanie go poprzez wzmocnienie współpracy organów ścigania i współpracy sądowej w postępowaniach oraz w ściganiu przemytu migrantów i powiązanych przestępstw zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami ją uzupełniającymi, w tym Protokołem przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną.

4. Strony wzmacniają współpracę na rzecz zapobiegania wykorzystywaniu ich instytucji finansowych oraz określonych niefinansowych przedsiębiorstw i zawodów do finansowania terroryzmu i prania pieniędzy z działalności przestępczej, w tym do celów korupcji, oraz na rzecz zwalczania takiego wykorzystywania. Strony wymieniają informacje oraz wprowadzają odpowiednie środki w celu zwalczania prania pieniędzy i finansowania terroryzmu, aby zapewnić pełne i skuteczne wdrożenie zaleceń Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy. Strony wspierają ustanowienie przepisów krajowych dotyczących odzyskiwania mienia oraz krajowych organów ds. odzyskiwania mienia, a także konfiskatę mienia pochodzącego z działalności przestępczej i wykorzystanie go na cele pożytku publicznego, rozszerzenie odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw i pośredników oraz zapewnienie przerwania nielegalnych przepływów finansowych, a tym samym pozbawienie przestępców zysków.

5. Strony wprowadzają przepisy oraz opracowują inicjatywy mające na celu zwalczanie przestępczości, w tym przestępczości i przemocy w miastach. Strony propagują kontrolę broni palnej, aby zapobiegać negatywnemu wpływowi, jaki broń zbrojna wywiera na społeczeństwo ogółem i na ludzi, oraz aby ograniczać ten wpływ, a także tworzyć bezpieczne środowisko dla zrównoważonego rozwoju. Strony zwalczają wszystkie formy przemocy oraz wspierają ofiary przemocy.

Artykuł 59

Broń strzelecka i lekka

1. Strony wspierają skuteczne wdrażanie Traktatu o handlu bronią oraz Protokołu ONZ przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i obrotowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją. Strony wspierają plan działania na rzecz wdrażania strategii Unii Afrykańskiej w sprawie kontroli nielegalnego rozprzestrzeniania, obrotu i handlu bronią strzelecką i lekką oraz Program działania ONZ na rzecz zapobiegania nielegalnemu handlowi bronią strzelecką i lekką, zwalczania i eliminowania go we wszystkich aspektach.

2. Strony współpracują na rzecz zwalczania nielegalnego rozprzestrzeniania broni strzeleckiej i lekkiej, która jest wykorzystywana do podtrzymywania konfliktów zbrojnych i terroryzmu oraz stanowi pożywkę dla przestępstw z użyciem broni, takich jak kradzieże bydła i kłusownictwo, oraz nielegalnego handlu nią, w tym poprzez lepsze zarządzanie zapasami, niszczenie nadwyżek broni i amunicji, oznakowanie, rejestrację i śledzenie broni oraz kontrolę wywozu i przywozu.

Artykuł 60

Cyberbezpieczeństwo i cyberprzestępczość

1. Strony dążą do opracowania i wdrożenia przepisów i środków mających na celu utrzymanie otwartego, wolnego, bezpiecznego, stabilnego, dostępnego i pokojowego środowiska technologii informacyjno-komunikacyjnych. Strony pracują nad wspieraniem rozwoju i wdrażania, w ramach ONZ, uznanych na szczeblu międzynarodowym norm odpowiedzialnego zachowania w cyberprzestrzeni w pełnej zgodności z międzynarodowymi zobowiązaniami w zakresie praw człowieka.

2. Strony współpracują na rzecz zapobiegania cyberprzestępczości i dystrybucji nielegalnych treści w internecie oraz zwalczania tych zjawisk. Strony wymieniają się informacjami na temat edukacji i szkolenia osób prowadzących postępowania w sprawie cyberprzestępstw, na temat prowadzenia takich postępowań oraz w dziedzinie kryminalistyki cyfrowej, zapewniając jednocześnie wysoki poziom ochrony danych. Strony propagują kulturę cyberbezpieczeństwa oraz współpracują na rzecz zapobiegania cyberprzestępczości i jej zwalczania, w oparciu o obowiązujące normy i standardy międzynarodowe, w tym te zawarte w budapeszteńskiej Konwencji o cyberprzestępczości oraz Konwencji UA o cyberbezpieczeństwie i ochronie danych osobowych.

*Artykuł 61***Niedozwolone środki odurzające**

1. Strony wzmacniają wyważone, zintegrowane i oparte na dowodach podejście w ramach swoich polityk w dziedzinie narkotyków. Strony dokładają starań, aby zapobiegać uprawie i produkcji niedozwolonych środków odurzających i substancji psychoaktywnych oraz handlowi nimi, a także zwalczać te działania, w tym poprzez przyjęcie skuteczniejszych środków zapobiegania przestępstwom związanym z narkotykami oraz ścigania przestępstw zgodnie z mającymi zastosowanie międzynarodowymi zobowiązaniami w zakresie praw człowieka.
2. Strony intensyfikują i przyspieszają starania na rzecz zmniejszenia popytu, angażują się w programy prewencyjne i edukacyjne oraz podejmują środki niezbędne do eliminowania zdrowotnych i społecznych skutków stosowania środków odurzających. Strony wspierają dialog z właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym ze społeczeństwem obywatelskim, społecznością naukową i środowiskiem akademickim, w celu skutecznego rozwiązywania problemów związanych z używaniem niedozwolonych środków odurzających.

*Artykuł 62***Ochrona na morzu**

1. Strony podejmują na szczeblu krajowym, regionalnym i kontynentalnym inicjatywy, które przyczyniają się do poprawy ochrony na morzu, w szczególności na Morzu Czerwonym, w Rogu Afryki, na Oceanie Indyjskim i w Zatoce Gwinejskiej. Strony wspierają współpracę między UA, UE i ONZ oraz z organizacjami regionalnymi i subregionalnymi, a także zachęcają do dążenia do komplementarności ich działań.
2. Strony współpracują na rzecz zwalczania wszelkiego rodzaju transgranicznej przestępczości zorganizowanej na morzu, w tym handlu ludźmi, nielegalnego handlu bronią strzelecką i lekką, niedozwolonymi środkami odurzającymi, dziką fauną i florą oraz przemytu migrantów. Strony powstrzymują i zwalczają akty piractwa i zbrojne napaści na statki, w tym kradzieże ropy naftowej i gazu, oraz zapobiegają im, w celu zapewnienia bezpiecznych i otwartych szlaków handlowych.
3. Strony intensyfikują wielostronne starania na rzecz skutecznego reagowania na przestępstwa popełniane na pełnym morzu. Strony opracowują środki mające na celu zwiększenie zdolności ścigania przestępstw oraz odpowiedzialności państw nadbrzeżnych i organizacji regionalnych, a także wspierają regionalną koordynację i wymianę informacji w celu zwalczania zagrożeń na morzu i przeciwdziałania różnym formom przestępczości na morzu.
4. Strony opracowują i wzmacniają międzyregionalne mechanizmy wymiany informacji, a także propagują nadzór morski i morską orientację sytuacyjną oraz współpracę między strażami przybrzeżnymi i marynarkami wojennymi państw nadbrzeżnych.
5. Strony propagują i szanują wolność morza pełnego, wolność żeglugi oraz inne zasady, prawa i obowiązki określone w prawie międzynarodowym, propagując jednocześnie powszechne stosowanie UNCLOS, a także innych odpowiednich międzynarodowych instrumentów prawnych.

*Artykuł 63***Współpraca w zakresie ścigania przestępstw**

1. Strony rozwijają dialog i współpracę w zakresie ścigania przestępstw, w tym poprzez współpracę strategiczną między organami UA takimi jak AFRIPOL a organami UE takimi jak Europol, w celu ułatwiania zapobiegania działalności transgranicznych zorganizowanych siatek przestępczych i terrorystycznych w regionie Afryki i w UE, wykrywania takiej działalności, prowadzenia postępowań w jej sprawie oraz ścigania.
2. Strony współpracują w obszarze usług poszukiwawczo-ratowniczych, a także w innych sytuacjach nadzwyczajnych, oraz zachęcają państwa do zawierania w tym kontekście umów dwustronnych.
3. Strony wzmacniają współpracę w zakresie zintegrowanego zarządzania granicami oraz usprawniają gromadzenie i udostępnianie informacji i danych.

4. Strony postanawiają dążyć do zwiększenia zdolności policji, w tym poprzez ukierunkowane programy szkoleń dla funkcjonariuszy policji na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym, dostosowane do realiów kontekstu afrykańskiego.

TYTUŁ V

Prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów

Artykuł 64

Strony wspierają odporne, zrównoważone i integracyjne społeczeństwa oparte na odpowiedzialnych, skutecznych i przejrzystych instytucjach i procesach decyzyjnych na wszystkich szczeblach, w których prawa człowieka, podstawowe wolności, praworządność i zasady demokracji są przestrzegane, propagowane i realizowane. Strony pracują nad przyspieszeniem postępów w osiąganiu równości płci. Strony zapewniają jednostkom i społeczeństwu obywatelskiemu otwartą przestrzeń sprzyjającą im oraz umożliwiającą im wyrażanie własnych aspiracji, obaw i opinii lub wnoszenie wkładu we wszystkie kwestie polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne, przyczyniając się do zwiększania zaufania do instytucji publicznych.

Artykuł 65

Prawa człowieka

1. Strony wprowadzają i wdrażają przepisy, które przyczyniają się do ochrony, propagowania i przestrzegania praw człowieka, niezależnie od tego, czy są to prawa obywatelskie, polityczne, gospodarcze, społeczne czy kulturowe. Strony wspierają ratyfikację, wprowadzenie do prawa wewnętrznego oraz wdrażanie Afrykańskiej karty praw człowieka i ludów, a także instrumentów AGA.

2. Strony w pełni stosują zasadę niedyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny, w tym ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub społeczne, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne poglądy, niepełnosprawność, wiek lub inny status, jednocześnie traktując priorytetowo przyjęcie kompleksowych przepisów dotyczących równości i niedyskryminacji. Strony podejmują działania na rzecz zapewnienia pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka przez kobiety i dziewczęta oraz wzmocnienia ich pozycji, w tym poprzez zachęcanie do podpisania, i ratyfikacji – tam, gdzie jest to nadal potrzebne – oraz wdrożenia Protokołu z Maputo. Strony podejmują wszelkie starania na rzecz propagowania i ochrony praw dziecka, w tym poprzez zachęcanie do podpisania, i ratyfikacji – tam, gdzie jest to nadal potrzebne – oraz wdrożenia Afrykańskiej Karty Praw i Dobra Dziecka. Strony przyjmują środki mające na celu wspieranie pełnego korzystania z praw człowieka przez osoby należące do mniejszości, osoby z niepełnosprawnościami i osoby z albinizmem, a także ludność rdzenną, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP).

3. Strony skutecznie zwalczają bezkarność, zapewniając praworządność oraz niezależne, bezstronne i skuteczne funkcjonowanie systemu wymiaru sprawiedliwości. Strony gwarantują ofiarom i ocalałym prawo do odpowiedniego, skutecznego i szybkiego zadośćuczynienia.

4. Strony wspierają afrykański system ochrony praw człowieka, w szczególności Afrykańską Komisję Praw Człowieka i Ludów oraz Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów, w udzielaniu państwom afrykańskim pomocy w wypełnianiu zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego praw człowieka. Strony przestrzegają integralności i niezależności tych organów oraz chronią tę integralność i niezależność, a także zapewniają, aby wszystkie państwa Afryki przestrzegały orzeczeń Afrykańskiego Trybunału Praw Człowieka i Ludów.

5. Strony wzmacniają zdolności społeczeństwa obywatelskiego oraz chronią obrońców praw człowieka działających na szczeblu krajowym, regionalnym i kontynentalnym. Strony współpracują na rzecz podnoszenia świadomości w zakresie praw człowieka, w tym poprzez współpracę z krajowymi instytucjami praw człowieka, systemami edukacji i mediami.

Artykuł 66

Równość płci

1. Strony zapewniają równość wobec prawa oraz równy dostęp do wymiaru sprawiedliwości, ochrony i korzyści wynikających z prawa dla wszystkich. Strony podejmują środki mające na celu zapewnienie, poprawę i rozszerzenie równego uczestnictwa i równych możliwości we wszystkich sferach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zapewniają systematyczne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki i programów.

2. Strony współpracują na rzecz zapobiegania wszystkim formom przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć, dyskryminacji i molestowania, a także przemocy domowej, oraz zwalczają je, a także zwalczają handel ludźmi. Strony podejmują wszystkie środki niezbędne do zorganizowania skoordynowanych działań na rzecz położenia kresu dziecięcym, wczesnym i przymusowym małżeństwom, okaleczaniu żeńskich narządów płciowych oraz innym szkodliwym praktykom dyskryminującym kobiety i dziewczęta. Strony zapewniają wsparcie ofiarom i ocalałym z wszystkich form przemocy. Strony zobowiązują się do pełnego, skutecznego i niedyskryminującego wdrożenia Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 1979 r., oraz protokołu fakultatywnego do tej konwencji.

3. Strony zapewniają przestrzeganie i propagowanie praw socjalnych kobiet i dziewcząt, w szczególności poprzez usunięcie wszystkich barier w obszarze edukacji o wysokiej jakości i zdrowia oraz wyeliminowanie różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn. Strony wzmacniają prawa gospodarcze kobiet i dziewcząt.

4. Strony zapewniają, aby w obowiązujących przepisach przewidziane było prawo kobiet i dziewcząt do pełnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia publicznego oraz aby przepisy te tworzyły warunki i możliwości zajmowania przez kobiety równorzędnych stanowisk, w tym w zakresie przywództwa politycznego i podejmowania decyzji. Strony wzmacniają rolę kobiet oraz zwiększają ich udział na wszystkich szczeblach w obszarach pokoju i bezpieczeństwa, a także zapobiegania konfliktom, przemocy i ekstremizmowi oraz rozwiązywania tych problemów.

Artykuł 67

Demokracja

1. Strony propagują i wzmacniają uniwersalne wartości i zasady demokracji. Strony chronią podział władzy, wspierają pluralizm polityczny oraz wzmacniają przejrzystość procesów demokratycznych, uczestnictwo w nich i zaufanie do nich, a także zaufanie między przywódcami politycznymi a społeczeństwami, w tym poprzez wspieranie ratyfikacji i wdrażania Afrykańskiej karty na rzecz demokracji, wyborów i dobrych rządów.

2. Strony zapewniają uczciwość procesów wyborczych poprzez zagwarantowanie sprzyjających włączeniu społecznemu, przejrzystych i wiarygodnych wyborów zgodnie z ustalonymi cyklami wyborczymi i postanowieniami konstytucyjnymi, przy należyтым poszanowaniu suwerenności. Strony propagują międzynarodowe i regionalne standardy i najlepsze praktyki w zakresie organizacji wyborów, a także wzmacniają niezależne i bezstronne komisje wyborcze, zapewniając równe możliwości wszystkim partiom politycznym i kandydatom. Strony usprawniają współpracę w zakresie obserwacji wyborów, w tym – w stosownych przypadkach – działania następcze w związku z zaleceniami dotyczącymi obserwacji wyborów, a także wzmacniają współpracę z UA i REC. Strony wzmacniają krajowe mechanizmy szybkiego rozstrzygania sporów związanych z wyborami.

3. Strony wzmacniają zdolności wybranych parlamentów do pełnienia funkcji ustawodawczych, budżetowych i nadzorczych, z poszanowaniem prerogatyw wszystkich członków.

4. Strony wprowadzają wewnętrzne przepisy ustawowe i wykonawcze przewidujące różne szczeble instytucji rządowych posiadające mandat do wykonywania swoich kompetencji zgodnie z przekazanymi uprawnieniami. Strony wzmacniają administrację lokalną oraz decentralizują władzę na rzecz demokratycznie wybranych władz lokalnych zgodnie z przepisami prawa krajowego.

5. Strony wspierają integracyjne i pluralistyczne społeczeństwa. Strony usuwają wszelkie ograniczenia wolności zrzeszania się, wolności wypowiedzi i wolności pokojowego zgromadzania się. Strony zachowują i poszerzają przestrzeń sprzyjającą społeczeństwu obywatelskiemu w zakresie rzecznictwa i kształtowania polityki, a także zapewniania wolnych i niezależnych mediów, aby umożliwić domaganie się od rządów najwyższego poziomu przejrzystości i odpowiedzialności w zarządzaniu sprawami publicznymi. Strony wspierają konstruktywne relacje państwo–obywatele oraz podnoszą świadomość w zakresie zasad demokracji i praw człowieka, w tym poprzez systemy edukacji i mediów.

Artykuł 68

Praworządność i wymiar sprawiedliwości

1. Strony współpracują w zakresie konsolidacji praworządności oraz wzmacniania instytucji na wszystkich szczeblach sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Strony przestrzegają niezależności sądów i dążą do zapewnienia niezależnego, bezstronnego i skutecznego funkcjonowania systemu wymiaru sprawiedliwości oraz do poprawy skutecznego i sprawiedliwego dostępu obywateli do wymiaru sprawiedliwości i pomocy prawnej.

2. Strony zapobiegają wszystkim formom tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania przez podmioty państwowe i niepaństwowe we wszystkich kontekstach, w tym w kontekście terroryzmu, zarządzania kryzysowego i migracji, oraz potępiają i eliminują je, wspierając ratyfikację i skuteczne wdrażanie Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 10 grudnia 1984 r., oraz protokołu fakultatywnego do tej konwencji.

3. Strony zapewniają, aby naruszenia i nadużycia praw międzynarodowych praw człowieka oraz naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, w tym zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciw ludzkości i ludobójstwo, a także rekrutacja dzieci-żołnierzy oraz przemoc seksualna i przemoc ze względu na płeć oraz ze względu na tożsamość, były należycie badane w ramach postępowań i ścigane. Strony wzmacniają przepisy wewnętrzne i systemy sądowe, w tym poprzez skuteczną współpracę międzypaństwową i wzajemną pomoc prawną dla państw, które chcą wewnętrznie ścigać najpoważniejsze zbrodnie międzynarodowe.

4. Strony ułatwiają reformy wymiaru sprawiedliwości, zapewniając unowocześnione, przejrzyste i skuteczne systemy i procedury sądowe, zapewniając odpowiednie szkolenia i poprawiając dostęp do przepisów, orzecznictwa i innych informacji prawnych, modernizując systemy penitencjarne i maksymalizując ich rolę resocjalizacyjną oraz przeciwdziałając naruszeniom praw człowieka przez siły bezpieczeństwa.

Artykuł 69

Dobre rządy

1. Strony wspierają starania na rzecz konsolidacji dobrych rządów poprzez propagowanie kultury demokratycznej i praktyk demokratycznych, tworzenie i wzmacnianie odpowiedzialnych, przejrzystych i reagujących instytucji rządowych na wszystkich szczeblach oraz propagowanie pluralizmu politycznego, przejrzystości i tolerancji. Strony wspierają pełne wdrożenie instrumentów AGA oraz zachęcają do skutecznej koordynacji i harmonizacji polityk publicznych państw afrykańskich.

2. Strony wzmacniają zdolności rządów na wszystkich szczeblach do świadczenia wysokiej jakości usług publicznych, zapewniania skutecznej, przejrzystej, odpowiedzialnej i sprzyjającej włączeniu społecznemu administracji publicznej, propagowania bezstronności i skuteczności organów ścigania oraz wspierania aktywności obywatelskiej i dostępu do informacji publicznych.

3. Strony wspierają wykorzystywanie technologii cyfrowych oraz przyspieszają wdrożenie przyjaznych dla użytkownika i uproszczonych rozwiązań w zakresie e-rządzenia jako środka poprawiającego dostęp do informacji publicznych i usług publicznych oraz ich dostępność, a także zwiększającego przejrzystość i odpowiedzialność, jednocześnie zapobiegając nadużyciom oraz wspierającego i chroniącego prawa człowieka i podstawowe wolności.

Artykuł 70

Administracja publiczna, statystyki i dane osobowe

1. Strony rozbudowują zdolności w zakresie opracowywania i wdrażania polityki, rozwijają profesjonalną i sprawną służbę cywilną, poprawiają mechanizmy legislacyjne i mechanizmy sprawowania rządów oraz wzmacniają zdolność rządów do świadczenia wysokiej jakości usług publicznych.

2. Strony zapewniają bezstronność, sprawiedliwość, sprawiedliwość proceduralną i ciągłość świadczenia usług publicznych oraz wspierają instytucje, które są odpowiedzialne, sprzyjające włączeniu społecznemu i przejrzyste w odniesieniu do świadczenia skutecznych i efektywnych usług publicznych, w tym poprzez propagowanie Afrykańskiej karty wartości i zasad w służbie cywilnej i administracji.

3. Strony wspierają tworzenie i przechowywanie danych i informacji statystycznych oraz zarządzanie nimi i rozpowszechnianie ich na szczeblu krajowym, regionalnym i kontynentalnym, w tym poprzez propagowanie Afrykańskiej karty w sprawie statystyk jako ram polityki rozwoju statystyki w Afryce. Strony opracowują solidne, bezpieczne i sprzyjające włączeniu społecznemu systemy identyfikacji w celu zapewnienia każdemu obywatelowi tożsamości prawnej, w tym poprzez wzmocnienie systemu ewidencji i ruchu naturalnego ludności.

4. Strony zapewniają wysoki poziom ochrony prawa każdej osoby fizycznej do prywatności w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych, zgodnie z obowiązującymi normami wielostronnymi oraz międzynarodowymi instrumentami i praktykami prawnymi. Strony dążą do utrzymania silnych systemów ochrony danych oraz do zapewnienia ich skutecznego egzekwowania dzięki działalności niezależnych organów nadzorczych.

Artykuł 71

Korupcja

1. Strony ustanawiają i wzmacniają przepisy, instytucje i inne środki mające na celu zapobieganie korupcji we wszystkich jej formach, nadużyciom finansowym, finansowym przestępstwom korporacyjnym i przestępstwom powiązanym w sektorze publicznym i prywatnym oraz ich zwalczanie, w tym poprzez wdrażanie i propagowanie odpowiednich norm i instrumentów międzynarodowych, w szczególności Konwencji ONZ przeciwko korupcji, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 31 października 2003 r. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki niezbędne do zapobiegania korupcji oraz do zapewnienia skutecznego egzekwowania przepisów antykorupcyjnych, prowadzenia bezstronnych postępowań i bezstronnego ścigania, a także stosowania skutecznych, proporcjonalnych i odstraszających sankcji i kar za korupcję i przestępstwa związane z korupcją. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki mające na celu zapewnienie skutecznej ochrony przed ewentualnymi działaniami odwetowymi, w tym w kontekście związanym z pracą, oraz przed zastraszaniem osób zgłaszających przypadki korupcji i przestępstw powiązanych oraz świadków składających zeznania w sprawie takich przestępstw, w tym ochronę ich tożsamości.

2. Strony przyjmują środki ustawodawcze w celu umożliwienia zabezpieczenia i zajęcia korzyści pochodzących z czynów korupcyjnych i przestępstw powiązanych oraz narzędzi służących do popełnienia takich czynów lub przestępstw powiązanych lub innych składników majątku, których wartość odpowiada wartości takich korzyści i narzędzi. Strony współpracują na rzecz odzyskiwania takich korzyści i narzędzi oraz zwracania ich poprzednim prawowitym właścicielom w kraju pochodzenia, zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko korupcji. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki w celu zwalczania prania dochodów z korupcji.

3. Strony zapewniają przejrzystość i odpowiedzialność w zarządzaniu zasobami publicznymi, w tym odzyskanymi i zwróconymi środkami. Strony zachęcają do podejmowania działań wspierających wartości kultury przejrzystości, uczciwości i legalności oraz zmieniających stosunek społeczeństwa do praktyk korupcyjnych. Strony wzmacniają zdolności i wiedzę fachową administracji publicznej w zakresie walki z korupcją. Strony wspierają powoływanie wyspecjalizowanych organów w dziedzinie walki z korupcją.

4. Strony współpracują przy prowadzeniu postępowań w sprawie czynów korupcyjnych i przestępstw powiązanych, w tym tych popełnionych w ramach międzynarodowych transakcji handlowych.

Artykuł 72

Zarządzanie finansami

1. Strony propagują należyte zarządzanie finansami publicznymi, w tym skuteczną i przejrzystą mobilizację zasobów wewnętrznych, zarządzanie budżetem i korzystanie z dochodów publicznych zgodnie z zasadami Inicjatywy podatkowej z Addis Abeby. Strony propagują zrównoważone zarządzanie długiem publicznym, zrównoważone systemy zamówień oraz wsparcie dla krajowych organów nadzoru.

2. Strony usprawniają zarządzanie zasobami naturalnymi i zarządzanie dochodami z nich, umożliwiając wspólnotom i społeczeństwom rozwijanie się dzięki korzystaniu z nich, w tym poprzez realizację założeń Inicjatywy przejrzystości w branżach wydobywczych oraz procesu Kimberley.

3. Strony zwalczają oszustwa podatkowe, uchylanie się od opodatkowania, unikanie opodatkowania i nielegalne przepływy finansowe oraz usprawniają odzyskiwanie mienia. Strony pracują nad zapewnieniem skutecznych, efektywnych, pewnych, przejrzystych i sprawiedliwych systemów podatkowych.

4. Strony podejmują konkretne środki, w tym poprzez wprowadzenie przepisów, oraz wzmacniają odpowiednie instytucje i mechanizmy w celu wdrożenia zasad dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych.

TYTUŁ VI

Migracja i mobilność

Artykuł 73

Strony przyjmują kompleksowe i wyważone podejście do kwestii migracji. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do ochrony praw człowieka wszystkich uchodźców i migrantów oraz podchodzą do migracji w duchu solidarności, rzeczywistego partnerstwa i współodpowiedzialności, oraz zgodnie ze swoimi własnymi kompetencjami, a także z pełnym poszanowaniem prawa międzynarodowego, w tym prawa międzynarodowego praw człowieka. Strony przyznają, że interesy afrykańskie i europejskie w zakresie migracji są ze sobą powiązane oraz że dobrze zarządzane migracja i mobilność mogą być źródłem dobrobytu, innowacji i zrównoważonego rozwoju. Strony podejmują dialog i współpracę we wszystkich aspektach związanych z legalną migracją i migracją nieuregulowaną, w tym poprzez wprowadzanie konkretnych środków w zakresie legalnej migracji, ograniczanie migracji nieuregulowanej oraz zajęcie się jej pierwotnymi przyczynami, zapobieganie przemytowi migrantów i zwalczanie go, zwalczanie handlu ludźmi, ratowanie życia i zapewnianie ochrony, wzmacnianie zaangażowania diaspory i jej inwestycji na rzecz zrównoważonego rozwoju, maksymalizację oddziaływania przekazów pieniężnych, wzmocnienie współpracy w zakresie powrotów, readmisji i trwałej reintegracji osób powracających, a także zwracanie szczególnej uwagi na osoby w szczególnie trudnej sytuacji, takie jak kobiety, dzieci i małoletni bez opieki, oraz na ich szczególne potrzeby. Strony postanawiają współpracować w zakresie stosowania podejścia opartego na zintegrowanym zarządzaniu granicami, aby ułatwić legalny przepływ osób przez granice oraz ograniczać migrację nieuregulowaną. Strony pogłębiają współpracę i dialog w oparciu o istniejące inicjatywy, w szczególności działania podejmowane w następstwie Planu działania z Valletty, procesów rabackiego i chartumskiego oraz dialogu międzykontynentalnego UA–UE w kwestiach migracji i mobilności. Strony zachęcają do współpracy trójstronnej między państwami Afryki Subsaharyjskiej, państwami śródziemnomorskimi i państwami europejskimi w kwestiach związanych z migracją. Strony wspierają dialog w ramach rozwiązywania wszelkich kwestii związanych z migracją oraz współpracują na rzecz propagowania odpowiednich i właściwych strategii reagowania.

Artykuł 74

Legalna migracja i mobilność

1. Strony dążą do zwiększenia transferu wiedzy i dzielenia się wiedzą oraz wzmocnienia programów mobilności, które ułatwiają wymianę akademicką studentów, naukowców, pracowników akademickich i instytucji.
2. Strony starają się ułatwiać wizyty w celach związanych z działalnością gospodarczą i inwestycyjną.
3. Strony dążą do opracowania, zgodnie ze swoimi kompetencjami, sposobów skutecznego zarządzania migracją i mobilnością pracowników, w tym odpowiednich środków ochrony socjalnej oraz zwalczania wszystkich form wyzysku.
4. Strony współpracują na rzecz poprawy przejrzystości i porównywalności kwalifikacji, aby ułatwić ich uznawanie, a także ich akceptację na rynku pracy.
5. W stosownych przypadkach Strony prowadzą dialog w sprawie procedur dotyczących możliwości przenoszenia uprawnień emerytalnych legalnie przebywających migrantów.
6. Strony współpracują w zakresie kampanii podnoszących świadomość na temat legalnej migracji, aby migranci podejmowali świadome decyzje oraz aby informować ich o możliwościach w zakresie bezpiecznych i legalnych ścieżek migracji. Strony udostępniają również informacje o możliwościach zmiany statusu w swoich porządkach prawnych.
7. Strony pracują nad wdrożeniem przejrzystych i skutecznych wymogów dotyczących przyjmowania i pobytu do celów pracy, badań, nauki, szkolenia i wolontariatu, aby ułatwić migrację i mobilność cyrkulacyjną.
8. Strony ułatwiają migrantom dostęp do procedur łączenia rodzin, biorąc pod uwagę najlepszy interes dziecka.
9. Strony współpracują na rzecz poprawy i modernizacji cywilnych systemów rejestracji oraz wydawania biometrycznych dokumentów podróży opartych na specyfikacjach Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego, w tym poprzez podejmowanie starań na rzecz zwalczania oszustw dotyczących tożsamości i fałszowania dokumentów.

Artykuł 75

Mobilność wewnątrzafrykańska

1. Strony uznają znaczenie mobilności wewnątrzafrykańskiej oraz jej potencjalne znaczące korzyści w zakresie integracji regionalnej i zrównoważonego rozwoju państw przyjmujących i państw pochodzenia.
2. Strony zobowiązują się do dalszego wspierania współpracy wewnątrzafrykańskiej w zakresie zarządzania migracjami, z uwzględnieniem ram polityki migracyjnej UA dotyczących Afryki.

Artykuł 76

Diaspora, przekazy pieniężne i zrównoważony rozwój

1. Strony zachęcają diaspory do angażowania się w zrównoważony rozwój swoich państw pochodzenia oraz wspierają je w tym. Strony współpracują na rzecz propagowania i ułatwiania inwestycji dokonywanych przez przedstawicieli diaspory oraz zakładania przez nich przedsiębiorstw jako sposobów pobudzenia rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości lokalnej w państwach pochodzenia, a także transferu wiedzy, doświadczenia i technologii.
2. Strony dążą do znaczącego ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 %, w szczególności w krajach o niskim i średnim dochodzie, oraz do wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 % zgodnie z celami uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym, współpracują na rzecz zwiększenia liczby punktów dostępu do usług przekazów pieniężnych, w szczególności na obszarach wiejskich, wspierają włączenie finansowe, w tym poprzez innowacyjne instrumenty finansowe i nowe technologie, oraz ulepszają ramy regulacyjne służące zwiększeniu zaangażowania podmiotów nietradycyjnych.
3. Strony wspierają prace instytucji, które pomagają we wdrażaniu strategii i instrumentów służących wykorzystywaniu przekazów pieniężnych i inwestycji diaspory na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Artykuł 77

Migracja nieuregulowana, przemyt migrantów i handel ludźmi

1. Strony współpracują na rzecz wyeliminowania pierwotnych przyczyn migracji nieuregulowanej i przymusowych wysiedleń oraz opracowania odpowiednich odpowiedzi na nie. Strony współpracują na rzecz wspierania państw pochodzenia za pomocą odpowiednich strategii, w tym na rzecz wspierania wzrostu gospodarczego i zrównoważonego rozwoju.
2. Strony zobowiązują się do ograniczania migracji nieuregulowanej poprzez wzmocnioną współpracę w zakresie zintegrowanego zarządzania granicami, usprawnienia gromadzenia i wymiany informacji i danych oraz wspierania współpracy policyjnej i sądowej, ze szczególnym uwzględnieniem państw pochodzenia i tranzytu przepływów migracyjnych. Strony współpracują na rzecz rozwoju i utrzymania, w stosownych przypadkach, sieci łączności w celu wspierania nadzoru morskimi i ratowania życia na morzu.
3. Strony ustanawiają i wdrażają przepisy, wzmacniają instytucje i oraz zwiększają wspólne starania w celu zwalczania handlu ludźmi, w tym w celu ochrony ofiar tego procederu i udzielania im pomocy, a także zapobiegają przemytowi migrantów i zwalczają go zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami ją uzupełniającymi, w szczególności Protokołem przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną oraz Protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi.
4. Strony współpracują na rzecz monitorowania szlaków migracji nieuregulowanej, intensyfikacji starań na szczeblu krajowym, regionalnym i międzyregionalnym oraz zwiększenia wspólnych starań na rzecz likwidacji sieci przestępczych zajmujących się przemytem migrantów i handlem ludźmi. Strony współpracują w zakresie wymiany istotnych informacji i danych wywiadowczych dotyczących szlaków przemytu migrantów i handlu ludźmi oraz sieci przestępczych, w tym w odniesieniu do sposobów działania i transakcji finansowych, w celu poprawy zbierania danych oraz wzmocnienia strategii analizy i rozpowszechniania danych. Strony zapewniają skuteczne wdrożenie odpowiednich przepisów i środków przeciwnie tym, którzy wykorzystują migrantów o nieuregulowanym statusie. Strony intensyfikują starania w zakresie prowadzenia postępowań i ścigania karnego sprawców.

5. Strony wspierają kampanie uświadamiające na temat zagrożeń związanych z migracją nieuregulowaną, wykorzystując wszystkie dostępne środki na szczeblu regionalnym, krajowym i lokalnym zgodnie z odpowiednimi strategiami i programami.

Artykuł 78

Powroty, readmisja i reintegracja

1. Strony potwierdzają swoje prawo do zawracania nielegalnie przebywających migrantów oraz potwierdzają zobowiązanie prawne każdego państwa członkowskiego Unii Europejskiej i każdego członka OACPS do readmisji własnych obywateli nielegalnie przebywających na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, bezwarunkowo i bez jakichkolwiek dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3. W tym celu Strony współpracują w zakresie powrotów i readmisji oraz zapewniają pełną ochronę i poszanowanie praw i godności jednostek, w tym w ramach każdej procedury wszczynanej w celu zawrócenia nielegalnie przebywających migrantów do ich krajów pochodzenia.

2. Każde państwo członkowskie Unii Europejskiej akceptuje powrót i readmisję swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium członka OACPS na wniosek tego państwa i bez jakichkolwiek dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do osób nieposiadających ważnego dokumentu podróży.

Każdy członek OACPS akceptuje powrót i readmisję swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej na wniosek tego państwa członkowskiego Unii Europejskiej i bez jakichkolwiek dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do osób nieposiadających ważnego dokumentu podróży.

W przypadku Unii Europejskiej zobowiązania określone w niniejszym ustępie stosuje się wyłącznie w odniesieniu do osób posiadających obywatelstwo państwa członkowskiego Unii Europejskiej. W odniesieniu do członków OACPS zobowiązania określone w niniejszym ustępie stosuje się wyłącznie w odniesieniu do osób, które uznawane są za obywateli tych państw zgodnie z ich odpowiednimi systemami prawnymi.

3. Państwa członkowskie Unii Europejskiej i członkowie OACPS bezzwłocznie rozpatrują wzajemnie składane wnioski o readmisję. Prowadzą procesy weryfikacji przy użyciu najbardziej odpowiednich i najbardziej skutecznych procedur identyfikacji w celu potwierdzenia obywatelstwa danej osoby oraz wydają odpowiednie dokumenty podróży do celów powrotu, jak określono w załączniku I. Żadne z postanowień tego załącznika nie uniemożliwia powrotu danej osoby na mocy innych formalnych lub nieformalnych uzgodnień między państwem, któremu przedłożono wniosek o readmisję a państwem składającym wniosek o readmisję.

4. Niezależnie od procedur przewidzianych w art. 101 ust. 5 części ogólnej niniejszej umowy, jeżeli jedna Strona uzna, że druga Strona nie dopełniła terminu, o którym mowa w załączniku I, zgodnie ze standardem 5.26 w rozdziale 5 załącznika 9 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, Strona ta odpowiednio powiadamia o tym drugą Stronę. Jeżeli ta druga Strona nadal nie wywiązuje się z tych zobowiązań, Strona powiadamiająca może podjąć proporcjonalne środki poczynawszy od 30 dni od powiadomienia.

5. Strony postanawiają monitorować realizację tych zobowiązań w ramach regularnego dialogu w ramach partnerstwa.

Artykuł 79

Ochrona i azyl

1. Strony zobowiązują się do zagwarantowania wysokiego poziomu ochrony i pomocy dla wysiedleńców, w tym uchodźców, osób ubiegających się o azyl i osób wewnętrznie przesiedlonych, w pełnej zgodności z prawem międzynarodowym, prawem międzynarodowym praw człowieka oraz, w stosownych przypadkach, międzynarodowym prawem uchodźczym i międzynarodowym prawem humanitarnym, w tym z podstawową zasadą non-refoulement.

2. Strony uznają, że obozy dla uchodźców powinny być wyjątkiem i w miarę możliwości środkiem tymczasowym w odpowiedzi na sytuację nadzwyczajną oraz że preferowanym rozwiązaniem powinna być trwała integracja uchodźców. Strony wzmacniają współpracę w celu ułatwienia trwałej integracji uchodźców w społecznościach przyjmujących i w krajach azylu. Strony wspierają wdrażanie ram działań na rzecz uchodźców ONZ.
 3. Strony zapewniają uchodźcom i osobom ubiegającym się o azyl możliwość korzystania z praw człowieka poprzez bezpieczny dostęp do podstawowych usług, zgodnie z zobowiązaniami międzynarodowymi.
 4. Strony zawsze zabezpieczają najlepszy interes dziecka oraz zapewniają wszystkim dzieciom-uchodźcom pełny dostęp do systemu edukacji w bezpiecznym środowisku edukacyjnym. Przy rozwiązywaniu problemów dzieci Strony stosują podejście uwzględniające aspekt płci oraz zapewniają, aby dzieci nie były uznawane za przestępców ze względu na to, że one same lub ich rodzice mają status uchodźcy, oraz aby nie stosowano wobec nich z tego względu środków karnych.
-

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU KARAIBÓW**CZĘŚĆ I****RAMY WSPÓŁPRACY****Rozdział 1****Charakter i zakres stosowania****Artykuł 1****Rzeczywiste partnerstwo**

1. Do celów niniejszego protokołu „Strony” oznaczają odpowiednie Strony związane niniejszym protokołem zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
2. Stosunki między Stronami regulują postanowienia części ogólnej niniejszej umowy oraz postanowienia niniejszego protokołu, które wzajemnie się uzupełniają i wzmacniają, zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
3. Strony postanawiają wdrożyć niniejszy protokół, przy zachowaniu komplementarności obowiązków na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, w oparciu o zasady wzajemnego szacunku i odpowiedzialności, równości i współodpowiedzialności oraz poprzez angażowanie wszystkich właściwych zainteresowanych stron. Strony wdrażają niniejszy protokół w sposób wykorzystujący głębokie więzi polityczne, gospodarcze i kulturowe łączące Strony niniejszej umowy oraz wzmacniający te więzi.
4. Strony wspierają procesy integracji i współpracy regionalnej, intensyfikują starania na rzecz multilateralizmu i międzynarodowego porządku opartego na zasadach oraz opracowują i wdrażają wielowymiarowe i spójne polityki i środki służące rozwijaniu wszystkich wymiarów zrównoważonego rozwoju, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki i odpowiednie umowy międzynarodowe.

Artykuł 2**Priorytety strategiczne**

1. Strony potwierdzają szeroki i wszechstronny charakter partnerstwa regionalnego z regionem Karaibów oraz postanawiają, że priorytetami strategicznymi niniejszego protokołu są między innymi:
 - a) wzmocnienie ich partnerstwa politycznego, opartego na regularnym i skutecznym dialogu oraz wspieraniu wspólnych interesów;
 - b) pogłębianie stosunków gospodarczych, wspieranie transformacji i dywersyfikacji oraz wspieranie zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu poprzez handel, inwestycje, rozwój sektora prywatnego i zrównoważone uprzemysłowienie;
 - c) poprawa zrównoważonego rozwoju środowiska i odporności na zmiany klimatu, dążenie do zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi oraz wzmocnienie zarządzania łańcuchami żywnościowymi;
 - d) budowanie sprzyjających włączeniu społecznemu, pokojowych i bezpiecznych społeczeństw, ze szczególnym naciskiem na postępy w zakresie praw człowieka, równości płci, sprawiedliwości i sprawowania rządów, w tym zarządzania finansowego, oraz bezpieczeństwa obywateli;

- e) inwestowanie w rozwój społeczny, walka z ubóstwem i rosnącymi nierównościami, wykorzystywanie korzyści płynących z migracji, wykorzystywanie wiedzy, umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i inwestycji diaspory oraz zapewnianie, aby nikt nie pozostał w tyle.
2. Strony zwracają szczególną uwagę na Haiti jako jedyny kraj najsłabiej rozwinięty w regionie Karaibów, z myślą o eliminowaniu problemów strukturalnych tego państwa, wspierając jednocześnie konsolidację jego instytucji, poprawę sprawowania rządów oraz zmniejszanie ubóstwa i nierówności społecznych.

Artykuł 3

Multilateralizm i tworzenie sojuszy

1. Strony potwierdzają swoje zdecydowane zaangażowanie na rzecz multilateralizmu. Strony wzmacniają współpracę oraz, w stosownych przypadkach, ustalają wspólne stanowiska w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz innych organizacji i forów międzynarodowych i regionalnych.
2. Strony wzmacniają dialog i konsultacje w celu tworzenia strategicznych sojuszy w zakresie globalnych kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w tym zmiany klimatu, zarządzania oceanami, zrównoważonego rozwoju, rozwoju społecznego, praw człowieka oraz kwestii związanych z pokojem i bezpieczeństwem oraz zapobieganiem konfliktom i ich rozwiązywaniem. Strony współpracują na rzecz rozwiązywania problemów małych rozwijających się państw wyspiarskich w odpowiednich globalnych ramach polityki.
3. Strony zobowiązują się do podpisania lub ratyfikacji kluczowych odpowiednich i mających zastosowanie międzynarodowych umów i konwencji lub przystąpienia do nich, stosownie do przypadku, a także do ich wdrożenia.

Artykuł 4

Integracja i współpraca regionalna

1. Strony wspierają integrację i współpracę w regionie Karaibów jako ważny sposób osiągnięcia pokoju i dobrobytu, budowania zrównoważonych i odpornych gospodarek i społeczeństw oraz zwiększania konkurencyjności na rynkach międzynarodowych. Strony wspierają ustanawianie i wzmacnianie uzupełniających polityk wewnętrznych i zdolności, przyczyniając się w ten sposób do wspierania stabilności, spójności i dobrobytu w regionie Karaibów.
2. Strony postanawiają dążyć do powszechnego uznania Karaibów za strefę pokoju. Strony wspierają również zrównoważony rozwój Morza Karaibskiego w świetle jego roli jako czynnika wspomagającego integrację i współpracę regionalną w regionie Karaibów.
3. Strony wzmacniają współpracę z organizacjami integracji regionalnej oraz krajami i terytoriami, które mają te same wartości oraz są chętne i zdolne do wspierania realizacji wspólnych celów, a także przyczyniają się do gospodarczego, społecznego i politycznego rozwoju regionu Karaibów jako całości. W stosownych przypadkach Strony wspierają opracowanie podejść regionalnych do kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w tym wspólnie z szeroko rozumianym regionem Karaibów i Ameryki Łacińskiej.

Rozdział 2

Podmioty i procesy

Artykuł 5

Postanowienia instytucjonalne

1. W niniejszym protokole przewidziano następujące instytucje ustanowione na mocy niniejszego protokołu, których skład i funkcje określono w części ogólnej niniejszej umowy:
- a) Rada Ministrów Karaiby-UE;
 - b) Wspólny Komitet Karaiby-UE;
 - c) Zgromadzenie Parlamentarne Karaiby-UE.

2. Strony mogą zdecydować o zwoływaniu posiedzeń na szczeblu szefów państw lub rządów w celu nadania partnerstwu Karaiby–UE strategicznego kierunku politycznego oraz w celu sprawowania nadzoru.

Artykuł 6

Kraje i terytoria zamorskie oraz regiony najbardziej oddalone w regionie Karaibów

1. Strony wzmacniają ściśle i historyczne więzi gospodarcze, kulturowe i międzyludzkie między członkami OACPS regionu Karaibów a krajami i terytoriami zamorskim stowarzyszonymi z UE oraz regionami najbardziej oddalonymi UE. Strony ułatwiają udział krajów i terytoriów zamorskich stowarzyszonych z UE oraz regionów najbardziej oddalonych UE w procesach integracji i współpracy regionalnej, a także – w stosownych przypadkach – w organizacjach regionalnych, w szczególności w dziedzinach takich jak handel, inwestycje i współpraca gospodarcza, rozwój sektora prywatnego, energia, konektywność i cyfryzacja, rozwój społeczny oraz zmiana klimatu, zrównoważony rozwój środowiska, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i turystyka.
2. Strony postanawiają przyznać krajom i terytoriom zamorskim w regionie Karaibów rolę obserwatorów we wspólnych instytucjach ustanowionych na mocy niniejszego protokołu.

Artykuł 7

Konsultacje z zainteresowanymi stronami

Strony ustanawiają i rozwijają mechanizmy konsultacji i dialogu ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym z władzami lokalnymi oraz przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, w celu informowania ich, doradzania im i konsultacji z nimi oraz w celu zbierania od nich informacji na potrzeby procesów politycznych i wdrażania niniejszego protokołu. Konsultacje i dialog prowadzone są w celu zapewniania informacji na potrzeby posiedzeń Rady Ministrów Karaiby–UE.

Artykuł 8

Wdrażanie i monitorowanie

1. Strony realizują swoje zobowiązania na najbardziej właściwym szczeblu, zgodnie ze swoimi ramami polityki. Strony opracowują i stosują środki mające na celu maksymalizację wpływu wdrożenia niniejszego protokołu oraz wzmacnianie zaangażowania wszystkich zainteresowanych stron.
2. Strony monitorują niniejszy protokół oraz dokonują jego przeglądu w celu zapewnienia, aby jego wdrożenie było w pełni zgodne z zasadą rzeczywistego partnerstwa i jego priorytetami strategicznymi. Strony mogą dokonywać regularnego przeglądu protokołu oraz, za obopólną zgodą, rozszerzać jego zakres stosowania, w szczególności na nowe obszary zaangażowania, zgodnie z procedurą określoną w art. 99 części ogólnej niniejszej umowy.

CZĘŚĆ II

KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I

Zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 9

Strony wspierają zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu poprzez transformację i dywersyfikację gospodarczą, zwiększenie odporności gospodarczej, rozwijanie integracji i współpracy regionalnej, wzmacnianie stosunków gospodarczych i handlowych oraz usprawnianie przejścia ku pełnemu zatrudnieniu i godnej pracy dla wszystkich. Strony współpracują na rzecz ułatwienia większych przepływów handlowych i inwestycyjnych poprzez poprawę stabilności makroekonomicznej i finansowej oraz otoczenia biznesowego, na rzecz wspierania transformacji cyfrowej, przyspieszenia rozwoju sektora prywatnego i uprzemysłowienia oraz na rzecz wspierania gospodarek niskoemisyjnych i odpornych na zmianę klimatu, zapewniając, aby wszyscy ludzie korzystali z odblokowanych możliwości rynkowych. Strony przestrzegają praw człowieka i podstawowych norm pracy oraz chronią je, w tym w drodze dialogu społecznego, promują zrównoważony rozwój środowiska oraz wspierają wspólny dobrobyt. Strony postanawiają skoncentrować starania na kluczowych i powstających sektorach gospodarki, które mają efekt mnożnikowy w zakresie zrównoważonego wzrostu gospodarczego, tworzenia wartości dodanej i miejsc pracy oraz eliminacji ubóstwa.

Rozdział 1

Ogólne ramy gospodarcze

Artykuł 10

Czynniki rozwoju gospodarczego

1. Strony poprawiają stabilność makroekonomiczną i finansową, wzmacniają zarządzanie finansami publicznymi oraz dążą do zdolności do obsługi długu publicznego. Strony wspierają integrację i współpracę gospodarczą w regionie Karaibów, aby umożliwić państwom korzystanie z głębszego włączenia do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości. Strony harmonizują i upraszczają przepisy i procesy dotyczące działalności gospodarczej, przyjmują racjonalną politykę konkurencji, w tym przejrzystość w kwestii dotacji publicznych, oraz zapewniają skuteczne i przewidywalne systemy podatkowe, w tym na poziomie wewnątrzregionalnym.
2. Strony tworzą wspierające otoczenie prawne, zwiększają skuteczność administracji publicznych i systemów sądowych, poprawiają klimat biznesowy poprzez reformę wymogów regulacyjnych, zwiększają dostęp do finansowania oraz zapewniają ochronę praw do użytkowania gruntów i praw własności oraz praw własności intelektualnej.
3. Strony wspierają polityki zwiększające znaczenie, efektywność i skuteczność rynków pracy oraz wspierają mobilność pracowników, w tym jej wymiar wewnątrzregionalny. Strony wspierają edukację o wysokiej jakości i rozwój umiejętności oraz rozwijają odpowiednie kształcenie i szkolenie techniczne i zawodowe. Strony zapewniają, aby postępy w zakresie kapitału ludzkiego były dostosowane do potrzeb i możliwości rynków pracy oraz aby były wzmacniane przez zaangażowanie sektora prywatnego.
4. Strony wspierają rozwój kluczowej infrastruktury, takiej jak infrastruktura energetyczna, transportowa, wodna i sanitarna, oraz łączności cyfrowej. Strony współpracują na rzecz wykorzystywania możliwości wynikających z rozwoju technologii i z gospodarki cyfrowej, w tym w obszarze sztucznej inteligencji.
5. Strony współpracują na rzecz poprawy dostępu do finansowania, w szczególności dla mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), w tym poprzez regulowane usługi bankowe i pozabankowe. Strony rozwijają i ulepszają cyfrowe usługi finansowe, w tym poprzez wzmocnioną współpracę we wdrażaniu uzgodnionych norm międzynarodowych oraz zapewnienie skutecznych i wiarygodnych rynków, ochrony konsumentów oraz lepszego dostępu do mobilnych usług finansowych.
6. Strony zwalczają wszystkie formy zanieczyszczeń wynikających z działalności gospodarczej, w tym poprzez jasne określenie odpowiedzialności i przypisanie jej podmiotom branżowym i gospodarczym w całym łańcuchu dostaw w oparciu o zasadę rozszerzonej odpowiedzialności producenta i zasadę „zanieczyszczający płaci”. Strony wspierają inicjatywy na rzecz ekologicznego wzrostu, bardziej efektywne wykorzystanie zasobów oraz przyjmowanie czystych i racjonalnych ekologicznie technologii i procesów przemysłowych.
7. Strony rozwijają gospodarkę o obiegu zamkniętym, wspierając zrównoważoną konsumpcję i produkcję zasobów, w tym poprzez wzmacnianie zdolności naukowych i technicznych, wprowadzanie norm, wymianę najlepszych praktyk oraz racjonalizację nieefektywnych dopłat do paliw kopalnych.
8. Strony wspierają rejestrację i ochronę oznaczeń geograficznych oraz podejmują działania wspierające szersze wykorzystanie technologii i innowacji do tworzenia większej wartości w regionalnych i globalnych łańcuchach wartości.

Artykuł 11

Inwestycje

1. Strony zobowiązują się do pobudzania inwestycji publicznych i prywatnych, w szczególności w sektorach oferujących wartość dodaną, mających duży potencjał tworzenia trwałych miejsc pracy i wysokiego wzrostu gospodarczego.

2. Strony harmonizują i usprawniają przepisy, procedury i wymogi związane z inwestycjami. W tym celu traktują priorytetowo szczególne potrzeby MMŚP. Strony wspierają opracowywanie regionalnych polityk, strategii i narzędzi inwestycyjnych.
3. Strony zachęcają do inwestycji oraz ułatwiają inwestycje w regionie Karaibów, w tym poprzez wzmacnianie środków ułatwiających prowadzenie działalności gospodarczej. Ponadto Strony wspierają inwestycje, zwiększając przejrzystość w zakresie możliwości rynkowych oraz warunków i procedur związanych z inwestycjami, a także poprawiają informowanie inwestorów i zwiększanie ich świadomości w tym zakresie. Strony ułatwiają wzmacnianie analizy technicznej i umiejętności w zakresie tendencji gospodarczych i zarządzania ryzykiem w odniesieniu do inwestycji.
4. Strony wykorzystują w sposób strategiczny finanse publiczne do wzmocnienia mechanizmów i instrumentów inwestycyjnych oraz pozyskania dodatkowych inwestycji publicznych i prywatnych, w tym poprzez finansowanie mieszane (ang. *blended*), gwarancje i inne innowacyjne instrumenty finansowe, uwzględniając jednocześnie długookresową zdolność do obsługi długu.

Artykuł 12

Rozwój sektora prywatnego i uprzemysłowienie

1. Strony wspierają rozwój sektora prywatnego i zrównoważone uprzemysłowienie oraz opracowują polityki mające na celu zwiększenie poziomu przedsiębiorczości, dywersyfikacji i produktywności. Ponadto Strony wspierają konkurencyjność przedsiębiorstw, poprzez zapewnienie między innymi zwiększonej zdolności do zapewnienia zgodności z odpowiednimi normami międzynarodowymi, wzmocnione środki innowacyjne oraz lepszy dostęp do innowacyjnych instrumentów finansowych. Strony wspierają zdolności instytucjonalne do wnoszenia wkładu w kształtowanie polityki handlowej i gospodarczej.
2. Strony traktują priorytetowo rozwój przedsiębiorczości kobiet i młodzieży, w szczególności poprzez rozwijanie ukierunkowanego wsparcia i szkoleń w zakresie działalności gospodarczej, oraz dostęp do przystępnych cenowo i niezawodnych technologii oraz finansowania.
3. Strony wspierają wzrost i konkurencyjność MMŚP, wspierają regionalny rozwój biznesu oraz ułatwiają kontakty między podmiotami gospodarczymi z Karaibów i UE.
4. Strony zwracają szczególną uwagę na sektor nieformalny oraz na przekształcanie nieformalnych działalności gospodarczych w formalne, w tym poprzez ukierunkowane wsparcie rozwoju biznesu.
5. Strony wspierają oraz ułatwiają tworzenie i wzmacnianie regionalnych organizacji handlowych i samorządów zawodowych sektora prywatnego, między innymi poprzez podnoszenie zdolności technicznych, badawczych, instytucjonalnych oraz w zakresie rzecznictwa politycznego.
6. Strony pobudzają transformację cyfrową oraz wspierają inicjatywy w zakresie badań, rozwoju i innowacji w kluczowych sektorach gospodarki, w tym poprzez zwiększanie powiązania między przemysłem, instytucjami badawczymi i akademickimi, w celu zwiększenia wolumenu produktów wysokiej wartości, zwiększenia konkurencyjności i rozwijania nowych rynków.
7. Strony propagują szersze wykorzystywanie partnerstw publiczno-prywatnych jako sposobu mobilizacji kapitału wewnętrznego i zagranicznego.
8. Strony wspierają bardziej efektywne wykorzystanie zasobów oraz przyjęcie czystszych i bardziej racjonalnych ekologicznie technologii i procesów przemysłowych.
9. Strony wspierają rozwój przemysłu w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Strony przyjmują ukierunkowane strategie polityczne mające na celu ułatwienie rozwoju przemysłowego oraz stworzenie możliwości przemysłowych, w szczególności poprzez tworzenie powiązań i podejmowanie działań wnoszących wartość dodaną. Strony opracowują i wdrażają zrównoważone krajowe i regionalne polityki przemysłowe w celu zwiększenia konkurencyjności sektora prywatnego, w szczególności w zakresie produkcji z wykorzystaniem średnio zaawansowanych i zaawansowanych technologii oraz wywozu. Strony wspierają i ułatwiają rozwój odpowiednich technologii w celu przyspieszenia dywersyfikacji swoich gospodarek w kierunku produktów przemysłowych o wysokiej wartości.
10. Strony wspierają stosowanie na szerszą skalę swoich własnych walut w transakcjach międzynarodowych.

Artykuł 13

Współpraca handlowa

1. Strony wspierają procesy integracji i współpracy regionalnej w regionie Karaibów, w tym poprzez większe ułatwienia w handlu i harmonizację przepisów, aby umożliwić państwom i podmiotom gospodarczym czerpanie korzyści z prowadzenia wymiany handlowej z ich sąsiadami oraz wspierać ich włączanie w kluczowe regionalne i globalne łańcuchy wartości. Strony podejmują konkretne działania na rzecz wspierania rozwoju Jednolitego Rynku i Gospodarki CARICOM (CSME) oraz unii gospodarczej Organizacji Państw Wschodniokaraibskich (OECS).
2. Strony wspierają wdrażanie Umowy o partnerstwie gospodarczym między państwami CARIFORUM, z jednej strony, a Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi, z drugiej strony (UPG CARIFORUM–UE) w celu zwiększenia jej skuteczności jako narzędzia wspierania zrównoważonego rozwoju oraz w celu zapewnienia jej przydatności w handlu. W tym celu Strony współpracują na rzecz wzmocnienia mechanizmów, procedur i instytucji, aby zwiększyć krajowe i regionalne zdolności produkcyjne i regulacyjne. Strony współpracują również na rzecz ustanowienia odpowiednich polityk wsparcia, aby ułatwić zwiększenie przepływów handlowych, w tym poprzez wzmocnienie produkcji i przedsiębiorczości, zapewnienie wysokiej jakości infrastruktury, poszerzenie cyfrowych ram wsparcia, zwiększenie inwestycji w sektorach wnoszących wartość dodaną oraz rozwój skutecznego handlu elektronicznego.
3. Strony wspierają handel w szeroko rozumianym regionie Karaibów, w tym w krajach i terytoriach zamorskich stowarzyszonych z UE i na innych terytoriach, jako sposób wspierania zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.
4. Strony wspierają wdrażanie Porozumienia o ułatwieniach w handlu WTO oraz ułatwiają handel, między innymi poprzez przyjmowanie środków wsparcia w celu zmniejszenia zarówno kosztów handlu, jak i obciążeń finansowych i regulacyjnych MMŚP.
5. Strony dążą do innowacyjnego, specjalnego i zróżnicowanego traktowania w ramach nowych wielostronnych lub dwustronnych umów handlowych, w zależności od przypadku, na przykład zapewniając, aby elastyczność zobowiązań handlowych odzwierciedlała wykazane potrzeby w zakresie zdolności wdrażania.

Rozdział 2

Priorytetowe sektory gospodarki

Artykuł 14

Usługi

1. Strony zwiększają zdolności regulacyjne i produkcyjne kluczowych podsektorów usług, między innymi poprzez rozwijanie polityk sektorowych, ram ustawodawczych oraz krajowych i regionalnych zdolności regulacyjnych, aby umożliwić usługodawcom wykorzystanie możliwości rynkowych w ramach UPG CARIFORUM–UE, Jednolitego Rynku i Gospodarki CARICOM, Organizacji Państw Wschodniokaraibskich oraz innych wewnątrz karaibskich porozumień regionalnych. Strony zwracają szczególną uwagę na usługi świadczone w ramach zawodów regulowanych, usługi konferencyjne, przetwarzania danych, rekreacyjne, branżę kultury i branżę kreatywną, oraz usługi sportowe, edukacyjne, finansowe, komunikacyjne, audiowizualne, transportowe, środowiskowe i turystyczne.
2. Strony opracowują strategie i odpowiednie polityki w celu poprawy dostępu do finansowania handlu i usług finansowych. Strony zwiększają również zdolności zbierania, przechowywania, rozpowszechniania i analizowania danych i statystyk dotyczących handlu usługami.
3. Strony współpracują na rzecz wspierania i wzmacniania roli usług w konkurencyjności handlu oraz pogłębiania łańcuchów wartości, między innymi poprzez wspieranie innowacji w dziedzinie produkcji związanej z usługami oraz zwiększanie roli usług jako wkładu w produkcję towarów.
4. Strony wspierają zwiększanie zdolności regionalnych samorządów zawodowych do wnoszenia wkładu w negocjowanie i skuteczne propagowanie umów o wzajemnym uznawaniu.

Artykuł 15

Niebieska gospodarka

1. Strony wspierają rozwój zrównoważonych i innowacyjnych niebieskich gospodarek. W tym zakresie Strony starają się zachować równowagę między wzrostem gospodarczym i tworzeniem godnych miejsc pracy a większym bezpieczeństwem żywnościowym i żywieniowym, lepszymi źródłami utrzymania, sprawiedliwością społeczną i wzmocnionymi ekosystemami morskimi, przy jednoczesnym ograniczeniu ryzyka środowiskowego i szkodliwego wpływu na środowisko. Strony wspierają stosowanie podejścia ostrożnościowego i opartego na dowodach naukowych w odniesieniu do zachowania i ochrony ekosystemów morskich i różnorodności biologicznej oraz zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych. Strony wspierają inwestycje wewnętrzne i zagraniczne oraz rozwijają niezbędne ramy regulacyjne i infrastrukturę w celu wspierania działalności związanej z niebieską gospodarką. Strony wspierają również współpracę dwustronną i wielostronną na rzecz wspierania rozwoju zrównoważonych i innowacyjnych niebieskich gospodarek.
2. Strony wzmacniają zrównoważony rozwój rybołówstwa poprzez wspieranie zrównoważonych łańcuchów wartości w sektorze rybołówstwa oraz budowanie lokalnych zdolności przetwarzania produktów rybołówstwa i spełnianie wymogów regulacyjnych rynków międzynarodowych, uwzględniając potrzeby rybołówstwa łodziowego oraz zapewniając rybakom i pracownikom bezpieczne, zdrowe i godne warunki pracy.
3. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonej akwakultury, w tym marikultury, poprzez skuteczne planowanie przestrzenne, stosowanie podejścia ekosystemowego oraz zapewnianie bardziej wyrównanych warunków działania dla inwestorów, przy jednoczesnym zapewnieniu reakcji na obawy społeczności lokalnych.
4. Strony wykorzystują możliwości w obszarze biotechnologii morskiej, między innymi poprzez wspieranie badań naukowych, wspieranie współpracy między środowiskiem akademickim, podmiotami gospodarczymi i decydentami, wspieranie transferu technologii oraz zmniejszanie utrudnień technicznych w celu ułatwienia dostępu inwestorom, unikając jednocześnie zagrożeń dla środowiska morskiego.

Artykuł 16

Rolnictwo

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia i dywersyfikacji zrównoważonej produkcji rolnej oraz wydajności rolnictwa w celu zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego, poprawy źródeł utrzymania, tworzenia godnych miejsc pracy oraz zwiększenia dochodów dzięki dostępowi do rynków regionalnych i międzynarodowych. Strony wzmacniają praktyki rolnicze odporne na zmianę klimatu, w szczególności w małych gospodarstwach, propagują zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i usługami ekosystemowymi oraz ich efektywne wykorzystanie, a także eliminują zachęty, które prowadzą do niezrównoważonej produkcji.
2. Strony wzmacniają krajowe i regionalne badania naukowe, szkolenia, naukę i innowacje w zakresie inteligentnego rolnictwa.
3. Strony pobudzają inwestycje w sektorze rolno-spożywczym i rozwijają go oraz ustanawiają przepisy i uregulowania służące wspieraniu wzrostu inwestycji w tym sektorze. Strony współpracują na rzecz poprawy możliwości producentów, przetwórców i eksporterów w zakresie dostępu do rynków i uzyskania większej wartości w lokalnych, regionalnych i globalnych łańcuchach wartości, w tym poprzez propagowanie szerszego wykorzystania technologii i innowacji, zwiększanie zdolności do pokonywania barier pozataryfowych, w szczególności barier technicznych w handlu oraz norm sanitarnych i fitosanitarnych, a także upowszechnianie sprawiedliwego handlu i programów ekologicznych w celu tworzenia wartości dodanej w przetwórstwie rolnym.
4. Strony zapewniają kobietom równe prawa do ziemi i prawa do spadku oraz poprawiają ich dostęp do finansowania i rynków, a także do usług wsparcia i doradztwa rolniczego. Strony wspierają również przedsiębiorczość młodzieży, w tym poprzez zapewnienie ukierunkowanych usług oświatowych, technologii i finansowania.

*Artykuł 17***Przemysł wydobywczy**

1. Strony upowszechniają sprawiedliwy i niedyskryminujący dostęp do zrównoważonego wydobycia minerałów i surowców oraz handlu nimi, z pełnym poszanowaniem suwerenności państw nad zasobami naturalnymi oraz przestrzegając praw społeczności, na które ma to wpływ. Strony wspierają sprawiedliwy podział zasobów oraz zwalczają nielegalną eksploatację zasobów mineralnych za pomocą krajowych, regionalnych i międzynarodowych środków prawnych.
2. Strony propagują przejrzystość, odpowiedzialność i odpowiedzialne zarządzanie w przemyśle wydobywczym zgodnie z Inicjatywą przejrzystości w branżach wydobywczych oraz innymi odpowiednimi zobowiązaniami regionalnymi i międzynarodowymi.
3. Strony wzmacniają społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw i odpowiedzialne prowadzenie działalności gospodarczej w całym łańcuchu wartości, w tym poprzez opracowanie i wdrożenie odpowiednich przepisów, w stosownych przypadkach, z uwzględnieniem odpowiednich norm międzynarodowych.

*Artykuł 18***Zrównoważona energia**

1. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego, zapewnienia dostępu do zrównoważonej energii dla wszystkich, w tym konsumentom najbardziej wrażliwym i kluczowym sektorom gospodarki, oraz budowania odporności infrastruktury energetycznej w celu poprawy dostępności, stabilności dostaw i przystępności cenowej czystej energii.
2. Strony ułatwiają funkcjonowanie otwartych i przejrzystych rynków energii napędzających zrównoważone inwestycje sprzyjające włączeniu społecznemu, w szczególności inwestycje w produkcję, kogenerację, przesył i dystrybucję energii ze źródeł odnawialnych oraz efektywność energetyczną. Strony współpracują w zakresie wzmacniania przedsiębiorczości w tym sektorze.
3. Strony współpracują na rzecz zwiększenia inwestycji publicznych i prywatnych w energię odnawialną i efektywność energetyczną, zwracając uwagę na opracowanie i wdrożenie odpowiednich krajowych i regionalnych inicjatyw na rzecz energii oraz wspierających systemów infrastruktury służącej zapewnianiu jakości.
4. Strony wspierają efektywność energetyczną i oszczędność energii na wszystkich etapach łańcucha energetycznego, od produkcji po zużycie.
5. Strony współpracują na rzecz ustanowienia i wzmocnienia skutecznych połączeń międzysystemowych oraz na rzecz wspierania transformacji energetycznej regionu Karaibów poprzez opracowywanie i wykorzystywanie czystych, zróżnicowanych, opłacalnych i zrównoważonych technologii energetycznych, w tym technologii w zakresie energii odnawialnej i niskoemisyjnych technologii energetycznych, na rzecz upowszechniania transferu technologii oraz na rzecz rozwoju potencjału ludzkiego i zdolności technicznych oraz badań naukowych i innowacji.

*Artykuł 19***Konektywność**

1. Strony wzmacniają zrównoważoną, kompleksową wewnątrzregionalną wzajemną łączność, opartą na zasadach. Strony współpracują na rzecz poprawy połączeń transportowych oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) i infrastruktury cyfrowej w sposób odporny i zrównoważony. Strony dążą do tworzenia możliwości gospodarczych, między innymi poprzez wzmacnianie zdolności technicznych i potencjału ludzkiego kluczowych podmiotów.
2. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonego transportu wysokiej jakości oraz powiązanych systemów infrastruktury, ułatwiając tym samym i usprawniając przepływ osób, w tym osób o ograniczonej możliwości poruszania się, oraz towarów. Strony dążą do zapewnienia lepszego dostępu do infrastruktury transportu wiejskiego, miejskiego, lotniczego, morskiego, śródlądowego, kolejowego i drogowego, w tym poprzez rozwój i wspieranie współpracy wewnątrzregionalnej w całym regionie Karaibów.

3. Strony pobudzają inwestycje w sektorze transportu oraz poprawiają ogólne zarządzanie tym sektorem, w tym poprzez eliminowanie ograniczenia przepustowości oraz opracowanie i wdrażanie skutecznych przepisów sprzyjających uczciwej konkurencji w ramach poszczególnych rodzajów transportu i pomiędzy nimi.
4. Strony zwiększają dostęp do otwartych, przystępnych cenowo i bezpiecznych ICT dla wszystkich, w tym poprzez wspieranie ukierunkowanych inwestycji. Strony rozwijają niezbędne ramy ustawodawcze i instytucje regulacyjne służące udzielaniu licencji usługodawcom, wspieraniu zachowań konkurencyjnych, zapewnianiu sprawiedliwego traktowania konsumentów oraz wspieraniu ochrony danych i konsumentów.
5. Strony zwiększają dostęp do otwartej, przystępnej cenowo, bezpiecznej i niezawodnej konektywności sieci szerokopasmowych dla wszystkich oraz rozwijają infrastrukturę cyfrową, w tym poprzez modernizację kabli podmorskich oraz stosowanie innych nowoczesnych technologii transmisyjnych. Strony opracowują ramy polityki i ramy regulacyjne służące ułatwieniu skutecznego udzielania licencji usługodawcom, wspierania zachowań konkurencyjnych oraz zapewniania sprawiedliwego traktowania i ochrony konsumentów, a także zapewnieniu poufności komunikacji i ochronie praw osób w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych.
6. Strony wspierają ustanowienie regionalnej gospodarki cyfrowej w celu tworzenia godnych miejsc pracy i rozwoju gospodarczego poprzez tworzenie sprzyjających ram regulacyjnych służących wspieraniu przedsiębiorczości cyfrowej, mobilizowaniu inwestycji i ułatwianiu sektorowi prywatnemu pobudzania transformacji cyfrowej. Strony współpracują na rzecz wyeliminowania zbędnych barier, opracowania platform zaufania elektronicznego i podpisu elektronicznego w celu wspierania rozwoju handlu, wspierania powstawania nowych produktów, wspierania opracowywania i stosowania odpowiednich norm międzynarodowych, otwartych danych oraz zapewniania postępów w ochronie konsumentów i danych osobowych.

Artykuł 20

Turystyka

1. Strony współpracują na rzecz wspierania wyważonego i zrównoważonego rozwoju turystyki, aby wspierać rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony zapewniają uwzględnienie aspektów środowiskowych, kulturowych i społecznych, a także zrównoważone użytkowanie i zachowanie różnorodności biologicznej i innych zasobów naturalnych w planowaniu i rozwoju polityki turystycznej.
2. Strony pobudzają inwestycje mające na celu wspieranie i rozwój produktów i usług turystycznych, a tym samym tworzenie godnych miejsc pracy, poprzez zawiązywanie innowacyjnych partnerstw z najważniejszymi podmiotami gospodarczymi, inwestowanie w rozwój kapitału ludzkiego i marketing oraz ułatwianie kontaktów między przedsiębiorstwami w celu zwiększenia konkurencyjności i poprawy standardów usług. W tym zakresie Strony postanawiają zwracać szczególną uwagę na MMŚP.
3. Strony wzmacniają powiązania między sektorem turystyki a innymi odpowiednimi sektorami gospodarki, w szczególności rolnictwem, przemysłem wytwórczym, niebieską gospodarką i transportem. Strony mobilizują inwestycje w zrównoważoną energię, podstawową infrastrukturę i usługi, technologie cyfrowe, statystykę i rozwój społeczny w celu zwiększenia konkurencyjności i zrównoważoności branży turystycznej.
4. Strony podejmują działania na rzecz czerpania jak największych korzyści społeczno-gospodarczych z turystyki. Strony wzmacniają ochronę i promowanie dziedzictwa kulturowego i zasobów naturalnych oraz wspierają wszystkie innowacyjne formy turystyki, z jednoczesnym poszanowaniem integralności i interesów ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych, maksymalizując przy tym ich zaangażowanie w proces rozwoju turystyki.

Artykuł 21

Badania naukowe, innowacje i technologia

1. Strony współpracują w zakresie nauki, badań naukowych, innowacji i rozwoju technologicznego w celu wspierania dywersyfikacji gospodarczej, wspierania rozwoju społecznego i gospodarczego, poprawy konkurencyjności regionalnej oraz ułatwiania powstawania gospodarki cyfrowej sprzyjającej włączeniu społecznemu. Strony rozwijają wzajemne połączenia i interoperacyjność sieci badawczych oraz infrastruktury i usług w zakresie obliczeń i danych naukowych, a także wspierają taki rozwój w swoim kontekście regionalnym.

2. Strony wspierają rozwój zdolności, infrastruktury i obiektów badawczych, publikacji oraz danych naukowych. Strony propagują i wspierają innowacyjne programy szkoleń i mobilności dla kadry akademickiej i naukowców. Strony zwiększają zdolność instytucji szkolnictwa wyższego do skutecznej współpracy w dziedzinie badań naukowych oraz innowacji naukowych i technologicznych, w tym poprzez zapewnianie dostępu do programów wymiany akademickiej. Strony ułatwiają współpracę między administracjami publicznymi, instytucjami akademickimi i przedsiębiorstwami. Strony promują otwarte dane oraz wspierają innowacje w celu zapewnienia postępów gospodarczych i w celu dążenia do osiągnięcia doskonałości naukowej przynoszącej wzajemne korzyści.
3. Strony wspierają rozwój gospodarek opartych na wiedzy oraz sprzyjających włączeniu społecznemu społeczeństw cyfrowych. Strony wspierają ochronę i wykorzystywanie tradycyjnej wiedzy, różnorodność biologiczną oraz zrównoważone zarządzanie innymi zasobami naturalnymi, a także transfer technologii i wiedzy specjalistycznej.
4. Strony współpracują w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowania i usługi globalnych systemów nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, obserwacja Ziemi i nauki o Ziemi, w szczególności w zakresie wykorzystywania mechanizmów wczesnego ostrzegania i nadzoru.

Artykuł 22

Branża kultury i branża kreatywna

1. Strony wspierają branżę kultury i branżę kreatywną jako czynniki napędzające zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy oraz tworzenie godnych miejsc pracy. Strony przyjmują między innymi środki na rzecz wsparcia kreatywnego rozwoju oraz digitalizacji spektakli i produkcji artystycznych. Strony wymieniają się najlepszymi praktykami w zakresie wspierania rozwoju kulturalnego i przedsiębiorczości w dziedzinie kultury.
2. Strony wspierają zrównoważony rozwój poprzez poprawę wymiany kulturalnej, wspieranie koprodukcji, wspólnych inicjatyw kulturalnych i kreatywnych oraz zwiększanie mobilności osób zawodowo związanych z kulturą i pracą twórczą oraz specjalistów w powiązanych dziedzinach edukacji. Strony wspierają obieg dzieł sztuki zgodny z obowiązującymi konwencjami międzynarodowymi.
3. Strony wspierają dialog międzykulturowy wśród młodzieży, organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz jednostek z UE i regionu Karaibów.

Artykuł 23

Produkcja

1. Strony współpracują na rzecz wspierania zrównoważonej produkcji w celu pogłębiania wartości dodanej, szczególnie w dziedzinie wywozu produktów zaawansowanych technologicznie, w celu ułatwiania większej dywersyfikacji oraz w celu maksymalizacji potencjału w zakresie powiązań w tył łańcucha z kluczowymi sektorami gospodarki, takimi jak rolnictwo, niebieska gospodarka, przemysł wydobywczy i usługi.
2. Strony opracowują polityki służące przyciągnięciu do przemysłu wytwórczego bezpośrednich inwestycji wewnętrznych i zagranicznych. Strony wspierają ułatwienia dla przedsiębiorstw w celu rozwoju współpracy partnerskiej, pogłębiania partnerstw handlowych oraz rozwoju ośrodków, ekosystemów i sieci przemysłowych.
3. Strony współpracują na rzecz opracowania środków mających na celu zwiększenie konkurencyjności przemysłu wytwórczego poprzez poprawę zdolności produkcyjnej oraz rozwiązanie problemów takich jak niedobór wykwalifikowanej siły roboczej, deficyty logistyczne i infrastrukturalne oraz ograniczony dostęp do finansowania i analizy rynkowej. Strony wspierają badania naukowe i innowacje, rozwój i stosowanie kluczowych technologii wspomagających oraz wzmacniają powiązania między przemysłem a instytucjami badawczymi i akademickimi.
4. Strony wspierają zwiększenie handlu wyrobami gotowymi, między innymi poprzez zapewnienie lepszych powiązań z rynkami eksportowymi, zwiększonego potencjału regulacyjnego w zakresie handlu, ułatwień w handlu oraz poprawy zdolności do zapewnienia zgodności z odpowiednimi normami międzynarodowymi w zakresie pracy i środowiska.

Artykuł 24

Międzynarodowe usługi biznesowe i finansowe

Strony pracują nad rozwojem opartego na zasadach sektora międzynarodowych usług biznesowych i finansowych w regionie Karaibów, między innymi wspierając ukierunkowaną współpracę zmierzającą do wzmocnienia ram regulacyjnych w regionie Karaibów, aby zapewnić zgodność z normami uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym, opracować odpowiednie polityki sektorowe, poprawić rozwój umiejętności oraz zwiększyć wykorzystanie technologii i cyfryzacji. Strony dokładają wszelkich starań, aby zapewnić wdrożenie i egzekwowanie na swoich terytoriach norm uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym w zakresie regulacji i nadzoru w sektorze międzynarodowych usług biznesowych i finansowych.

TYTUŁ II

Zrównoważony rozwój środowiska, zmiana klimatu i zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi

Artykuł 25

Strony uznają zagrożenie egzystencjalne dla krajów, na które ma to wpływ, oraz wpływ długotrwałych wyzwań związanych z klimatem i zrównoważonym rozwojem środowiska na źródła utrzymania. Strony podejmują ambitne działania w celu łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej, ochrony i poprawy jakości środowiska oraz dążenia do zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych i zrównoważonego zarządzania nimi, aby zwiększyć odporność na zmianę klimatu i odwrócić degradację środowiska. Strony przyjmują konkretne środki służące przeciwdziałaniu utracie różnorodności biologicznej, utrzymywaniu i odbudowie ekosystemów, propagowaniu zarządzania oceanami, odwróceniu wylesiania oraz zapobieganiu klęskom żywiołowym oraz zagrożeniom antropogenicznym i reagowaniu na nie, w tym poprzez finansowanie działań w związku ze zmianą klimatu, wspieranie transferu technologii oraz budowanie zdolności, stosownie do przypadku. Strony inwestują w ekologiczny wzrost, propagują gospodarki o obiegu zamkniętym oraz wspierają przejście na odporny na zmianę klimatu i niskoemisyjny rozwój, przy jednoczesnym zapewnieniu, aby wzrost gospodarczy stanowił pełne uzupełnienie zrównoważonego rozwoju środowiska. Strony współpracują na poziomie szeroko rozumianego regionu Karaibów oraz kontynuują współpracę Południe-Południe i współpracę trójstronną.

Artykuł 26

Działania w dziedzinie klimatu

1. Strony opracowują kompleksowe i sprzyjające włączeniu społecznemu wewnętrzne polityki i programy klimatyczne oraz wdrażają konkretne działania w celu przyspieszenia pełnego wdrożenia Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu i jej Porozumienia paryskiego, a także podtrzymania wielostronnego działania w zakresie zmiany klimatu.
2. Strony wspierają włączenie polityk dotyczących zmiany klimatu oraz środków na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu do krajowych i regionalnych strategii i planów oraz dialogów politycznych. Strony współpracują na rzecz wspierania działań w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu, w tym unikania, minimalizowania i usuwania strat i szkód związanych z negatywnymi skutkami zmiany klimatu. Strony opracowują mechanizmy monitorowania, sprawozdawczości i weryfikacji oraz systemy oceny, aby śledzić postępy w działaniach w dziedzinie klimatu.
3. Strony współpracują na rzecz stopniowego przygotowania i aktualizowania ambitnych ustalonych na poziomie krajowym wkładów i przekazywania informacji o nich, na rzecz realizacji krajowych i regionalnych środków łagodzących niezbędnych do osiągnięcia celów takich wkładów oraz na rzecz opracowania długoterminowych strategii rozwoju niskoemisyjnego i odpornego na zmianę klimatu.
4. Strony opracowują i wdrażają krajowe plany adaptacji oraz strategie krajowe i regionalne. Strony uwzględniają działania w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu we wszystkich kluczowych szczególnie wrażliwych sektorach, w tym w infrastrukturze, oraz opracowują skuteczny system zarządzania w celu wdrożenia działań w zakresie przystosowania się oraz ułatwienia wymiany wiedzy i dobrych praktyk związanych ze zmianą klimatu na szczeblu krajowym i regionalnym.
5. Strony podejmują działania na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych, w tym z lotnictwa i żeglugi, zgodnie ze swoimi międzynarodowymi zobowiązaniami i obowiązkami, w tym tymi wynikającymi z Porozumienia paryskiego.

6. Biorąc pod uwagę zagrożenia, jakie zmiana klimatu stwarza dla pokoju i bezpieczeństwa oraz dobrobytu ludności i społeczności, Strony współpracują na rzecz wzmocnienia swoich zdolności przystosowania się do zmiany klimatu i łagodzenia jej skutków oraz na rzecz wspierania środków służących budowaniu odporności ludności i społeczności, aby zmniejszać ich podatność na zagrożenia.
7. Strony wspierają wycofanie produkcji i wykorzystania wodorofluorowęglowodorów na mocy Protokołu montrealskiego w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową, sporządzonego w Montrealu w dniu 16 września 1987 r., w drodze współpracy na rzecz wspierania ratyfikacji poprawki z Kigali do tego protokołu oraz zapewnienia jej szybkiego wdrożenia.
8. Strony racjonalizują i stopniowo wycofują nieefektywne dopłaty do paliw kopalnych, które zachęcają do rozrzutnej konsumpcji, oraz minimalizują ewentualne niekorzystne skutki w sposób chroniący ubogich i szczególnie wrażliwe społeczności. Strony propagują przechodzenie na odnawialne i czystsze źródła energii zgodnie z działaniami w ramach wkładów ustalonych na poziomie krajowym.
9. Strony współpracują na rzecz przyspieszenia rozwoju gospodarek niskoemisyjnych i odporności na zmianę klimatu poprzez wzmocnienie ekologicznego wzrostu w kluczowych i powstających sektorach gospodarki, w tym poprzez promowanie ekoinnowacji, wspieranie transferu technologii, opracowywanie norm i wymianę najlepszych praktyk.
10. Strony opracowują innowacyjne narzędzia finansowania oraz dostosowują przepływy finansowe do ścieżki prowadzącej do rozwoju niskoemisyjnego i odpornego na zmianę klimatu, koncentrując się na finansowaniu działań w związku ze zmianą klimatu, które sprzyja włączeniu społecznemu i ma na celu ochronę najuboższych i najbardziej wrażliwych przed negatywnymi skutkami zmiany klimatu. Strony propagują instrumenty polityki gospodarczej wspierające działania w zakresie zmiany klimatu, takie jak – stosownie do przypadku – ustalanie opłat za emisję gazów cieplarnianych, instrumenty rynkowe i podatki od emisji dwutlenku węgla.
11. Strony propagują zwiększoną koordynację na wszystkich szczeblach rządów służącą realizacji ambitnych zobowiązań w zakresie klimatu i energii. Strony zachęcają władze lokalne do działania, wzmacniają ich pozycję oraz wspierają inicjatywy takie jak Światowe Porozumienie Burmistrzów w sprawie Klimatu i Energii oraz Przyspieszenie przejścia na energię ze źródeł odnawialnych w małych rozwijających się państwach wyspiarskich.
12. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia naukowej i technicznej zdolności osób i instytucji w zakresie działań w dziedzinie klimatu oraz zarządzania środowiskowego i monitorowania środowiska, w tym z wykorzystaniem technologii kosmicznych i systemów informacyjnych, oraz w zakresie świadczenia kompleksowych usług klimatycznych, w szczególności na rzecz szczególnie wrażliwych zainteresowanych podmiotów.

Artykuł 27

Różnorodność biologiczna, ekosystemy i zasoby naturalne

1. Strony wspierają ochronę, zrównoważone użytkowanie i odbudowę ekosystemów, w tym z myślą o poprawie źródeł utrzymania ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych, usprawniając jednocześnie realizację usług ekosystemowych oraz umożliwiając zrównoważony rozwój swoich państw. Strony chronią, odbudowują i poprawiają stan różnorodności biologicznej oraz podejmują środki na rzecz szybszego wdrożenia Konwencji o różnorodności biologicznej i Potoku z Nagoi o dostępie do zasobów genetycznych oraz sprawiedliwym i równym podziale korzyści wynikających z wykorzystania tych zasobów, sporządzonej w Nagoi w dniu 29 października 2010 r. Współpracują w ramach negocjacji wielostronnych dotyczących ochrony zasobów naturalnych, ekosystemów i różnorodności biologicznej. Strony uznają, że w Morzu Karaibskim występują delikatne ekosystemy i niepowtarzalna różnorodność biologiczna, w związku z tym współpracują na rzecz wspierania ich ochrony. Strony podejmują środki służące uniknięciu lub zmniejszeniu wpływu inwazyjnych gatunków obcych na lokalne gatunki i ekosystemy oraz na źródła utrzymania.
2. Strony propagują systemy zrównoważonej zintegrowanej gospodarki wodnej, zachowują i chronią źródła wody i ekosystemy, odprowadzają i oczyszczają ścieki, przeciwdziałają degradacji gruntów i zanieczyszczeniu zasobów wodnych i zasobów wód podziemnych oraz ograniczają niepewność co do dostępności wody za pomocą systemów gromadzenia i przechowywania wody.
3. Strony współpracują na rzecz zrównoważonego gospodarowania glebami i ich ochrony w celu zachowania ich kluczowej roli, między innymi w rolnictwie, mieszkalnictwie i infrastrukturze, a także w łagodzeniu zmiany klimatu i przystosowaniu się do jej skutków oraz pełnieniu funkcji naturalnych rezerwarów wody deszczowej.

4. Strony chronią dziką faunę i florę oraz zwalczają nielegalny handel dziką fauną i florą poprzez wspieranie przyjmowania i egzekwowania polityk i przepisów służących uznaniu go za poważne przestępstwo. Strony wzmacniają środki zwalczania kłusownictwa oraz monitorowanie ścigania przestępstw, a także wspierają międzynarodową koordynację, w tym w kontekście Międzynarodowego Konsorcjum ds. Zwalczania Przestępstw przeciwko Dzikiej Faunie i Florze (ICCWC), Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (CITES), sporządzonej w Waszyngtonie w dniu 3 marca 1973 r., oraz innych odpowiednich ram międzynarodowych. Strony podejmują działania na rzecz zwiększania świadomości społecznej, edukowania konsumentów i wywierania na nich wpływu, niszczenia zapasów nielegalnie sprzedawanej dzikiej fauny i flory, zwiększania roli społeczności lokalnych oraz propagowania dyplomacji i rzecznictwa na wysokim szczeblu w zakresie potrzeby ochrony dzikiej fauny i flory.

5. Strony pracują nad ustanowieniem i aktualizacją niezbędnych ram regulacyjnych i mechanizmów egzekwowania prawa w celu poprawy gospodarowania wszystkimi odpadami i substancjami niebezpiecznymi. Strony współpracują na rzecz zapobiegania wytwarzaniu odpadów u źródła lub jego minimalizowania oraz na rzecz poprawy możliwości wielokrotnego użytkowania produktów, zdolności do recyklingu i efektywnego użytkowania zasobów, w tym poprzez wdrożenie wydajnych systemów zbierania i skutecznego recyklingu, w celu dostosowania produkcji i konsumpcji do osiągnięcia gospodarki o obiegu zamkniętym. Strony podejmują środki mające na celu zapobieganie obecności substancji niebezpiecznych w cyklach materiałowych lub minimalizowanie jej oraz zarządzanie chemikaliami w produktach w całym cyklu ich życia. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia właściwego zarządzania substancjami niebezpiecznymi i skażeniami jądrowymi oraz położenia kresu nielegalnemu transgranicznemu przemieszczaniu takich substancji niebezpiecznych i skażeń jądrowych przez Morze Karaibskie.

6. Strony podejmują działania mające na celu eliminowanie wszystkich form zanieczyszczeń oraz zwiększają świadomość zagrożeń dla zdrowia publicznego i środowiska wynikających z zanieczyszczenia powietrza oraz wielorakich korzyści płynących z poprawy jakości powietrza, w tym poprzez prowadzenie publicznych kampanii informacyjnych.

7. Strony pracują nad stworzeniem ram mających na celu ochronę delikatnych ekosystemów i różnorodności biologicznej, w tym poprzez wspieranie środków mających na celu zwalczanie przestępstw przeciwko środowisku. Strony współpracują w zakresie prowadzenia badań naukowych oraz ochrony i zrównoważonego wykorzystywania różnorodności biologicznej, w tym poprzez tworzenie ośrodków wiedzy i partnerstw w dziedzinie badań. Strony propagują stosowanie uznawanych na poziomie międzynarodowym systemów zarządzania środowiskowego jako sposobu na zminimalizowanie wszelkiego negatywnego wpływu na środowisko. Strony wzmacniają zaangażowanie ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych w ochronę ekosystemów, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i innych możliwości gospodarczych.

Artykuł 28

Lasy

1. Strony propagują zrównoważoną gospodarkę zasobami leśnictwa i ich zrównoważone wykorzystanie. Strony współpracują na rzecz odwrócenia wylesiania, wspierania ponownego zalesiania i powstrzymania degradacji lasów oraz przywrócenia zdolności lasów do zapewniania usług ekosystemowych.

2. Strony wspierają zrównoważone łańcuchy wartości produktów leśnych, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i wykorzystanie możliwości gospodarczych w zakresie ochrony ekosystemów. Strony zwalczają nielegalne pozyskiwanie drewna i związany z nim handel oraz propagują odpowiedzialną działalność górnictwa.

3. Strony wspierają wdrażanie mechanizmów zrównoważonego rozwoju, takich jak plan działania UE na rzecz egzekwowania prawa, zarządzania i handlu w dziedzinie leśnictwa (FLEGT), w tym poprzez zawieranie lub wdrażanie umów o dobrowolnym partnerstwie. Strony wzmacniają spójność i pozytywne interakcje na szczeblu krajowym między mechanizmami zrównoważonego rozwoju a warszawskimi ramami dla redukcji emisji spowodowanych wylesianiem i degradacją lasów (REDD+).

4. Strony wzmacniają zaangażowanie lokalnych władz i społeczności w zrównoważone zarządzanie lasami. Strony zwiększają świadomość społeczną w zakresie wylesiania na wszystkich szczeblach oraz zachęcają do produkcji i konsumpcji produktów zasobooszczędnych i energooszczędnych z lasów zarządzanych w sposób zrównoważony.

Artykuł 29

Zarządzanie oceanami

1. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami zgodnie z Konwencją ONZ o prawie morza (UNCLOS) w celu zapewnienia bezpiecznych, chronionych i czystych oceanów zarządzanych w zrównoważony sposób, zmniejszenia oddziaływania na morza i oceany oraz wspierania zrównoważonego rozwoju niebieskiej gospodarki. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia krajowych i regionalnych zdolności do odpowiedzialnego i rozliczalnego zarządzania zasobami oceanicznymi i przybrzeżnymi, opracowania środków na rzecz zrównoważonej eksploatacji i ochrony morskiej różnorodności biologicznej obszarów objętych jurysdykcją krajową i znajdujących się poza nią, a także zarządzania tymi obszarami, propagowania wiedzy i badań oraz ułatwiania transferu technologii w zakresie zarządzania oceanami. Strony podejmują działania związane z oceanami, które przyczyniają się do łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej.
2. Strony współpracują na rzecz zapewnienia ochrony żywych zasobów morza i zrównoważonego zarządzania nimi oraz ich zrównoważonego wykorzystania na szczeblu dwustronnym, regionalnym i wielostronnym oraz na szczeblu regionalnych organizacji ds. zarządzania rybołówstwem.
3. Strony wspierają zrównoważony rozwój zasobów rybnych i zrównoważone zarządzanie nimi, między innymi poprzez przyjęcie niezbędnych ram regulacyjnych, zwiększenie zdolności w zakresie zarządzania, zgodności, egzekwowania przepisów, poprawę dostępu do finansowania, propagowanie najlepszych praktyk i transfer technologii. Strony utrzymują lub przyjmują inicjatywy mające na celu zwalczanie nielegalnych, nieraportowanych i nieuregulowanych połowów (zwanych dalej „połowami NNN”), w tym – w stosownych przypadkach – wdrażanie systemów identyfikowalności oraz środków służących wykluczeniu z przepływów handlowych produktów pochodzących z połowów NNN. Strony wspierają i skutecznie wdrażają monitorowanie, kontrolę i nadzór oraz powiązane środki egzekwowania przepisów zapewniające ich przestrzeganie, aby chronić zasoby rybne i zapobiegać przelowiowi, zgodnie z UNCLOS.
4. Strony postanawiają podjąć niezbędne działania w celu zakazania określonych form dotacji dla rybołówstwa, które przyczyniają się do nadmiernej zdolności połowowej i przełowienia, wyeliminują dotacje, które przyczyniają się do połowów NNN, oraz powstrzymać się od wprowadzania nowych dotacji tego rodzaju, uznając, że odpowiednie i skuteczne specjalne i zróżnicowane traktowanie krajów rozwijających się i krajów najsłabiej rozwiniętych powinno stanowić integralną część negocjacji w ramach WTO w sprawie dotacji dla rybołówstwa oraz wszelkich późniejszych porozumień, które mogą zostać zawarte.
5. Strony współpracują na rzecz ochrony i odbudowy ekosystemów przybrzeżnych i morskich oraz ich różnorodności biologicznej, a także wspierania waloryzacji morskiego i przybrzeżnego kapitału naturalnego. Strony opracowują środki zapobiegające zakwaszaniu oceanów oraz służące łagodzeniu jego wpływu na ekosystemy różnorodności biologicznej mórz, w tym na rafy koralowe, na zrównoważone rybołówstwo oraz na źródła utrzymania społeczności przybrzeżnych zależnych od zasobów morskich.
6. Strony zwalczają zanieczyszczenie morza, w tym zanieczyszczenie hałasem, oraz zmniejszają ilość odpadów morskich, w szczególności tworzyw sztucznych i mikrodrobin plastiku. Strony zajmują się pierwotnymi przyczynami powstawania odpadów morskich, w tym poprzez polityki i środki w zakresie gospodarowania odpadami oraz zapobiegania ich powstawaniu. Strony intensyfikują działania związane ze sprzątaniem oceanu i wybrzeży, zwracając szczególną uwagę na strefy gromadzenia się odpadów w wirach oceanicznych.
7. Strony wspierają uregulowanie kwestii redukcji emisji gazów cieplarnianych związanych z branżą morską oraz aktywnie wspierają pilne wdrożenie wstępnej strategii Międzynarodowej Organizacji Morskiej ws. redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków.
8. Strony opracowują obszarowe środki ochrony oraz narzędzia zarządzania w celu ochrony i odbudowy obszarów i zasobów przybrzeżnych i morskich, w tym morskich obszarów chronionych, zgodnie z prawem krajowym i międzynarodowym oraz w oparciu o najlepsze dostępne informacje naukowe i wiedzę społeczności lokalnych.
9. Strony zachęcają do dialogu i współpracy we wszystkich aspektach zarządzania oceanami, w tym w kwestiach związanych z podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz jego możliwym wpływem i skutkami.
10. Strony uznają ogólne obawy dotyczące wpływu górnictwa podmorskiego na środowisko morskie i jego różnorodność biologiczną. Strony wykorzystują najlepsze dostępne dane naukowe, stosują zasadę ostrożności i podejście ekosystemowe, wspierają badania oraz dzielą się najlepszymi praktykami w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania związanymi z surowcami mineralnymi dna morskiego, aby zapewnić racjonalne zarządzanie środowiskowe działaniami na rzecz ochrony i zachowania środowiska morskiego oraz jego różnorodności biologicznej.

Artykuł 30

Odporność na klęski żywiołowe oraz kompleksowe zarządzanie klęskami żywiołowymi

1. Strony współpracują na rzecz budowania odporności ludności, społeczeństw i infrastruktury na klęski żywiołowe oraz zwiększenia zdolności w zakresie monitorowania, wczesnego ostrzegania i oceny ryzyka w celu poprawy zapobiegania, ograniczania, gotowości, reagowania i odbudowy zgodnie z Ramami z Sendai dotyczącymi ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych w latach 2015-2030 (zwanymi dalej „Ramami z Sendai”).
2. Strony wzmacniają odporność poprzez inwestowanie w zapobieganie ryzyku wystąpienia klęsk żywiołowych i gotowość na nie, włączając starania na rzecz zmniejszenia ryzyka do działań naprawczych oraz propagując ubezpieczenie od ryzyka finansowego oraz przystępne cenowo rozwiązania w zakresie transferu ryzyka. Strony wspierają zbieranie i wykorzystywanie statystyk dotyczących klęsk żywiołowych i danych dotyczących strat spowodowanych klęskami żywiołowymi, kompleksową ocenę ryzyka oraz wdrażanie planów jego ograniczania na wszystkich szczeblach.
3. Strony przyjmują środki służące wzmocnieniu powiązania między zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi a przystosowaniem się do zmiany klimatu oraz propagują wymianę informacji i najlepszych praktyk w zakresie wdrażania i monitorowania Ram z Sendai. Strony traktują priorytetowo odporność na zmianę klimatu i zagrożenia naturalne, stawiając je w centrum wszystkich starań na rzecz odbudowy i odnowy, w tym poprzez wdrożenie podejścia polegającego na „lepszym odbudowywaniu”.
4. Strony współpracują na rzecz przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych i zagrożeń antropogenicznych poprzez terminowe i skuteczne udzielanie pomocy humanitarnej i pomocy w przypadku klęsk żywiołowych.
5. Strony wzmacniają sprzyjające włączeniu społecznemu zarządzanie ryzykiem na wszystkich szczeblach. Strony zwiększają również zdolności w zakresie monitorowania, wczesnego ostrzegania i oceny ryzyka oraz poprawiają wewnętrzne i regionalne środki zapobiegania, łagodzenia skutków, gotowości, reagowania i odbudowy, w tym mechanizmy ochrony ludności w celu wzmocnienia potencjału krajowych i regionalnych centrów doskonałości ds. zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi i innowacji w dziedzinie klimatu. Strony propagują zaangażowanie społeczności, na które ma to wpływ, społeczeństwa obywatelskiego i władz lokalnych w opracowywanie i wdrażanie odpowiedzi politycznych, koncentrując się na najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych gospodarstwach domowych i grupach.
6. Strony zwiększają odporność środowiska, między innymi poprzez wspieranie wykorzystania ICT oraz technologii kosmicznych do przyspieszenia procesów zapobiegania klęskom żywiołowym, przygotowania i reagowania na nie oraz odbudowy po nich. Strony wspierają możliwości intensyfikacji badań i rozpowszechniania najlepszych praktyk dotyczących zarządzania ryzykiem związanym z klęskami żywiołowymi.

TYTUŁ III

Prawa człowieka, sprawowanie rządów, pokój i bezpieczeństwo

Artykuł 31

Strony wspierają dialog i współpracę na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa we wszystkich jego wymiarach oraz na rzecz osiągnięcia celu, jakim są pokojowe i odporne społeczeństwa. Strony propagują i w pełni chronią prawa człowieka, godność ludzką, podstawowe wolności i zasady demokracji, tworzą odpowiedzialne i przejrzyste instytucje, wzmacniają sprawowanie rządów i systemy wymiaru sprawiedliwości oraz gwarantują jednostkom i grupom adekwatną i odpowiednią przestrzeń do wyrażania aspiracji i wnoszenia wkładu w kształtowanie polityki. W tym celu Strony zwracają szczególną uwagę na wspieranie praw młodzieży, kobiet i dziewcząt, ludności rdzennej, jak określono w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz osób starszych i osób z niepełnosprawnościami. Strony intensyfikują starania na rzecz wspierania bezpieczeństwa obywateli oraz zapobiegania przestępczości zorganizowanej i jej zwalczania, w szczególności w odniesieniu do niedozwolonych środków odurzających, ochrony na morzu, cyberbezpieczeństwa, prania pieniędzy, zarządzania granicami, korupcji, wszystkich form nielegalnego handlu oraz nielegalnego handlu bronią strzelecką i lekką i amunicją do niej.

Rozdział 1

Prawa człowieka, sprawiedliwość i sprawowanie rządów

Artykuł 32

Prawa człowieka

1. Strony przyczyniają się do ochrony, propagowania i przestrzegania praw człowieka zgodnie z prawem międzynarodowym. Strony wspierają powszechną ratyfikację i wdrażanie międzynarodowych instrumentów praw człowieka, przyczyniają się do ich powszechnej ratyfikacji i wdrożenia, wdrażają te instrumenty, których są sygnatariuszami oraz rozważają przystąpienie do tych, których nie są jeszcze stronami. Strony stosują w pełni zasadę niedyskryminacji określoną w art. 9 części ogólnej niniejszej umowy, nadając priorytet przyjęciu i wdrożeniu kompleksowych przepisów dotyczących równości i niedyskryminacji.
2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia ochrony prawnej, aby zapewnić odpowiedzialność za naruszenia i nadużycia praw człowieka oraz ułatwiać dostęp do wymiaru sprawiedliwości, a także zapewnić odpowiednie i skuteczne środki zaradcze dla ofiar i ocalałych, którzy doświadczyli takich naruszeń i nadużyć.
3. Strony dokładają większych starań, aby osiągnąć równość płci oraz zapewnić kobietom i dziewczętom możliwość pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka, a także wzmocnić ich pozycję.
4. Strony propagują i chronią prawa dziecka, zwalczają pracę dzieci oraz znęcanie się nad dziećmi, a także wszystkie formy wykorzystywania dzieci.
5. Strony wspierają prawa osób z niepełnosprawnościami oraz podejmują bardziej zdecydowane środki na rzecz zapewnienia ich pełnej integracji w społeczeństwie.
6. Strony nadal rozwijają i wspierają mechanizmy monitorowania praw człowieka, w tym swoje obowiązki sprawozdawcze. Strony uznają niezależność krajowych instytucji praw człowieka i przestrzegają tej niezależności oraz wspierają tworzenie bezpiecznego i sprzyjającego środowiska, w którym obrońcy praw człowieka mogą swobodnie działać i mieć dostęp do mechanizmów regionalnych lub międzynarodowych, stosownie do przypadku. Strony wspierają udział krajowych instytucji praw człowieka i obrońców praw człowieka w strukturach i procesach konsultacyjnych. Strony zapewniają pełny i skuteczny udział ludności rdzennej we wszystkich sprawach, które jej dotyczą, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP). Strony zapewniają, aby w procesach konsultacyjnych uwzględniano również rolę tradycyjnej wiedzy oraz obawy społeczności lokalnych.
7. Strony współpracują na rzecz zwiększenia świadomości w zakresie praw człowieka i demokracji, w tym za pośrednictwem systemów edukacji i mediów.

Artykuł 33

Praworządność i wymiar sprawiedliwości

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia skutecznego i sprawiedliwego dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla wszystkich oraz współpracują w zakresie konsolidacji praworządności oraz wzmocnienia instytucji na wszystkich szczeblach w obszarach egzekwowania prawa i sprawowania wymiaru sprawiedliwości. W tym celu Strony zwiększają dostęp do usług prawnych dla osób w szczególnie trudnej sytuacji.
2. Strony współpracują na rzecz zapewnienia niezależności, odpowiedzialności i bezstronności sądownictwa. Strony dążą do zmodernizowanych i skutecznych systemów i procedur sądowych, w tym poprzez wymianę najlepszych praktyk, zwiększają zdolność do szybkiego i sprawiedliwego wymierzania sprawiedliwości, rozwijają stosowanie alternatywnych prawnych mechanizmów rozstrzygania sporów, zmniejszają zaległości oraz nadmierne korzystanie z tymczasowego areztowania, zapewniają odpowiednie szkolenia, a także poprawiają dostęp przedstawicieli zawodów prawniczych i społeczeństwa do przepisów, orzecznictwa i innych informacji prawnych.

3. Strony przeciwstawiają się wszystkim formom tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania lub karania oraz potępiają je. Strony zapobiegają popełnianiu naruszeń przez siły bezpieczeństwa i zwalczają takie naruszenia oraz zwiększają poszanowanie praworządności w łańcuchach bezpieczeństwa i sądownictwa, w tym poprzez szkolenia w zakresie etyki. Strony wzmacniają walkę z bezkarnością i odmawianiem ofiarom prawa do sprawiedliwości i rekompensaty, ze szczególnym naciskiem na postawienie sprawców naruszeń praw człowieka przed sądem.

4. Strony współpracują na rzecz modernizacji systemów penitencjarnych oraz maksymalizacji ich roli resocjalizacyjnej, w tym poprzez poprawę poszanowania praw więźniów, wdrażanie programów resocjalizacyjnych i edukacyjnych, zwiększenie stopnia reintegracji społecznej osadzonych, wspieranie opieki nad więźniami, działania na rzecz likwidacji prześludnia, poprawę zarządzania i administrowania więzieniami oraz warunków w więzieniach zgodnie z najlepszymi praktykami i normami międzynarodowymi, a także zapewnienie alternatyw dla kary pozbawienia wolności za mniej poważne przestępstwa.

Artykuł 34

Sprawowanie rządów

1. Strony podejmują konkretne środki służące tworzeniu sprzyjających włączeniu społecznemu, odpowiedzialnych i przejrzystych instytucji publicznych. Strony wzmacniają zdolność do opracowywania i wdrażania polityki, rozwijają odpowiedzialną, skuteczną, przejrzystą i profesjonalną służbę cywilną, usprawniają świadczenie wysokiej jakości usług publicznych, poprawiają mechanizmy legislacyjne i mechanizmy sprawowania rządów oraz wspierają bezstronność i skuteczność organów ścigania.

2. Strony wzmacniają zdolności parlamentów oraz instytucji lokalnych, gminnych, krajowych i regionalnych w celu zapewnienia i zwiększenia poszanowania zasad demokracji i praktyk demokratycznych.

3. Strony propagują poszanowanie wolności wypowiedzi oraz niezależność i pluralizm mediów, a także chronią i poszerzają przestrzeń sprzyjającą rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego w celu poprawy demokratycznej odpowiedzialności.

4. Strony przyspieszają szersze wykorzystanie infrastruktury e-rządzenia i usług cyfrowych jako środka poprawiającego dostęp do usług publicznych i ich dostępność, a tym samym wspierają rozwój odpowiedzialnych i przejrzystych instytucji publicznych.

5. Strony rozwijają i wzmacniają instytucje, przepisy i mechanizmy mające na celu zapobieganie korupcji, przekupstwu, nadużyciom finansowym i przestępstwom korporacyjnym oraz zwalczanie ich, w tym w zakresie konfiskaty i zwrotu odzyskanych aktywów. Strony zapewniają skuteczne egzekwowanie przepisów antykorupcyjnych, prowadzenie bezstronnych postępowań i bezstronne ściganie, a także stosowanie skutecznych, proporcjonalnych sankcji i kar za korupcję i przestępstwa związane z korupcją. Strony propagują i wdrażają odpowiednie normy i instrumenty międzynarodowe, w szczególności Konwencję ONZ przeciwko korupcji, sporządzoną w Nowym Jorku w dniu 31 października 2003 r., uznając, że korupcja jest kwestią ponadnarodową, powiązaną z innymi formami przestępczości transgranicznej i gospodarczej oraz wymagającą wspólnych i multidyscyplinarnych działań również na szczeblu międzynarodowym.

Artykuł 35

Finanse publiczne i zarządzanie finansami

1. Strony propagują należyte zarządzanie finansami publicznymi, w tym wzmocnione i skuteczne wykorzystanie dochodów publicznych, zrównoważone zarządzanie długiem publicznym, zrównoważone systemy zamówień oraz wspierają krajowe organy nadzoru. Strony propagują większą odpowiedzialność, przejrzystość, uczciwość, zgodność z prawem i rzetelność w zarządzaniu zasobami publicznymi. Strony wspierają środki mające na celu stworzenie skutecznych, sprawiedliwych i przejrzystych systemów wydatków publicznych. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia mobilizacji zasobów wewnętrznych w małych rozwijających się państwach wyspiarskich w regionie Karaibów, aby wspierać ich zrównoważony rozwój i zwiększoną odporność gospodarczą.

2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia finansów publicznych, między innymi poprzez poprawę zdolności do przestrzegania norm międzynarodowych, opracowywanie ram politycznych i środków mających na celu zwiększenie efektywności, skuteczności, przejrzystości i sprawiedliwości systemów podatkowych oraz współpracę w ramach ONZ i innych odpowiednich globalnych organów ds. finansów publicznych.

3. Strony podejmują środki mające na celu zwalczanie nielegalnych przepływów finansowych, oszustw podatkowych i uchylania się od opodatkowania oraz ograniczenie możliwości unikania opodatkowania, w tym w ramach konsultacji dwustronnych i wielostronnych. Strony stosują zasady dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych, między innymi wprowadzając przepisy, opracowując kompleksowe strategie polityczne, przyjmując konkretne środki oraz wzmacniając odpowiednie instytucje i mechanizmy.

Rozdział 2

Przestępczość i bezpieczeństwo

Artykuł 36

Bezpieczeństwo ludzi i obywateli

1. Strony stosują zintegrowane podejście mające na celu zapobieganie zagrożeniom związanym z przestępczością i zmniejszanie tych zagrożeń oraz propagowanie inicjatyw dotyczących pojednania, resocjalizacji i ponownej integracji społecznej.
2. Strony ścigają wszystkie formy przemocy, w tym przemocy seksualnej, przemocy ze względu na płeć i przemocy domowej, oraz zwalczają je i starają się im zapobiegać. Strony dążą do wspierania ofiar i ocalałych, niesienia im pomocy i wzmacniania ich pozycji, a także do przyjęcia środków przeciwdziałania marginalizacji, wiktymizacji i stygmatyzacji.
3. Strony zwalczają przemoc ze strony grup przestępczych poprzez kompleksowe ograniczanie ryzyka, stosowanie środków zapobiegawczych i edukacyjnych, świadczenie odpowiednich usług społecznych, podejmowanie działań na poziomie społeczności lokalnych na rzecz przerwania spirali przemocy oraz stwarzanie alternatywnych możliwości utrzymania dla osób młodych i ludzi szczególnie wrażliwych. Ponadto Strony rozwiązują problem dostępu do broni strzeleckiej i lekkiej i amunicji do niej oraz zwalczanie wykorzystywania takiej broni i amunicji, aby zapobiegać negatywnemu wpływowi przemocy z użyciem broni na społeczeństwo i ludzi oraz ograniczać ten wpływ.
4. Strony zajmują się problemami społecznymi oraz związanymi z bezpieczeństwem powstającymi w wyniku wydalania zagranicznych przestępców i osób po odbyciu kary oraz dążą do współpracy na rzecz ułatwienia ich resocjalizacji i ponownej integracji społecznej oraz zminimalizowania odsetka powrotności do przestępstwa. Strony zapewniają terminową wymianę odpowiednich informacji dotyczących wydalania za pośrednictwem odpowiednich kanałów, zgodnie z mającymi zastosowanie porozumieniami o współpracy administracyjnej lub sądowej, a także propagują współpracę wśród organów ścigania, zgodnie z niniejszym protokołem.

Artykuł 37

Przestępczość zorganizowana

1. Strony zwalczają wszystkie formy przestępczości zorganizowanej, w tym poprzez współpracę na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, a także przyjmując środki ustawodawcze i inne środki zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami uzupełniającymi do niej. Strony współpracują na rzecz zwiększenia swoich możliwości spełnienia międzynarodowych wymogów w zakresie sprawozdawczości. Strony zwalczają przemyt migrantów i handel ludźmi, niedozwolonymi środkami odurzającymi, zagrożonymi gatunkami dzikich zwierząt i roślin, substancjami niebezpiecznymi i odpadami. Strony podejmują również działania w celu zwalczania przestępstw przeciwko środowisku, w tym nielegalnego pozyskiwania drewna i związanego z nim handlu. Strony współpracują także w zakresie zwalczania nielegalnego handlu bronią strzelecką i lekką i amunicją do niej oraz inną bronią konwencjonalną i produktami podwójnego zastosowania. W tym zakresie Strony współpracują między innymi na rzecz poprawy wykrywania nielegalnej broni strzeleckiej i lekkiej i amunicji do niej, śledzenia ich pochodzenia, wspierania ich niszczenia oraz zwiększania zdolności do prowadzenia skutecznych postępowań i skutecznego ścigania przestępczości związanej z bronią, a także dzielą się najlepszymi praktykami.
2. Strony wzmacniają ochronę ofiar handlu ludźmi, czynią postępy w prowadzeniu postępowań i ściganiu sprawców, współpracują na rzecz zapobiegania przypadkom nielegalnego handlu ludźmi i identyfikowania takich przypadków, a także opracowują skuteczne środki służące reintegracji ofiar w ich społeczeństwach. Strony zapewniają wszystkim ofiarom dostęp do przysługujących im praw, uwzględniając szczególnie trudną sytuację kobiet i dzieci. Strony propagują wymianę informacji, w tym danych wywiadowczych dotyczących przestępczości, oraz wzmacniają zdolności do opracowywania strategii i wdrażania działań mających na celu zwalczanie handlu ludźmi oraz przemytu migrantów.

3. Strony współpracują na rzecz zapobiegania wykorzystywaniu swoich instytucji finansowych i określonych niefinansowych przedsiębiorstw i zawodów do finansowania terroryzmu i prania pieniędzy z działalności przestępczej oraz zwalczają takie wykorzystywanie. Strony propagują wymianę informacji i współpracę, w tym w zakresie budowania zdolności i innych form pomocy technicznej. Strony wdrażają środki na rzecz zwalczania prania pieniędzy i finansowania terroryzmu, przerywania nielegalnych przepływów finansowych, a tym samym pozbawienia przestępców zysków, oraz zapewnienia skutecznego i pełnego wdrożenia zaleceń Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy. Strony wspierają ustanowienie i wzmocnienie przepisów krajowych i krajowych organów ds. odzyskiwania mienia, konfiskatę mienia pochodzącego z przestępstwa, jego zwrot i wykorzystanie na cele pożytku publicznego oraz rozszerzenie odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw i pośredników.

4. Strony wzmacniają współpracę w zakresie zapobiegania przestępczości wykorzystującej zaawansowane technologie, cyberprzestępczości i przestępczości elektronicznej oraz dystrybucji nielegalnej zawartości on-line oraz ich zwalczania. Strony wzmacniają zdolność do zwalczania cyberprzestępczości, między innymi mobilizując i szkoląc zasoby ludzkie oraz wspierając współpracę między decydentami, podmiotami gospodarczymi i naukowcami. Strony wymieniają się informacjami na temat kształcenia i szkolenia osób prowadzących postępowania w sprawie cyberprzestępstw, na temat prowadzenia takich postępowań oraz w dziedzinie kryminalistyki cyfrowej. Strony przyznają, że budapeszteńska Konwencja o cyberprzestępczości oraz inne mające zastosowanie normy międzynarodowe stanowią podstawę do propagowania współpracy międzynarodowej oraz przyczyniają się do opracowywania wewnętrznych strategii politycznych w zakresie cyberprzestępczości.

5. Strony podejmują środki mające na celu zwiększenie odporności jednostek i całych społeczności na terroryzm i brutalny ekstremizm. Strony intensyfikują starania na rzecz wymiany informacji i wiedzy specjalistycznej na temat grup terrorystycznych i ich siatek wsparcia, z pełnym poszanowaniem praworządności, praw człowieka i prawa do prywatności. Strony współpracują na rzecz postawienia przed sądem sprawców terroryzmu oraz przyjmują środki ułatwiające resocjalizację i ponowną integrację społeczną obywateli, odpowiednio, każdego z państw członkowskich Unii Europejskiej i każdego z państw-Stron z regionu Karaibów, którzy ulegli radykalizacji.

Artykuł 38

Niedozwolone środki odurzające

1. Strony współpracują na rzecz złagodzenia wyzwań, w tym tych dotyczących kwestii bezpieczeństwa i zdrowia, jakie stwarzają uprawa, produkcja i konsumpcja niedozwolonych środków odurzających i substancji psychoaktywnych oraz nielegalny handel i tranzyt tych substancji przez ich terytoria. Współpraca taka odbywa się, stosownie do przypadku, na poziomie dwustronnym, regionalnym, wielostronnym lub trójstronnym.

2. Strony współpracują na rzecz zmniejszenia podaży środków odurzających i popytu na nie, kierując się zasadą współodpowiedzialności oraz stosując zintegrowane, wyważone podejście oparte na dowodach.

3. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności wymiaru sprawiedliwości oraz zwiększenia potencjału w zakresie ścigania przestępstw, w tym swoich zdolności sprawozdawczych. Strony identyfikują transgraniczne zorganizowane grupy przestępcze, przerywają ich działanie i likwidują je, poprzez wzmocnione mechanizmy wymiany informacji oraz dane wywiadowcze dotyczące przestępczości związanej ze środkami odurzającymi, a jednocześnie wspierają prowadzenie wspólnych postępowań i operacji, w tym z sąsiadującymi krajami.

4. Strony podejmują działania mające na celu wyeliminowanie czynników ryzyka związanych z nadużywaniem środków odurzających, zagrażających jednostkom, społecznościom i społeczeństwom. Strony wzmacniają praworządność oraz tworzą odpowiedzialne, skuteczne i sprzyjające włączeniu społecznemu instytucje i służby publiczne w celu zwalczania przemocy związanej ze środkami odurzającymi.

5. Strony przyjmują środki mające na celu wspieranie alternatywnych działań rozwojowych na rzecz zastąpienia uprawy nielegalnych środków odurzających i ich produkcji na obszarach miejskich i wiejskich, aby zwiększyć dobrobyt gospodarczy szczególnie wrażliwych społeczności, na które ma to wpływ, wspierając jednocześnie włączenie społeczne na poziomie społeczności i szerzej pojmowanego społeczeństwa.

6. Strony intensyfikują i przyspieszają starania na rzecz zmniejszenia popytu na niedozwolone środki odurzające oraz podejmują środki niezbędne do zwalczania zdrowotnych i społecznych skutków ich stosowania. Ponadto Strony podejmują właściwe dla wieku i płci środki dostosowane do szczególnych potrzeb szczególnie wrażliwych grup, między innymi poprzez profilaktykę, leczenie, opiekę, resocjalizację i programy ponownej integracji społecznej.

7. Strony podejmują działania mające na celu wyeliminowanie nowych i pojawiających się zagrożeń związanych z nielegalną produkcją, używaniem i nadużywaniem syntetycznych substancji zawierających opioidy, a także opracowują i ulepsząją programy oraz usprawniają mechanizmy sprawozdawczości w celu zwalczania nielegalnego wykorzystywania prekursorów chemicznych.

Artykuł 39

Współpraca w zakresie ścigania przestępstw oraz zintegrowanego zarządzania granicami

1. Strony wspierają dialog i współpracę w zakresie ścigania przestępstw oraz strategiczną współpracę sądową. Strony propagują współpracę między organami ścigania w celu terminowej wymiany informacji i danych wywiadowczych dotyczących przestępczości, zachęcają do wymiany najlepszych praktyk oraz rozwijają potencjał w tym zakresie.

2. Strony wspierają współpracę regionalną w zakresie bezpieczeństwa poprzez wzmocnienie zintegrowanego zarządzania granicami, wymianę informacji i danych wywiadowczych oraz gromadzenie i analizę danych, z poszanowaniem odpowiednich ram prawnych dotyczących ochrony danych osobowych. Strony propagują pokojowe rozstrzyganie granicznych sporów i kontrowersji zgodnie z prawem międzynarodowym. Strony wspierają środki budowy zaufania oraz, w stosownych przypadkach, szczegółowe strategie rozwoju w celu zwiększenia zaufania i zmniejszenia możliwych napięć na granicach.

Artykuł 40

Bezpieczeństwo morskie i lotnicze

1. Strony rozwijają współpracę w kwestiach morskich i lotniczych w celu poprawy bezpieczeństwa i ochrony oraz zwiększają, między innymi, nacisk na ładunki wysokiego ryzyka i zarządzanie takimi ładunkami, zgodnie z prawem międzynarodowym i odpowiednimi rezolucjami ONZ.

2. Strony wzmacniają ochronę na morzu, zgodnie z UNCLOS, poprzez reagowanie na zagrożenia wobec statków oraz krytycznych instalacji morskich i mienia morskiego, poprawiając monitorowanie i egzekwując przestrzeganie odpowiednich przepisów ustawowych i wykonawczych. Strony podejmują działania mające na celu zwalczanie piractwa, zbrojnych napaści oraz wszystkich form przestępczości zorganizowanej na morzu, w tym poprzez wykorzystywanie technologii kosmicznych.

TYTUŁ IV

Rozwój społeczny, spójność społeczna i mobilność

Artykuł 41

Strony są zdeterminowane, aby do 2030 r. wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach, skutecznie zająć się nierównością, osiągnąć równość płci oraz wzmocnić pozycję kobiet i młodzieży, aby zapewnić każdemu niezbędne środki do godnego życia. Strony są również zdeterminowane, aby wspierać spójność społeczną oraz tworzyć warunki do skutecznego udziału ludzi w życiu demokratycznym oraz wnoszenia przez nich aktywnego wkładu w zrównoważony wzrost gospodarczy. Strony zwracają szczególną uwagę na osoby w szczególnie trudnej sytuacji, w tym kobiety, dzieci, osoby starsze, ludność rdzenną, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalne i osoby z niepełnosprawnościami. Strony podejmują konkretne środki w celu wspierania ochrony socjalnej jako podstawowej inwestycji przyczyniającej się do eliminacji ubóstwa i zwalczania nierówności, a także będącej istotnym środkiem do stworzenia samonapędzającego się mechanizmu pozwalającego uzyskać zrównoważony rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu poprzez zwiększenie reinwestowania korzyści gospodarczych w społeczeństwo i ludzi oraz wzmacnianie odporności społecznej. Strony przyjmują kompleksowe i wyważone podejście do kwestii migracji. Strony przyjmują podejście do migracji w duchu solidarności, partnerstwa i współodpowiedzialności oraz zgodnie ze swoimi odpowiednimi kompetencjami. Strony wykorzystują korzyści płynące z migracji, wspierają integrację migrantów, wykorzystują wiedzę diaspy, jej umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i inwestycje oraz maksymalizują wykorzystanie przekazów pieniężnych jako źródła finansowania zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony prowadzą również otwarty dialog dotyczący mobilności między Unią Europejską i regionem Karaibów oraz współpracują na rzecz zmniejszenia negatywnego wpływu utraty umiejętności na rozwój krajów.

Rozdział 1

Usługi społeczne

Artykuł 42

Edukacja

1. Strony konsolidują i promują sprzyjający włączeniu społecznemu, przystępny cenowo i sprawiedliwy dostęp do edukacji na wszystkich poziomach oraz dążą do podniesienia jej jakości, w tym poprzez sprawniejsze i sprzyjające włączeniu społecznemu krajowe systemy edukacji oraz ulepszoną infrastrukturę i sprzęt, ze szczególnym uwzględnieniem osób z niepełnosprawnościami. Strony wspierają postępy czynione w kierunku osiągnięcia równości płci, aby rozwijać sprzyjające środowisko, w którym chłopcy i dziewczęta mają równy dostęp do możliwości kształcenia oraz osiągają porównywalny poziom wykształcenia.
2. Strony wspierają upowszechnianie i stosowanie na szerszą skalę nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki oraz sztuki na wszystkich poziomach systemu edukacji.
3. Strony propagują wykorzystywanie dostępnych i przystępnych cenowo innowacyjnych technologii do celów kształcenia oraz rozwijania umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej dla wszystkich.
4. Strony współpracują na rzecz zwiększenia liczby osób rozpoczynających naukę w ramach szkolnictwa wyższego, rozpoczynających szkolenie techniczne i zawodowe, a także angażujących się w uczenie się pozaformalne, uczenie się w miejscu pracy i kształcenie się przez całe życie oraz na rzecz zwiększenia jakości tych form kształcenia, aby zwiększyć liczbę osób o wysokim poziomie wykształcenia oraz pracowników o wysokich umiejętnościach.
5. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia rozwoju akademickiego, propagują wzajemne uznawanie kwalifikacji oraz ułatwiają mobilność studentów, pracowników i nauczycieli akademickich między regionem Karaibów a Unią Europejską.
6. Strony współpracują na rzecz wspierania badań akademickich, rozwoju i innowacji, między innymi poprzez wzmocnianie współpracy między kluczowymi instytucjami oraz zwiększanie wykorzystania badań i analiz naukowych w dążeniu do osiągnięcia doskonałości naukowej przynoszącej wzajemne korzyści.

Artykuł 43

Opieka zdrowotna

1. Strony wspierają powszechne i przystępne cenowo zabezpieczenie zdrowotne oraz sprawiedliwy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej, w tym poprzez usprawnianie krajowych systemów opieki zdrowotnej, rozwijanie trwałej infrastruktury wysokiej jakości oraz zapewnianie dostępu do bezpiecznych i przystępnych cenowo leków, szczepionek i diagnostyki.
2. Strony współpracują na rzecz ograniczania rosnącej zachorowalności na choroby zakaźne i związanych z nimi obciążeń, podejmując działania zapobiegawcze i kontrolne, w tym poprzez propagowanie zdrowego sposobu odżywiania się i stylu życia, wykorzystywanie narzędzi cyfrowych oraz edukację zdrowotną.
3. Strony wzmocniają krajową i regionalną zdolność do szybkiego i skutecznego wykrywania ognisk chorób zakaźnych i innego rodzaju stanów zagrożenia zdrowia o znaczeniu krajowym i międzynarodowym oraz do szybkiego i skutecznego reagowania na takie ogniska i stany zagrożenia, stosując podejście „jedno zdrowie”, obejmujące kwestie zdrowia ludzi i zwierząt, roślin i ekosystemów.
4. Strony współpracują w reagowaniu na stany zagrożenia zdrowia publicznego, między innymi poprzez wykorzystywanie systemów wczesnego ostrzegania na potrzeby szybkiej wymiany informacji, opracowywanie spójnych i wielosektorowych planów poprawy wydajności systemów opieki zdrowotnej, zapewnienie podstawowych i przystępnych cenowo leków, szczepionek i sprzętu medycznego, w tym diagnostyki, a także dostarczenie pomocy humanitarnej i udzielenie wsparcia humanitarnego. Ponadto Strony wzmocniają współpracę międzynarodową w celu łagodzenia skutków globalnych stanów zagrożenia zdrowia publicznego.
5. Strony propagują badania i wymianę wiedzy, doświadczeń i najlepszych praktyk w sektorze opieki zdrowotnej.

Artykuł 44

Mieszkalnictwo, woda i infrastruktura sanitarna

1. Strony wspierają powszechny dostęp do godnego, bezpiecznego i przystępnego cenowo mieszkalnictwa, ze szczególnym uwzględnieniem ludności szczególnie wrażliwej i zmarginalizowanej, w tym ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych, aby wywrzeć pozytywny wpływ na zdrowie ludzi, wspierać rozwój społeczno-gospodarczy społeczności oraz zwalczać nierówności między gospodarstwami domowymi na obszarach miejskich a gospodarstwami domowymi na obszarach wiejskich. Strony propagują przyjazne klimatowi budownictwo mieszkaniowe i infrastrukturę, między innymi poprzez opracowanie i egzekwowanie kodeksów budowlanych.
2. Strony zwiększają dostęp do bezpiecznych, przystępnych cenowo i zrównoważonych źródeł zaopatrzenia w wodę, w tym poprzez rozwijanie zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania zasobami wodnymi i gospodarowania odpadami stałymi oraz propagowanie środków na rzecz recyklingu wody.
3. Strony wspierają zapewnianie odpowiedniego, sprawiedliwego i przystępnego cenowo dostępu do usług sanitarnych i higieny dla wszystkich, zwracając szczególną uwagę na potrzeby kobiet i dziewcząt oraz tych w szczególnie trudnej sytuacji.
4. Strony propagują powszechny i ulepszony dostęp do przystępnej cenowo energii elektrycznej oraz zwiększają efektywne i zrównoważone wykorzystanie energii dla wszystkich.

Artykuł 45

Zrównoważona urbanizacja i rozwój obszarów wiejskich

1. Strony propagują środowisko sprzyjające zrównoważonemu rozwojowi obszarów wiejskich i miejskich. Strony wspierają zrównoważone gospodarowanie gruntami, ze szczególnym uwzględnieniem przejrzystych i uregulowanych praw dotyczących nabywania i własności gruntów, zrównoważoną mobilność miejską oraz inteligentne i bezpieczne miasta.
2. Strony wspierają zrównoważony rozwój gospodarek i społeczności wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia miejsc pracy i generowania dochodów. Strony przyspieszają dywersyfikację wsi poprzez tworzenie wartości dodanej produkcji lokalnej oraz wykorzystywanie zasobów naturalnych i kulturowych.
3. Strony propagują wyważone i zintegrowane polityki miejskie i wiejskie sprzyjające włączeniu społecznemu oraz wielopoziomową współpracę rządową, poprzez aktywne angażowanie władz i społeczności lokalnych oraz zacieśnianie więzi między obszarami miejskimi i wiejskimi.

Artykuł 46

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia dostępu do wystarczającej ilości przystępnej cenowo, bezpiecznej i pożywnej żywności dla wszystkich, aby wyeliminować wszystkie formy niedożywienia oraz zapobiegać kryzysom żywnościowym. W tym celu Strony zwracają szczególną uwagę na kraje najbardziej wrażliwe, w tym te dotknięte klęskami żywiołowymi, oraz osoby w szczególnie trudnej sytuacji.
2. Uznając negatywny wpływ zmniejszonej produkcji rolnej, dużą zależność od importowanych produktów żywnościowych oraz nadmierną eksploatację zasobów rybnych na bezpieczeństwo żywnościowe i odżywianie, Strony wspierają zrównoważony rozwój lokalnej gospodarki rolnej, rybołówstwa i produkcji żywności.
3. Strony współpracują na rzecz ograniczania skutków kryzysów żywnościowych oraz zapewniają terminowe dostarczanie żywności na poziomie lokalnym dzięki opracowywaniu interwencji politycznych i rozwijaniu infrastruktury, w tym poprzez inwestowanie w odporne na zmianę klimatu systemy transportu i magazynowania. W tym kontekście Strony zajmują się potrzebami najbardziej wrażliwych społeczności.

Rozdział 2

Spójność społeczna

Artykuł 47

Równość, ochrona socjalna i godna praca

1. Strony propagują równość poprzez przyjmowanie strategii politycznych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wzrostu dochodu najbiedniejszej części ludności na poziomie wyższym niż średnia krajowa.
2. Strony propagują sprawiedliwe i racjonalne polityki fiskalne, gospodarcze i społeczne zorientowane na społeczeństwa bardziej integracyjne, z lepszym rozkładem dochodu, pozwalającym na zmniejszenie nierówności i niesprawiedliwości.
3. Strony pracują nad rozszerzeniem zakresu ochrony socjalnej, szczególnie dla osób w szczególnie trudnej sytuacji, aby stopniowo osiągnąć powszechny dostęp do niej poprzez siatki bezpieczeństwa socjalnego, podstawowe bezpieczeństwo finansowe oraz odpowiednie systemy opieki socjalnej reagujące na nagłe zmiany. Strony propagują badania i wymianę wiedzy, doświadczeń i najlepszych praktyk w zakresie ochrony socjalnej.
4. Strony propagują tworzenie sprzyjających włączeniu społecznemu i dobrze funkcjonujących rynków pracy i polityk zatrudnienia, ukierunkowanych na osiągnięcie międzynarodowych standardów godnej pracy dla wszystkich, a także sprawiedliwych płac umożliwiających godny poziom życia, w tym poprzez poprawę warunków dotyczących zdrowia i bezpieczeństwa pracowników. Strony zwalczają wszystkie formy wykorzystywania, w tym seksualnego wykorzystywania i wyzysku pracowników, zarówno w sektorze formalnym, jak i nieformalnym.
5. Strony podejmują działania mające na celu rozwiązanie problemów związanych z gospodarką nieformalną, w tym w zakresie innowacyjnego dostępu do usług finansowych, kredytów i mikrofinansowania oraz zwiększenia skuteczności środków w zakresie ochrony socjalnej, aby ułatwić płynne przejście do gospodarki formalnej.
6. Strony podejmują konkretne środki służące propagowaniu praw osób z niepełnosprawnościami, aby zapewnić postępy w skutecznym wdrażaniu odpowiednich umów międzynarodowych oraz wspierać pełne włączenie społeczne takich osób bez jakiegokolwiek dyskryminacji, a także i ich równy dostęp do usług społecznych i rynków pracy.
7. Strony wspierają spójność społeczną, między innymi poprzez ochronę i zwiększenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności form wyrazu kulturowego.

Artykuł 48

Równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt

1. Strony wzmacniają polityki, programy i mechanizmy mające na celu propagowanie równości płci oraz zapewnienie i poprawę równych możliwości uczestnictwa we wszystkich sektorach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zapewniają systematyczne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki, w tym poprzez tworzenie i konsolidację ram prawnych.
2. Strony zapewniają integralność cielesną i psychiczną kobiet i dziewcząt poprzez przyjęcie środków ustawodawczych i politycznych mających na celu likwidację praktyk dotyczących dziecięcych, wczesnych i przymusowych małżeństw oraz eliminowanie wszystkich form przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć, w szczególności przemocy domowej wobec kobiet i mężczyzn, handlu ludźmi, wszystkich form seksualnego wykorzystywania i wyzysku pracowników oraz wszystkich form molestowania, zarówno w sferze publicznej, jak i prywatnej. Strony ułatwiają dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz wspierają kampanie prewencyjne i uświadamiające, aby przyspieszyć zmianę zachowań w celu zagwarantowania równości płci oraz wzmocnienia pozycji kobiet i dziewcząt.
3. Strony wspierają skuteczne wdrażanie wszystkich odpowiednich umów międzynarodowych, w tym Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 1979 r., oraz zachęcając do ratyfikacji protokołu fakultatywnego do tej konwencji.

4. Strony zapewniają przestrzeganie i propagowanie praw kobiet i dziewcząt. Strony wzmacniają ich prawa socjalne, w szczególności w dziedzinie zdrowia i edukacji, w tym dostęp do usług z zakresu planowania rodziny. Strony wzmacniają prawa gospodarcze kobiet, w tym poprzez ułatwianie im dostępu do możliwości gospodarczych, usług finansowych, technologii prorozwojowych, zatrudnienia oraz kontroli i użytkowania gruntów i innych aktywów produkcyjnych. Strony wspierają kobiety prowadzące działalność gospodarczą, zmniejszają zróżnicowanie wynagrodzenia ze względu na płeć oraz usuwają inne dyskryminujące przepisy i praktyki.

5. Strony wzmacniają udział i wagę opinii kobiet i dziewcząt w życiu politycznym, w tym poprzez zwiększony dostęp do procesów i stanowisk wyborczych, politycznych oraz sprawowania rządów, a także w staraniach na rzecz budowania społeczności.

6. Strony wzmacniają pozycję organizacji kobiet i dziewcząt oraz wzmacniają zdolności instytucji krajowych i regionalnych w zakresie rozwiązywania problemów związanych z przemocą wobec kobiet i dziewcząt, w tym do zapobiegania wszystkim formom przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć i ochrony przed taką przemocą. Strony opracowują mechanizmy prowadzenia postępowań w sprawie molestowania oraz mechanizmy odpowiedzialności, zapewniają opiekę i wsparcie dla ofiar oraz propagują zapewnianie warunków bezpieczeństwa i ochrony kobiet i dziewcząt.

7. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych. Ponadto Strony podkreślają potrzebę zapewnienia powszechnego dostępu do przystępnych cenowo rzetelnych i wyczerpujących informacji oraz edukacji na temat zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, uwzględniając opracowane przez UNESCO międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej, a także potrzebę udzielania świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego. W stosownych przypadkach Strony dążą do skutecznego wdrożenia Konsensusu z Montevideo w sprawie ludności i rozwoju.

Artykuł 49

Młodzież

1. Strony opracowują ukierunkowane polityki, aby wspierać upodmiotowienie młodzieży oraz ułatwiać jej udział w życiu politycznym, społecznym, obywatelskim i gospodarczym.

2. Strony wspierają przedsiębiorczość młodzieży oraz tworzenie trwałych miejsc pracy we wszystkich sektorach na godnych warunkach dla osób młodych, w tym poprzez pomaganie im w zdobywaniu umiejętności odpowiednich dla rynku pracy poprzez edukację, szkolenie techniczne i zawodowe oraz zwiększony dostęp do technologii, a także poprzez wspieranie służb zatrudnienia w celu łączenia młodych ludzi z możliwościami zatrudnienia oraz zapewnianie dostępu do usług finansowych i partnerstw dla przedsiębiorstw typu start-up.

3. Strony ustanawiają struktury sprawowania rządów w celu propagowania odpowiedzialnego obywatelstwa młodzieży, zwiększania wpływu osób młodych na procesy decyzyjne oraz sprzyjania ich aktywnemu udziałowi w życiu politycznym i staraniach na rzecz budowania społeczności. Strony wspierają większy udział młodzieży w działaniach na rzecz środowiska, w szczególności w programach monitorowania zmiany klimatu i przystosowania do niej.

4. Strony podejmują środki służące poprawie dostępu młodzieży do wymiaru sprawiedliwości oraz wzmocnieniu systemów ochrony dzieci. Strony podejmują wszystkie odpowiednie środki służące ochronie dzieci przed wszystkimi formami przemocy fizycznej lub psychicznej, krzywdy, nadużycia, zaniedbania lub złego traktowania, znęcania się i wyzysku, w tym niegodziwego traktowania w celach seksualnych.

5. Strony wspierają programy społeczne i programy dotyczące wymiaru sprawiedliwości mające na celu zapobieganie przestępczości nieletnich oraz integrację młodzieży w życiu gospodarczym i społecznym. Strony wspierają instytucje, takie jak szkoły, organizacje społeczne i wyznaniowe oraz grupy młodzieżowe, które przyczyniają się do budowania odporności zagrożonej młodzieży i szczególnie wrażliwych społeczności.

Artykuł 50

Sport

Strony propagują sport i wychowanie fizyczne jako czynnik napędzający zrównoważony rozwój, zdrowie i zdrowy styl życia, włączenie społeczne, niedyskryminację oraz postępy w dziedzinie praw człowieka. Strony współpracują, aby wykorzystać ekonomiczną, kulturową i społeczną siłę sportu, między innymi rozwijając odpowiednią infrastrukturę, propagując udział w zajęciach sportowych i innych zajęciach wychowania fizycznego oraz wymieniając najlepsze praktyki. Strony wspierają mobilność sportowców i osób zawodowo związanych ze sportem jako środek wzmacniający dialog międzykulturowy i współpracę międzykulturową.

Rozdział 3

Migracja, mobilność i rozwój

Artykuł 51

Migracja, mobilność i rozwój

1. Strony uznają wkład legalnie przebywających migrantów oraz swojej diaspory w życie gospodarcze, społeczne, polityczne i kulturalne państw przyjmujących. Strony wspierają ich integrację między innymi poprzez wspieranie przedsiębiorczości, wsparcie biznesowe oraz rozwój umiejętności zgodnie ze swoimi odpowiednimi kompetencjami. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do poszanowania praw człowieka wszystkich migrantów i wysiedleńców, w tym uchodźców i osób ubiegających się o azyl, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem ludzi w szczególnie trudnej sytuacji, zwłaszcza kobiet i dzieci.
2. Strony prowadzą otwarty dialog w celu wspierania mobilności i krótkoterminowych pobytów, aby wzmocnić wymianę w dziedzinach takich jak turystyka i biznes, a także aby pielęgnować wzajemne zrozumienie i propagować wspólne wartości. Wymiana ta uwzględnia również szczególną sytuację krajów i terytoriów zamorskich stowarzyszonych z UE oraz regionów najbardziej oddalonych UE, ze względu na ich geograficzną bliskość oraz więzi gospodarcze i kulturowe oraz inne obszary współpracy.
3. Strony rozważają opracowanie programów migracji cyrkulacyjnej oraz wdrażają i ulepszają, w stosownych przypadkach, ramy prawne ułatwiające procedury ponownego wjazdu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej lub członków OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej. Strony uwzględniają aspekty reintegracji obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej lub członków OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, w państwach pochodzenia w celu zapewnienia, aby zdobyte przez nich doświadczenie lub kwalifikacje mogły przynieść korzyści lokalnemu rynkowi pracy i lokalnej społeczności.
4. Strony współpracują ze sobą w celu zmniejszenia negatywnego wpływu utraty kwalifikacji na rozwój krajów. Ponadto Strony stosują spójne podejście na rzecz przyspieszenia szkolenia wybranych specjalistów w rejonie Karaibów, które obejmuje rozszerzenie programów szkoleń oraz propagowanie udziału obywateli UE.
5. Uznając znaczenie przekazów pieniężnych jako środka sprzyjającego włączeniu społecznemu i zrównoważonemu rozwojowi, pod warunkiem odpowiedniego zarządzania nimi, Strony dążą do ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 %, wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 % do 2030 r., wspierania włączenia finansowego za pomocą innowacyjnych instrumentów finansowych i nowych technologii, a także poprawy ram regulacyjnych służących zwiększeniu zaangażowania nietradycyjnych podmiotów gospodarczych. Strony zwiększają wkład diaspory w zrównoważony rozwój krajów pochodzenia, wspierając i ułatwiając inwestycje diaspory oraz tworzenie przedsiębiorstw jako środek służący pobudzeniu lokalnego rozwoju i przedsiębiorczości w krajach pochodzenia, a także sprzyjający transferowi wiedzy, doświadczeń i technologii.

6. Strony opracowują środki mające na celu czerpanie korzyści z migracji Południe–Południe oraz łagodzenie wszelkich jej negatywnych skutków w oparciu o zasady solidarności, wspólnego dobrobytu i odpowiedzialności.
 7. Strony propagują wymianę najlepszych praktyk w zakresie programów mobilności Karaiby–UE oraz programów mobilności wewnątrzregionalnej, w tym swobodnego przepływu osób w procesach integracji regionalnej.
-

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU PACYFIKU**CZĘŚĆ I****RAMY WSPÓŁPRACY****Rozdział 1****Charakter i zakres stosowania****Artykuł 1****Rzeczywiste partnerstwo**

1. Do celów niniejszego protokołu „Strony” oznaczają odpowiednie Strony związane niniejszym protokołem zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
2. Stosunki między Stronami regulują postanowienia części ogólnej niniejszej umowy oraz szczegółowe cele określone w niniejszym protokole, które wzajemnie się uzupełniają i wzmacniają, zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
3. Strony postanawiają wzmocnić swoje stosunki oraz zintensyfikować współpracę w celu propagowania wspólnych wartości, wspólnych interesów, obowiązków i zobowiązań. To rzeczywiste partnerstwo wdraża się w duchu wzajemnego szacunku i odpowiedzialności, równości i współodpowiedzialności.

Artykuł 2**Multilateralizm**

1. Strony wzmacniają dialog i współpracę oraz intensyfikują starania służące wspieraniu multilateralizmu i międzynarodowego porządku opartego na zasadach.
2. W ramach odpowiedniego dialogu w ramach partnerstwa, o którym mowa w art. 3 części ogólnej, Strony dążą do budowania koalicji strategicznych w szeregu kwestii globalnych, w szczególności dotyczących zmiany klimatu, zarządzania oceanami, różnorodności biologicznej, zrównoważonego rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, praw człowieka oraz kwestii związanych z pokojem i bezpieczeństwem. W stosownych przypadkach Strony koordynują swoje stanowiska w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz innych organizacji i forów międzynarodowych i regionalnych. Strony podejmują konkretne środki w celu podpisania lub ratyfikacji najważniejszych międzynarodowych umów i konwencji lub przystąpienia do nich, stosownie do przypadku, a także ich wdrażania.

Artykuł 3**Cele**

Strony potwierdzają szeroki i wszechstronny charakter niniejszego protokołu oraz postanawiają, że jego celami są między innymi:

- a) wzmocnienie ich partnerstwa politycznego, opartego na regularnym dialogu i wspieraniu wspólnych interesów;
- b) poprawa odporności środowiskowej i odporności na zmianę klimatu oraz dążenie do zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi;
- c) budowa demokratycznych i pokojowych społeczeństw opartych na prawach, praworządności i dobrych rządach oraz poczynienie postępów w obszarze równości płci i zarządzania finansowego;
- d) wspieranie zrównoważonego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu poprzez pobudzanie inwestycji i rozwój sektora prywatnego, ze szczególnym uwzględnieniem niebieskiej gospodarki i zwiększonej konetywności;

- e) wspieranie konkretnych środków mających na celu wzmocnienie zarządzania oceanami oraz ochronę i zrównoważone gospodarowanie żywymi zasobami morza, w tym rybołówstwem; oraz
- f) inwestowanie w rozwój społeczny, przeciwdziałanie nierównościom oraz zapewnienie, aby nikt nie pozostał w tyle, ze szczególnym uwzględnieniem wspierania młodzieży oraz upodmiotowienia ekonomicznego, społecznego i politycznego kobiet i dziewcząt.

Artykuł 4

Integracja i współpraca regionalna

1. Strony wspierają proces integracji i współpracy regionalnej w regionie Pacyfiku jako sposób radzenia sobie z wyzwaniami transnarodowymi oraz ułatwiania wdrażania niniejszego protokołu w celu czerpania z niego pełnych korzyści, z uwzględnieniem ich odpowiednich ram polityki, w tym ram na rzecz regionalizmu na Pacyfiku.
2. Strony postanawiają zacieśnić współpracę z organizacjami regionalnymi, krajami i terytoriami, które mają te same wartości oraz są chętne i zdolne do propagowania wspólnych celów i dążenia do ich osiągnięcia, a tym samym do przyczyniania się do politycznego, gospodarczego i społecznego rozwoju regionu Pacyfiku jako całości.
3. Strony propagują i wspierają współpracę Południe–Południe oraz współpracę trójstronną jako sposób wzmocnienia współpracy regionalnej.

Rozdział 2

Podmioty i procesy

Artykuł 5

Postanowienia instytucjonalne

1. Wspólnymi instytucjami ustanowionymi na mocy niniejszego protokołu, zgodnie z definicją zawartą w części ogólnej niniejszej umowy, obejmującą również ich skład i funkcje, są:
 - a) Rada Ministrów Pacyfik–UE;
 - b) Wspólny Komitet Pacyfik–UE;
 - c) Zgromadzenie Parlamentarne Pacyfik–UE.
2. Strony mogą zdecydować o zwoływaniu posiedzeń na szczeblu szefów państw lub rządów, jeśli uznają to za konieczne, na podstawie wspólnie ustalonego harmonogramu i programu.

Artykuł 6

Kraje i terytoria zamorskie w regionie Pacyfiku

1. Strony postanawiają wzmocnić powiązania między krajami i terytoriami zamorskimi stowarzyszonymi z UE w regionie Pacyfiku oraz członkami OACPS w regionie Pacyfiku.
2. Strony dążą do zaangażowania, w stosownych przypadkach, krajów i terytoriów zamorskich w integrację i współpracę regionalną oraz działania w ramach organizacji regionalnych, zwłaszcza w obszarach zmiany klimatu, zrównoważonego rozwoju środowiska, zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi, konektywności oraz handlu i inwestycji.
3. Strony postanawiają, że kraje i terytoria zamorskie w regionie Pacyfiku otrzymają rolę obserwatorów we wspólnych instytucjach ustanowionych na mocy niniejszego protokołu.

Artykuł 7

Mechanizmy konsultacji i zaangażowania z zainteresowanymi stronami

Strony ustanawiają mechanizmy dialogu i konsultacji ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym z władzami lokalnymi oraz przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, aby informować je na bieżąco o wdrażaniu niniejszego protokołu oraz gromadzić informacje z myślą o jego wdrażaniu, w tym w kontekście Rady Ministrów Pacyfik-UE.

Artykuł 8

Wdrażanie, monitorowanie i ocena

1. Wdrażając działania w każdym z obszarów współpracy, zgodnie z ramami prawnymi ustanowionymi na mocy niniejszej umowy, Strony uwzględniają swoje odpowiednie ramy strategiczne i polityczne, w tym – w stosownych przypadkach – strategię regionalną przyjętą przez członków OACPS w regionie Pacyfiku.
2. Strony podejmują działania i wdrażają środki na najbardziej właściwym szczeblu: wewnętrznym, regionalnym lub wielonarodowym. Strony starają się maksymalizować wpływ na zainteresowane strony oraz wzmocnić ich zaangażowanie, w tym poprzez budowanie zdolności.
3. Strony monitorują niniejszy protokół, aby zapewnić skuteczne i efektywne wdrażanie działań i środków, w tym poprzez stosowanie podejścia uwzględniającego udział wielu zainteresowanych stron. Strony mogą dostosowywać go do zmieniających się okoliczności oraz rozszerzać jego zakres, aby zwiększyć współpracę w istniejących i nowych obszarach, zgodnie z procedurą określoną w art. 99 ust. 5 części ogólnej niniejszej umowy.
4. Strony prowadzą regularne niezależne monitorowanie oraz oceny działań przewidzianych w kluczowych obszarach współpracy określonych w niniejszym protokole.

CZĘŚĆ II

KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I

Zrównoważony rozwój środowiska i zmiana klimatu

Artykuł 9

Uznając, jak poważne zagrożenie stanowią zmiana klimatu, podnoszenie się poziomu morza oraz degradacja środowiska dla zrównoważonego rozwoju i życia ludności, a także uznając znaczące zagrożenie dla małych rozwijających się państw wyspiarskich, Strony budują odporność na zmianę klimatu oraz dążą do odwrócenia degradacji środowiska. Strony podejmują ambitne działania na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej, aby zapobiec ryzyku strat i szkód, zminimalizować to ryzyko i zaradzić mu, aby chronić środowisko i poprawiać jego jakość oraz aby wspierać zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi. Strony przyjmują środki mające na celu przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej, utrzymanie i odbudowę ekosystemów, propagowanie zarządzania oceanami oraz zapobieganie klęskom żywiołowym i reagowanie na nie. Strony inwestują w ekologiczny wzrost, gospodarki o obiegu zamkniętym i energię ze źródeł odnawialnych, zapewniając, aby wzrost gospodarczy szedł w parze ze zrównoważonym rozwojem środowiska.

Artykuł 10

Działania na rzecz klimatu

1. Odwołując się do celów, zasad i postanowień Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu oraz Porozumienia paryskiego, a także podkreślając potrzebę zintensyfikowania globalnych starań na rzecz przeciwdziałania zmianie klimatu w świetle ustaleń zawartych w sprawozdaniu specjalnym Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu w sprawie skutków globalnego ocieplenia o 1,5 °C powyżej poziomu przedindustrialnego, Strony postanawiają przyczynić się do redukcji globalnych emisji, zgodnie z celem ograniczenia wzrostu średniej temperatury globalnej do poziomu znacznie niższego niż 2 °C powyżej poziomu przedindustrialnego, oraz podejmować starania mające na celu ograniczenie globalnego ocieplenia do 1,5 °C. Strony uznają znaczenie jak najszybszego osiągnięcia zerowej globalnej emisji antropogenicznej netto. W tym celu Strony zobowiązują się do wniesienia kolejnych wkładów ustalonych na poziomie krajowym, które będą stopniowo zwiększane powyżej obecnych wkładów oraz będą odzwierciedlać ich najwyższy możliwy poziom ambicji, w świetle różnych uwarunkowań krajowych, a także potwierdzają cel, jakim jest osiągnięcie przez nie neutralności klimatycznej do 2050 r.
2. Strony opracowują kompleksowe i sprzyjające włączeniu społecznemu wewnętrzne polityki i programy klimatyczne, w tym poprzez ramy legislacyjne i ramy sprawowania rządów, oraz podejmują konkretne działania w celu zwiększenia zakresu wdrożenia Porozumienia paryskiego. Strony opracowują mechanizmy monitorowania, sprawozdawczości i weryfikacji oraz systemy oceny, aby śledzić postępy w działaniach w dziedzinie klimatu.
3. Strony przyspieszają i intensyfikują starania na rzecz przystosowania się do skutków zmiany klimatu, w tym poprzez opracowanie i wdrożenie ambitnych krajowych planów adaptacji. Strony opracowują i wdrażają polityki, strategie i ramy legislacyjne w celu włączenia takiego przystosowania do odpowiednich sektorów społeczno-ekonomicznych i środowiskowych.
4. Uznając, że sektory energii z paliw kopalnych i transportu znacząco przyczyniają się do emisji dwutlenku węgla, Strony zobowiązują się do opracowania rozwiązań w zakresie efektywności energetycznej i energii ze źródeł odnawialnych oraz do dalszej redukcji emisji dwutlenku węgla z sektorów transportu lądowego, lotniczego i morskiego. Strony wzmacniają wspólne działania w zakresie rozwoju i transferu technologii. Strony dążą do racjonalizacji i stopniowego wycofania nieefektywnych dopłat do paliw kopalnych, które zachęcają do rozrzutnej konsumpcji, oraz do minimalizowania ewentualnych niekorzystnych skutków w sposób chroniący ubogich i społeczności, na które ma to wpływ.
5. Strony stosują zintegrowane, całościowe i wyważone rozwiązania nierynkowe w działaniach dotyczących zmian klimatu i ich skutków, uwzględniając wrażliwość małych rozwijających się państw wyspiarskich oraz biorąc pod uwagę ich odpowiednie ramy polityki, w tym ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku oraz partnerstwo na rzecz odporności w regionie Pacyfiku.
6. Strony wspierają działania w zakresie dostosowania przepływów finansowych do środków na rzecz niskiej emisji gazów cieplarnianych oraz rozwoju odpornego na zmianę klimatu. Strony współpracują na rzecz uruchomienia finansowania wspólnych działań w związku ze zmianą klimatu z wielu różnych źródeł, instrumentów i kanałów, aby wesprzeć opracowywanie i wdrażanie krajowych planów adaptacji oraz ustalonych na poziomie krajowym wkładów przewyższających obecne poziomy, zgodnie z Porozumieniem paryskim.
7. Strony propagują ambitny cel dotyczący ograniczenia stosowania wodorofluorowęglowodorów na mocy Protokołu montrealskiego w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową, sporządzonego w Montrealu w dniu 16 września 1987 r., oraz poprawki z Kigali do tego protokołu. Strony zachęcają wszystkie Strony protokołu do ratyfikacji tej poprawki oraz zapewniają jej szybkie wdrożenie.
8. Strony wzmacniają koordynację na wszystkich szczeblach sprawowania rządów oraz podejmują działania oparte na najlepszych dostępnych danych naukowych i – w stosownych przypadkach – na tradycyjnej wiedzy oraz systemach wiedzy tubylczej i lokalnej. Strony zachęcają władze lokalne do podejmowania i realizacji ambitnych zobowiązań w zakresie energii i klimatu oraz umożliwiają im działania w tym zakresie. Strony propagują istniejące inicjatywy, takie jak Światowe Porozumienie Burmistrzów w sprawie Klimatu i Energii, oraz wspierają wdrażanie ich planów działania.
9. Strony współpracują na rzecz rozwoju sieci wiedzy w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu i reagowania na nią oraz na rzecz wzmocnienia zdolności naukowej i technicznej, zdolności osób i instytucji w zakresie działań w dziedzinie klimatu oraz zarządzania środowiskowego i monitoringu środowiska, w tym poprzez wykorzystanie technologii kosmicznych i systemów informacyjnych.

Artykuł 11

Środowisko oraz zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi

1. Strony wspierają ochronę, zrównoważone wykorzystanie i odbudowę ekosystemów oraz usług przez nie zapewnianych, łącząc różnorodność biologiczną ze źródłami utrzymania. Strony chronią, odbudowują i zwiększają różnorodność biologiczną zgodnie z postanowieniami Konwencji o różnorodności biologicznej oraz globalnymi ramami różnorodności biologicznej na okres po 2020 r. Strony wspierają opracowywanie strategii długoterminowych ukierunkowanych na włączenie kwestii różnorodności biologicznej do krajowych i regionalnych ram w regionie Pacyfiku, zapewniając koordynację i spójność między instytucjami oraz gromadząc dowody na potrzeby świadomego podejmowania decyzji.
2. Strony propagują zintegrowane podejście oraz zwiększają skuteczność mechanizmów egzekwowania w zakresie zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi i środowiskiem oraz zrównoważonego wykorzystania ich na wszystkich szczeblach, w tym rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym i zielonej gospodarki, z uwzględnieniem potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń oraz – w stosownych przypadkach – praktyk tubylczych, tradycyjnych i zwyczajowych.
3. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zrównoważonej gospodarki leśnej i zrównoważonego zarządzania innymi zasobami drzewnymi, ograniczenia i odwrócenia procesu wylesiania, zwalczania nielegalnego pozyskiwania drewna i produktów drewnopochodnych oraz handlu nimi, przywrócenia funkcji lasów naturalnych, w tym usług ekosystemowych, oraz propagowania odpowiedzialnego górnictwa, uwzględniając wymogi w zakresie zrównoważonego rozwoju, w tym potrzeby gospodarcze, społeczne i środowiskowe ich rosnących populacji.
4. Strony wspierają systemy zrównoważonej zintegrowanej gospodarki wodnej, zachowując i chroniąc źródła wody i ekosystemy, odprowadzając i oczyszczając ścieki, przeciwdziałając degradacji gruntów, zanieczyszczeniu zasobów wodnych i zasobów wód podziemnych oraz niepewności co do dostępności wody za pomocą systemów gromadzenia i przechowywania wody.
5. Strony współpracują na rzecz zwalczania zagrożeń powodowanych przez inwazyjne gatunki obce pod względem wyginięcia gatunków, różnorodności biologicznej, funkcji i usług ekosystemu, źródeł utrzymania i odporności ludności oraz handlu i rozwoju gospodarczego.
6. Strony skutecznie przeciwdziałają wszystkim formom zanieczyszczenia. Strony pracują nad ustanowieniem niezbędnych ram regulacyjnych i mechanizmów egzekwowania prawa w celu racjonalnego gospodarowania chemikaliami i odpadami. Strony dążą do zapobiegania wytwarzaniu odpadów u źródła lub jego minimalizowania, a także do poprawy możliwości wielokrotnego użytkowania produktów, zdolności do recyklingu i efektywnego użytkowania zasobów w celu dostosowania produkcji i konsumpcji do osiągnięcia gospodarki o obiegu zamkniętym. Strony podejmują środki mające na celu zapobieganie obecności substancji niebezpiecznych w cyklach materiałowych lub minimalizowanie jej oraz zarządzanie chemikaliami w produktach w całym cyklu ich życia.

Artykuł 12

Odporność na klęski żywiołowe

1. Strony współpracują na rzecz wypracowania odporności ludności, społeczeństw, instytucji i infrastruktury na klęski żywiołowe. Strony biorą pod uwagę silne powiązania między klęskami żywiołowymi a zmianą klimatu oraz wpływ klęsk żywiołowych na rozwój społeczny, źródła utrzymania ludności, zwłaszcza szczególnie wrażliwych grup i jednostek, dziedzictwo kulturowe, integralność środowiskową, rozwój gospodarczy i bezpieczeństwo ludzi. Strony dążą do wdrożenia i monitorowania Ram z Sendai dotyczących ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych w latach 2015–2030, w tym w drodze wymiany informacji i najlepszych praktyk, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki, w tym ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku.
2. Strony propagują całościowe podejście do zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi, w tym uwzględniając ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku, inwestowanie w zapobieganie ryzyku i gotowość na nie, włączenie starań na rzecz zmniejszenia ryzyka do działań naprawczych oraz propagowanie ubezpieczenia od ryzyka finansowego. Strony wspierają odporność służb użyteczności publicznej, infrastruktury, bezpieczeństwa żywnościowego i bezpieczeństwa wodnego, zapewniając, aby w ramach inwestycji uwzględniano realistyczną ocenę przyszłych zagrożeń i reagowano na nie. Strony stawiają odporność na zmianę klimatu w centrum wszystkich starań na rzecz odbudowy i odnowy, w tym poprzez wdrażanie podejścia polegającego na „lepszemu odbudowywaniu”.

3. Strony współpracują na rzecz zwiększenia dostępu do odpowiednich technologii w zakresie wzmocnienia odporności oraz ich transferu i systematycznego wykorzystywania. Strony inwestują w zbieranie i wykorzystywanie statystyk dotyczących klęsk żywiołowych i danych dotyczących strat spowodowanych klęskami żywiołowymi, kompleksową ocenę ryzyka, wdrażanie planów ograniczania ryzyka na wszystkich szczeblach oraz wzmocnianie powiązań między zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi a przystosowaniem się do zmiany klimatu. Strony wspierają wykorzystanie technologii kosmicznych i informacji do poprawy środków zapobiegania klęskom żywiołowym, przygotowania i reagowania na nie oraz odbudowy po nich.

4. Strony pracują nad wzmocnieniem sprzyjającego włączeniu społecznemu zarządzania ryzykiem na wszystkich szczeblach, w tym budowaniem zdolności krajowych i regionalnych centrów doskonałości ds. zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi i innowacji w dziedzinie klimatu. Strony pracują nad zwiększeniem zdolności w zakresie monitorowania, wczesnego ostrzegania i oceny ryzyka, zwiększenia wewnętrznego i regionalnego potencjału i zdolności w zakresie zapobiegania, ograniczania, gotowości, reagowania i odbudowy, w tym mechanizmów ochrony ludności, a także zdolności społeczności i instytucji lokalnych, koncentrując się na najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych gospodarstwach domowych i grupach.

5. Strony monitorują priorytety i cele w zakresie zarządzania ryzykiem związanym z klęskami żywiołowymi i ze zmianą klimatu oraz oceniają je w odniesieniu do najlepszych praktyk międzynarodowych.

TYTUŁ II

Zrównoważony rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 13

1. Strony realizują zintegrowane strategie oraz wdrażają reformy w celu budowania odpornych i zróżnicowanych gospodarek, wspierania wzrostu gospodarczego i transformacji gospodarczej, zacieśnienia stosunków biznesowych i handlowych oraz wspierania przejścia na pełne zatrudnienie wysokiej jakości. Strony zobowiązują się do tworzenia otoczenia biznesowego sprzyjającego większym przepływom inwestycji i rozwojowi sektora prywatnego. Strony wzmocniają i pogłębiają wewnątrzregionalną współpracę gospodarczą, w tym mobilność towarów i usług. Strony zachęcają do stosowania na szerszą skalę swoich własnych walut w transakcjach międzynarodowych oraz ułatwiają je.

2. Strony propagują środki służące wsparciu transformacyjnego charakteru nauki, technologii, innowacji i badań naukowych. Strony pracują nad osiągnięciem niskoemisyjnej i odpornej na zmiany klimatu gospodarki o obiegu zamkniętym oraz zapewnienia, aby wszyscy ludzie korzystali z odblokowanych możliwości rynkowych, zapewnienia przestrzegania i utrzymania podstawowych norm pracy, w tym w drodze dialogu społecznego, a także zapewnieniem wspierania upodmiotowienia społecznego i ekonomicznego oraz włączenia społeczno-ekonomicznego ludzi szczególnie wrażliwych, kobiet i młodzieży, w tym przez odpowiednie działania w zakresie ochrony socjalnej. Strony postanawiają skoncentrować się na kluczowych sektorach, które mają efekt mnożnikowy w zakresie zrównoważonego wzrostu, tworzenia miejsc pracy i eliminacji ubóstwa, w tym na możliwości współpracy w zakresie nowych obszarów gospodarczych.

Rozdział 1

Wzrost gospodarczy i dywersyfikacja

Artykuł 14

Czynniki rozwoju gospodarczego

1. Strony stosują środki sprzyjające osiąganiu wyższych poziomów wydajności gospodarczej przez dywersyfikację, modernizację technologiczną i innowacje, traktując te kwestie jako priorytetowe, a także środki, które przyczyniają się do poprawy stabilności sektora makroekonomicznego i sektora finansowego, upraszczają i harmonizują przepisy i procesy dotyczące działalności gospodarczej, wzmocniają skuteczny i przewidywalny system podatkowy oraz poprawiają skuteczność administracji publicznej i systemu sądowego. Strony przyjmują racjonalną politykę konkurencji oraz zapewniają ochronę praw do ziemi, praw własności i praw własności intelektualnej.

2. Strony postanawiają wspierać racjonalne przepisy ustawowe, wykonawcze i polityki w zakresie ułatwiania prowadzenia działalności gospodarczej mające na celu zmniejszenie barier regulacyjnych i administracyjnych oraz zwiększenie przejrzystości, przy jednoczesnym rozwoju umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kultury korporacyjnej w celu zwiększenia inwestycji i zapewnienia rozwoju sektora prywatnego. Strony propagują również społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw oraz odpowiedzialne prowadzenie działalności gospodarczej, w tym w kwestiach związanych z ochroną środowiska.
3. Strony postanawiają zająć się kwestią rozwoju i wzmocnienia kapitału ludzkiego, w szczególności poprzez inwestycje i wsparcie na rzecz tworzenia dobrze wykształconej, wyszkolonej, wykwalifikowanej i efektywnej siły roboczej, przeszkolonej w wystarczającym stopniu, aby mieć dostęp do godnej pracy, w tym w nowych dynamicznie rozwijających się sektorach, odpowiadającej potrzebom rynków pracy i przyczyniającej się do zwiększenia zaangażowania sektora prywatnego. Strony kładą szczególny nacisk na zwiększanie umiejętności cyfrowych, edukację i szkolenie techniczne i zawodowe oraz programy szkolnictwa wyższego.
4. Strony wspierają polityki, które zwiększają znaczenie, efektywność i skuteczność instytucji rynku pracy. Strony propagują wewnątrzregionalną mobilność pracowników, aby wspierać potrzeby rozwojowe członków OACPS w regionie Pacyfiku oraz odpowiadać pozytywnie na potrzeby sektora prywatnego i przyczyniać się do lepszej integracji gospodarczej, większych inwestycji i większej wydajności przedsiębiorstw.
5. Strony wspierają rozwój kluczowej infrastruktury, takiej jak infrastruktura energetyczna, transportowa i wodna, a także usług w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) i łączności cyfrowej.
6. Strony wspierają rozwój obszarów wiejskich oraz zróżnicowanie gospodarki wiejskiej, w tym poprzez wzmocnienie powiązań między odporną infrastrukturą, turystyką, rolnictwem i przemysłem.
7. Strony wspierają środki służące poprawie jakości, dostępności i przystępności usług ubezpieczeniowych, finansowych i pozafinansowych dla przedsiębiorstw prywatnych, zarówno w sektorze formalnym, jak i nieformalnym. Strony poprawiają dostęp do przystępnego finansowania, w tym poprzez rozwijanie rentownych systemów bankowych i pozabankowych oraz wzmacnianie cyfrowych usług finansowych ułatwiających tworzenie wartości dodanej poprzez włączanie przedsiębiorstw, szczególnie mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw, do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości, a także poprzez zwiększanie produkcji, potencjału regulacyjnego w zakresie handlu, przedsiębiorczości, usprawnienie ułatwień dla przedsiębiorstw, dywersyfikację produktów i kierunków wywozu oraz doskonalenie technologiczne i innowacje, w tym w odniesieniu do platform handlu elektronicznego.

Artykuł 15

Inwestycje

1. Strony zobowiązują się do wspierania, tworzenia i utrzymania środowiska sprzyjającego odpowiedzialnym inwestycjom dla ich obopólnej korzyści. Strony usprawniają i przyspieszają procedury i wymogi administracyjne oraz wspierają środki sprzyjające tworzeniu przewidywalnego i bezpiecznego klimatu inwestycyjnego, ułatwiające zawiązywanie partnerstw oraz wspierające dialog między sektorem publicznym a prywatnym.
2. Strony postanawiają przyciągnąć i utrzymać zrównoważone i odpowiedzialne inwestycje publiczne i prywatne, w tym bezpośrednie inwestycje zagraniczne, poprzez finansowanie mieszane (ang. *blending*), gwarancje i inne innowacyjne instrumenty finansowe w celu zwiększenia zaufania inwestora. Strony dokładają starań, aby zapewniać inwestorom odpowiednie i łatwo dostępne informacje na temat możliwości rynkowych zarówno w UE, jak i w państwach będących członkami OACPS w regionie Pacyfiku.
3. Strony zobowiązują się do współpracy na rzecz ułatwiania inwestycji za pomocą odpowiedniego połączenia działań interwencyjnych, przy szczególnym uwzględnieniu młodzieży i kobiet.

Artykuł 16

Rozwój sektora prywatnego

1. Strony wspierają rozwój dynamicznego, konkurencyjnego i odpowiedzialnego sektora prywatnego, w tym poprzez przyjmowanie niezbędnych polityk i reform gospodarczych, instytucjonalnych i ustawodawczych na szczeblu krajowym lub regionalnym, lub na obu tych szczeblach. Strony podejmują środki na rzecz zwiększenia i poprawy produktywności i efektywności sektora prywatnego. Strony zwracają szczególną uwagę na wzrost i poprawę konkurencyjności mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw, na inkubatory przedsiębiorczości oraz na rozwój branży rękodzielniczej.
2. Strony korzystają z możliwości, jakie stwarza postęp technologiczny i gospodarka cyfrowa. Strony dążą do mobilizowania inwestycji na potrzeby wsparcia badań naukowych i innowacji oraz gospodarki cyfrowej, a także do zachęcania sektora prywatnego do pobudzania transformacji cyfrowej, w szczególności w zakresie inwestycji, innowacji, znajomości rynku, dostępu i wiedzy fachowej.
3. Strony wspierają rozwój przemysłu w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Strony przyjmują ukierunkowane strategie polityczne mające na celu ułatwienie rozwoju przemysłowego i stworzenie możliwości dla przemysłu, w szczególności poprzez tworzenie powiązań i podejmowanie działań tworzących wartość dodaną, w tym dotyczących przemysłu na małą skalę. Strony wspierają rozwój odpowiednich technologii i procesów oraz dywersyfikacji produktów niszowych. Strony opracowują i wdrażają strategie sprzyjające budowaniu regionalnych i krajowych zdolności w odniesieniu do konkurencyjności w zakresie średnio zaawansowanej i zaawansowanej technologicznie produkcji i wywozu.
4. Strony wspierają bardziej efektywne wykorzystanie zasobów oraz przyjęcie czystszych i bardziej racjonalnych ekologicznie technologii i procesów przemysłowych. Strony skutecznie walczą ze wszystkimi formami zanieczyszczeń wynikających z działalności gospodarczej, w tym poprzez jasne określenie odpowiedzialności oraz przypisanie jej podmiotom branżowym i gospodarczym w całym łańcuchu dostaw w oparciu o zasadę rozszerzonej odpowiedzialności producenta i zasadę „zanieczyszczający płaci”.

Artykuł 17

Nauka, technologia, innowacje i badania naukowe

1. Strony współpracują w zakresie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji w celu wspierania rozwoju społecznego i gospodarczego, sprostania wyzwaniom społecznym oraz poprawy konkurencyjności regionalnej. Strony rozwijają wzajemne połączenia i interoperacyjność sieci badawczych oraz infrastruktury i usług w zakresie obliczeń i danych naukowych, wspierając taki rozwój w kontekście regionalnym.
2. Strony ułatwiają sobie wzajemnie, w stosownych przypadkach, dostęp do swoich programów naukowych, technologicznych i innowacyjnych, infrastruktury i obiektów badawczych, publikacji oraz danych naukowych w istotnych dziedzinach, w tym w dziedzinie zmiany klimatu i oceanów.
3. Strony współpracują w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowania i usługi globalnego systemu nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, obserwacja Ziemi i nauka o Ziemi, w szczególności w zakresie wykorzystywania wczesnego ostrzegania i nadzoru.

Artykuł 18

Przekazy pieniężne

Uznając znaczenie przekazów pieniężnych jako głównego środka sprzyjającego włączeniu społecznemu i zrównoważonemu rozwojowi, Strony dążą do ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 % oraz do wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 % do 2030 r., propagowaniu świadomości w zakresie wiedzy finansowej i włączenia finansowego za pomocą innowacyjnych instrumentów finansowych, a także poprawy ram regulacyjnych służących zwiększeniu zaangażowania podmiotów nietradycyjnych, w tym dzięki wykorzystaniu nowych technologii.

Rozdział 2

Współpraca handlowa

Artykuł 19

Integracja handlowa

1. Strony zobowiązują się do zwiększenia możliwości handlowych dla swojej wzajemnej korzyści, a także w ramach szerzej rozumianego regionu, w tym krajów i terytoriów zamorskich. Strony dążą do wspierania sprawnej i stopniowej integracji członków OACPS w regionie Pacyfiku z gospodarką światową, w szczególności poprzez pełne wykorzystanie potencjału integracji regionalnej oraz handlu z innymi regionami.
2. Strony wspierają wdrażanie i funkcjonowanie obowiązującej Umowy przejściowej o partnerstwie między Wspólnotą Europejską, z jednej strony, a państwami Pacyfiku, z drugiej strony, zachęcając do przystąpienia do niej zainteresowane państwa oraz, w stosownych przypadkach, rozszerzając zakres stosowania tej umowy.
3. Strony wspierają procesy regionalnej integracji gospodarczej w regionie Pacyfiku, w tym ułatwienia w handlu i harmonizację przepisów, aby umożliwić państwom czerpanie korzyści z prowadzenia wymiany handlowej z sąsiadami oraz wspierać ich włączanie w regionalne i globalne łańcuchy wartości.

Artykuł 20

Zdolności handlowe

1. Strony współpracują w zakresie budowania zdolności handlowych, w tym poprzez wzmocnienie produkcji i przedsiębiorczości oraz zwiększenie inwestycji w sektory, które wnoszą wartość dodaną. Strony zapewniają wdrożenie ramowych warunków i właściwych wewnętrznych strategii politycznych, aby ułatwić zwiększenie przepływów handlowych.
2. Strony współpracują w dziedzinie ułatwień w handlu, rozwijając swoje odpowiednie zobowiązania w ramach Porozumienia o ułatwieniach w handlu WTO. W ramach takiej współpracy uwzględnia się szczególne potrzeby członków OACPS w regionie Pacyfiku, w tym potrzeby związane z ograniczeniami geograficznymi, technologią, finansowaniem handlu i konektywnością. Strony dążą do obniżenia kosztów handlu związanych z przywozem, wywozem, tranzytem i innymi procedurami celnymi dotyczącymi przepływu towarów i usług, w tym do automatyzacji procedur celnych.
3. Strony współpracują na rzecz zapobiegania niepotrzebnym barierom technicznym w handlu i niepotrzebnym barierom pozataryfowym ograniczającym wywóz oraz na rzecz identyfikacji i eliminacji takich barier. W szczególności Strony współpracują na rzecz zapewnienia zgodności z normami międzynarodowymi poprzez zapewnianie odpowiedniego wsparcia w zakresie budowania zdolności oraz usprawnionych mechanizmów kontroli jakości i laboratoriów certyfikacji.
4. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia przepisów i praktyk sanitarnych i fitosanitarnych, w tym za pomocą mechanizmów instytucjonalnych i regulacyjnych oraz odpowiednich systemów informacyjnych i infrastruktury.
5. Strony współpracują na rzecz wdrożenia ustaleń dotyczących współpracy administracyjnej i weryfikacji w swoich stosunkach handlowych.
6. Uznając wkład technologii cyfrowej w ułatwienia w handlu, Strony postanawiają współpracować na rzecz odpowiednich regionalnych platform cyfrowych regionu Pacyfiku na potrzeby handlu krajowego i transgranicznego.

*Artykuł 21***Usługi**

1. Strony wspierają rozwój silnego i dynamicznego sektora usług, uznając jego znaczenie pod względem jego udziału we wzroście gospodarczym i tworzeniu miejsc pracy, pod względem wkładu wnoszonego we wszystkie działania gospodarcze i pod względem ułatwiania transformacyjnych procesów produkcji i wywozu.
2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia potencjału w zakresie świadczenia usług. Strony zwracają szczególną uwagę na usługi związane z przepływem osób fizycznych w celach biznesowych, usługi finansowe i inne usługi biznesowe, turystykę, branżę kultury i branżę kreatywną oraz budownictwo i powiązane usługi inżynieryjne.
3. Strony postanawiają, że będą wspierać, w stosownych przypadkach, zawieranie umów o wzajemnym uznawaniu, w tym w celu ułatwienia uznawania kwalifikacji zawodowych. Strony współpracują na rzecz zniesienia barier w handlu usługami, aby wspierać konkurencję, tworzyć miejsca pracy, pobudzać wzrost i rozwój oraz podnosić jakość swojego sektora usług.

Rozdział 3**Kluczowe sektory***Artykuł 22***Niebieska gospodarka**

1. Strony propagują dobrze zarządzaną i zrównoważoną niebieską gospodarkę, która służy pogodzeniu zrównoważonego wzrostu gospodarczego z tworzeniem miejsc pracy, poprawą źródeł utrzymania i sprawiedliwością społeczną, sprawliwymi korzyściami ekonomicznymi oraz większym bezpieczeństwem żywnościowym, w oparciu o ochronę ekosystemów morskich i różnorodności biologicznej, a także zrównoważonym wykorzystaniem zasobów.
2. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonej akwakultury poprzez skuteczne planowanie przestrzenne, podejście ekosystemowe i bardziej wyrównane warunki działania dla inwestorów, zapewniając, aby akwakultura uwzględniła obawy społeczności lokalnych.
3. Strony wzmacniają zrównoważony rozwój rybołówstwa, w tym na poziomie rybołówstwa łodziowego, propagując zrównoważone łańcuchy wartości poprzez zwiększenie inwestycji w produktywność i lokalne zdolności przetwórcze, zapewniając jednocześnie zrównoważony charakter zasobów rybnych oraz większe bezpieczeństwo żywnościowe i bezpieczeństwo żywności.
4. Strony wykorzystują możliwości w obszarze biotechnologii morskiej poprzez wspieranie badań oraz zmniejszanie utrudnień technicznych w celu ułatwienia dostępu inwestorom, unikając jednocześnie zagrożeń dla środowiska morskiego.
5. Strony wspierają badania naukowe, innowacje i wymianę wiedzy, najlepszych praktyk oraz doświadczeń zdobytych w zakresie niebieskiej gospodarki, w tym wzmacniając planowanie przestrzenne i podejmowanie racjonalnych decyzji inwestycyjnych.
6. Strony propagują energię z morskich źródeł odnawialnych w celu przyspieszenia przejścia na czystą energię na wszystkich wyspach.

*Artykuł 23***Rolnictwo**

1. Strony propagują zrównoważone rolnictwo oraz wspierają praktyki i działania agroekologiczne mające na celu budowanie rolnictwa odpornego na zmianę klimatu oraz zapewnienie wartości dodanej i dywersyfikacji w celu poprawy źródeł utrzymania, zwiększenia dochodów i tworzenia godnych miejsc pracy.

2. Strony współpracują na rzecz zwiększenia możliwości dla producentów, przetwórców i eksporterów, w szczególności małych gospodarstw, w zakresie dostępu do rynku na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, w tym poprzez lepsze wsparcie doradztwa rolniczego, lepszą infrastrukturę wiejską oraz lepszy dostęp do finansowania. Strony współpracują na rzecz zapewnienia przestrzegania praktyk i norm przyjętych na szczeblu międzynarodowym, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki.
3. Strony propagują bezpieczeństwo żywnościowe przez tworzenie łańcuchów wartości ukierunkowanych na zaspokajanie potrzeb żywieniowych o wysokiej różnorodności biologicznej i sprzyjających włączeniu społecznemu, w tym poprzez tworzenie wartości dodanej i przetwórstwo na poziomie lokalnym oraz zwiększanie zdolności uczestników łańcucha wartości. Strony angażują się w rejestrowanie i ochronę oznaczeń geograficznych produktów rolnych i spożywczych z regionu Pacyfiku i Unii Europejskiej.
4. Strony współpracują na rzecz zwalczania szkodników, chorób oraz inwazyjnych gatunków obcych mających wpływ na ich rolnictwo.

Artykuł 24

Turystyka

1. Strony zobowiązują się do zapewniania wyważonego i zrównoważonego rozwoju turystyki dzięki maksymalizacji jej potencjału w zakresie wzrostu gospodarczego, tworzenia godnych miejsc pracy i zwiększania dochodów rządowych, przy jednoczesnym zapewnieniu integracji wymiarów środowiskowego, kulturalnego i społecznego.
2. Strony wzmacniają ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego i zasobów naturalnych oraz wzmacniają powiązania pomiędzy sektorem turystyki a innymi odpowiednimi sektorami gospodarki, w szczególności sektorem transportu, rolnictwa i niebieskiej gospodarki.
3. Strony współpracują na rzecz propagowania praktyk sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi oraz dążą do optymalizacji społeczno-gospodarczych korzyści z turystyki, chroniąc grunty, oceany, ludzi i kultury, z poszanowaniem integralności i interesów społeczności lokalnych oraz wspierając ich zaangażowanie w proces rozwoju turystyki, w szczególności turystyki wiejskiej i wspólnotowej oraz ekoturystyki. Strony zachęcają do inwestycji w nowe technologie w zakresie badań naukowych i rozwoju statystycznego, w odporność na zmianę klimatu i klęski żywiołowe, różnorodność biologiczną, gospodarowanie odpadami, energię ze źródeł odnawialnych i efektywność energetyczną, bezpieczeństwo wodne i żywnościowe oraz źródła utrzymania i udział społeczności.
4. Strony pobudzają inwestycje w promowanie i rozwój produktów i usług turystycznych. Strony wspierają rozwój innowacyjnych partnerstw z odpowiednimi liniami lotniczymi i organizatorami rejsów wycieczkowych oraz inwestują w rozwój kapitału ludzkiego, szkolenia z zakresu turystyki i budowanie zdolności, marketing, w tym marketing cyfrowy, a także zachęcają do kontaktów biznesowych i wymiany wykwalifikowanego personelu, w celu wspierania konkurencyjności, poprawy standardów usług oraz na rzecz dalszego rozwoju sektora turystyki.

Artykuł 25

Zrównoważona energia

1. Strony uznają znaczenie sektora energetycznego dla dobrobytu gospodarczego oraz dla rozwoju społecznego i bezpieczeństwa ludzi, a także potrzebę sprawnego przejścia na gospodarkę niskoemisyjną. Strony dążą do wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego oraz odporności infrastruktury energetycznej w celu poprawy dostępności i przystępności cenowej czystej energii.
2. Strony postanawiają wspierać reformy energetyczne w regionie Pacyfiku, które przyczyniają się do zmniejszenia intensywności emisji dwutlenku węgla w ramach procesów rozwojowych w tym regionie, zwiększenia efektywności dostaw i zużycia energii przez użytkowników końcowych, wzmocnienia odporności infrastruktury energetycznej oraz obniżenia emisji gazów cieplarnianych netto, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki, w tym ramy działania w obszarze bezpieczeństwa energetycznego w regionie Pacyfiku oraz ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku.

3. Strony ułatwiają funkcjonowanie otwartych i przejrzystych rynków energii napędzających zrównoważone inwestycje sprzyjające włączeniu społecznemu w dziedzinie odpowiedzialnej produkcji, przesyłu i dystrybucji energii oraz efektywności energetycznej.
4. Strony wspierają efektywność energetyczną i oszczędność energii na wszystkich etapach łańcucha energetycznego, od produkcji po zużycie, oraz wzmacniają, usprawniają i przekształcają zakłady produkcji, wytwarzania i dystrybucji energii, w tym poprzez wzmacnianie i rozbudowanie miejskich i wiejskich sieci dystrybucji energii.
5. Strony propagują transformację energetyczną regionu Pacyfiku poprzez opracowywanie i wykorzystywanie czystych, zróżnicowanych, opłacalnych i zrównoważonych technologii energetycznych, w tym technologii w zakresie energii odnawialnej i niskoemisyjnych technologii energetycznych.

Artykuł 26

Konektywność

1. Uznając ograniczenia geograficzne, z jakimi zmagają się państwa wyspiarskie regionu Pacyfiku, Strony wzmacniają konektywność w całym regionie Pacyfiku, zapewniając, aby była ona zrównoważona, kompleksowa i oparta na zasadach oraz aby wspierała inwestycje i równe warunki działania dla przedsiębiorstw. Strony dążą do budowania pewnych, bezpiecznych, odpornych i zrównoważonych połączeń transportowych – powietrznych, lądowych i morskich – oraz sieci cyfrowych, od mobilnych do stacjonarnych, od szkieletowej sieci internetowej do lokalnej pętli abonenckiej i od sieci przewodowych do satelitarnych. Strony zobowiązują się do działania na rzecz konektywności elektroenergetycznej w celu wspierania nowoczesnych, efektywnych i czystych rozwiązań oraz wspierania kontaktów międzyludzkich.
2. Strony zobowiązują się do restrukturyzacji, wzmocnienia i usprawnienia transportu i powiązanych systemów infrastruktury oraz ułatwienia i usprawnienia przepływu pasażerów, w tym pasażerów o ograniczonej możliwości poruszania się, oraz towarów, a także zapewnienia opłacalnego, pewnego, bezpiecznego i zrównoważonego dostępu do wiarygodnych i skutecznych usług transportu miejskiego, powietrznego, morskiego, śródlądowego, kolejowego i drogowego. Strony poprawiają ogólne zarządzanie sektorem transportu poprzez opracowanie i wdrażanie skutecznych przepisów w celu ułatwienia harmonizacji w regionie Pacyfiku, umożliwienia uczciwej konkurencji i interoperacyjności w ramach poszczególnych rodzajów transportu i pomiędzy nimi, a także zachęcania do uczestnictwa sektora prywatnego w projektach dotyczących transportu i wspierania takiego uczestnictwa, w tym w zakresie konserwacji oraz eliminowania ograniczeń zdolności i brakujących ogniw w infrastrukturze.
3. Strony uznają znaczenie opłacalnych i wydajnych usług transportu morskiego jako głównego środka transportu ułatwiającego handel. Strony współpracują w sektorze transportu morskiego na rzecz wspierania starań członków OACPS w regionie Pacyfiku w zakresie rozwijania konkurencyjnych portów i usług portowych, w tym infrastruktury żegludowej, w celu usprawnienia przepływu towarów i osób.
4. Strony współpracują w sektorze lotnictwa, w tym uwzględniając wzrost liczby tras i częstotliwości przewozów lotniczych do regionu Pacyfiku. Strony współpracują na rzecz poprawy i zwiększenia bezpieczeństwa lotniczego i ochrony lotnictwa oraz na rzecz poprawy nadzoru przestrzeni powietrznej, w tym zdolności do reagowania na powiązane zagrożenia i ryzyko. Strony postanawiają wzmocnić i udoskonalić urządzenia pomocy nawigacyjnej dla podróży lotniczych i morskich, w tym kontrolę ruchu lotniczego i kartografię.
5. Strony dążą do zwiększenia dostępu do otwartej, przystępnej cenowo i bezpiecznej konektywności sieci szerokopasmowych i infrastruktury cyfrowej, w tym poprzez modernizację kabli podmorskich. Strony podejmują środki służące ułatwianiu dostępu do ICT oraz wspieraniu odpowiedniego wykorzystywania sztucznej inteligencji i internetu rzeczy, a także wdrażania ekstensywnych i tanich sieci bezprzewodowych dostosowanych do uwarunkowań lokalnych. Strony dążą do ustanowienia niezbędnych instytucji regulacyjnych udzielających licencji usługodawcom, wspierających zachowania konkurencyjne oraz zapewniających dobrobyt i ochronę konsumentów, wzmacniając współpracę regionalną, z uwzględnieniem odpowiednich ram polityki Stron, w tym regionalnego strategicznego planu działania regionu Pacyfiku na rzecz ICT.

Artykuł 27

Przemysł wydobywczy

1. Uznając wkład przemysłu wydobywczego w rozwój gospodarczy, Strony ułatwiają zrównoważone i odpowiedzialne inwestowanie poprzez odpowiednie przepisy, polityki i ramy regulacyjne zgodne z najlepszymi praktykami międzynarodowymi. Strony dążą do zapewnienia sprawiedliwego i niezakłóconego dostępu do zasobów wydobywczych, przy jednoczesnym pełnym poszanowaniu przepisów krajowych i suwerenności państw nad zasobami naturalnymi oraz praw społeczności lokalnych, na które ma to wpływ.
2. Strony postanawiają propagować odpowiedzialne zarządzanie zasobami wydobywczymi, w tym rozwój ram legislacyjnych, uwzględniając wpływ na środowisko. Strony propagują przejrzystość i odpowiedzialność, zgodnie z zasadami określonymi w Inicjatywie przejrzystości w branżach wydobywczych.
3. Strony propagują wykorzystywanie odpowiednich technologii w celu ułatwienia zrównoważonego i odpowiedzialnego poszukiwania i wykorzystywania zasobów wydobywczych.

Artykuł 28

Leśnictwo

1. Strony propagują zrównoważoną gospodarkę leśną oraz zrównoważone wykorzystywanie zasobów leśnych, ograniczają i powstrzymują wylesianie i degradację lasów, chronią różnorodność biologiczną lasów i ekosystemy, walczą z nielegalnym pozyskiwaniem drewna i związaną z tym wymianą handlową oraz promują zasobooszczędne i energooszczędne produkty pochodzące z lasów, w których prowadzona jest zrównoważona gospodarka leśna.
2. Strony propagują zrównoważone łańcuchy wartości w przemyśle rolnym oraz zrównoważone łańcuchy wartości towarów i produktów leśnych, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i inne możliwości gospodarcze w zakresie ochrony ekosystemów. Strony współpracują w zakresie zrównoważonej gospodarki leśnej, w tym w zakresie legalnego i zrównoważonego zapewniania produktów do celów handlowych oraz zrównoważonej komercjalizacji flory i fauny leśnej, z pełnym poszanowaniem najlepszych praktyk i norm międzynarodowych i oraz odpowiednich umów międzynarodowych. Strony współpracują w zakresie wykorzystywania odpowiedniej technologii oraz metod identyfikacji i uprawy ziół i innych surowców leśnych, które mogą być składnikami produktów leczniczych, oraz propagują taką technologię oraz takie metody, zapewniając jednocześnie, aby nie dochodziło do utraty różnorodności biologicznej, zaburzeń w równowadze ekosystemu oraz utrudnień w dostępie do produktów leczniczych.
3. Strony współpracują na rzecz usprawnienia gospodarowania lasami oraz poprawy ich zrównoważoności, w tym poprzez uwzględnienie plan działania UE na rzecz egzekwowania prawa, zarządzania i handlu w dziedzinie leśnictwa (FLEGT) oraz zachęcanie do opracowywania umów o dobrowolnym partnerstwie. Strony dążą do wzmocnienia spójności i pozytywnych interakcji na szczeblu krajowym między FLEGT a działaniami w dziedzinie klimatu w sektorze leśnym i sektorze użytkowania gruntów, w tym w kontekście innych międzynarodowych inicjatyw, w szczególności warszawskich ram redukcji emisji spowodowanych wylesianiem i degradacją lasów (REDD+). Strony angażują się w opracowywanie i przegląd polityk, przepisów ustawowych, wykonawczych, strategii i planów na rzecz działań w dziedzinie klimatu w sektorze leśnym i użytkowania gruntów zgodnie z ustalonymi na poziomie krajowym wkładami poszczególnych państw. Strony podejmują działania mające na celu podniesienie jakości inwentaryzacji emisji i eliminacji w sektorze leśnym.
4. Strony wspierają opracowywanie strategii adaptacji i ochrony lasów oraz inicjatywy służące poprawie zdrowia lasów, odwróceniu wylesiania, odtworzeniu zdegradowanych ekosystemów leśnych, poprawie odporności na zmianę klimatu oraz przywróceniu zalesienia. Uznając znaczenie naturalnych i dziewiczych lasów w zapewnianiu usług ekosystemowych, klimatycznych i kulturowych, od których zależne są nasze społeczności, Strony współpracują na rzecz opracowywania i wdrożenia odpowiednich podejść i pozytywnych zachęt do przystosowania i ochrony takich lasów.
5. Strony wspierają wzmacnianie instytucji i agencji odpowiadających za zrównoważone gospodarowanie lasami na szczeblu regionalnym, subregionalnym i krajowym oraz budowanie ich zdolności. Strony zwiększają świadomość społeczną w zakresie wylesiania na wszystkich szczeblach oraz zachęcają do konsumpcji produktów zasobooszczędnych i energooszczędnych z lasów zarządzanych w sposób zrównoważony. Strony propagują i wspierają wykorzystywanie przez społeczności lokalne alternatywnych, zrównoważonych i czystych paliw do gotowania. Strony wzmacniają zaangażowanie lokalnych władz i społeczności w ochronę lasów.

TYTUŁ III

Oceany, morza i rybołówstwo

Artykuł 29

Strony uznają kluczowe znaczenie oceanów dla życia na ziemi, zrównoważonego rozwoju i źródeł utrzymania ludności. Strony postanawiają zintensyfikować starania mające na celu ochronę oceanów i mórz przed negatywnymi konsekwencjami i wpływem różnych oddziaływań, takich jak zmiana klimatu, zakwaszanie oceanów i blaknięcie koralowców, nadmierna eksploatacja, nielegalne, nieraportowane i nieuregulowane połowy (zwane dalej „połowami NNN”) oraz inne destrukcyjne i niezrównoważone działania. Strony wspierają zrównoważony rozwój niebieskiej gospodarki, chronią ekosystemy morskie i różnorodność biologiczną, zmniejszają wszelkiego rodzaju zanieczyszczenie oraz wdrażają polityki łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej.

Rozdział 1

Zarządzanie oceanami

Artykuł 30

Zrównoważone oceany

1. Strony uznają starania drugiej Strony mające na celu zapewnienie lepszego i zintegrowanego zarządzania oceanami, wzmocnionej ochrony regionalnego i subregionalnego rybołówstwa oraz środków w zakresie zarządzania takim rybołówstwem, monitorowania, kontroli i nadzoru rybołówstwa, innych strategii regionalnych oraz instrumentów na rzecz skutecznego zarządzania oceanami.
2. Strony realizują niezbędne działania na rzecz wdrożenia odpowiednich międzynarodowych i regionalnych traktatów, konwencji i umów dotyczących zarządzania oceanami, których są stroną, oraz ochrony zasobów i zarządzania zasobami, które są w nich przewidziane.
3. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami w celu ich zrównoważonego wykorzystywania i ochrony zgodnie z Konwencją ONZ o prawie morza (UNCLOS) oraz z uwzględnieniem odpowiednich ram regionalnych, w tym poprzez propagowanie zintegrowanego podejścia do zarządzania, uwzględniającego wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy zrównoważonego rozwoju.
4. Strony współpracują na rzecz złagodzenia i zmniejszenia oddziaływania na oceany i ich zasoby, aby zapewnić bezpieczne, chronione i czyste oceany zarządzane w zrównoważony sposób, a także na rzecz pogłębienia wiedzy na temat oceanów. Strony współpracują w zakresie ochrony, zachowania i przywrócenia ekosystemów przybrzeżnych i morskich.
5. Strony współpracują na rzecz zapobiegania zanieczyszczeniu mórz i jego ograniczenia oraz walczą z zanieczyszczeniem hałasem i odpadami morskimi, w tym tworzywami sztucznymi i mikrodrobinami plastiku, wyciekami ropy naftowej i zanieczyszczeniami nuklearnymi. Strony wspierają uregulowanie kwestii redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków i dążą do takiego uregulowania, aktywnie wspierając pilne wdrożenie Wstępnej strategii Międzynarodowej Organizacji Morskiej w sprawie redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków. Strony wprowadzają przepisy ustawowe i wykonawcze regulujące usuwanie szkodliwych odpadów i śmieci, w tym nakładając kary za naruszanie przepisów.
6. Strony postanawiają podejmować decyzje w oparciu o najlepsze dostępne dane naukowe, odpowiednio uwzględniając zasady podejścia ekosystemowego, zasadę ostrożności oraz znaczenie wiedzy tradycyjnej i tubylczej.
7. Strony wzmacniają współpracę w zakresie badań naukowych, opracowywania i wdrażania środków ochrony i zarządzania, planowania przestrzennego obszarów morskich oraz ustanawiania chronionych obszarów morskich i rezerwatów morskich, zgodnie z prawem międzynarodowym oraz w oparciu o najlepsze dostępne dane naukowe, a także z uwzględnieniem wiedzy tubylczej i wiedzy społeczności lokalnych.

8. Strony współpracują na rzecz budowania zdolności i wiedzy specjalistycznej w dziedzinie zarządzania oceanami, w tym poprzez prowadzenie morskich badań naukowych i transfer technologii morskiej, zgodnie z UNCLOS.
9. Strony zachęcają do dialogu i współpracy we wszystkich aspektach zarządzania oceanami, w tym w kwestiach związanych ze zmianą klimatu, podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz jego możliwymi skutkami i następstwami, górnictwem podmorskim, rybołówstwem, zanieczyszczeniem morza oraz badaniami i rozwojem.
10. Strony uznają ogólne obawy dotyczące wpływu górnictwa podmorskiego na środowisko morskie i jego różnorodność biologiczną. Strony wykorzystują najlepsze dostępne dane naukowe, stosują zasadę ostrożności i podejście ekosystemowe, wspierają badania oraz dzielą się najlepszymi praktykami w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania związanych z surowcami mineralnymi dna morskiego, aby zapewnić racjonalne zarządzanie środowiskowe działaniami na rzecz ochrony i zachowania środowiska morskiego i jego różnorodności biologicznej.

Artykuł 31

Różnorodność biologiczna obszarów znajdujących się poza krajową jurysdykcją

1. Strony współpracują, w tym za pośrednictwem właściwych organizacji oraz porozumień międzynarodowych i regionalnych, w zakresie ochrony i zrównoważonego wykorzystywania różnorodności biologicznej mórz na obszarach znajdujących się poza krajową jurysdykcją, opierając się na najlepszych dostępnych danych naukowych.
2. Strony wspierają budowanie zdolności oraz transfer technologii morskiej na rzecz ochrony i zrównoważonego wykorzystywania różnorodności biologicznej mórz na obszarach znajdujących się poza krajową jurysdykcją, w tym w drodze współpracy międzynarodowej.

Rozdział 2

Rybołówstwo

Artykuł 32

Zrównoważona ochrona zasobów rybnych i zrównoważone zarządzanie nimi

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia ochrony zasobów rybnych i zrównoważonego zarządzania tymi zasobami oraz ich zrównoważonego wykorzystania na szczeblu dwustronnym, subregionalnym, regionalnym i wielostronnym, stosownie do przypadku.
2. Strony współpracują na rzecz zapewnienia ochrony zasobów rybnych, skutecznego zarządzania nimi oraz ich zrównoważonego pozyskiwania, a także na rzecz optymalizacji korzyści społecznych i gospodarczych.
3. Strony postanawiają propagować przejrzyste i naukowe środki ochrony i zarządzania zgodne z prawem międzynarodowym, w szczególności z zasadami i postanowieniami UNCLOS oraz porozumienia ONZ o zasobach rybnych, a w stosownych przypadkach przestrzegać środków ochrony i zarządzania przyjętych przez regionalne organizacje ds. zarządzania rybołówstwem.
4. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zrównoważonego rozwoju gospodarczego rybołówstwa przybrzeżnego poprzez wprowadzanie skutecznych polityk oraz przepisów ustawowych i wykonawczych. Strony wspierają dostęp społeczności lokalnych oraz rybaków zajmujących się rybołówstwem łodziowym i rzemieślniczym do zasobów rybnych, a także wspierają bezpieczeństwo żywnościowe oraz sprawiedliwość międzypokoleniową i wewnątrzpokoleniową.

Artykuł 33

Nielegalne, nieraportowane i nieuregulowane połowy

1. Zgodnie z zobowiązaniami międzynarodowymi Strony utrzymują lub przyjmują inicjatywy na rzecz zwalczania połowów NNN na obszarze swoich własnych jurysdykcji, innych jurysdykcji oraz na morzu pełnym, uznając, że działalność ta stanowi poważne zagrożenie dla skutecznej ochrony i zrównoważonej eksploatacji łowisk oraz dla zarządzania rybołówstwem.

2. Strony wdrażają polityki i środki mające na celu wykluczenie z przepływów handlowych produktów pochodzących z połowów NNN. Strony wdrażają i egzekwują środki monitorowania, kontroli i nadzoru, takie jak programy obecności obserwatorów, systemy monitorowania statków, licencje połowowe i upoważnienia do połowów, rejestracja i raporty połowowe, kontrola przeładunku, inspekcje i kontrola przeprowadzana przez państwo portu oraz powiązane środki, aby zapewnić przestrzeganie przepisów, w tym działania w zakresie egzekwowania przepisów oraz kary zgodne z przepisami wewnętrznymi, w celu ochrony zasobów rybnych, zapobiegania przełowieniu oraz wspierania zrównoważonego rybołówstwa.

3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami wynikającymi z obowiązujących przepisów krajowych oraz instrumentów subregionalnych, regionalnych i międzynarodowych, Strony postanawiają nie zezwalać na wstęp statków Stron, co do których stwierdzono, że brały udział w połowach NNN na obszarze innych jurysdykcji i na morzu pełnym lub że w przeszłości brały udział w połowach NNN, oraz odmawiać obsługi takich statków lub wydalać je ze swoich portów.

4. Strony dążą do ratyfikacji odpowiednich umów międzynarodowych dotyczących połowów NNN, w szczególności Umowy o środkach stosowanych przez państwo portu w celu zapobiegania nielegalnym, nieraportowanym i nieuregulowanym połowom oraz ich powstrzymywania i eliminowania, sporządzonej w Rzymie w dniu 22 listopada 2009 r., oraz wspierają komplementarność i spójność międzynarodowych i regionalnych środków i strategii na rzecz zwalczania połowów NNN.

Artykuł 34

Szkodliwe dotacje połowowe

Strony postanawiają, że podejmą niezbędne działania w celu zakazania określonych form dotacji dla rybołówstwa, które przyczyniają się do nadmiernej zdolności połowowej i przełowienia, oraz wyeliminują dotacje, które przyczyniają się do połowów NNN, a także powstrzymają się od wprowadzania nowych dotacji tego rodzaju, uznając, że odpowiednie i skuteczne specjalne i zróżnicowane traktowanie krajów rozwijających się i najsłabiej rozwiniętych regionu Pacyfiku powinno stanowić integralną część negocjacji w ramach WTO w sprawie dotacji dla rybołówstwa.

TYTUŁ IV

Bezpieczeństwo, prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów

Artykuł 35

Strony współpracują na rzecz osiągnięcia pokojowych i odpornych społeczeństw, ochrony, propagowania i przestrzegania praw człowieka oraz wzmocnienia zasad demokracji i dobrych rządów. Strony wspierają odpowiedzialne i przejrzyste instytucje na wszystkich szczeblach oraz podejmują konkretne działania w zakresie dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych oraz zwalczania korupcji, nadużyć finansowych i prania pieniędzy. Strony podejmują działania w odpowiedzi na nowe lub rosnące zagrożenia dla bezpieczeństwa, w tym terroryzm, zagrożenia dla cyberbezpieczeństwa oraz wszystkie formy transgranicznej przestępczości zorganizowanej, szczególnie w odniesieniu do ochrony na morzu, cyberprzestępczości, bezpieczeństwa ludzi i ochrony przed zagrożeniami ze strony środowiska, jednocześnie chroniąc prawa człowieka, w tym w drodze współpracy regionalnej, z uwzględnieniem swoich odpowiednich ram polityki, w tym zasad określonych w Deklaracji z Boe w sprawie bezpieczeństwa regionalnego oraz odpowiednich strategii UE w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. W stosownych przypadkach, zgodnie z obowiązującymi zobowiązaniami międzynarodowymi, Strony dążą do ułatwienia działania mechanizmów ochrony praw człowieka, w tym Biura Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka, w odpowiednich kwestiach.

Rozdział 1

Bezpieczeństwo

Artykuł 36

Pokój i bezpieczeństwo

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości poprzez ochronę, propagowanie i przestrzeganie praw człowieka, dobre rządy, zwiększone bezpieczeństwo ludzi, ochronę przed zagrożeniami ze strony środowiska oraz zapobieganie konfliktom i budowanie pokoju.

2. Strony zwalczają wszystkie formy przemocy związanej z tożsamością, w tym przemoc seksualną, przemoc ze względu na płeć, przemoc na tle światopoglądowym oraz przemoc ze względu na przynależność religijną i etniczną. Strony wspierają procesy pojednania poprzez mechanizmy wymiaru sprawiedliwości okresu przejściowego, w tym praktyki tradycyjne lub zwyczajowe, w przypadku gdy nie są one niezgodne w uznanymi na szczeblu międzynarodowym prawami człowieka. Strony zapewniają wsparcie wszystkim ofiarom przemocy.

3. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia ochrony na morzu, zgodnie z UNCLOS oraz z uwzględnieniem odpowiednich ram regionalnych, poprzez wymianę informacji, reagowanie na zagrożenia wobec statków oraz morskich instalacji i mienia, a także egzekwowanie odpowiednich przepisów ustawowych i wykonawczych. Strony współpracują na rzecz rozwiązywania problemów związanych z bezpieczeństwem wynikających z przestępczości transgranicznej, takich jak nielegalny obrót środkami odurzającymi, piractwo i zbrojne napaści na statki, praca przymusowa, handel ludźmi i przemysł migrantów, w tym poprzez wykorzystywanie technologii kosmicznych.

4. Strony dążą do opracowania nowych inicjatyw w celu zapobiegania terroryzmowi i zwalczania go we wszystkich jego formach, przy pełnym poszanowaniu praworządności i prawa międzynarodowego, zwalczając czynniki, które mogą tworzyć otoczenie sprzyjające brutalnemu ekstremizmowi i radykalizacji. Strony opracowują nowe lub wzmacniają obowiązujące przepisy i krajowe strategie oraz współpracują na rzecz zwalczania terroryzmu i jego finansowania oraz powiązanych zagrożeń, a także na rzecz przeciwdziałania terroryzmowi, jego finansowaniu i powiązanym zagrożeniom, w pełnej zgodności z prawem międzynarodowym, w stosownych przypadkach. Strony współpracują na rzecz wdrożenia wszystkich odpowiednich rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (RB ONZ), w tym rezolucji RB ONZ nr 2396 (2017) i nr 2462 (2019), oraz rezolucji Zgromadzenia Ogólnego. Strony powstrzymują się od udzielania wsparcia w jakiejkolwiek formie państwom i podmiotom niepaństwowym, które usiłują rozwinąć, nabyć, wyprodukować, posiadać, przetransportować, przekazać lub wykorzystać broń jądrową, chemiczną, biologiczną lub jakąkolwiek inną broń oraz środki jej przenoszenia do celów terrorystycznych. Strony wzmacniają współpracę, aby umożliwić jednostkom i społecznościom zapobieganie aktom terroryzmu, brutalnego ekstremizmu i radykalizacji oraz zwiększenie odporności na te zjawiska.

5. Strony potwierdzają, że zmiana klimatu stanowi zagrożenie egzystencjalne dla źródeł utrzymania, bezpieczeństwa i dobrobytu ludności i społeczności oraz zobowiązują się do poczynienia postępów we wdrażaniu Porozumienia paryskiego. Strony propagują globalne uznanie zmiany klimatu jako ryzyka dla bezpieczeństwa oraz współpracują na rzecz zapobiegania dalszemu działaniu skutków zmiany klimatu jako czynnika wielokrotniącego zagrożenia, takie jak zagrożenia związane z podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz ekstremalne zjawiska pogodowe, pociągające za sobą poważne konsekwencje dla pokoju i bezpieczeństwa. Strony uznają zagrożenie, jakie zmiana klimatu stanowi dla pokoju i bezpieczeństwa, oraz podejmują działania w odpowiedzi na to zagrożenie, wzmacniając działania w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu i zwiększenia odporności, a także systemów wczesnego ostrzegania.

6. Strony wzmacniają współpracę na rzecz wspierania cyberbezpieczeństwa oraz zapobiegania cyberprzestępczości i przestępczości wykorzystującej cyberprzestrzeń, w tym kradzieży własności intelektualnej z wykorzystaniem cyberprzestrzeni, oraz ich zwalczania. Strony współpracują na rzecz wymiany najlepszych praktyk służących skuteczniejszej ochronie krajowej i regionalnej infrastruktury krytycznej przed cyberatakami. Strony promują zarządzanie internetem uwzględniające udział wielu zainteresowanych stron oraz zajmują się kwestiami związanymi z dystrybucją nielegalnych lub szkodliwych materiałów w internecie. Strony wymieniają się informacjami na temat kształcenia i szkolenia ekspertów technicznych ds. cyberbezpieczeństwa oraz osób prowadzących postępowania w sprawie cyberprzestępstw, na temat prowadzenia takich postępowań i w dziedzinie kryminalistyki cyfrowej. Strony wzmacniają współpracę międzynarodową w celu wspierania bezpieczeństwa i stabilności w cyberprzestrzeni. Strony uznają, że cyberprzestępczość jest problemem globalnym oraz przyznają konieczność dalszego rozwijania obowiązujących norm i standardów międzynarodowych, w tym tych zawartych w budapeszteńskiej konwencji o cyberprzestępczości.

Artykuł 37

Przestępczość zorganizowana

1. Strony wzmacniają i wdrażają przepisy i strategie mające na celu zwalczanie transgranicznej przestępczości zorganizowanej, w tym między innymi związanej z handlem ludźmi, niedozwolonymi środkami odurzającymi oraz bronią strzelecką i lekką, oraz zwalczanie nielegalnego pozyskiwania drewna i związanego z nim handlu, nielegalnego handlu zagrożonymi gatunkami, w tym zagrożonymi gatunkami morskimi, dzikimi zwierzętami i roślinami oraz produktami pochodnymi, a także innej nielegalnej działalności gospodarczej i finansowej.

2. Strony współpracują na rzecz utrzymania skoordynowanych starań i na rzecz zapobiegania wykorzystywaniu ich systemów finansowych do finansowania działalności przestępczej oraz na rzecz zwalczania takiego wykorzystywania. Strony wymieniają informacje oraz wdrażają odpowiednie środki w celu zwalczania prania pieniędzy, finansowania terroryzmu i nielegalnych przepływów finansowych, zgodnie z odpowiednimi normami i ramami międzynarodowymi, w szczególności zaleceniami Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy.

3. Strony wzmacniają dialog i współpracę w zakresie ścigania przestępstw w celu zwalczania działalności transgranicznych zorganizowanych sieci przestępczych i terrorystycznych. Strony usprawniają koordynację między krajowymi i regionalnymi mechanizmami bezpieczeństwa poprzez otwarty dialog i wymianę informacji strategicznych, aby wspierać wczesne ostrzeżenie i współpracę z właściwymi organizacjami międzynarodowymi, partnerami i zainteresowanymi stronami.

Rozdział 2

Prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów

Artykuł 38

Prawa człowieka

1. Strony uznają, że prawa człowieka są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane oraz postanawiają przestrzegać wszystkich praw człowieka – obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturowych – oraz chronić je, przestrzegać ich i propagować je. Strony podejmują niezbędne działania zgodnie z odpowiednimi umowami międzynarodowymi, aby zapewnić pełne i równe korzystanie ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, w tym wolności opinii i wypowiedzi, wolności zgromadzeń i stowarzyszania się, wolności myśli, religii i przekonań. Strony eliminują i zwalczają wszystkie formy rasizmu, dyskryminacji, dyskryminacji ze względu na płeć, w tym jej przejawów w postaci przemocy motywowanej płcią, handlu ludźmi, z uwzględnieniem faktu, że szczególnie narażone na wykorzystywanie seksualne są kobiety i dziewczęta, nawoływania do nienawiści i przestępstw z nienawiści, a także ksenofobii i związanej z nią nietolerancji.

2. Strony intensyfikują starania, aby osiągnąć równość płci i pełne korzystanie ze wszystkich praw człowieka przez kobiety i dziewczęta oraz wzmocnienie ich pozycji. Strony propagują, chronią i realizują prawa dziecka.

3. Strony propagują prawa osób należących do mniejszości oraz czynią postępy w zakresie praw ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP).

4. Strony wspierają środki mające na celu wzmocnienie podejścia do rozwoju opartego na prawach oraz podejmują niezbędne działania ukierunkowane na zapewnienie, między innymi, równego i niedyskryminacyjnego korzystania z praw człowieka dla wszystkich, w tym dostępu do zasobów i usług niezbędnych do zapewnienia prawa do odpowiedniego poziomu życia oraz kontroli nad takimi zasobami i usługami. Obejmuje to między innymi prawo do edukacji, prawo do zdrowia, w tym zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, prawo do pożywienia, prawo do dostępu do wody pitnej i urządzeń sanitarnych, prawo do odpowiednich warunków mieszkaniowych, prawo do pracy oraz prawo do sprawiedliwości. Działania, które należy podjąć na rzecz realizacji tych praw, obejmują dostępne usługi ukierunkowane na zaradzenie przyczynom i negatywnym skutkom zmiany klimatu oraz propagowanie sprawiedliwego i równego podziału zasobów.

5. Strony współpracują na rzecz przestrzegania praw człowieka w regionie Pacyfiku, w tym poprzez ustanowienie i wzmocnienie niezależnych krajowych i regionalnych instytucji i mechanizmów ochrony praw człowieka, a także zapewnienie bezpiecznego środowiska sprzyjającego aktywnemu udziałowi społeczeństwa obywatelskiego, obrońców praw człowieka i innych właściwych zainteresowanych stron, w tym poprzez budowanie ich zdolności oraz zapewnianie im dostępu do regionalnych i międzynarodowych mechanizmów ochrony praw człowieka.

Artykuł 39

Demokracja i sprawowanie rządów

1. Strony wspierają procesy i instytucje demokratyczne zgodnie z zasadami uznanymi na szczeblu międzynarodowym oraz krajowymi ramami prawnymi, w tym odpowiedzialne rządy wybrane w drodze pokojowych, sprzyjających włączeniu społecznemu, przejrzystych i wiarygodnych wyborów, akceptację wyników wyborów i następującej po nich zmiany rządów oraz prawo jednostek do udziału w sprawach publicznych społeczeństwa, w którym żyją.

2. Strony zwiększają rolę parlamentów, propagują niezależność i pluralizm mediów, a także zachowują i poszerzają przestrzeń sprzyjającą wolności społeczeństwa obywatelskiego w celu poprawy demokratycznej odpowiedzialności. Strony wzmacniają krajowe, regionalne i zdecentralizowane zdolności, aby zapewnić poszanowanie zasad demokracji i praktyk demokratycznych.
3. Strony propagują zasady dobrych rządów. Strony podejmują konkretne środki, aby tworzyć sprzyjające włączeniu społecznemu, odpowiedzialne i przejrzyste instytucje publiczne. Strony wspierają zdolności do opracowywania i wdrażania polityki, rozwijają odpowiedzialną, skuteczną, przejrzystą i profesjonalną służbę cywilną oraz usprawniają świadczenie wysokiej jakości usług publicznych.
4. Strony przyspieszają wdrożenie usług e-rządzenia i infrastruktury usług cyfrowych jako środka zwiększającego dostęp do usług publicznych i ich dostępność, usprawniającego praktyki demokratyczne i sprawowanie rządów, a tym samym wspierającego, chroniącego prawa człowieka i podstawowe wolności oraz realizującego je.
5. Strony ustanawiają lub wzmacniają mechanizmy oraz instytucje służące zwalczaniu korupcji, przekupstwa, nadużyć finansowych i przestępstw korporacyjnych, w tym poprzez wdrażanie i propagowanie odpowiednich norm i instrumentów międzynarodowych, w szczególności Konwencji ONZ przeciwko korupcji, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 31 października 2003 r. Strony propagują przejrzyste zarządzanie zasobami publicznymi i odpowiedzialność, zachęcając do działań wspierających wartości kultury przejrzystości, legalności i zmiany zachowań w celu wyeliminowania korupcji, a także dalej opracowują przepisy ułatwiające odzyskiwanie i zwrot mienia.
6. Strony wzmacniają systemy zarządzania w celu ograniczenia migracji nieuregulowanej, zwalczania przemytu migrantów i powiązanych siatek przestępczych, a także zwalczania handlu ludźmi, ze szczególnym naciskiem na ochronę ofiar.

Artykuł 40

Praworządność i wymiar sprawiedliwości

1. Strony propagują poszanowanie prawa oraz współpracują na rzecz konsolidacji praworządności. Strony dążą do zapewnienia niezależnego, bezstronnego i skutecznego sądownictwa oraz do wzmocnienia instytucji wymiaru sprawiedliwości. Strony podejmują niezbędne działania na rzecz zapewnienia dostępu dla wszystkich do wymiaru sprawiedliwości w ramach sprawiedliwości proceduralnej.
2. Strony przeciwstawiają się wszystkim formom tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania przez podmioty państwowe i niepaństwowe we wszystkich kontekstach oraz potępiają je, w tym poprzez wspieranie ratyfikacji i skutecznego wdrożenia Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 10 grudnia 1984 r., oraz protokołów fakultatywnych do tej konwencji.
3. Strony wspierają reformy wymiaru sprawiedliwości w celu zapewnienia skutecznych systemów i procedur sądowych oraz nowoczesnych systemów penitencjarnych. Strony współpracują na rzecz zwiększenia zdolności kluczowych podmiotów w sądownictwie oraz organów ustawodawczych.

Artykuł 41

Zarządzanie finansami

1. Strony propagują należyte zarządzanie finansami publicznymi, w tym skuteczną mobilizację i wykorzystanie dochodów publicznych, zrównoważone zarządzanie długiem publicznym oraz zrównoważone, przejrzyste, konkurencyjne i przewidywalne systemy zamówień publicznych, a także wsparcie dla krajowych organów nadzoru.
2. Strony wprowadzają przepisy, podejmują konkretne środki oraz umacniają odpowiednie instytucje i mechanizmy w celu wdrożenia zasad dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych.
3. Strony współpracują na rzecz zwalczania uchylania się od opodatkowania, unikania opodatkowania i nielegalnych przepływów finansowych oraz zapewniają skuteczność, efektywność, przejrzystość i sprawiedliwość systemów podatkowych.

TYTUŁ V

Rozwój społeczny

Artykuł 42

Strony są zdeterminowane, aby do 2030 r. wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach, wspierać rozwój społeczny poprzez zapewnienie sprzyjającego włączeniu społecznemu i sprawiedliwego dostępu do usług społecznych oraz większego bezpieczeństwa żywnościowego, skutecznie zwalczać nierówności, propagować równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i młodzieży, zapewnić każdemu środki niezbędne do godnego życia oraz stworzyć warunki do skutecznego udziału ludności w życiu demokratycznym i wnoszenia przez nią aktywnego wkładu w zrównoważony wzrost gospodarczy. Strony podejmują konkretne środki w celu propagowania spójności społecznej i ochrony socjalnej jako podstawowej inwestycji przyczyniającej się do eliminacji ubóstwa i zwalczania nierówności oraz jako istotnego środka do większego reinwestowania korzyści gospodarczych w społeczeństwo i ludzi. Strony promują kulturę i sport jako czynniki wpływające na rozwój społeczny i zrównoważony wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu, a także na włączenie społeczne oraz pokojowe społeczeństwa.

Rozdział 1

Usługi społeczne

Artykuł 43

Edukacja

1. Strony wspierają sprzyjający włączeniu społecznemu i sprawiedliwy dostęp do wysokiej jakości edukacji na poziomie podstawowym, średnim i wyższym, do opieki we wczesnym dzieciństwie oraz do kształcenia i szkolenia technicznego i zawodowego, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki, w tym regionalne ramy edukacyjne regionu Pacyfiku. Strony wspierają rozwój umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej. Strony zwracają szczególną uwagę na kobiety i dziewczęta, grupy zmarginalizowane i szczególnie wrażliwe, w tym osoby z niepełnosprawnościami.
2. Strony podejmują środki służące poprawie jakości kształcenia się formalnego i pozaformalnego, wspieraniu rozwoju umiejętności poprzez kształcenie i szkolenie techniczne i zawodowe, aby zwiększyć liczbę wysoko wykształconych i wykwalifikowanych pracowników dopasowanych do potrzeb i możliwości rynku pracy.
3. Strony propagują inicjatywy, które wspierają i umożliwiają rozwój i szersze wykorzystanie nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki.
4. Strony dążą do poprawy infrastruktury i wyposażenia ośrodków edukacyjnych. Strony poprawiają jakość edukacji, prowadząc politykę opartą na dowodach, opracowując programy nauczania oraz poprawiając jakość doskonalenia i rozwoju zawodowego nauczycieli.

Artykuł 44

Opieka zdrowotna

1. Strony dążą do zapewnienia powszechnego zabezpieczenia zdrowotnego i sprawiedliwego dostępu do usług medycznych, w tym poprzez wzmocnienie krajowych systemów opieki zdrowotnej, modernizację obiektów i wyposażenia oraz zapewnienie przystępnych cenowo wysokiej jakości leków podstawowych i szczepionek.
2. Strony podejmują środki mające na celu skuteczniejsze zapobieganie chorobom zakaźnym i ich zwalczanie, aby zmniejszyć zachorowalność na te choroby, w tym poprzez zwiększenie inwestycji w promocję zdrowia oraz strategię profilaktyki pierwotnej i wtórnej. Strony uwzględniają przy tym swoje odpowiednie ramy polityki, które wspierają zapobieganie chorobom zakaźnym i ich zwalczanie. Strony podejmują działania mające na celu sprostanie wyzwaniom związanym ze zdrowiem psychicznym poprzez rozwój opieki zdrowotnej i usług na poziomie społeczności lokalnych, w tym tych dotyczących zaburzeń psychospołecznych.

3. Strony wzmacniają krajowe i regionalne systemy nadzoru i monitorowania służące wykrywaniu chorób zakaźnych i innych stanów zagrożenia zdrowia o znaczeniu krajowym, regionalnym i międzynarodowym oraz szybkiemu i skutecznemu reagowaniu na nie, w tym chorób zakaźnych mogących wywołać pandemię, takich jak grypa. Strony współpracują na rzecz wdrożenia podejścia „jedno zdrowie”, aby rozwiązać problem oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe i jej skutków dla zdrowia ludzi i zwierząt.

Artykuł 45

Woda i infrastruktura sanitarna

1. Strony wzmacniają starania na rzecz ułatwienia dostępu do wystarczającej ilości bezpiecznej i przystępnej cenowo wody do użytku osobistego i w gospodarstwie domowym, zwracając szczególną uwagę na ludzi w szczególnie trudnej sytuacji. Strony wspierają działania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa wodnego w obliczu skutków wzrostu liczby ludności, zmienności klimatu i zmiany klimatu, w tym poprzez zwiększenie efektywności zużycia wody, zapewnienie bezpieczeństwa wody pitnej, zrównoważone korzystanie z zasobów wodnych oraz rozwój krajowych systemów zlewni i magazynowania wody.

2. Strony zwiększają fizyczny i przystępny cenowo dostęp dla wszystkich do bezpiecznej, higienicznej, pewnej, akceptowalnej społecznie i kulturowo oraz zapewniającej prywatność i poszanowanie godności infrastruktury sanitarnej we wszystkich sferach życia. Strony wspierają i wzmacniają udział społeczności lokalnych we wprowadzaniu i utrzymywaniu urządzeń sanitarnych oraz praktyk higienicznych w gospodarstwach domowych, szkołach i placówkach opieki zdrowotnej oraz zarządzaniu nimi, w szczególności na obszarach zmagających się z trudnymi wyzwaniami, takich jak obszary wiejskie i regiony oddalone, małe wyspy i nieformalne osiedla miejskie.

3. Strony uznają znaczenie wspólnej wiedzy i technologii, w tym budowania zdolności niezbędnych do planowania, dostarczania i utrzymywania wysokiej jakości systemów wodno-sanitarnych i infrastruktury wodno-sanitarnej.

Artykuł 46

Mieszkalnictwo

1. Strony zwiększają starania na rzecz zapewnienia sprawiedliwego dostępu do odpowiedniego, bezpiecznego i przystępnego cenowo mieszkalnictwa dla wszystkich, w tym tych w szczególnie trudnej sytuacji. Strony zajmują się kwestią nierówności między gospodarstwami domowymi w miastach i na obszarach wiejskich, a także między wyspami oddalonymi i wyspami głównymi. Strony propagują wymianę najlepszych praktyk, w tym w zakresie kodeksów budowlanych, w celu zwiększenia odporności środowiskowej oraz zapewnienia mieszkalnictwa przyjaznego klimatowi.

2. Strony pracują nad zapewnieniem powszechnego dostępu do zrównoważonych usług energetycznych dla wszystkich, poprawą dostępu do energii elektrycznej oraz wspieraniem efektywności wykorzystania energii przez gospodarstwa domowe.

Artykuł 47

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony dążą do zapewnienia dostępu dla wszystkich do wystarczającej ilości przystępnej cenowo, bezpiecznej i pożywnej żywności, w tym poprzez wspieranie lokalnej pożywnej żywności oraz inwestowanie w zrównoważone systemy żywnościowe, w tym transport i przechowywanie odporne na zmianę klimatu. Strony zwracają szczególną uwagę na zapewnienie dostępności odpowiednich źródeł żywności w sytuacjach kryzysowych podczas odbudowy po klęsce żywiołowej.

2. Strony współpracują na rzecz położenia kresu wszystkim formom niedożywienia i wyeliminowania przyczyn leżących u podstaw braku bezpieczeństwa żywnościowego i żywienia.

3. Strony wspierają dywersyfikację rolnictwa i lokalną produkcję żywności, zarówno na własne potrzeby, jak i do celów handlowych. Strony dążą do wzmocnienia odpornych i zróżnicowanych systemów rolniczych oraz zasobooszczędnego rolnictwa poprzez stosowanie odpornych i odżywczych odmian roślin uprawnych dających duże zbiory. Strony przeciwdziałają nadmiernej eksploatacji zasobów rybnych, mając na uwadze to, że ryby stanowią istotne źródło bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego.

4. Strony propagują zdrowe odżywianie, zmniejszając zależność od importowanej żywności o niskiej wartości odżywczej, wzmacniając przepisy dotyczące określania wartości odżywczej, wspierając programy edukacyjne i programy podnoszenia świadomości społecznej w zakresie odżywiania i zdrowej diety oraz promując produkcję i spożywanie lokalnej zdrowej żywności.

Rozdział 2

Nierówność, spójność społeczna i ochrona socjalna

Artykuł 48

Ochrona socjalna

1. Strony propagują tworzenie dobrze funkcjonujących rynków pracy i polityk zatrudnienia sprzyjających włączeniu społecznemu, ukierunkowanych na zapewnienie godnej pracy dla wszystkich, w tym poprzez poprawę warunków dotyczących zdrowia i bezpieczeństwa pracowników. Strony podejmują działania mające na celu rozwiązanie problemów związanych z gospodarką nieformalną, w tym w zakresie dostępu do kredytów i mikrofinansowania oraz wzmocnienia środków ochrony socjalnej, aby ułatwić płynne przejście do gospodarki formalnej. Strony zwalczają wszystkie formy czerpania zysków z wykorzystywania, w tym wykorzystywania seksualnego i wyzysku pracowników, zarówno w sektorze formalnym, jak i nieformalnym.

2. Strony pracują nad rozszerzeniem zakresu ochrony socjalnej, szczególnie dla osób w trudnej sytuacji i grup zmarginalizowanych, a także osób zatrudnionych formalnie i nieformalnie, w celu stopniowego osiągnięcia powszechności, poprzez zapewnienie podstawowego bezpieczeństwa finansowego oraz odpowiednich systemów ochrony socjalnej reagujących na nagłe zmiany.

Artykuł 49

Równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt

1. Strony wzmacniają polityki, programy i mechanizmy mające na celu zapewnienie, poprawę i rozszerzenie równego uczestnictwa i równych możliwości dla mężczyzn i kobiet we wszystkich sferach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zachęcają do ratyfikacji oraz wspierają skuteczne wdrażanie Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 1979 r., oraz protokołu fakultatywnego do tej konwencji. Strony zapewniają systematyczne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki. Strony uwzględniają swoje odpowiednie ramy polityki, w tym regionalną architekturę Pacyfiku na rzecz równości płci.

2. Strony wspierają upodmiotowienie ekonomiczne kobiet, identyfikują możliwości gospodarcze dla kobiet oraz zapewniają poszanowanie i propagowanie ich praw gospodarczych i socjalnych. Strony ułatwiają kobietom dostęp do usług finansowych i zatrudnienia oraz kontrolę i użytkowanie gruntów i innych aktywów produkcyjnych. Strony podejmują środki mające na celu wspieranie kobiet prowadzących działalność gospodarczą, zmniejszanie różnicowania wynagrodzenia ze względu na płeć oraz usuwanie innych dyskryminujących przepisów i praktyk. Strony pracują nad zwiększeniem odporności kobiet na skutki zmiany klimatu oraz zabezpieczają ich źródła utrzymania w rolnictwie, rybołówstwie i akwakulturze oraz w branży kultury. Strony wzmacniają zbieranie, opracowywanie, analizę i rozpowszechnianie dostępnych danych statystycznych dotyczących upodmiotowienia ekonomicznego kobiet.

3. Strony zobowiązują się przyjąć środki ustawodawcze i polityczne niezbędne do likwidacji dziecięcych, wczesnych i przymusowych małżeństw oraz wyeliminowania wszystkich form przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć, w szczególności przemocy domowej, wszystkich form seksualnego wykorzystywania i wyzysku pracowników oraz wszystkich form molestowania w sferze publicznej i prywatnej, w tym poprzez kampanie uświadamiające na rzecz zmiany zachowań.

4. Strony podejmują środki mające na celu wzmocnienie udziału i wagi opinii kobiet i dziewcząt w życiu publicznym i politycznym, w tym w procesach wyborczych i politycznych, procesach sprawowania rządów i rozwoju, we władzach lokalnych, w mechanizmach opartych na tradycji i zwyczaju, w przywództwie, organach konstytucyjnych, przedsiębiorstwach państwowych oraz w staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania.

5. Strony wzmacniają instytucje krajowe i regionalne, aby zająć się kwestiami związanymi ze wszystkimi formami przemocy wobec kobiet i dziewcząt oraz rozwiązać te kwestie, w tym zapewniając zapobieganie wszystkim formom przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć oraz ochronę przed nimi, mechanizmy prowadzenia postępowań w sprawie molestowania i mechanizmy odpowiedzialności oraz opiekę i wsparcie dla ofiar. Strony podejmują starania na rzecz dostosowania krajowych przepisów ustawowych i wykonawczych oraz ram regionalnych do odpowiednich konwencji międzynarodowych i ram regionalnych.

6. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych. Strony wprowadzają polityki i opracowują programy służące zapewnieniu powszechnego dostępu do przystępnych cenowo, wszechstronnych i zintegrowanych wysokiej jakości świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego z odpowiednim doradztwem, informacjami i programami edukacji seksualnej, uwzględniając – w stosownych przypadkach – opracowane przez UNESCO międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej, a także udzielaniu świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego. W stosownych przypadkach Strony wspierają skuteczne wdrożenie deklaracji ministerialnej w sprawie ludności i rozwoju Azji i Pacyfiku.

Artykuł 50

Młodzież

1. Strony ustanawiają struktury sprawowania rządów w celu wykorzystania dywidendy osób młodych i wzmocnienia ich pozycji oraz zwiększenia ich wpływu na procesy decyzyjne i ich aktywnego udziału w życiu politycznym oraz staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania. Strony wspierają większy udział młodzieży w działaniach na rzecz środowiska, w szczególności w programach monitorowania zmiany klimatu i przystosowania do niej.

2. Strony wspierają przedsiębiorczość młodzieży oraz godne zatrudnienie dla osób młodych, zwracając szczególną uwagę na młodzież kształcącą się, pracującą lub szkolącą się, aby pomóc im w zdobyciu umiejętności istotnych dla rynku pracy, umożliwiających zatrudnienie.

3. Strony wspierają programy społeczne i programy dotyczące wymiaru sprawiedliwości mające na celu zapobieganie przestępczości nieletnich oraz integrację w życiu gospodarczym i społecznym. Strony wspierają instytucje, takie jak szkoły, organizacje wyznaniowe i grupy młodzieżowe, które mogą przyczyniać się do budowania odporności szczególnie wrażliwych społeczności i zagrożonej młodzieży.

4. Strony podejmują środki służące poprawie i wzmocnieniu systemów ochrony dzieci i zabezpieczeń w tej dziedzinie. Strony wspierają środki mające na celu położenie kresu pracy dzieci i znęcaniu się nad dziećmi, wczesnym i przymusowym małżeństwom oraz karom cielesnym.

Artykuł 51

Osoby z niepełnosprawnościami

1. Strony propagują, chronią i realizują prawa osób z niepełnosprawnościami bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Strony podejmują konkretne środki w celu zapewnienia ich pełnego włączenia do społeczeństwa poprzez zapewnienie równego dostępu do usług społecznych, w tym w zakresie edukacji i zdrowia, oraz skutecznego udziału w rynkach pracy i innych możliwościach gospodarczych.

2. Strony zachęcają do ratyfikacji oraz wspierają skuteczne wdrażanie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki.

Artykuł 52

Kultura, sport i kontakty międzyludzkie

1. Strony propagują ochronę i wzmacnianie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz różnorodność form wyrazu kulturowego w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia i wspierania wyważonej wymiany kulturalnej. Strony współpracują i wspierają inwestycje na rzecz wspierania ochrony i promowania tradycyjnej sztuki i kultury, wiedzy tubylczej i różnorodności kulturowej.

2. Strony wspierają branżę kultury i branżę kreatywną oraz turystykę kulturalną jako czynniki napędzające zatrudnienie i zrównoważony wzrost. Strony dążą do upowszechniania mobilności osób zawodowo związanych z kulturą i pracą twórczą oraz obiegu dzieł sztuki, a także realizują wspólne inicjatywy w różnych sferach kultury i twórczości. Strony zachęcają do upodmiotowienia ekonomicznego kobiet i młodzieży poprzez łańcuchy wartości w kulturze, wzmocnienie partnerstwa publiczno-prywatnego na rzecz produkcji kulturalnej oraz uwzględnianie kultury w głównym nurcie polityki, biorąc pod uwagę swoje odpowiednie ramy polityki, w tym regionalną strategię kulturalną regionu Pacyfiku.
3. Strony wspierają kreatywność i innowację, dzielenie się wiedzą oraz współtworzenie na szczeblu międzynarodowym i regionalnym, a także możliwości dostępu do rynku dla dóbr kultury i usług kulturowych. Strony opracowują sektorowe ramy regulacyjne oraz rozwijają wsparcie instytucjonalne, które, między innymi, chronią prawa własności intelektualnej w odniesieniu do utworów.
4. Strony wspierają wymianę w sektorze kultury, w tym wymianę między instytucjami takimi jak muzea i konserwatoria, oraz zachęcają do dialogu międzykulturowego między ludźmi, a także między właściwymi zainteresowanymi stronami. Strony wspierają mobilność młodzieży i osób pracujących z młodzieżą jako środek wspierający dialog międzykulturowy oraz zdobywanie wiedzy, umiejętności i kompetencji poza systemami kształcenia formalnego. Strony starają się realizować odpowiednie inicjatywy w dziedzinie zwiększania mobilności w szkolnictwie wyższym, z myślą o propagowaniu współpracy i modernizacji w szkolnictwie wyższym oraz zachęcaniu do mobilności osób uczących się oraz mobilności akademickiej.
5. Strony promują sport jako czynnik napędzający zrównoważony rozwój i wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu, włączenie społeczne, niedyskryminację oraz postępy w dziedzinie praw człowieka. Strony dążą do budowania zdolności, rozwijania odpowiedniej infrastruktury oraz zachęcania ludzi do większego udziału w zajęciach sportowych i innych zajęciach wychowania fizycznego, ze szczególnym naciskiem na młodzież i kobiety. Strony wspierają sport jako sposób prowadzenia dialogu międzykulturowego i współpracy między narodami, zapobiegania konfliktom i przemocy oraz zapewnienia pojednania pokonfliktowego.

NA DOWÓD CZEGO, niżej podpisani pełnomocnicy, należycie do tego upoważnieni, podpisali niniejszą umowę.

Съставено в Апия, Самоа, на петнадесети ноември две хиляди двадесет и трета година.
Hecho en Apia, Samoa, el quince de noviembre de dos mil veintitrés.
Apia, Samoa, dne patnáctého listopadu dva tisíce dvacet tři.
Udfærdiget i Apia, Samoa, den femtende november to tusind og treogtyve.
Geschehen zu Apia, Samoa, am fünfzehnten November zweitausenddreißig.
Kahe tuhande kahekümne kolmanda aasta novembri viieteistkümnendal päeval Apias, Samoas.
Έγινε στην Απια,Σαμόα, στις δεκαπέντε Νοεμβρίου δύο χιλιάδες είκοσι τρία.
Done at Apia, Samoa, on the fifteenth day of November in the year two thousand and twenty three.
Fait à Apia, Samoa, le quinze novembre deux mille vingt-trois.
Arna dhéanamh in Apia, Samó, an cúigiú lá déag de Shamhain sa bhliain dhá mhíle a fiche trí.
Sastavljeno u Apiji, u Samoi, petnaestog studenoga dvije tisuće dvadeset treće.
Fatto ad Apia, Samoa, addì quindici novembre duemilaventitré.
Apijā, Samoa, divtūkstoš divdesmit trešā gada piecpadsmitajā novembrī.
Priimta Apijoje, Samoa, du tūkstančiai dvidešimt trečių metų lapkričio penkioliką dieną.
Kelt Apiában, Szamoa, a kétezerhuszonharmadik év november havának tizenötödik napján.
Magħmul f'Apia, Samoa fil-ħmistax-il jum ta' Novembru fis-sena elfejn u tlieta u għoxrin.
Gedaan te Apia, Samoa, de vijftiende november tweeduizend drieëntwintig.
Sporządzono w Apii w Samoa dnia piętnastego listopada dwa tysiące dwudziestego trzeciego roku.
Feito em Apia, em Samoa, aos quinze dias do mês de novembro de dois mil e vinte e três.
Întocmit la Apia, Samoa, la cincisprezece noiembrie două mii douăzeci și trei.
V Apii, Samoa, pātnāsteho novembra dvetisīcdvadsa'tri.
V Apii, Samoa, petnajstega novembra dva tisoč triindvajset.
Tehty Apiassa Samoassa viidentenätoista päivänä marraskuuta vuonna
kaksituhattakaksikymmentäkolme.
Som skedde i Apia, Samoa den femtonde november tjugohundratjugotre.

Voor het Koninkrijk België
Pour le Royaume de Belgique
Für das Königreich Belgien

Deze handtekening verbindt eveneens de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap, het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Cette signature engage également la Communauté française, la Communauté flamande, la Communauté germanophone, la Région wallonne, la Région flamande et la Région de Bruxelles-Capitale.

Diese Unterschrift bindet zugleich die Deutschsprachige Gemeinschaft, die Flämische Gemeinschaft, die Französische Gemeinschaft, die Wallonische Region, die Flämische Region und die Region Brüssel-Hauptstadt.

За Република България

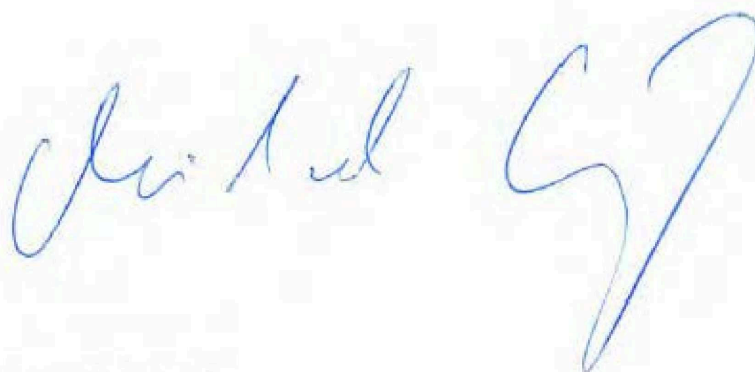
Za Českou republiku

For Kongeriget Danmark

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Carsten G. Petersen". The signature is fluid and cursive, with a large, stylized initial 'C'.

Für die Bundesrepublik Deutschland

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Christel G.". The signature is cursive, with a large, stylized initial 'C'.

Eesti Vabariigi nimel

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "A. Oja". The signature is cursive, with a large, stylized initial 'A'.

Thar ceann na hÉireann
For Ireland

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "A. D. O'Connell". The signature is cursive, with a large, stylized initial 'A'.

Για την Ελληνική Δημοκρατία

Por el Reino de España

A. R.

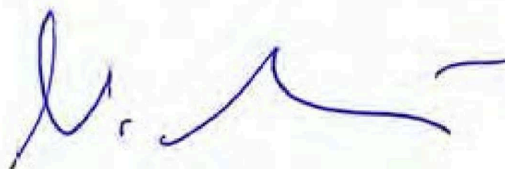
Pour la République française

Za Republiku Hrvatsku

Per la Repubblica italiana

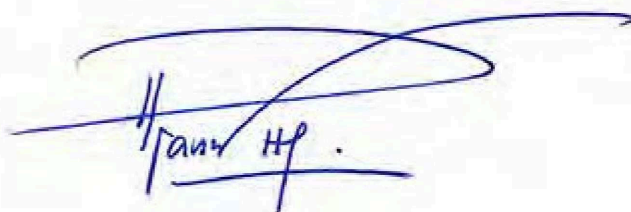
Για την Κυπριακή Δημοκρατία

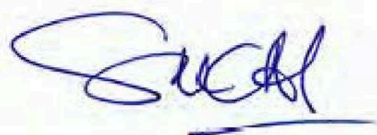
Latvijas Republikas vārdā –

Lietuvos Respublikos vardu

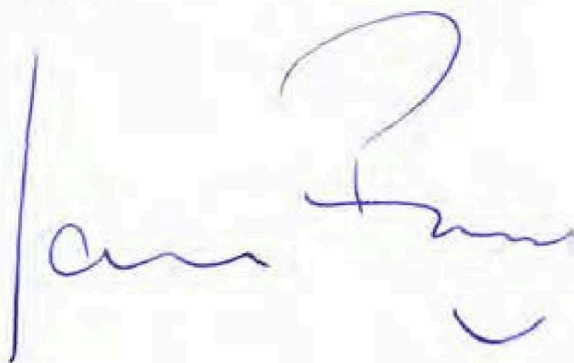
Pour le Grand-Duché de Luxembourg

Magyarország részéről

Għar-Repubblika ta' Malta

Voor het Koninkrijk der Nederlanden

Für die Republik Österreich

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

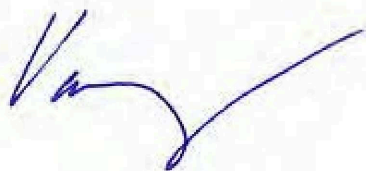
Pela República Portuguesa

Pentru România

Za Republiko Slovenijo

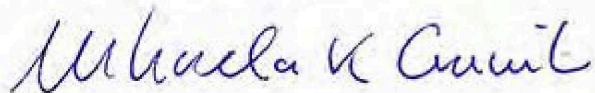
Za Slovenskú republiku

Suomen tasavallan puolesta
För Republiken Finland

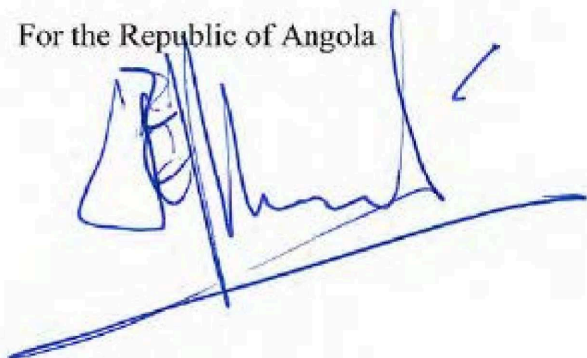

För Konungariket Sverige

Za Evropský svaz
Por la Unió Europea
Za Evropskou unii
For Den Europæiske Union
Für die Europäische Union
Euroopa Liidu nimel
Για την Ευρωπαϊκή Ένωση
For the European Union
Pour l'Union européenne
Thar ceann an Aontais Eorpaigh
Za Europejską uniję
Per l'Unione europea
Eiropas Savienības vārdā –
Europos Sąjungos vardu
Az Európai Unió részéről
Għall-Unjoni Ewropea
Voor de Europese Unie
W imieniu Unii Europejskiej
Pela União Europeia
Pentru Uniunea Europeană
Za Európsku úniu
Za Evropsko unijo
Euroopan unionin puolesta
För Europeiska unionen

For the Republic of Angola

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large, stylized 'A' followed by a series of loops and a long horizontal stroke at the bottom.

For Antigua and Barbuda

For the Commonwealth of the Bahamas

For Barbados

A handwritten signature in blue ink, reading 'Simone Luddler' in a cursive script.

For Belize

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Gianin", followed by a stylized, abstract mark.

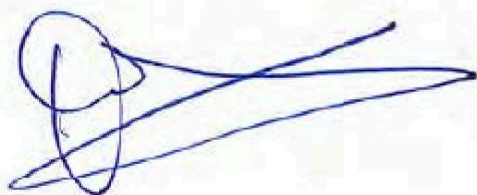
For the Republic of Benin

For the Republic of Botswana

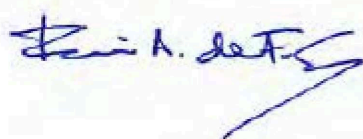
For Burkina Faso

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping loops and strokes.

For the Republic of Burundi

A handwritten signature in blue ink, featuring a large, stylized loop on the left and a long, sweeping horizontal stroke extending to the right.

For the Republic of Cabo Verde

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Ferreira A. de F." followed by a stylized flourish.

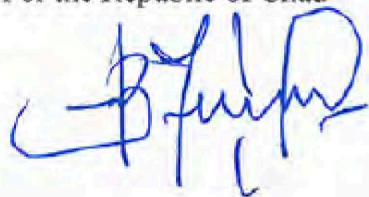
For the Republic of Cameroon

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping loops and a long, sweeping horizontal stroke at the bottom.

For the Central African Republic

A handwritten signature in blue ink, featuring a large, stylized loop on the left and a long, sweeping horizontal stroke extending to the right.

For the Republic of Chad

For the Union of the Comoros

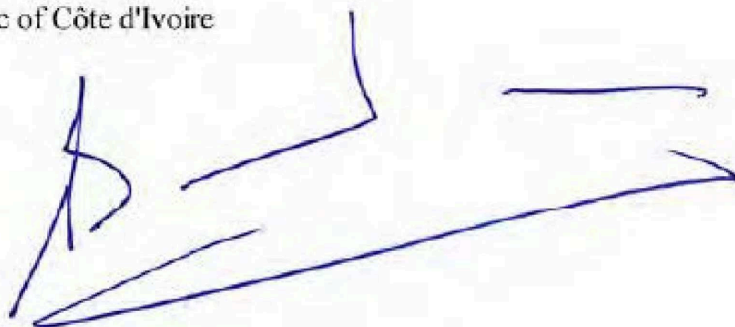
For the Republic of the Congo

For the Cook Islands

For the Republic of Côte d'Ivoire

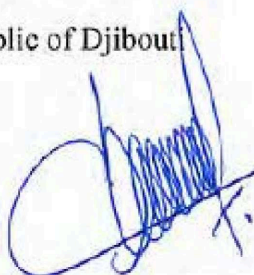
A stylized handwritten signature in blue ink, consisting of several sharp, angular strokes.

For the Republic of Cuba

For the Democratic Republic of the Congo

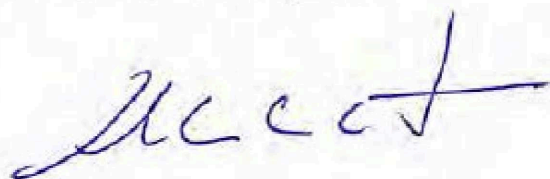
A handwritten signature in blue ink, featuring a large, sweeping loop and a horizontal line across the middle.

For the Republic of Djibouti

A handwritten signature in blue ink, characterized by a large, dense, scribbled loop.

For the Commonwealth of Dominica

For the Dominican Republic

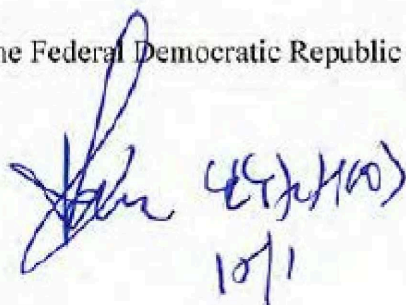
A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'M. C. C.', is written over a faint, pixelated background of the Dominican Republic flag.

For the Republic of Equatorial Guinea

For the State of Eritrea

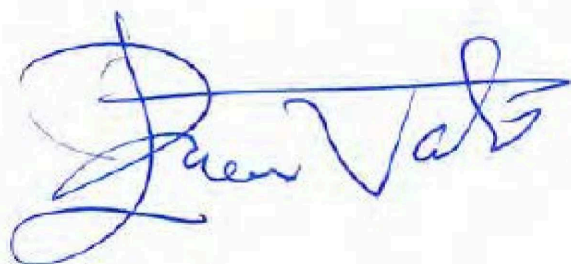
For the Kingdom of Eswatini

For the Federal Democratic Republic of Ethiopia

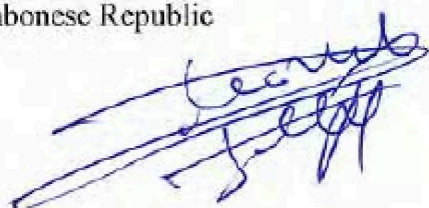
Handwritten signature in blue ink, appearing to be in Amharic script, with the date 10/1 written below it.

For the Republic of Fiji

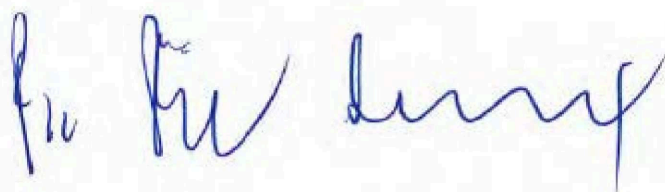
Handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Ravi Vats'.

For the Gabonese Republic

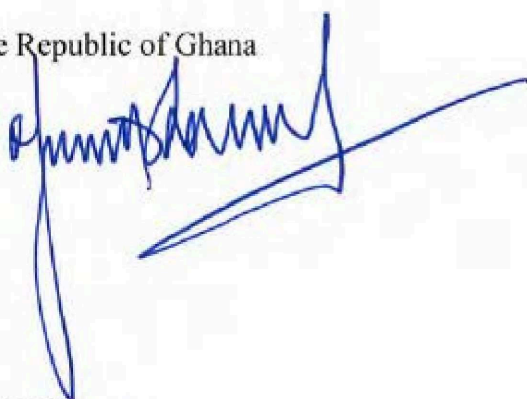

Handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Jean-Pierre'.

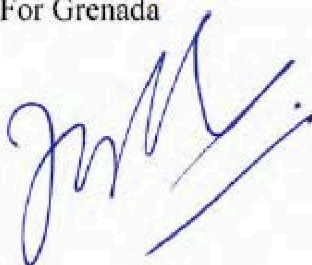
For the Republic of The Gambia

A handwritten signature in blue ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke at the end.

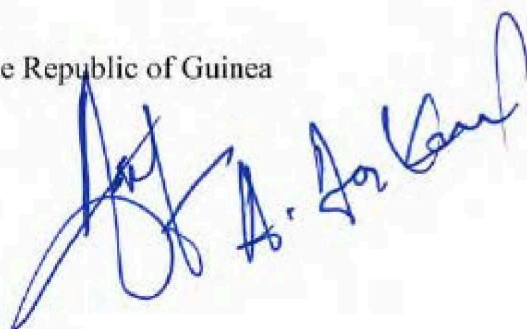
For the Republic of Ghana

A handwritten signature in blue ink, featuring a series of vertical strokes and a long horizontal stroke at the bottom.

For Grenada

A handwritten signature in blue ink, with a large initial 'J' and a long horizontal stroke.

For the Republic of Guinea

A handwritten signature in blue ink, with a large initial 'A' and a long horizontal stroke.

For the Republic of Guinea-Bissau

For the Cooperative Republic of Guyana

For the Republic of Haiti

For Jamaica

For the Republic of Kenya

For the Republic of Kiribati

For the Kingdom of Lesotho

For the Republic of Liberia

For the Republic of Madagascar

For the Republic of Malawi

For the Republic of Maldives

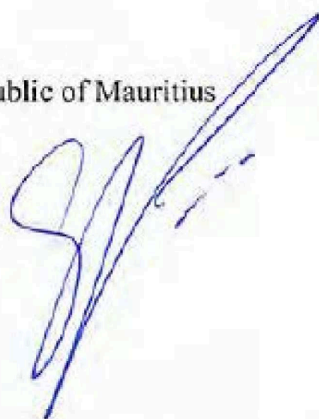
For the Republic of Mali

For the Republic of the Marshall Islands

For the Islamic Republic of Mauritania

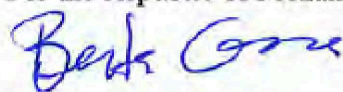
For the Republic of Mauritius

For the Federated States of Micronesia

For the Republic of Mozambique

For the Republic of Namibia

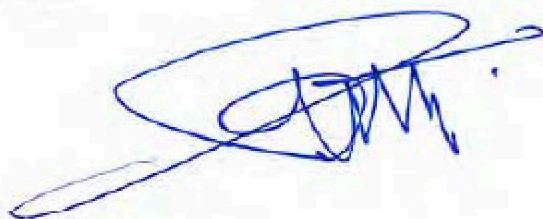
For the Republic of Nauru

The Republic of Niger

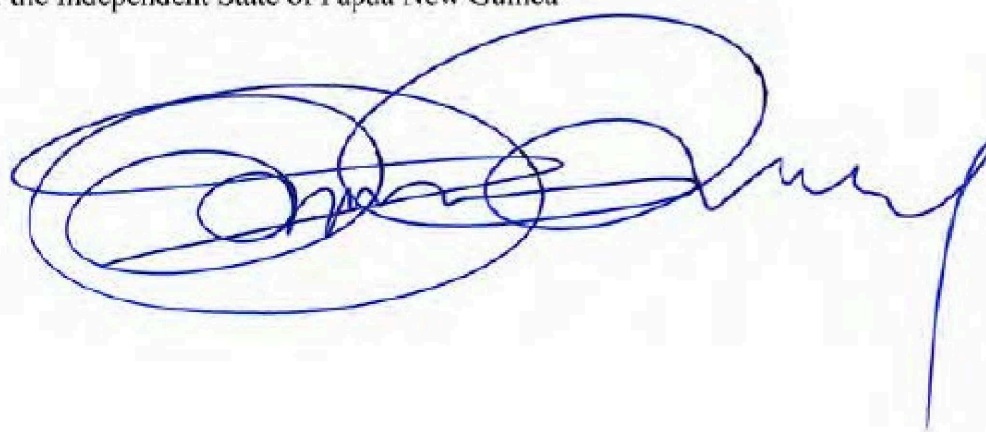
For the Federal Republic of Nigeria

For Niue

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large, sweeping loop followed by several smaller, more intricate strokes.

For the Republic of Palau

For the Independent State of Papua New Guinea

A handwritten signature in blue ink, featuring a large, complex loop structure followed by a long, sweeping tail stroke.

For the Republic of Rwanda

For the Federation of Saint Kitts and Nevis

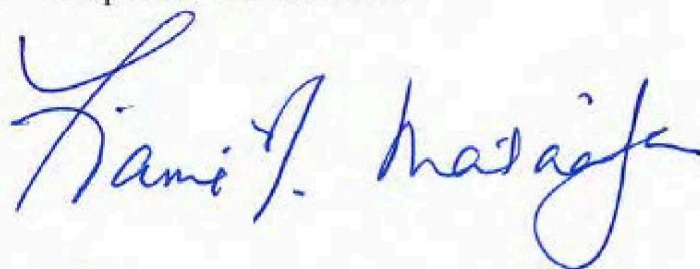
A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'D. Smith', written in a cursive style.

For Saint Lucia

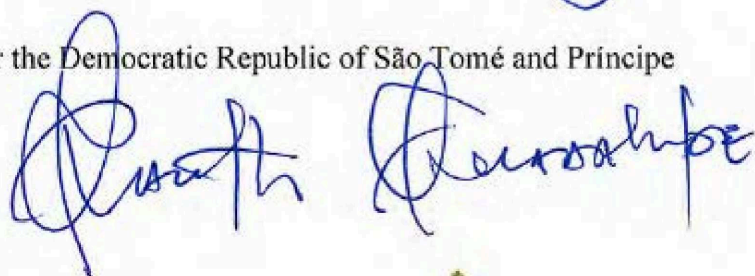
For Saint Vincent and the Grenadines

A handwritten signature in blue ink, reading 'Andrea Bowman', written in a cursive style.

For the Independent State of Samoa

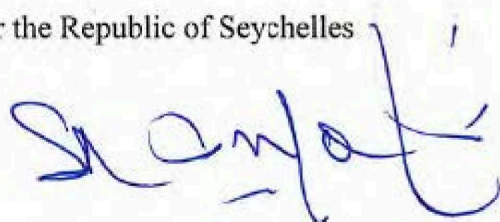
A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Lami T. Mafafa".

For the Democratic Republic of São Tomé and Príncipe

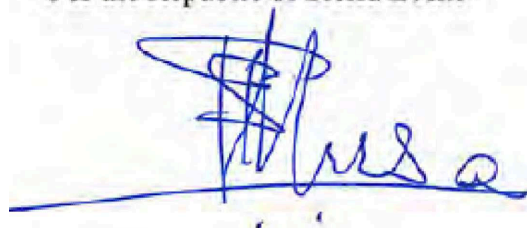
A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Paulo Pereira".

For the Republic of Senegal

For the Republic of Seychelles

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Sanyal".

For the Republic of Sierra Leone

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'F. Musa', written over a horizontal line.

For Solomon Islands

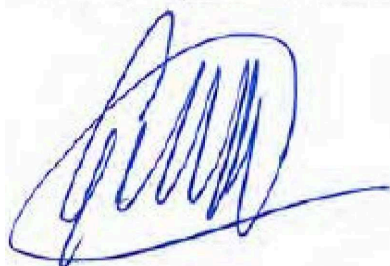
A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Manele'.

For the Federal Republic of Somalia

For the Republic of the Sudan

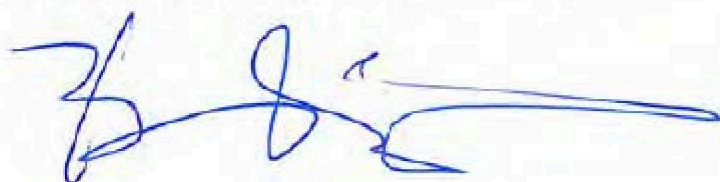
A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'A. El-Sadiq', written in a stylized, cursive manner.

For the Republic of Suriname

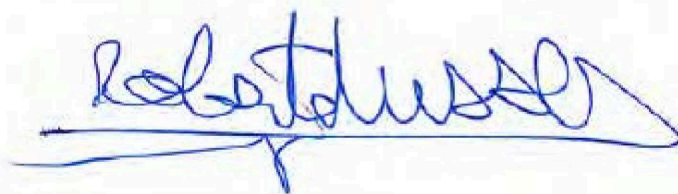
A stylized handwritten signature in blue ink, consisting of a large loop followed by several vertical strokes and a long horizontal tail.

For the United Republic of Tanzania

For the Democratic Republic of Timor-Leste

A handwritten signature in blue ink, featuring a large loop followed by a series of connected loops and a long horizontal tail.

For the Togolese Republic

A handwritten signature in blue ink, featuring a large loop followed by a series of connected loops and a long horizontal tail.

For the Kingdom of Tonga

For the Republic of Trinidad and Tobago

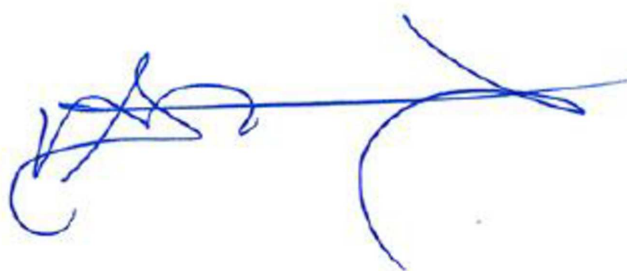
For Tuvalu

For the Republic of Uganda

For the Republic of Vanuatu

A handwritten signature in blue ink, consisting of a stylized 'V' followed by a vertical line and a small flourish.

For the Republic of Zambia

A handwritten signature in blue ink, featuring a complex, stylized 'Z' followed by a horizontal line and a large, sweeping flourish.

For the Republic of Zimbabwe

A handwritten signature in blue ink, featuring a stylized 'Z' followed by a horizontal line and a large, sweeping flourish.

ZAŁĄCZNIK I

PROCESY POWROTU I READMISJI

1. Definicje

Do celów niniejszego załącznika stosuje się następujące definicje:

- 1) „państwo składające wniosek” oznacza państwo (jednego z członków OACPS lub jedno z państw członkowskich Unii Europejskiej), które składa wniosek o readmisję na podstawie art. 74 ust. 3 części ogólnej niniejszej umowy;
- 2) „państwo rozpatrujące wniosek” oznacza państwo (jednego z członków OACPS lub jedno z państw członkowskich Unii Europejskiej), któremu przedłożono wniosek o readmisję na podstawie art. 74 ust. 3 części ogólnej niniejszej umowy.

2. Readmisja osób nieposiadających ważnego dokumentu podróży

Procesy powrotu i readmisji przebiegają w następujący sposób:

Jeżeli osoba, której dotyczy wnioszek o readmisję, jest w posiadaniu nieważnego paszportu, ważnego lub nieważnego dowodu tożsamości lub innego urzędowego dokumentu tożsamości ze zdjęciem lub jeżeli tożsamość tej osoby została potwierdzona za pomocą wszelkich odpowiednich środków, w tym w wyniku wyszukiwania w rejestrach wniosków wizowych lub wszelkich innych rejestrach urzędowych państwa składającego wniosek, po otrzymaniu odpowiednich informacji państwo rozpatrujące wniosek zapewnia ważne dokumenty podróży niezwłocznie po złożeniu wniosku przez państwo składające wniosek, chyba że podano uzasadniony powód, dla którego potrzeba dodatkowego czasu, w którym państwo rozpatrujące wniosek musi zapewnić dokumenty podróży w najkrótszym możliwym terminie; lub

W innych przypadkach, jeżeli konieczna jest weryfikacja obywatelstwa osoby, której dotyczy wniosek o readmisję, państwo rozpatrujące wniosek przystępuje do niezbędnej weryfikacji niezwłocznie po otrzymaniu wniosku od państwa składającego wniosek, stosując najbardziej odpowiednią i najbardziej skuteczną procedurę identyfikacji, w tym rozmowę identyfikacyjną na wniosek państwa składającego wniosek. Państwo składające wniosek i państwo rozpatrujące wniosek korzystają z rejestrów biometrycznych, jeżeli są one dostępne.

W każdym przypadku, gdy państwo rozpatrujące wniosek otrzyma wniosek o readmisję dotyczący jednego ze swoich obywateli, odpowiada najpóźniej w ciągu 30 dni od złożenia takiego wniosku, zgodnie z terminami przewidzianymi w standardzie 5.26 w rozdziale 5 załącznika 9 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, sporządzonym w Chicago w dniu 7 grudnia 1944 r., zapewniając swoim obywatelom odpowiednie dokumenty podróży do celów powrotu lub zapewniając państwo składające wniosek, że dana osoba nie jest jego obywatelem.

3. Środek transportu na potrzeby powrotu

Powrót odbywa się dowolnym środkiem transportu, po uprzednim powiadomieniu państwa rozpatrującego wniosek, zgodnie ze zobowiązaniami określonymi w art. 74 części ogólnej niniejszej umowy. Powrót drogą powietrzną nie jest ograniczony do korzystania z lotów regularnych.

4. Powrót małoletnich bez opieki

W celu zapewniania najlepszego interesu dziecka małoletni bez opieki może zostać zwrócony wyłącznie członkowi swojej rodziny, wyznaczonemu opiekunowi, innym organom przewidzianym w przepisach krajowych lub do odpowiedniego ośrodka recepcyjnego w państwie rozpatrującym wniosek.

5. Umowy i porozumienia dwustronne

Na wniosek jednej ze Stron, Strony – bez uszczerbku dla bezpośredniego stosowania tytułu VI rozdział 4 części ogólnej niniejszej umowy oraz niniejszego załącznika – zawierają umowy lub porozumienia dwustronne regulujące szczególne zobowiązania w zakresie powrotu i readmisji obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej i członka OACPS. W tych umowach lub porozumieniach przewiduje się krótsze terminy identyfikacji i wydawania dokumentów podróży w celu dalszego ułatwienia wdrażania niniejszego załącznika. Jeżeli któraś ze Stron tej umowy lub tego porozumienia uzna to za konieczne, takie umowy lub porozumienia dwustronne obejmują ustalenia dotyczące powrotu i readmisji osób innych niż obywatele stron, w tym bezpaństwowców, których miejsce zwykłego pobytu znajduje się na terytorium państwa rozpatrującego wniosek.

Zobowiązania określone w tych umowach lub porozumieniach dwustronnych muszą być zgodne z postanowieniami niniejszego załącznika.

ZAŁĄCZNIK II

DZIAŁANIA EUROPEJSKIEGO BANKU INWESTYCYJNEGO

Artykuł 1

Osobowość prawna i status prawny

1. Europejski Bank Inwestycyjny (EBI) oraz każda jednostka zależna EBI posiadają osobowość prawną na terytorium członków OACPS, w tym w szczególności zdolność do zawierania umów, nabywania i zbywania majątku ruchomego i nieruchomego oraz do występowania jako strona w postępowaniu sądowym.
2. EBI oraz każda jednostka zależna EBI korzystają na terytorium każdego z członków OACPS z takich samych ustaleń podatkowych i celnych oraz statusu, jakie przysługują instytucji międzynarodowej działającej w danym państwie będącym członkiem OACPS, która jest najbardziej uprzywilejowana pod względem takich ustaleń i statusu.

Artykuł 2

Regulacje dotyczące bankowości i finansów

EBI oraz każda jednostka zależna EBI może prowadzić jako organizacja międzynarodowa na terytorium członków OACPS, w celach przewidzianych w niniejszej umowie, działalność przewidzianą w statucie EBI lub takiej jednostki zależnej, z ewentualnymi późniejszymi zmianami, w tym między innymi finansowanie za pomocą pożyczek, obligacji, gwarancji, instrumentów kapitałowych, quasi-kapitałowych lub jakiegokolwiek innych instrumentów finansowych, udzielanie lub finansowanie pomocy technicznej, inwestowanie na rynkach pieniężnych, nabywanie i zbywanie papierów wartościowych oraz przeprowadzanie wszelkich innych operacji finansowych związanych z taką działalnością, a także prowadzenie rachunków bankowych w dowolnej walucie.

Artykuł 3

Waluty obce

1. W przypadku wszystkich działań realizowanych przez EBI lub jakąkolwiek jednostkę zależną EBI, finansowanych przez UE w celu wsparcia realizacji celów niniejszej umowy, członkowie OACPS zapewniają, aby:
 - a) beneficjenci i kontrahenci mogli przeliczać na dowolną w pełni wymienialną walutę, po obowiązującym w danym momencie kursie wymiany, kwoty w walucie krajowej danych członków OACPS niezbędne do terminowego uiszczenia wszystkich kwot należnych EBI lub jakiegokolwiek jednostce zależnej EBI w związku z takimi działaniami; oraz
 - b) kwoty, o których mowa w lit. a), można było swobodnie, niezwłocznie i skutecznie przekazywać na terytorium danego członka OACPS lub poza nie w celu umożliwienia beneficjentowi lub kontrahentowi, o których mowa w lit. a), wywiązania się ze swoich zobowiązań wobec EBI lub takiej jednostki zależnej.
2. W przypadku wszystkich działań realizowanych przez EBI lub jakąkolwiek jednostkę zależną EBI, finansowanych przez UE w celu wsparcia realizacji celów niniejszej umowy, członkowie OACPS zapewniają, aby EBI lub taka jednostka zależna mogli:
 - a) przeliczać na dowolną w pełni wymienialną walutę, po obowiązującym w danym momencie kursie wymiany, kwoty w walucie krajowej danego członka OACPS otrzymane przez EBI lub taką jednostkę zależną;
 - b) swobodnie, niezwłocznie i skutecznie przekazywać przeliczone kwoty, o czym mowa w lit. a), poza terytorium danego członka OACPS na rachunki bankowe, które EBI lub taka jednostka zależna mogą swobodnie określić, lub dysponować takimi kwotami na terytorium danego członka OACPS; oraz
 - c) dokonywać przeliczenia na walutę krajową danego członka OACPS, po obowiązującym w danym momencie kursie wymiany, wszelkich kwot w dowolnej w pełni wymienialnej walucie.

*Artykuł 4***Uznawanie orzeczeń sądów**

Każdy członek OACPS zobowiązuje się, w odniesieniu do każdego sporu między EBI lub jakąkolwiek jednostką zależną EBI a beneficjentem lub stroną trzecią w związku z działalnością EBI lub jakąkolwiek jednostką zależną EBI w celu osiągnięcia celów niniejszej umowy, do:

- a) zapewnienia, aby sądy członka OACPS były uprawnione do uznawania prawomocnego orzeczenia wydanego w ramach rzetelnego procesu sądowego przez właściwy sąd lub trybunał, w tym Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej lub jakiegokolwiek sąd krajowy państwa członkowskiego Unii Europejskiej, lub jakiegokolwiek trybunał arbitrażowy, w zakresie dopuszczalnym przez konstytucję tego członka OACPS; oraz
- b) zapewnienia, aby wykonanie każdego takiego orzeczenia sądowego było zgodne z mającymi zastosowanie przepisami i procedurami krajowymi.
